

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN YENİDEN EVLENMELER:
KADIN VE ERKEKLER GÖZÜNDEN NİTELİKSEL BİR İNCELEME**

Mehmet Serkan DEMİRCİ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN YENİDEN EVLENMELER: KADIN VE
ERKEKLER GÖZÜNDEN NİTELİKSEL BİR İNCELEME

Mehmet Serkan DEMİRCİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Mehmet Serkan DEMİRCİ tarafından hazırlanan "Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme" başlıklı bu çalışma, 12.01.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN (Başkan)

Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA (Danışman)

Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN

Doç. Dr. Tarık TUNCAY

Doç. Dr. Ercüment ERBAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

10.02.2015

Mehmet Serkan DEMİRCİ

TEŞEKKÜR

Bu araştırma sürecinde, danışmanlığında özgür bir çalışma ortamı sunan, fikirleri ve desteği ile çalışmanın zenginleşmesindeki en büyük pay sahibi, sabrı, ilgisi ve disiplini ile beni kendisine bir kez daha hayran bırakan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA'ya, soruları ve katkıları ile konuya olan ilgilimi her zaman canlı tutan saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Filiz DEMİRÖZ'e, jüri aşamasındaki yapıcı eleştiri ve değerlendirmeleri ile çalışmanın her satırına önemli katkılar sunan, çalışmanın geneline dair akademik bakışımı zenginleştiren ve çalışma enerjimi tekrar toplamama yardımcı olan saygıdeğer hocalarım, Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN, Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Doç. Dr. Tarık TUNCAY ve Doç. Dr. Ercüment ERBAY'a, akademik hayatımın başından beri en büyük destekçim olan aileme, dostlarıma ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük katkıyı sunan, çalışmanın bir anlamda "kendisi" olan, bana kendi hayatlarına dokunma şansını veren, çalışmamın "isimsiz" kahramanları, çok değerli katılımcılara sonsuz teşekkürlerimi sunarım....

ÖZET

DEMİRCİ, Mehmet Serkan. *Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme* Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015

Bu çalışma, kadınlar ve erkekleri boşanmadan sonra yeniden evlenmeye götüren nedenlerin, toplumsal cinsiyet perspektifiyle ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Boşanmadan sonra yeniden evlenen 20 katılımcı ile (10 kadın ve 10 erkek) fenomenolojik yaklaşım temel alınarak yapılan derinlemesine görüşmelerle veriler oluşturulmuştur. Görüşmelerde katılımcıların ilk evlilik nedenleri, boşanma ve yeniden evlenme süreçleri ve yeniden evlenmeyle oluşan ailelerine yönelik değerlendirmeleri alınmıştır.

Araştırma sonuçları, boşanmadan sonra kadınlar ve erkeklerin toplumsal cinsiyetin neden olduğu toplumsal baskıyı hayatlarının her alanında hissettiklerini ve bu durumun yeniden evlenme kararı almalarında oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Boşanan erkekler, boşanmanın sosyal anlamda bir başarısızlık olarak algılandığını ve “önceki hayatlarına” geri dönmek için yeniden evliliği değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Kadınlar ise, boşanmadan sonra tek ebeveyn ya da boşanmış kadın olarak yaşamının toplumsal olarak damgalanmaya açık bir etki yarattığını dile getirmişler ve bu süreçte cinsel bir obje olarak görüldüklerini söylemişlerdir. Bunlara ek olarak, yeniden evlenme ile ilgili ülkemizdeki araştırma sayısının yetersiz olması nedeniyle, araştırma bulguları arasında, katılımcıların yeniden evlenme sonucunda oluşan ailelere yönelik değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Elde edilen bulgular, sosyal hizmet kuram ve uygulamasına ve sosyal politika hizmetlerine yönelik öneriler bağlamında araştırma sonunda tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Evlilik, Boşanma, Yeniden Evlenme, Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Hizmet,

ABSTRACT

DEMİRÇİ, Mehmet Serkan. *Remarriage From The Point Of Gender: A Qualitative Research Through the Eyes of Women and Men* Master's Thesis, Ankara, 2015

The aim of this study is to figure out the reasons leading to remarriage after divorce with gender perspective with special reference to divorced men and women. In the research it was used qualitative methodology. The data of the research has been formed with phenomenological approach based interviews with 20 participants (10 men and 10 women) who remarried after the divorce. Interviews include participants' assessments about the first marriage, divorce and remarriage process and their families formed by the remarriage.

The results of the research show that, after divorce, men and women feel the social pressure caused by the gender, all areas of their life and this situation plays an important role on making decision on the remarriage. Men have expressed that, being a divorced person is perceived as a failure in the social context and they evaluated the remarriage as a return to their "previous life". Women have indicated that, living as a single parent or divorced woman create a clear impact for the social stigmatization and they were seen as a sexual object during this process by the society. In addition to these findings, due to the lack of researches related with the subject, in the study it has been given place to opinions of the participants about their families formed by the remarriage. The findings of the research has been discussed in the context of the social work theory / practice and social policy at the end of the study.

Key Words

Marriage, Divorce, Remarriage, Gender, Social Work,

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xii
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI.....	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	4
1.4. TANIMLAR.....	5
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. TOPLUMSAL CİNSİYET.....	6
2.1.1. Kavramın İçeriği ve Tarihsel Seyri.....	6
2.1.2. Cinsiyetlendirilmiş İşbölümü.....	9
2.1.3. Ataerkillik- Anaerkillik.....	11
2.1.4. Ataerkillik, Kadın ve Türkiye.....	16
2.1.5. Erkek Egemenliği ve Hegemonik Erkeklik.....	18

2.1.6. Kadınlık, Annelik ve Cinsel Politika.....	19
2.1.7. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Kuramsal Yaklaşımlar.....	23
2.2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE SOSYAL POLİTİKA.....	27
2.3. BOŞANMA VE YENİDEN EVLENME.....	33
2.3.1. Ailenin Güncel Sorunu: Boşanmalar.....	33
2.3.2. Yeni Bir Aile Oluşumu: Yeniden Evlenme.....	42
2.3.3. Yeniden Evlenme: Nedenleri ve Sürecin Yapısı.....	44
2.3.4. Karma Aileler: Farklı Sorun Kaynaklarının Keşfi.....	57
2.4.3. Karma Ailelerle Çalışma ve Sosyal Hizmet.....	63
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	70
3.1. ARAŞTIRMA MODELİ.....	70
3.2. ARAŞTIRMANIN KATILIMCILARI.....	70
3.2.1. Araştırma Katılımcıları Hakkında Kısa Bilgiler.....	74
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE SÜRECİ.....	78
3.4. VERİLERİN OLUŞTURULMASI VE YORUMLANMASI.....	82
4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM.....	83
4.1. İLK EVLİLİKLER.....	83
4.1.1. Kadınların İlk Evliliği.....	83
4.1.1.1 İlk Evlilik: Devam Eden Sorgulama.....	86
4.1.2. Erkeklerin İlk Evliliği.....	87
4.2. BOŞANMA VE SONRASI.....	90
4.2.1. Evlilik Roller ve Boşanma.....	90
4.2.1.1. Evlilik Rollerinde Kayma.....	92

4.2.2. Aldatma.....	94
4.2.3. Aile İçi Ritüeller.....	95
4.2.4. Ruhsal ya da Cinsel Hastalıklar.....	97
4.2.5. Ekonomik Problemler.....	98
4.2.6. Boşanma ve Normalleşen Şiddet.....	99
4.2.7. Boşanmamaya Çabalamak.....	102
4.2.8. Boşanma Kararı ve Sonrası.....	106
4.2.9. Sorunsuz Bir Boşanma ve Boşanmanın Kazançlı Tarafı.....	108
4.3. YENİDEN EVLENME NEDENLERİ.....	110
4.3.1. Çevresi İçinde –Boşanmış- Birey.....	111
4.3.2. Boşanmadan Sonra Aileye Dönmek.....	113
4.3.3. Ekonomik Bir Kazanç Olarak Yeniden Evlenme.....	115
4.3.4. Erkeklerde Yeniden Evlenme Fikri: Sosyal Hayata Geri Dönme.....	117
4.3.4.1. Erkekler İçin Bir Tehdit: Babalık Rolündeki Değişim.....	119
4.3.4.2. Boşanmadan Sonra Kendisini Kanıtlamaya Çalışan Erkekler.....	120
4.3.5. Kadınlarda Yeniden Evlenme Fikri: “Dul Kadınsan Adın Çıkıyor”.....	121
4.3.5.1. Boşanmış Kadın Olmak ve Erkek Tacizleri.....	123
4.3.5.2. Erkeklerden Kurtulmak İçin “Bir Erkeğe Sığınmak”.....	124
4.3.6. Yeniden Evlenme Kararı ve Cinsellik.....	125
4.3.7. Boşanmadan Sonra Yaşanılan Duygusal Boşluk.....	127
4.3.8. Çocuklar için Evlenmek.....	128
4.4. EŞ SEÇİMİ VE YENİ EŞLE OLAN İLİŞKİ.....	130
4.4.1. Boşanmış Olmak: Yeniden Evlenmede En Önemli Mazeret.....	131
4.4.2. Kadınlık/Erkeklik Rollerine Göre Eş Seçimi.....	133
4.4.3. Eş Seçiminin Zorluğu: Aile ve Çevreden Destek Almak.....	136

4.4.4. Benzer Hayat Deneyimleri.....	137
4.5. YENİDEN EVLENME VE ÇOCUKLAR.....	138
4.5.1. Tek Ebeveynlerin Yeniden Evlenmesi.....	138
4.5.2. Çocukların Araçsal Rollerini.....	140
4.5.2.1. Boşanmadan Sonra Çocukların Kullanılması.....	140
4.5.3. Boşanmadan Sonra Çocuklarla Olan İletişim.....	142
4.5.4. Çocuk ve Üvey Ebeveyn.....	144
4.5.5. Yeniden Çocuk Sahibi Olmak.....	147
4.5.6. Karma Ailelerdeki Çocuklar: Yeni Aile, Yeni Kardeşlik.....	148
4.5.6.1. Çocuklara Özel Davranışlar.....	149
4.5.7. Çocuk ve Ayrı Yaşayan Ebeveyni Arasındaki İlişki.....	151
4.5.8. Kız Çocuk Sahibi Olan Kadınlar.....	153
4.6. YENİDEN EVLENMEYLE OLUŞAN AİLELER: TAMAMLANMAMIŞ BİR KURUM.....	154
4.6.1. İlk Eşin Unutulmaması.....	154
4.6.2. “Keşke Boşanmasaydım”.....	156
4.6.2.1. İlk Evliliğin Sorun Yaratma İhtimali.....	157
4.6.3. Yeni Eşin Ailesi.....	158
4.6.4. Yeniden Evlenmeye Özgü Sorunlar.....	160
4.6.5. Yeniden Evlenmek, İkinci Eş Olmak.....	162
4.6.6. Evlenme Merasimi.....	163
4.6.7. Bir Kez Boşanmak Yeniden Boşanmayı Kolaylaştırır mı?....	165
4.7. EVLİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: SON DEĞERLENDİRME..	166
4.7.1. Toplum İçin Evlilik?.....	167
4.7.2. Toplumsal Cinsiyetin Devam Eden Etkisi.....	169
5. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	171
5.1. SONUÇ.....	171

5.2. ÖNERİLER.....	181
5.3. ÇALIŞMANIN AİLELER VE SOSYAL HİZMET KURAM VE UYGULAMASINA KATKISI.....	184
KAYNAKÇA.....	188
EKLER.....	200
Ek 1: Görüşme Örneği (Kadın).....	200
Ek 2: Görüşme Örneği (Erkek).....	212
Ek 3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	220
Ek 4: Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu.....	222
Ek 5: Orjinallik Raporu.....	223

KISALTMALAR DİZİNİ

- akt. : aktaran
- vd. : ve diğçerleri
- bkz. : bakınız
- TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
- TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
- KAGİDER : Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
- KSGM : Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
- TCK : Türk Ceza Kanunu
- BM : Birleşmiş Milletler
- CEDAW : Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi)
- WID : Women in Development (Kalkınmada Kadın)
- WAD : Women and Development (Kalkınma ve Kadın)
- GAD : Gender and Development (Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma)
- WCD : Women, Culture and Development (Kadın, Kültür ve Kalkınma)
- OECD : Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
- İGE : İnsani Gelişme Endeksi
- UNDP : United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
- NASW : National Association of Social Workers (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği)
- SHU : Sosyal Hizmet Uzmanı

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Katılımcıların Yaş Dağılımları.....	71
Tablo 2: Katılımcıların Eğitim Durumları.....	72
Tablo 3: Katılımcıların İlk Evlenme Yaşları.....	72
Tablo 4: Katılımcıların İlk Evlilik Süreleri.....	73
Tablo 5: Boşanmadan İkinci Kez Evliliğe Kadar Geçen Süre.....	73

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSAI

Evlilik, birçok farklı kültürde olduğu gibi ülkemizde de toplumun sosyo-kültürel yapısında değer atfedilen; bireylerin farklı sosyal, ekonomik, cinsel ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılandığı en önemli kurumların başında gelmektedir. Evliliğin sahip olduğu bu değerın altyapısında, evlilikle birlikte kurulan aile kurumunun etkisi büyüktür. Bu bağlamda bakıldığında, toplumsallaşma süreci içerisinde, bireyin en önemli kararlarından biri, evlilik ile ilgili olan karardır. Bu kararın içeriğinde, bireyin hem psikolojik, cinsel ve bazen de ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması, hem de -sosyal bir varlık olmasından kaynaklı olarak- toplumsal kabulün sağlanması gibi etkenler bulunmaktadır.

Günümüzde, değişen toplum yapısı ve kültürel değerler ile birlikte, evliliğin bireyin hayatındaki rolü tartışılmaya açılmıştır. Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan “yeni toplum”da evlilik, daha farklı bir bağlamda değerlendirilmektedir. Sekülerleşme, kadının iş yaşamındaki etkinliğinin artması, bireylerin kariyerlerine daha fazla zaman ayırma istekleri ya da sosyo-kültürel yapı ve ahlaki normların değişmesi ile birlikte ortaya çıkan yeni “aile” tanımlamalarının –eşcinsel birliktelikler, fiili birliktelikler, tek ebeveynli aileler, parçalanmış aileler- evlilik ve aile kavramlarına yönelik toplumsal algıyı oldukça değiştirdiği söylenebilir.

Konu ile ilgili tartışmaların başında, evliliğin hukuki anlamda sonlandırılması anlamına gelen boşanmalar gelmektedir. Özellikle son yıllarda ülkemizde de gittikçe artan boşanma oranları ve boşanmaların beraberinde getirdiği ruhsal problemlere de bilimsel çevrelerce dikkat çekilmektedir. Yukarıda yer verilen, evliliğe dair değişen algı ve boşanma oranlarını birlikte düşündüğümüzde, bireylerin evlilik kurumuna ilişkin değer yargılarındaki değişimin nedenleri ve sonuçları daha iyi anlaşılabilir.

İlgili alanyazında son dönemlerde tartışılmaya başlanan bir diğer konu da “yeniden evlenme” kavramıdır. Boşanma ya da eşin kaybı sonucunda, bireylerin yeniden evlenmeleri, ilk evlilikten oldukça farklı bir noktada durmakta, kadınlar ve erkekleri yeniden evlenmeye götüren nedenler arasında bazı temel farkların olduğu dile getirilmektedir.

Toplumsal cinsiyet algısının erkekler lehine kurgulandığı toplumumuzda, boşanmış kadınlara yönelik olarak şekillenen toplumsal algının çok da olumlu olmadığı bir gerçektir. Bu bağlamda, boşanmış ya da eşlerini kaybetmiş kadınlar, bu toplumsal baskıyı oldukça geniş bir düzlemde hissedebilmekte ve bunun bir sonucu olarak yeniden evlenmek isteyebilmektedirler. Yine kadınlar özelinde karşımıza çıkan bir diğer etken de ekonomik nedenlerde kendini göstermektedir. Kadının işgücü piyasasına katılımında ciddi problemler yaşanan ülkemizde, boşanmış ya da eşlerini kaybetmiş kadınlar “ekonomik bir kurtuluş” olarak yeniden evlenmeyi isteyebilmektedir.

Erkekleri, yeniden evlenmeye götüren nedenler ise gerek erkeğin toplumdaki rolü, gerekse ekonomik faaliyetlere katılım gibi nedenlere bağlı olarak kadınlardan daha farklı bir durumda ortaya çıkmaktadır. Evlilik, birçok erkek için tamamlanması gereken bir rol olarak, erkeklerin “hayatlarını düzene sokucu” bir işleve sahiptir. Bununla birlikte özellikle belli yaş grubundaki erkekler için evlilik, toplumun, “erkeği bir evlilik birliği içinde görme eğilimi”ne bağlı olarak sosyal anlamda kazanç sağlayıcı da bir aşamadır. Dolayısıyla her iki cinsiyet özelinde değerlendirildiğinde, yeniden evlenmeyi beraberinde getiren nedenler kadınlar ve erkekler için farklılık göstermektedir.

Tabi ki, yeniden evlenme fikrini beraberinde getiren nedenlerde, her iki cinsiyet için de ortak sayılabilecek bazı durumlar da vardır. Örneğin bireylerin ilk evliliklerinden olan çocuklarının bakımının “aile ortamında” karşılanmasını istemeleri; bireylerin yeniden evlenmeleri konusunda toplum tarafından da en büyük kabulü yaratan özelliklerin başında gelmektedir. Toplumsal algı ve sosyal hayatı düzenleyen kanunlarda da çocuğun sosyal gelişimi için en önemli kurumun aile olduğuna vurgu yapılmakta ve çocuğun bakımı için ilk adres olarak aile gösterilmektedir. Her iki cinsiyet için de ortak sayılabilecek bir diğer etken de, cinsel ihtiyaçlar ve evlilik arasındaki ilişkidir. Boşanma ya da eşin vefatının ardından, cinsel partner eksikliğinin neden olduğu sorunlar bireylerin yeniden evlenme kararı almasında etkili olabilmektedir. Çünkü bilindiği gibi evlilik kurumu, cinsel ihtiyaçların giderilmesi için toplum tarafından meşrulaştırılan tek kurumdur.

Bu bağlamda, bireylerin ilk evlilik ve yeniden evlenme kararları, birbirlerinden niteliksel olarak ayrılmaktadır. Yeniden evlenmeyi “zorunlu kılan”, boşanmanın neden olduğu damgalanmanın ortadan kaldırılması, ekonomik bir kazanç

olarak yeniden evlenmenin değerlendirilmesi, boşanma sonrası yaşanan psikolojik sorunlarla baş etmek için duygusal olarak bir partnere bağlanma isteği ya da cinsel ihtiyaçların evlilik birliği içinde karşılanması tercihi gibi bazı sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik ve cinsel nedenler, yeniden evlenme kavramında ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak yeniden evlenme kavramı, ilk evliliğin çeşitli nedenlerle sonuçlanmasının ardından yaşandığı için, içerisinde oldukça farklı psikolojik ve sosyo-kültürel değişkenleri barındıran; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden doğrudan ya da dolaylı yoldan etkilenebilen bir kavram olarak "ilk evlilikle" oluşan ailelerden oldukça farklı bir noktada durmaktadır. Boşanmanın ardından bireyleri yeniden evliliğe götüren nedenlerin, toplumsal cinsiyet perspektifi temel alınarak değerlendirileceği bu araştırmanın bulgularının, yeniden evlenme ile ilgili alanyazına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın temel amacı, toplumsal cinsiyet perspektifi ile boşanmadan sonra kadın ve erkekleri yeniden evlenmeye yönelten faktörleri derinlemesine incelemektir. Araştırmanın alt amaçları ise;

- 1.Yeniden evlenen kişilerin, ilk evlilikleri ile ilgili değerlendirmeleri nelerdir? Bu değerlendirmeler, toplumsal cinsiyet perspektifi açısından nasıl ele alınabilir?
2. Yeniden evlenen kişilerin boşanma sürecindeki deneyimleri nelerdir? Bu deneyimler, toplumsal cinsiyet açısından nasıl tartışılabilir?
- 3.Yeniden evlenen kişilerin, yeniden evlenme kararı almalarını etkileyen nedenler nelerdir?
 - 3.1. Ekonomik nedenler nelerdir?
 - 3.2. Psikososyal nedenler nelerdir?
 - 3.3. Duygusal nedenler nelerdir?
 - 3.3. Tüm bu nedenlerin toplumsal cinsiyet ile bağlantıları nelerdir?
- 4.Yeniden evlenen kişilerin, yeniden evlenmeyle oluşan aileleri hakkındaki değerlendirmeleri nelerdir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Toplumun sosyo-kültürel yapısında aile, halen en önemli kurumların başında gelmekte ve bu durum, boşanmış bireylerin yeniden evlenmesi fikrini, farklı değişkenlerle birlikte şekillendirmektedir. Her ne kadar ülkemizdeki boşanma oranları Avrupa ve ABD ile kıyaslandığında düşük kalsa da boşanma, bireyler için farklı sorun alanları yaratan bir karar sürecidir. Bu araştırma, boşanmanın tüm bireyler ve tüm durumlar için yıkıcı bir etki yarattığı algısından uzak, sadece bu dönemi yaşayan ve yeniden evlenen bireylerin deneyimlerini, toplumsal cinsiyet perspektifi ile yorumlamaya çalışmaktadır.

Konu ile ilgili alanyazına bakıldığında, boşanma ile ilgili birçok araştırmaya ulaşılrken; yeniden evlenme, ikinci evlilikler gibi konularda büyük bir eksiklik göze çarpmaktadır. Ülkemiz özelinde, bireyleri ikinci kez evlenmeye götüren toplumsal cinsiyet nedenlerine yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Artan boşanma oranları, yeniden evlilik kavramını daha dikkatli bir şekilde değerlendirmemizin gerekliliğini göstermektedir. Boşanmış bireyler, tek ebeveynler, parçalanmış aileler ya da yeniden evlenmeyle oluşan karma ailelere yönelik müdahale ve hizmetlerin niteliği, konu ile ilgili yapılacak olan bilimsel çalışmalarla gelişecektir.

Bunlara ek olarak konunun irdelenmesi, sosyal hizmet müdahaleleri açısından da önemli bir yerde durmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, alandaki SHU'ların, boşanmış/eşlerini kaybetmiş ya da yeniden evlenmiş müracaatçıların içinde buldukları sosyo-kültürel ve psikolojik durumları kavramada ve buna bağlı olarak hizmet sunmada etkili olacaktır.

Bu araştırma sonunda, bireyleri ikinci evliliklere götüren nedenler, bu nedenlerin toplumsal cinsiyet algısına göre nasıl farklılaştığı, cinsiyetler özelinde, hangi nedenlerin nasıl değerlendirildiği, sosyal hizmet uzmanlarının yeniden evlilik ile kurulan ailelere ne gibi müdahalelerde bulunabileceği gibi bulgu ve değerlendirmelerin ortaya çıkması ile birlikte, araştırmanın sosyal hizmet kuram ve uygulamasına olan katkısının önemli olacağı düşünülmektedir.

1.4. TANIMLAR

Aşağıdaki tanımların bazıları, araştırma konusu ile ilgili, operasyonel olarak düzenlenmiştir.

Yeniden Evlenme: Bireylerin boşanmadan sonra resmi nikâhla yeniden evlenmeleri.

Toplumsal Cinsiyet: Toplumun kadın ve erkeklere yönelik, sadece cinsiyet odaklı geliştirdiği algılar ve sergilediği tutumlar.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sosyo-kültürel yapının kadınlık ve erkeklik tanımları, bu tanımların oluşturduğu iktidar ve eşitsizlikler.

Yeniden Evlenme Nedenleri: Bireyleri boşanmadan sonra, yeniden evlenmeye götüren psikolojik, ekonomik, kültürel, dinsel, sosyolojik ve cinsel nedenler ya da bu nedenlerin bireyler tarafından nasıl tanımlandıkları.

Yeniden Evlenme Kararına Etki Eden Toplumsal Cinsiyet Nedenleri: Boşanmış kadın ve erkeklerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde maruz kaldıkları ve yeniden evlenme kararına etki eden olumsuz tanımlama/damgalamalar, bunların neden olduğu duygu ve algılar.

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1.1. Kavramın İçeriği ve Tarihsel Seyri

Toplumsal cinsiyet (gender) ve cinsiyet (sex) ayrışması ilk olarak 1950'li yılların ortasında, tıbbi ve psikoanalitik alanyazındaki, transeksüalizm ve interseksüalite gibi kişilik “patolojilerinin” tedavilerinde kullanıldı. Bu çalışmalarda toplumsal cinsiyet, kişinin psiko-sosyal olarak, erkek ya da kadın olarak kendini tanımladığı bir “kimlik” olarak kavramlaştırıldı. Daha sonralarında ise Oakley (1972), “cinsiyet (sex) biyolojik bir terim, toplumsal cinsiyet (gender) ise psikolojik ve kültürel bir terimdir” diyerek bu ayrımı sosyolojide daha da belirginleştirdi (Marshall, 2000, s.21).

Toplumsal cinsiyet kavramının kökenlerinin, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklara mı yoksa tamamıyla sosyokültürel bir yapıya mı dayandığı, kavramın ortaya çıktığı andan itibaren tartışılmıştır. Biyolojik temelli olan farklılıkların “cinsiyet” ile sosyokültürel temelli farklılıkların da “toplumsal cinsiyet” ile ifade edilmesi gereğini savunanlar olduğu gibi, kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkların hem sosyokültürel hem de biyolojik olarak şekillendiğini iler sürenler de vardır. Toplumsal cinsiyet (gender) terimini, feministler kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkların kültürel ve sosyal açıklamalarını vurgulamak üzere kullanmayı tercih ederken, bazıları da cinsiyet (sex) terimini politik olarak yanlış buldukları için kullanmakta, kimileri de bu iki terimi birbiri yerine geçecek şekilde kullanmaktadırlar (Unger ve Crawford, 1998, akt. Dökmen, 2006, s.3).

Kavram olarak kökeni her ne kadar 1950'li yıllara dayansa da, toplumsal cinsiyet kavramının bilimsel araştırmalarda ayrıntılı şekilde incelenmesi en erken 1970'li yıllara dayandırılmakta; ama en çok araştırma 90'lı yıllardan bu yana yapılmaktadır (Dökmen,2006, s.4). En güncel kullanımıyla “toplumsal cinsiyet” ilk kez, cinsiyete dayalı ayrımların asli toplumsal niteliğini ısrarla vurgulayan Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmış gibi görünmektedir (Scoot, 2007, s.3).

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkekler arasındaki ilişkiler ve rol dağılımının biyolojik farklılıklar tarafından değil, siyasi, sosyal ve ekonomik

yapılanmalar tarafından belirlendiğini ifade eder. Dolayısıyla bu rollerin ve ilişkilerin değiştirilebilir ve eşitlikçi bir biçimde yeniden yapılandırılabilir olmasını öngörür. Toplumsal cinsiyet bakış açısı, biyolojik olanla sosyal ve kültürel olan arasındaki farkı anlamak ve gerekli iyileştirici müdahaleleri uygulamak için çaba harcamaktır (Gender Concept in Development Planning, 1996, akt. Aksoy, 2006, s.29).

Çünkü biyolojik ve sosyokültürel etkiyle oluşan bu yapı aynı zamanda bir değer yargıları bütünüdür. Toplumsal cinsiyet uyarınca kadınlar ve erkeklerin içinde girmek zorunda bırakıldıkları kalıplar değişebilir, daha adil ya da daha katı olabilir. Bunlar, farklı “toplumsal cinsiyet rejimleri” olarak da adlandırılmaktadır (Topçuoğlu Atasü, 2009, s.88).

Toplumsal cinsiyet ayrıca, cinsler arasındaki toplumsal ilişkileri düzenlemek için de kullanılır. Bu haliyle bazı egemen sınıflara –beyaz, heteroseksüel erkek- iktidar alanı sağlar. Kadınların çocuk doğurmaktan kaynaklı olarak daha anaç ya da yumuşak başlı olmaları, erkeklerin fiziksel güçleri ile orantılı olarak daha saldırgan olmaları gibi biyolojik temelli kurguları reddeder. Bunun yerine “toplumsal cinsiyetin” kadınlar ve erkeklere ilişkin uygun rollerin tamamen toplumsal olarak üretildiğini ifade eden “kültürel inşalar”ı işaret etmenin bir yoludur. Scoot’ın (2007) belirttiği gibi, “toplumsal cinsiyet, cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş bir toplumsal kategoridir”.

Feminist hareketin ısrarlı çabaları sonucunda kavramsallaştırılan toplumsal cinsiyet, en önemli katkısını iktidar, politika ve ahlaki söylem üzerindeki tartışmalarda göstermiştir. “Biyolojik cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” söylemleri arasındaki ayrım olmasaydı, o toplumun politik ve ahlaki söyleminde biyoloji, kader olarak kurulurdu. Judith Butler, “biyolojik cinsiyetin” “doğa” tarafından kuruluşu gibi “toplumsal cinsiyetin” de “kültür” tarafından kurulduğu düşünülürse, Freud’un görüşünün aksine biyolojinin değil, kültürün kader haline geldiğini belirtir (Davis-Yuval, 2010, s.32). Kadınların ezilmesi, birey olarak görülmemeleri ve neredeyse tüm toplumlardaki erkek egemenliği, toplumsal inşanın bir sonucudur. Erkekler ve kadınlar belirgin bir toplumsal ilişkiye -cinsiyetin toplumsal ilişkilerine- girişmiş iki farklı toplumsal grubu oluştururlar (Kergoat, 2009, s.9). Butler, dünyaya kadın ya da erkek bedenleri içinde geldiğimiz ve sonradan toplumsal cinsiyet kimliklerini edindiğimiz görüşüne şiddetle karşı çıkmakta, biyoloji ve doğayı ancak içinde yaşadığımız

doğa/kültür ayrımının kültür tarafından bakarak kavramsallaştırabileceğimizi söylemektedir. (Butler, 1990). Butler'ın bu analizi, toplumsal cinsiyetin basitçe içselleştirilmiş değerler ve davranış kalıpları olmanın ötesinde, bir egemenlik sisteminin dayattığı, kişinin kısmen de olsa bilincinde olduğu, yani tamamen içselleştirilmiş olması gerekmeyen davranışlar bütünü olduğunu ifade eder. Böylelikle, içselleştirilmiş değerler ve normlar ile egemenlik sistemi arasındaki farklılığın temeli ortaya konmuş olmaktadır (Bora, 2011, s.42). Dolayısıyla tamamlanmamış bir sosyalleşme sürecinden ziyade, tamamlanmayacak bir sürece gönderme yapar.

Sherry Ortner (1974), daha genel bir şekilde kadınların “doğa”, erkeklerinse “kültür” ile özdeşleştirilmeye eğilimli olduklarını söylemektedir. Bunun nedeni, çocuk büyütürken kadınların yeni “şeyleri” doğal olarak yaratması, erkeklerin ise kültürel olarak yaratmakta özgür olmaları veya buna zorlanmalarıdır. Tüm kültürler, doğayı kontrol ve/veya dönüştürme amacıyla olduklarından, insanlar her yerde kendi kültürel ürünlerini fiziksel dünyanın üzerinde tuttukları için, kadınlar aşağı sembolik bir konumda kalmıştır (Davis-Yuval, 2010, s.26). Modern cinsiyet rejimlerinin temelini oluşturan bu durum, cinslerin ikili karşıtlığına (dikatomiler) ve bunların aralarındaki hiyerarşik düzene dayalı kadınlık-erkeklik tanımlarına dayanır (Sancar, 2011, s.49).

Erkeğin kadın karşısında sahip olduğu iktidarın kökenleri tarihsel olarak çok eskilere dayanmaktadır. Bu üstünlük hem dinsel hem de felsefi olarak destek görmüştür. Konfüçyüs'ten Aristoteles'e, Aquino'lu Thomas ve David Hume'a hepsi erkeği kadından üstün görmekte ve onun bu üstünlükten vazgeçmesini istememektedir. Konfüçyüs'e göre kadının erkek üzerinde gücü olması karmaşa işaretidir. Ailede ve devlet yapısında da durum böyledir: “Uyruk, sahip (efendi) konumuna gelirse her şey alt üst olur”. Aristoteles de aynı düşüncededir, “Bütün türlerde, erkek açık olarak dışıdan güçlüdür. İnsan türünde de ayrı bir özellik yoktur (Sautet, 1998, s.20).

Kadın ve erkek arasında yaratılan dikatomiler, sadece kadınların güçsüzlüğü ya da “yaratılış itibarıyla eksik” olmalarını vurgulamaz aynı zamanda erkeğin iktidarını da meşru kılar. Aristoteles'e göre ruh beden üzerinde, akıl duygu üzerinde, erkek kadın üzerinde egemendir. Tanrısal ruh ile ilişkili olan Saf Akıl (nous), yalnızca erkeklere özgüdür ve yeryüzündeki her şeyden üstündür. Aristoteles'in jenerik insan tipinden şaşmış hilkat garibeleri (“eksik ya da sakat

kalmış erkek ceninler”) olarak tanımladığı kadınlar, bedensel işlevlerinin “edilgin” ve “duygusal” tutsakları oldukları için, zihinsel bakımdan “etkin” ve “rasyonel” olan erkeklerden daha aşağıdadırlar (Berkday, 2010b, s.24).

Platon da kadının erkekten yaratılıştan farklı olduğunu, erkeğin kadına göre daha üstün olduğunu söyler. Ona göre, kadın ve erkek sadece mesleki yetkinlik konusunda eşitlerdir (Platon, 2005, 455d-455e). “Kadın bir başkasının malıdır, insan özelliği taşımasına rağmen ona bir başkası sahiptir, yani bir mal sahibi için, bir eylemin aracıdır (Politika Kitap, 1-4 1254a). Erkek ve kadın ilişkisinde erkek yaratılıştan üstün, dışı değerce altıdır. Birincisi egemen ögedir, ikicisi bağımlıdır” (Politika Kitap 1, 5 1254b) diyerek kadının erkeğe “bağlılığını” teyit etmiştir (Sautet,1998, s.79).

Sadece felsefe değil biyoloji de kadının bu durumu onaylamaktadır. Örneğin Darwin, erkeklerin aynı zamanda doğal olarak daha zeki olduklarını düşünmektedir. Bu üstün zekâ, delikanlıların eş kazanmak için dövüşmelerinin gerekmesinden kaynaklanmaktadır. Tarih öncesindeki erkek atalarımız, ailelerini savunmak, ortak işe için ava çıkmak, düşmanlara saldırmak ve silah yapmak zorunda olduklarından, erkekler daha üstün zihinsel yeteneklere, “örneğin, gözlem, yargı, icat ve hayal gücü” gereksiniyorlardı. Böylece, eski erkek atalarımız arasındaki rekabetten ve güçlü olanın hayatta kalması olgusundan insan zekâsı gelişmiştir (Fisher, 2004, s.176).

2.1.2. Cinsiyetlendirilmiş İşbölümü

Darwin’in belirttiği durum, aslında kadının konumu açıklamak için kullanılan bir diğer değişken olan cinsiyetlendirilmiş işbölümüne vurgu yapmaktadır. Cinsiyete dayalı işbölümü, cinsiyetin toplumsal ilişkilerinden kaynaklanan, tarihsel ve toplumsal olarak biçimlenmiş toplumsal işbölümü şeklindedir. Erkeklerin öncelikli olarak üretim alanına ve kadınların da yeniden üretim alanına özgülenmesinin yanı sıra, eş zamanlı olarak, (politik, dini, askeri vb.) yüksek toplumsal artı değer taşıyan işlerin de, erkekler tarafından ele geçirilmesi özelliklerini taşır (Kergoat, 2009, s.10). Erkekler, egemenliklerinden yararlanarak, kadının işbölümündeki ve üretim sürecindeki yerini kendi çıkarlarına göre belirlerler. Kadınların yaşam alanını erkekler çizerler ve bunu zorla gerçekleştirecek konumda bulunur, kadınlara erkeklerin bakış açısına uygun yaşam biçimleri biçerler (Adler, 1999, s.11).

Marx da işbölümünün köklerinin “ailedeki doğal işbölümü” olarak adlandırdığı “doğal yapıda” olduğunu söyler. Aile içindeki cinsiyet ve yaş farklılıklarının neden olduğu işbölümünün, bir insanın başka bir insana efendiliğinin ilk biçimini yarattığını belirtmiştir. Kadın ve çocukların koca tarafından köleleştirilmesini, özel mülkiyetin ilk biçimi olarak görmüştür (Donovan, 2010, s.137).

Cinsiyete dayalı işbölümünün iki düzenleyici ilkesi vardır: Ayrılma ve Hiyerarşi İlkeleri. “Ayrılma İlkesi”ne göre bir erkek işleri, bir de kadın işleri vardır. “Hiyerarşi İlkesi”ne göre ise erkek işleri kadın işlerinden daha “değerli”dir. Bu ilkeler, bilinen bütün toplumlarda geçerlidir; ancak söz konusu ilkeler aynı kalmak şartıyla cinsiyete dayalı işbölümünün biçimleri zaman, mekân ve kültüre göre değişiklik göstermektedir (Hirata ve diğ. 2009, akt. Erdoğan, 2010, s.12). Kadını ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutan cinsiyetçi ideoloji, -dışarıda çalışsalar da- kadınları erkeklere hizmet vermeye koşullandırdığından her sınıftan erkeğe birey olarak yarar sağlamaktadır (Ansal, 1989, s.21).

Cinsiyetlendirilmiş işbölümünün ortaya çıkışı antropologlar tarafından bir tarım aletinin kullanımı ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Karasaban. Bir kadın icadı olan bahçe tarımında, çapayla yapılan tarımsal faaliyetlerde kadınların değeri oldukça yüksektir ve bu dönem toplumlarında kadınların güçlü oldukları bilinmektedir. Ama karasabanla birlikte, fiziksel olarak daha güçlü olan erkekler çiftçilik işlerinde etkin rol oynamışlardır. Kadınlar ayrıca bağımsız birer toplayıcı ve akşam yemeğinin tedarikçisi olarak sahibi buldukları saygın rollerini yitirmişlerdir (Fisher, 2004, s.264).

Saban tarımının gelişmesi ile birlikte militarizm, akrabalık ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde önemli değişimler görülmüş ve bu değişim dinsel inanış ve mitoslara da yansımıştır (Berktaş, 2012, s.37). Sabanın ağır olması, iri bir hayvan tarafından çekilmesini gerektirmiştir. Erkekler avcı olarak günlük yiyecekleri bulurlarken tarımla birlikte toprağı işlemeye başlamışlar ve kadınların toplayıcı olarak sürdürdükleri rolün bir önemi kalmamıştır. Uzun zamanlar süresince temel günlük besinleri sağlayan kadınlar, yabancı otları ayıklamak, toplamak ve akşam yemeğini hazırlamak gibi ikinci görevleri üstlenmişlerdir. Böylece, yaşamın sürdürülmesi için erkeklerin çiftlik işlerini

üstlenmesi zorunlu olunca, geçimi sağlamadaki birinci sıradaki rol, kadınlardan erkeklere geçmiştir (Fisher, 2004, s.270).

Kadınların toplumsal ve cinsel haklarının erkekler tarafından denetiminde rol oynayan bir başka etken de savaşlardır. Tarımla birlikte yerleşik hayatın başlaması, köylerin çoğalması, nüfusun artması, insanların mülklerini savunmalarını ve taşınmazlarını mümkün oldukça daha da genişletmeleri ihtiyacını doğurmuştur ve savaşçılar, toplumsal yaşamın zorunluluklarından biri haline gelmiştir. Antropolog Robert Carneiro'nun da belirttiği gibi, düşmanlarla savaşmanın günlük yaşam için önemli olduğu her yerde, erkeklerin kadınlar üzerindeki gücü artmaktadır (Fisher, 2004, s.271).

Sosyal hayat ve ekonomik faaliyetlerdeki tüm bu değişiklikler, toplumsal cinsiyetle yakından ilişkili olan bir diğer kavramı, ataerkilliği doğurmuştur. Ataerkillik, ilerleyen dönemlerde, erkek egemenliğinin temelini oluşturmuş ve toplumsal cinsiyet tartışmalarında, erkeklere özel bir iktidar alanı oluşturduğu için başlıca eleştiri noktası haline gelmiştir.

2.1.3. Ataerkillik- Anaerkillik

Ataerkillik en temelde, yaşamın maddi koşullarının eril egemenlik altına alınması ile bağlantılıdır. Saban, çekim hayvanları, tarlaların sulanması ve emek yoğun tahıl ürünlerinin artması, erkekleri “üreten sınıf” haline getirmiş, kadınların daha çok çocuk doğurmaya başlamasıyla birlikte nüfus fazlasıyla artmıştır. Kaynakların azalmaya başlamasıyla, bu kaynaklar üzerindeki mücadeleler artmış, özel mülkiyet anlayışı gelişmiş ve savaşlar daha çekici hale gelmiştir. Tüm bu faktörler, akraba temelli toplumdan ilk devletlerin oluşum sürecine geçişte zorunlu bir yapı olduğu için ataerki, tarihsel koşulların bir ürünü olarak insanların hayatlarında yer etmiştir (Gross, 2006, s.88).

Ataerkillik –radikal feminist yaklaşımla- erkek egemenliğinin tüm biçimleridir. Ataerkillik her yere yayılmıştır ve zaman dışı bir olgudur. Maddi temelleri cinsiyetler arasındaki işbölümüne dayanan, büyük ölçüde ideolojik alana atfedilen bir kavramdır (Kandiyoti, 2011, s.121).

Bazı araştırmalar, ataerki dönem öncesinde anaerki bir dönemin hüküm sürdüğünü belirtmektedir. Yine bu konuyla ilgili olarak Engels'de tarihte “kadınların büyük tarihi yenilgisi” diye adlandırdığı bir geçiş döneminden

bahseder. Ama son dönemdeki antropolojik bulgular, ne kadın tarafından belirlenmiş bir sosyal düzenlemenin var olduğu göstermiş ne de gözlemlenmiş anasoylu toplumun mutlaka bir ataerkil toplumdaki önce geldiği göstermiştir. (Akal, 1994, s.63).

Engels gibi Malinowski de anasoylu bir dönemin varlığına dikkat çekmiştir. Yaptığı antropolojik gözlemlerde ataerki öncesi bir anaerki toplumunun olduğunu, babanın ataerkil toplumlarda olduğu gibi iktidar sahibi olmadığını ve kadının değerinin bu toplumlarda daha yüksek olduğunu belirtmiştir (Akal, 1994, s.57). Bachofen ve Morgan gibi önemli bilim insanları da belli bir anaerki dönemin varlığını kanıtlamaya çalışmışlardır. Fakat her ne kadar tam anlamıyla anaerki bir toplumdaki bahsedilmese de, kadınların statüsünün kent devletlerinin ortaya çıkışından önce yüksek konumda olduğu bilinmektedir (Berktaş,2012, s.37).

Anaerkillik, bir iktidar alanına gönderme yapmaktadır. İnsanın anne soyuna bağlanması yani “anasoyluluk”tan farklıdır. Whyte, sekiz yüzyıl aşkın toplum hakkında yaptığı çalışmasının sonucunda endüstri öncesine ait doksan üç halkı konu alan bir inceleme yapmıştır. Bu veriler ışığında Whyte, kadınların toplumsal hayatın birçok kademesinde, erkeklere egemen oldukları bir toplumun olmadığını bulmuştur (Fisher, 2004, s. 203).

Ataerki toplum düzeninin, arkeolojik verilere göre neolitik toplumda “uygarlığa” ilk geçişin gerçekleştiği Eski Mezopotamya’da kent devletlerinin ortaya çıkışıyla birlikte görülen bir olgu olduğu bilinmektedir. Ancak, aralarında feminist araştırmacılarında bulunduğu bazı tarihçiler, yörede erkek egemenliğinin kent devletlerinin ortaya çıkışından önceye dayandığını öne sürmektedirler (Berktaş, 2012, s.80).

Ataerkillik Walby’ın işaret ettiği gibi iki farklı iktidar alanında şekillenir, özel ve kamusal. Özel ataerkillik, kadının hizmetini ev halkına ve evin reisine sunması dışında toplumsal hayatın tüm alanlarından dışlanmaları üzerine kuruludur. Kamusal ataerkillik ise devlet ve istihdam politikaları ile bağlantılıdır. Yirminci yüzyılda özel ataerkillikten kamusal olana doğru büyük bir dönüşüme şahit olduğunu öne süren (Walby, 1990, akt. Kandiyoti, 2010, s.164) Walby, ataerkilliğin altı yapısal formuna işaret eder. Bunlar; ücretli çalışma yaşamı, ev içi yeniden üretim, devlet, din, eğitim ve medya gibi kültürel yapılar, cinsellik ve

kadına yönelik şiddettir. Bütün bu yapılar bir araya gelerek ataerkil sistemi oluşturur. Ataerkillik modern toplumlarda yok olmamış, fakat özel alandan (ev içi toplumsal cinsiyet rejimi) kamusal alana (kamusal toplumsal cinsiyet rejimi) kayarak şekil değiştirmiştir (Walby, 1997, akt. Dedeoğlu, 2009, s.106).

Bayrakçeken (2009, s:27), ataerkilliğin “pratik” ile olan ilişkisine dikkat çekmektedir. Ataerkillik, biyolojik farklılıkları toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik baskı kaynaklarına dönüştüren; her türlü toplumsal ve tarihsel yapı ile etkileşim içinde olan ve bu etkileşimin kurulduğu ilişkinin uyum ya da çatışma gibi çeşitli tiplerine bağlı olarak, farklı biçimlerde tezahür eden bir soyutlamadır. Ataerkilliğin maddi niteliği ise, ilişki içinde olduğu maddi yapılara dayanır. Bu toplumsal yapıların, kurumların ve ilişki biçimlerinin tümüne “pratik” diyecek olursak, ataerkilliğin maddi niteliğinin “pratik” içinde ortaya çıktığı söylenebilir. O halde ataerkillik, farklı pratikler ya da farklı pratiklerin oluşturduğu bütünler içinde, farklı formatlarda tezahür eden, değişken, tamamlanmamış bir yapılaşma olarak tanımlanabilir. Biz ataerkilliğin farklı pratikler içindeki farklı tezahürlerini deneyimleriz. Bu tezahürler ise pratiğin doğal parçası haline gelir ve onu dönüştürürler. “Tezahür” ve “pratik” kavramlarını kullanarak yapılan bu yorum, ataerkilliğin, din, coğrafi bölge, ırk, etnik köken, sınıf gibi toplumsal farklılıklara; politik, ekonomik, tarihsel ve sosyal koşullara göre değişen yapısını, tekbiçimliliğe düşmeden ve çeşitlilik içinde kaybolmadan kavramsallaştırmaya yönelik feminist bir çabadır.

Bir iktidar olarak ataerkillik, toplumdaki kadının durumunu etkileyen en genel ve en önemli yapıdır. Kadınlar ataerkil ideolojinin sınırlarını esnetebilmek ve kendilerine daha geniş bir yaşam alanı oluşturmak adına bir baskı grubu olarak ataerkillikle ilişki ve pazarlık içindedirler. Kandiyoti (2011, s.126) ataerkil pazarlığı; “sınıf, kast ve etnik kökene bağlı olarak çeşitlilik sergileyebilen herhangi bir toplumda, kadınların hayat stratejilerini içinde buldukları sistemden kaynaklanan bir dizi somut zorunluluk çerçevesinde kurmaları” şeklinde tanımlamıştır. Bu ataerkil pazarlıklar, hem kadınların öznelliklerini hem de farklı bağlamlarda toplumsal cinsiyet ideolojisinin niteliğini saptamakta güçlü bir etki yaparlar. Aynı zamanda kadınların aktif ya da pasif direnişinin hem gerçek hem de potansiyel biçimlerini etkilerler. Genel bir ataerkillik kavramı yerine daha dar tanımlı ataerkil pazarlıklara odaklanmak, dönüşüm süreçlerine ilişkin ayrıntılı çözümler için daha yararlı bir bakış açısı sunar.

Bu şekliyle bakıldığında kadınlar, patriyarkal ilişkiler ağı içinde sadece pasif ve boyun eğen değil, var olan toplumsal cinsiyet ideolojisi içinde belli alanlarda güçlüdürler ve belli anlamda hareket alanları vardır (Dedeoğlu, 2000, s.145).

Ataerkillik tüm yapılarda o kadar önemli bir etkiye sahiptir ki, ataerkilliğe yönelmeyen bir değişim kadınlar için gerçek bir dönüşüm olamaz. Çünkü ataerkillik, nüfusun büyük yüzdesini (kadınları ve çocukları) bağımlı kılan bir siyasi biçim olmaktan öte, mülkiyet ve geleneksel çıkarları belirleyen bir niteliktedir. Ataerkilliğin belki de en büyük ruhbilimsel silahı, evrenselliği ve sürekliliğidir. Ataerkillikle karşılaştırılacak ya da onun yerine konulacak bir başka biçim hemen hemen yoktur. Aynı sözler sınıflar için söylenebilirse de, ataerkillik, kendini doğal olarak kabul ettirme alışkanlığı yüzünden toplumlar üzerinde sınıfların elde ettiğinden daha yaygın ve güçlü bir egemenliğe sahiptir (Millet, 2011, s.65). Bu, aynı zamanda ataerkilliğin egemen olduğu bir toplumsal ya da siyasal kültürün, demokrasi üretemeyeceği anlamına gelmektedir (Berktaş, 1998, s.7). Çünkü ataerkillik, tek yanlı bir iktidar aracı, bir boyun eğdirme ve bir şiddettir.

Genelde ataerkillik toplumsal kültürle ilişkilendirilir. Kültürel yapılar değiştirildiğinde, bu eşitsizliğin ortadan kalkacağına inanılır. Oysa Galtung (1990, 1998) ataerkilliği yapısal şiddetle ilişkilendirir. Galtung'un kavrayışında kültür sadece, erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasına aracılık eder. Yapılandırıcı ve kurumsallaştırıcı güç olarak erkek egemenliği her toplumda bulunabilir ve bunun hukukta, dinde, dilde görülen kültürel yüzleri erkek egemenliğinin meşrulaştırıcı ayağını, yani kültürel şiddeti oluşturur. Cinsiyetler arası yatay eşitlik yapılandırılmadığı sürece, kültürel şiddet başka şekiller alacaktır (Kurtoğlu, 2009, s.79).

Ataerkil ideoloji, erkeği rasyonellik (akıl/zihin), uygarlık ve kültür, kadını irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirir ve "ataerkil önkabuller" in oluşmasını sağlar. Kadınlar ve erkekler, yalnızca biyolojik olarak değil, ihtiyaçları yetenekleri ve işlevleri bakımından da farklıdır. Erkekler "doğal olarak" daha güçlü ve akılcıdır, dolayısıyla egemen olmak ve hükmetmek için yaratılmışlardır (Berktaş, 2012, s.27). Bu yapı hem tek tanrılı dinlerin hem de Aydınlanma'nın "rasyonel insan" tanımı ile daha da yetkin olur. Örneğin Postmodernistlerin eleştirdiği şekliyle "rasyonel insan" beyaz, Avrupalı ve burjuva hatta ondan da önce erkektir (Berktaş, 2010b, s.152).

Tek tanrılı dinlerin de etkisiyle ataerkillik daha da kemikleşmiş ve bu sayede kadın üzerindeki denetim daha “meşru” bir hale gelmiştir. Kadın bedeni denetime açılmış, bu denetim cinsellik yolu ile sağlanmıştır. Ayrıca aile ve evlilik gibi kurumlar da dinsel bir kurguyla tanımlanmaya başlanmış ve kadın, özel alan içine mahkûm edilmiştir.

Örneğin iffetin üstünde duran Hristiyan Ahlakı, kadınların durumunu alçaltmakta büyük rol oynamıştır. Ahlakçılar erkek olduklarından, kadına ayartıcı diye bakılmıştır. Ayartıcı, kadın olduğundan, erkeklerin baştan çıkmaması için, kadınların imkânlarını azaltmak gerekmiştir; bu yüzden, kadınlar yasaklar içinde kalmıştır (Russel, 2005, s.45). Aynı yaklaşım İslamiyet için de geçerlidir. Sabbah’ın da (1995) belirttiği gibi İslam’da kadın mekân ve bilgiden uzak tutulmuştur. Kadın, erkek arzusu çevresinde kurulmuş ve erkeği doyuma ulaştırmak için yaratılmıştır. Bu şekliyle İslam’da cinsel eylem, eşit iradeyle donatılmış iki kişiyi birleştiren bir eylem olarak görülmez ve yalnızca erkeğin iradesi göz önüne alınmaktadır (Berktaş, 2012, s.150).

Cinsellik, hemen hemen tüm toplumlarda, kadının baskı atına alınması için kilit bir kavramdır. Paola Tabet’ye göre, erkek hâkimiyetindeki düzen, kadına çok boyutlu ve çok baskıcı bir cinsel eğitim uygular ve kadını bir tür üreme alet-bedenine dönüştürür (Akal, 1994, s.32). Özellikle Batı’da sekülerleşme ile birlikte, dinsel denetim pratiklerinin bir bölümü laik denetleyici pratikler içine entegre olmuş ve dinsel kalıplar, motifler, imgeler ve uygulamalar, kültürün genel akışı içine girerek aile ve cinsellik bağlamında yeni bir ahlaki durum yaratmıştır (Caplan 1987, akt. Berktaş, 2012, s.25).

Sadece Batı’da değil, Dünya toplumlarının genelinde ataerkillik ve erkek iktidarı ile bağlantılı olan ve sonucunda kadınların ikincilleştirilmesine neden olan sosyal, hukuki, kültürel ve ekonomik yapılanmalar geçerliliğini halen korumaktadır. Bazı sosyal bilimciler, 20. Yüzyılın sonuna doğru, eril tahakkümün niteliksel bir değişim yaşadığını, artık patriarkiden değil, yeni türde bir erkek egemenliğinden bahsetmek gerektiğini belirtmişlerdir (Sancar, 2011, s.111). Erkek iktidarı ve bu bağlamda şekillenen toplumsal cinsiyet kalıpyargıları, ülkemizde de kadınlar aleyhine oluşturulan pratikler yaratırken, devlet, aile, din ve kültürel yapı gibi kurumlar eliyle, bu iktidarın devamı sağlanmaktadır.

2.1.4. Ataerkillik, Kadın ve Türkiye

Kadının ülkemizdeki yeri, birçok toplumda olduğu hala sorunlu bir noktadadır. Politikada, eğitimde, hukuk ve istihdamda kadınların ikincilleştirilmesi devam etmektedir. Sadece kamusal alanda değil, özel alanda da, kadına yönelik şiddet, töre cinayetleri gibi ataerkil yapının neden olduğu “yapısal şiddet” devam etmektedir. Feminist hareketin etkisiyle hukuk alanında son yıllarda belirgin bir değişiklik görünse de bu değişim sosyo-kültürel alana yansıtılmamıştır. Her ne kadar eski Türk toplumlarında, kadının önemli bir yeri olduğu sıkça telaffuz edilse de, kadının bu öneme sahip olabilmesi için ataerkil düzlemde kabul edilen bir sistem içine girmesi yani evlenmesi ve çocuk doğurması gerekmektedir (Engil-Üskül, 2008, s.13).

Kandiyoti (2011, s.186) Türkiye’yi, Ortadoğu’nun, Güney ve Doğu Asya’nın büyük bir bölümüyle birlikte, otoritenin, erkek soyundan devam eden geniş aile içerisinde, yaşlı erkeğin elinde bulundurduğu “klasik ataerkillik”in tarihsel bölgesi içerisine yerleştirir. Ataerkilliğin bu biçimine özgü yapısal özellikleri; saygınlık kalıpları yaşa dayalıdır, kadınlar ve erkekler için farklı hiyerarşiler söz konusudur, cinslerin faaliyet alanları ayrılmıştır, kadınların emeğine ve üreme kapasitelerine evlenerek dâhil oldukları erkek soyu tarafından el konulur.

Ülkemizde, bu duruma yönelik, kadınlar lehine girişimlerde bulunulması ve kadınların erkeklerle –en azından hukuki alanda- eşit sayılabilmesi için atılan adımlar, Cumhuriyet sonrası dönemde görülmektedir. 1920’lerin Türkiye’sinde Mustafa Kemal, bağımsız vatandaşların yaşayabileceği bir siyasi düzen kurmaya çalışırken, kadınlar için öngörülen reformlar bu düzenin yeni düzenin en önemli göstergeleri haline gelmiştir. “Devlet Feminizmi” olarak da adlandırılan bu dönemde, Türk kadını ataerkilliğin kölesi haline getiren her türlü gelenek örf ve hukuk kurallarının değişmesi gerekmekteydi (Abadan-Unat, 1998, s.324).

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformlar kadınlar için ciddi bir ilerleme potansiyeli yaratmıştır. Kadınların siyasal hayata katılımı, eğitim olanakları ile birlikte gelen istihdam fırsatları bu dönemde kadınlar için yaratılmaya çalışılan belirgin devlet politikaları olmuştur. Ama bilindiği gibi ataerkillik birçok boyutuyla kadınları etkileyen bir durum olsa da, erkek iktidarındır ve bu şekliyle belirginleşen “erkeklik” durumu değişmedikçe ataerkillikte bir dönüşüm

gerçekleşemez. Türkiye’de de bu durum; “doğulu” erkek egemenliğinden “batılı” erkek egemenliğine geçiş anlamındadır (Kurtoğlu, 2009, s.80).

Kadın hakları alanında atılan bu adımlar, Kemalist kadrolarının kendini tanımladığı bir gösterge niteliği taşımıştır. Osmanlı’daki şeriatın etkisiyle tecrit edilen kadınlar yerine, yasal olarak eşit “yurttaş” kadınlar, Cumhuriyet fikrinin bir göstergesi olmuştur (Berktaş,1998, s.4). Fakat bu dönem, feminist hareket tarafından, içerik yönünden eleştiri almıştır. Kemalist reformlar, kadını özgürleştirmeyi ya da kadın bilincinin ve kadın kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı değil, Türk kadınlarını, onları daha iyi eş ve anne yapacak eğitim ve becerilerle donatarak, cumhuriyetçi ataerkil düzene katkılarını arttırmayı amaçlamaktaydı (Arat,1998, s.52). Kısacası bir “Cumhuriyet Kadını” yaratılmak istenmiş, “Cumhuriyet Kadını” olamayanların ise “Cumhuriyet Ev Kadını” olması beklenmiştir. Cumhuriyet’in hedeflediği ev kadını tipi, içinde barındırdığı bazı cinsiyetçi öğelere rağmen, Osmanlı dönemine göre büyük bir ilerlemedir. Osmanlı’da tamamen cahil bırakılan kadın, Cumhuriyet döneminde bilgiye, bir vatandaşlık hakkı olarak ulaşmıştır (Gümüšoğlu, 1998, s.127).

Sadece eğitim değil, istihdam alanında da kadınlar lehine düzenlemeler yine Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Meslek kadınlarının da içinde buldukları bir grup Türk Kadınına yüklenen bu rolün nasıl sahneleneceği ise Kemalizm ve Kemalizm içinde tezahür eden ataerkillik tarafından belirlenmiştir (Tüzel-Bayrakçeken, 2009, s.34).

Sonuçta geleneksel İslami ataerkillik, II. Meşrutiyet yıllarında modernleşme süreci içindeki ataerkilliğe, Cumhuriyetin ilk yıllarında da ulus-devlet ataerkilliğine dönüşmüştür (Çakır, 2010, s.100). Cumhuriyet Döneminde, kadınlar “adına” atılan tüm bu olumlu adımlar, kadın hakları konusunda en azından hukuken bir başlangıç oluşturmuştur. Liberal bir eğilim olarak da görülebilecek bu gelişim Osmanlı’ya kıyasla kamusal alanda, daha fazla “kadın etkisi” yaratmış olsa da, Osmanlı’dan miras alınan erkek egemenliği bu dönemde de etkisini göstermektedir.

2.1.5. Erkek Egemenliği ve Hegemonik Erkeklik

Erkek egemen toplum, erkek iktidarının meşrulaştığı bir alan olarak, kadınların ikincilleştirilmesinden sorumlu en somut alandır. Erkek egemenliğini meşrulaştırma, özel alan ve kamusal alan ayrımı ile sağlanır. Kamusal alan erkekle, özel alan ise kadın ve yine kadının “tanımlanması” için gerekli olan en önemli kurumla; aileyle özdeşleştirilir. Yine modern toplumlarda hukuk, kamusal alanı eşitlik ilkesi, özel alanıysa erkek egemen değerler üzerinden düzenler. Modern hukuk sistemlerinin dayandığı bireyci liberalizm kendi mantığı içinde, cinsiyet ve cinsellik konularını özel alan içinde ele alır ve bu konular diğer yasaların alanına girmez. Bu şekliyle –erkek egemen toplumda- hukuk Smart’a göre eşitsizlik yarattığı için yapısal şiddetin bir parçasıdır. (Kurtoğlu, 2009, s.80). Yapısal şiddet ve erkek egemenliği birbirini tamamlayan, karşılıklı bir ilişki içinde yer almaktadır (Işık, 2009, s.46).

Erkek egemen toplum, egemen erkeklik değerlerine sahip erkeklerin elinde tuttuğu iktidar gücüdür. Egemen erkek değerlerinin bir temsili ve bu şekilde kurgulanan hukuktan siyasete, sosyal yaşamdan sosyal politikaya kadar oldukça geniş bir düzlemde hayat bulur. Tabi bu şekliyle tüm erkeklerin, erkek egemen toplumun “olanaklarından” yararlandıkları söylenemez. Erkek egemen toplum sadece kadını değil, erkeği de sınıflandırır. Bu şekliyle erkek egemen toplum, cinsiyetler arasında farklılıklar ortaya koymakla kalmaz, elinde tuttuğu iktidar aracılığıyla “diğer erkekleri” de kendi gibi olmaya iter ve hegemonik erkeklik adı verilen, erkek egemenliğinin en “saf” hali, “özü” ortaya çıkar. Hegemonik erkeklik, en genel tanımıyla, iktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik değer ve yapılarının toplumun geri kalanına, erkeklere ve kadınlara, farklı biçimlerde özendirilerek, zorlanarak, dışlanarak ya da paylaşılarak kabul ettirilmesini sağlayan bir düzenin adıdır (Sancar, 2011b, s.173).

Hegemonik erkekliğin en ayırt edici özelliği, erkeklerin cinsel kimliklerinin de değerlendirilmeye tabi tutulmasıdır. Otorite erkeklerden, öncelikli olarak heteroseksüel olmasını bekler. Gay ya da biseksüel erkekler, “genel erkeklik tanımı” dışındadır. Bunun dışında, hakim toplumsal yapının dışındaki farklı dinsel, ırksal, etnik özellikler de hesaba katılmaktadır.

Connell (1998, s.153) otoriteyi, meşru iktidar olarak tanımlayıp, otoritenin erkeklikle bağlantısının ana eksen olduğunu söyler. Cinsiyet kategorileri içinde de, bazı erkek gruplarının sahip olduğu otoriteyle, daha merkezde yer almak istediklerini belirtir. Erkeklerin sahip olduğu bu otoritenin temelinde ise, toplumun erkeklik tanımı yani erkekliğin toplumsal inşası vardır.

“Erkekliğin toplumsal inşası” erkekliğin sosyal bir konum olarak tanımlanması, erkekliğin erkeklere özgü uygulamalar ve özelliklerden ibaret sayılmasının toplumsal olarak üretilmiş, yapay ve değiştirilebilir olduğunun vurgulanması içindir. Erkeklik inşa edilen, üretilen bir kavramdır ve bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin asıl kaynağını oluşturmaktadır. Connell’la birlikte, toplumsal cinsiyet düzeninde oluşturulan iktidar ilişkileri, yalnızca kadınların erkekler tarafından ezilmesine ve ikincilleştirilmesine yol açan patriarki kavramı ile değil, erkeklerin sahip oldukları iktidarı nasıl sürdürdükleri ve yeniden ürettiklerine ilişkin soruları gündeme getiren hegemonik erkeklik kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Sancar,2009, akt. Sayer, 2011, s.19).

Hegemonik erkeklik sadece kültürel pratiklerle ya da erkek davranışlarından doğmamaktadır. Bazı kurumsal yapıların varlığı, hegemonik erkeklik için oldukça önemlidir ve hegemonik erkekliğin devamlılığını sağlar. Devlet, yasalar, ticari şirketler, işçi sendikaları, heteroseksüel aile, ulusal ordu gibi kurumlar sayesinde ekonomik ve kamusal faaliyetler homofobik-heteroseksüel erkeklik değerleri ile yoğrularak meşru ve arzulanır ilan edilip, ödüllendirilir (Sancar, 2011, s.32).

Hegemonik erkeklik “erkekliğin en saf halini” tanımlarken, ataerkilliğin kadınlar için öngördüğü sosyo-kültürel kodları da sıkı sıkıya savunur. Bahsi geçen tüm bu ataerkil değerler ve sonucundaki erkek iktidarı, kadınları belli yerlere konumlandırır ve kadın tanımını bu konumlardan hareketle oluşturur.

2.1.6. Kadınlık, Annelik ve Cinsel Politika

Bu konumlara temel oluşturan ayırım ise özel ve kamusal ayırımıdır. Kamusal alan erkeğin alanı, özel alan ise yine erkeğin denetimindeki kadının hareket alanı yani ailedir. Jayasuriya (1990) özel alanı, aile alanı olarak kurulmasının aksine, devlet tarafından finanse edilmeyen ve/veya kontrol edilmeyen ve örneğin dinsel kurumları da kapsayan alan olarak tanımlamaktadır. Devlet kontrolünün dışına çıkarılan aile Walby’a göre, kadınlar için özel ve özgür bir

alan olmamakla birlikte, kadın ve erkeklerin farklı toplumsal konumlanışları itibariyle farklı çıkarılara hizmet eden bir yapıdır (Davis-Yuval, 2010, s.152).

Feminizmin “özel alanı” keşfi, özellikle ikinci dalga feminist hareketten sonra başlar. İkinci dalga feminizm, kadının ikincilleştirilmesinin esas alanı olarak aileyi görmüştür. İlk dalganın liberal eşitlik taleplerinin, özel alana müdahale yapılmadan gerçekleşmeyeceğini düşünen feministler, ataerkilliğin ise bir cinsiyet rejimi olarak, gücünün kendini yeniden üretebilme kapasitesinde yattığına vurgu yapmışlardır. Böylece ailenin toplumsal konumundan çok, ailenin “içinde” olup bitenlere bakılmaya başlanmıştır (Bora, 2011, s.41).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde aile, annelik ve kadın ile ilişkilendirilen en temel alandır. Erkeğin, kadını aile içinde tanımlaması, iktidar alanı dışına çıkarılan kadına karşı yapılan politik bir eylemdir. Rich, anneliğin tarihi ve ideolojisi olan bir kurum olduğu iddiasında bulunarak, kadınların, evlerde yalıtılmış olarak annelik yapmalarının, ataerkil sistem için gerekli olduğunu belirtmiştir. Sınıf ve renkleri ne olursa olsun, kadınların yeniden üretici güçlerinin denetim altına alınması, doğurganlık, kürtaj ve genel olarak jinekolojinin yasal ve teknik kontrolü, bu sistem için gereklidir. Anneliğin “özelleşmesi”, kadınları ataerkil sistem içinde siyasal güçten alıkoymaktadır (Ecevit, 1993, s.24). Kadınlık, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanır ve yeniden üretilir (Bora, 2011, s.21). Toplum, ataerkil aile aracılığıyla, devletten bireysel bedene ve beden arzulama dek inen bir siyasal denetim ve egemenlik hiyerarşisi kurar (Berktaş, 2012, s. 143). Aile ise, var olan belli bir biçimdeki cinsiyet rolleri ve ilişkilerinin sonucu ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ideolojisinin yeniden üretildiği ve geliştirildiği alanın maddi çerçevesini oluşturur (Dedeoğlu, 2000, s.141).

Anneliğin kadınlar ile ulus-devlet arasında nasıl bir vatandaşlık pratiği ortaya çıkardığını sorgulayan Carol Pateman, anneliğin, bir yandan “kadınları vatandaşlıktan ve siyasetten koparan doğal kapasiteler” olarak görülebileceğini, diğer yandan ise, “kadınların devlete karşı görevlerini tanımlayarak onların modern siyasi düzenin içine alan bir kanal” olduğunu belirtir. Dolayısıyla her ne kadar hem egemen söylemlerde hem de onlara muhalif alternatif söylemlerde annelik kutsallaştırılıp siyaset ötesi bir şekilde tanımlansa da, annelik kavramının içi son derece siyasi anlamlarla

doldurulmuştur. Dolayısıyla anneliğin özel alanda kodlanması dahi politik bir durumdur (Aslan, 2009, s.86). Kadın=ana özdeşliği üzerinden kurulan toplumsal cinsiyetle, kadınların evlilik çocuk, ev işleri bağlamındaki, yani ailedeki konumu tariflenmektedir (Osmanağaoğlu, 2009, s.23).

Kadınlar üzerinde kurulan hâkimiyeti, karşı cinsi bir yandan potansiyel bir tehlike, diğer yandan da aşağı bir sosyal katman olarak sunan “erkek söylemi” meşrulaştırır. Ancak aşağıladığı sınıf bir taraftan da doğurganlık nedeniyle yaratıcı bir sınıftır ve erkek söylemi bu kavramı da ayrıca hedef alır. Birçok basit toplumda, kadının doğurganlığını önemsizleştirmeye yönelik inançlar bu yüzden yaygınlaşmıştır. Kadınla çocuğu arasında hiçbir ağ bulunmadığını düşünen bu tür birçok toplumda, kadına karşı, erkek spermını tek ya da ilk yaratıcı olarak yücelten bir söylem gelişmiştir. (Akal, 1994, s.28).

Kadınlığın, aile ve annelikten hareketle tanımlanması toplumsal cinsiyetin başlı başına bir politik bir etkisi olduğu sonucunu doğurur. Örneğin MacKinnon (2003, s.187) toplumsal cinsiyetin iktidarı böldüğü için politik bir sistem olduğunu belirtmiştir. Bu politik sistem içinde kadınlar evde köleliğe mahkûm edilmiş, anneliğe zorlanmış, cinsel olarak nesneleştirilmiş, fiziksel açıdan taciz edilmiş, aşağılayıcı eğlencelerde kullanılmış, susturulmuş, kendi kültüründen yoksun bırakılmış oy hakkı verilmemiş, toplum hayatından uzaklaştırılmıştır.

Sadece toplumsal yapı değil, hakim devlet ideolojisi için de aile ve kadın önemli bir noktada durmaktadır. Örneğin Türkiye özelinde konuya bakıldığında; son yıllardaki toplumsal muhafazakârlaşmanın temel hedefi yine kadınlardır. Kadınlar “kültürün taşıyıcıları olarak”, öncelikli olarak ailede önemli bir role sahiptirler. Erkeklerin kadınlara geleneksel rolleri dayatmalarının ötesinde kadınların bu rolleri benimsemeleri, hatta dini bir bakış açısıyla önemsemeleri hakim ideolojinin devamlılığı için önkoşuldur. Bu süreçte devlet eliyle sunulan dini eğitimin yani devlet politikalarının önemli rolü vardır. Sonuç olarak devlet, politika ve ideoloji eliyle toplumu şekillendirmeye ve baskılamaya aileden başlar (Kağıtçıbaşı, 2010, s.17).

Weber, özellikle iki baskı biçimi üzerine eğilir. Toplumsal otorite yoluyla baskı (ataerkil düzende aile reisinin baskısı, toplum çerçevesi içinde yargı ve yürütme organlarının baskısı) ve ekonomik güç yoluyla baskı, Ataerkil düzende diğer baskı düzenlerinde olduğu gibi, ekonomik mallar üzerindeki

denetim, yani ekonomik güç, baskının bir aracı olduğu kadar, sonucudur (Connell, 1998, s. 339).

Bahsi geçen bu durum sosyo-kültürel yapıları da etkileyerek, eylemde politik bir durum halini alır ve ortaya cinsel politika çıkar. Millet'a göre cinsel politika, ruhsal yapı, toplumsal yer ve durum açısından her iki cinsin temel ataerkil duruma göre "toplumsallaştırılması" yoluyla gönüllü destek kazanır. Toplum içerisindeki durum konusunda, erkeğin üstünlüğünü kabul eden önyargı yüzünden, erkek daha üstün, kadın daha aşağı bir yere konulur. Ruhsal yapı ise, kişiliğin erkek ve kadın diye tanımlanan cinsel sınıflamanın çizgileri içinde gelişimini öngörür. Bunun temeli, egemen grubun gereksinme ve değer ölçülerine dayanır ve bu grubun kendinde var olduğunu kabul ettiği yetenekler, egemen oldukları kişilerde ise egemen olanların işine gelen nitelikler kanalıyla yürütülür. Bu yetenekler erkeklerde saldırganlık, zekâ, güç ve etkenlik; kadınlardaki nitelikler ise edilgenlik, bilgisizlik, güçsüzlük, iffet ve etken olamayıştır. Her cinsin davranış, hareket ve tutumunu etrafı ve değişmez biçimde belirleyen cinsel rol diye tanımlanan ikinci öge de, bu temeli pekiştirir (Millet, 2011, s.49).

İçeriğindeki toplumsal cinsiyet öğeleri ile birlikte düşünüldüğünde cinsiyetler, sosyo-kültürel olarak değişebilir yapılardır. Toplumsal cinsiyet ile ilgili çalışmaların geneli bu varsayıma dayanır. Bu çalışmalar bağlamında şekillenen müdahale ve analizlerin, ataerkillik, erkek egemen toplum, hegemonik erkeklik, ataerkil aile gibi kurum ve kavramlara yönelik olması, bu kurum ve kavramların içeriğini değiştirici nitelikte olması; toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha kalıcı olmasını sağlar. Örneğin Bourdieu, cinsiyetin toplumsallaşma sürecinin sonucu edinilmiş bir "kimlik" değil, kişinin de içinde aktif bir özne olarak yer aldığı, farklı iktidar ve sermaye biçimlerini içeren, çok bileşenli ve karmaşık bir süreç olarak ele alınmasını mümkün kılacak bir kavramsal çerçeve sunmaktadır (Bora, 2008, s.181). Böyle bir anlayış bizi, toplumsal cinsiyetin "öğrenilebilir" olduğu gerçeğine götürür. Dolayısıyla sosyal yapının, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını devam ettirici özelliğine ek, bizler, kendi gelişim süreçlerimizde, bu kalıpyargıları farklı kuramsal bakışlara göre, öğrenir ve yeniden üretiriz.

2.1.7. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Kuramsal Yaklaşımlar

Toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimi ile ilgili kuramların başında, Freud'un *Psikanalitik Kuramı* gelmektedir. Freud'a göre karşı cinse olan eğilimlerimizi miras olarak alırız ve özellikle gelişim sürecinde ebeveyn-çocuk etkileşimi sonucunda toplumsal cinsiyet rollerini kavramaya başlarız (Halls ve diğ. 1985, s.49). Psikanalitik Kurama göre, çocuğun kendisiyle aynı cinsiyetteki ebeveyni ile ilgili özdeşleştirmeleri cinsiyetlerin belirlenmesi açısından ilk evredir. Bu sayede çocuklar, genital farklılıkları keşfetmektedirler (Bem, 1983, s.599). Freud'un kuramında toplumsal cinsiyetin kazanımına ilişkin olarak üç dönem görülmektedir (Fast, 1993). Çocukların cinsiyetler arası farklılıkların farkında olmadıkları dönem, farklılıkları anlamaya başladıkları dönem ve ödipal dönem (Dökmen, 2006, s.33).

İlk dönemde -oral ve anal dönemler- doğumdan itibaren erkek ve kız çocukların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimleri aynıdır. 18-24. aylarda başlayan ikinci dönemde (fallik dönemin ilk bölümü) çocuklar, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları anlamaya başlamakta ve beş yaş civarında da cinsel kimlikleri oluşmaktadır. Üçüncü dönem olan ödipal dönemde, anneleri için babaları ile erkeklik yarışına giren erkek çocuklar, kastrasyon korkusuyla babalarıyla olan bu çekişmelerinden ve annelerine olan cinsel yönelimlerinden vazgeçer, babalarıyla özdeşleşirler. Böylece daha geniş sosyal dünyada erkek ve erkeksi olarak kendilerine uygun yerlerini alırlar. Kız çocukları ise, babaları ile yeni ilişkilerinde, önce babalarının onlara istedikleri penis vereceğini umarlar ancak sonra bu istekten, ilişkili davranışlardan ve saldırganlıktan yavaş yavaş vazgeçerler ve babalarıyla pasif, kadınsı bir ilişki içine girip ondan bir bebek sahibi olmayı istemeye başlarlar (Dökmen, 2006, s.36).

Freud'un kuramı, sosyal ve kültürel yapılar gibi dışsal etkileri görmezden geldiği, toplumsal gelişimi sadece çocuk-ebeveyn arasında kurulan ilişkiden hareketle yorumladığı için eleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesi ile ilgili alanyazın, sosyal ve kültürel etkiyi de hesaba katan farklı kuramlarla daha da gelişmiştir. Bu kuramların başında gelen *Sosyal Öğrenme Kuramı*, toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, sosyal koşulların etkisine vurgu yapar ve bu etkilerin toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesinde ne denli önemli olduğunu gösterir. Kurama göre bireyler, tavır ve değerleri, yakın ilişki içinde oldukları gruplardan (aile, çevre, okul vs.) öğrenirler. Tutum ve

davranışlar, bireylerin sahip oldukları roller ya da karşılaştıkları ödül veya cezalar tarafından ya güçlendirilir ya da değiştirilir (Klein ve White,1996; Sutherland,1939; Turner,1970 Akers, 2000, akt. Skinner ve diğ. 2002, s.76)

Sosyal Öğrenme Kuramı da diğer kuramlar gibi, toplumsal cinsiyet rollerinin çocukluktan itibaren edinildiğini söyler. Toplumsal cinsiyet, küçük bir çocuğun dünyasında, başından beri diğer her şeyin önüne geçen bir sosyal kategoridir (Rudman ve Glick,2008, akt. Fine, 2011, s.239). 3-4 aylık bebekler, kadınlar ile erkekleri ayırtabilirler. Bebekler daha on aylıkken, kadın ve erkek olma ile ilgili etrafta dönen şeyler hakkında, zihinlerine notlar alma yeteneğini geliştirirler (Levy ve Haaf, 1994). Çocuklar, toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği ilk ve en önemli kurum olan ailede kadınlık ve erkeğin tanımını öğrenir ve ebeveynleri sayesinde bu rolleri pekiştirirler (Kağıtçıbaşı ve Kansu, 1976, s.38).

İlerleyen yaşlarda ise kadınlar ve erkekler, hangi davranışların doğru ve/veya uygun, hangilerinin ise uygun olmadığı konusundaki “sosyo-etik” kabulleri, toplumsallaşma sürecinde ve kültürün içinde öğrenmektedirler. Bu durum doğal olanın uzantısı gibi algılanabilecek olan bu rol ve işlevlerin nasıl yerine getirileceği ve bunlara hangi anlamlar atfedilebileceğine ilişkin, toplumsal bakımdan varlık kazanan “örüntülü biçimlerinin” toplumsal olarak belirlendiği, dışsallaştırıldığı ve kültürün içinde öğrenildiği/içselleştirildiği anlamına gelmektedir (Uluocak ve Aslan, 2011, s.27).

Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanımını açıklarken bilişsel bir yaklaşım sunan ilk kuram Kohlberg’ün *Bilişsel Gelişim Kuramı’dır*. Kohlberg’e göre çocuklar bilişsel olarak olgunlaştıklarında, kendilerini kadın ya da erkek olarak kategorileştirirler ve bu cinsel kimlikle, bu kategoriye uygun olduğunu düşündükleri şekilde davranmaya çalışırlar (Dökmen, 2006, s.59). Kohlberg kuramında, çocukların toplumsal cinsiyet kategorilerine yönelik gelişen algılarının ve bu kategorilerin çocuklar üzerinde kalıcılığının önemini vurgulamıştır (Martin ve diğ. 2002, s.904).

Bilişsel gelişim kuramına göre, çocuğun toplumsal cinsiyeti öğrenmesinde, toplumsal cinsiyet kimliği temel düzenleyici olarak kabul edilir. Çocuklar çevrelerinde gördükleri ve duydukları şeylerden toplumsal cinsiyet hakkında kalıpyargısal kavrayışlar geliştirirler (Bussey ve Bandura, 1999, s.3). Bu kuram

aynı zamanda toplumsal cinsiyet gelişiminin, toplumsal cinsiyet kategorilerinin aktif yapılarını içerdiğine vurgu yapar. Çocuklar bu yapıları oluşturmaya sosyalizasyon elemanları gibi dışsal etkiler yerine içsel etkilerle, kendiliğinden başlarlar. Kurama göre çocuklar, toplumsal cinsiyet kategorileri hakkındaki gelişen bilgileri doğrultusunda, kendi davranış ve algılarını belirler (Martin ve diğ. 2002, s.909).

Kuram, toplumsal cinsiyetin değişmezliğinin üç evrede gerçekleştiğini söyler. Cinsiyeti etiketleme, cinsiyetin kararlılığı ve cinsiyetin tutarlılığı (Martin ve diğ. 2002, s.909). Bu evrelerin sonunda çocuk, cinsiyetin değişmezliği kavramını oluşturur. Kohlberg bu kavramı çocuğun, saç, giyim tarzı ya da seçilen aktivite gibi yüzeysel özelliklerle değişse de, biyolojik özelliklerin değişmeyeceğinin bilmesi olarak tanımlar (Bussey ve Bandura, 1999, s.3).

Sosyal Öğrenme ve Bilişsel Gelişim Kuramlarının temel görüşlerini birleştiren *Toplumsal Cinsiyet Şema Kuramına* göre çocuk, hem kendilik bilgisini hem de kültürün kadınlık ve erkeklik tanımını kabul etmeye hazır bir şekildedir. Bu şekliyle Toplumsal Cinsiyet Şema Kuramı, sosyal öğrenme kuramı gibi cinsiyetiipleştirme sürecinin öğrenilmiş olduğunu kabul eder ve dolayısıyla kaçınılmaz ve değiştirilebilir bir süreç olduğunu belirtir (Dökmen, 2006, s. 64).

Toplumsal cinsiyet şemaları, çocuğun kendi toplumundaki kadınlık ve erkekliğin kültürel tanımlarının ne anlama geldiğini gözlemlemesiyle başlar. Çocuk, toplumsal cinsiyet hakkında belirli bilgileri öğrenirken aynı zamanda cinsiyet ile ilgili gelen her yeni bilgiyi değerlendirmekte ve özümsemektedir (Bem, 1986, s.186). Çocuk tarafından, toplumsal cinsiyet hakkında oluşturulan şemalar, kişisel algılar yardımıyla oluşturulan bilişsel süreçlere dayanır. Bu şemalar ileriye yönelik bir yapı gibi oluşturulan şemalarla bağlantılı olarak gelen bilgilerin işlenmesine yardımcı olur. Oluşturulan şemalara bağlı olarak, daha sonradan karşılaşılan durum ya da duygular hangi şemaya ait ise ona göre gruplandırılır (erkekler kısa saçlı, kadınlar uzun saçlıdır gibi) (Bem, 1983, s.603).

Bilgiyi toplumsal cinsiyet şemasına göre işleme olarak tanımlanan bu durum, özellikleri ve davranışları “kadınsı” ve “erkeksi” olarak ayırmaya yol açar. Toplumsal cinsiyet şeması da kadın ve erkek özelliklerinin algılanmasında ve bilginin işlenmesinde temel oluşturan bir çerçevedir (Dökmen, 2006, s.66).

Çocuk kendi toplumunun toplumsal cinsiyet şemasını öğrenirken, aynı zamanda kendi cinsiyeti ile bağlantılı olan yapıları da öğrenir. Çocuklar yetişkinleri gözlemleyerek kendi cinsiyeti ile ilgili aynı şemaları kabullenir ve kendi kişilik yapısı da bu sayede şekillenir. Burada önemli olan bu kuramın toplumsal cinsiyeti bir bağlam olarak değil bir süreç olarak göstermesidir (Bem, 1983, s.604).

Toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesi ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle erken çocukluk sosyalizasyonu ve biyolojik farklılıklar temeline dayanmaktadır. Eagly, kendi çalışmalarında toplumun kişiler üzerindeki etkisine ve kişi-toplum arasındaki etkileşime yer veren bir kuram geliştirmiştir. (Dulin, 2007, s.105). *Sosyal Rol Kuramı*, toplum içinde farklı rolleri olan kadın ve erkeğin, bu rollere uyum sağlamak için psikolojik farklılıklar gösterdiklerini ileri sürmektedir. Yani cinsiyet farklılıkları, toplumun kadın ve erkek için getirdiği sınırlılıklara ve fırsatlara uyum sağlamanın sonucu olarak ele alınmaktadır (Dökmen, 2006, s.83).

Kuram, kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına onay vermelerinin nedeninin, kendilerinin de genellikle toplumsal cinsiyet kalıp yargıları boyunca ayrılmış rollere göre davranmalarında yattığını öne sürmüştür (Eagly, 1987). Kadın ve erkekler toplumsal cinsiyet tarafından belirlenen şekillerde davranırlar çünkü sahip oldukları sosyal roller, farklı yetenekleri gerektirir ve farklı beklentilere sahiptir (Vogel ve diğ. 2003, s.520).

Cinsiyet farklılıklarına karşı, kültürel yaklaşım yerine yapısal yaklaşımı kullanan bu kuramın temel savı (Dulin, 2007, s.105), kişilik ve davranışlardaki gözlemlenen toplumsal cinsiyet farklılıklarının, işbölümünün cinsiyetlendirilmiş yapısından kaynaklandığıdır. Kadın ve erkeklerin hâlihazırdaki yerine getirdikleri işbölümü rolleri, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının toplum içinde gelişmesine neden olur (Clow ve Ricciardelli, 2011, s.197). Cinsiyetlendirilmiş işbölümü göz önüne alındığında, kadınlar ve erkekler ailevi ya da mesleki roller gibi farklı rolleri yerine getirmeye eğilimlidirler (Diekman ve Schneider, 2010, s.488).

Araştırmalar, son yıllarda işbölümünün cinsiyetlendirilmiş yapısının, kadınlar lehine değişme gösterdiğini kanıtlamaktadır. Fakat bu değişim her nedense kadınların hayatlarına ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine çok da fazla

etki sağlamamıştır. Kadınlar, bakım sorumluluklarını almaya, erkekler ise geçimi üstlenme görevini yerine getirmeye -aynı ülkemizde ve dünyanın geri kalanında olduğu gibi- devam etmektedirler (Bianchi, Robinson, & Milkie, 2006, akt. Diekman ve Schneider, 2010, s.488). Dolayısıyla sadece cinsiyetlendirilmiş işbölümünde görülen değişimin kadın ve erkekler üzerinde “daha eşitlikçi” bir yaşam yaratmasının, teoride geçerli olsa da pratikte daha farklı değişimlere ihtiyaç duyduğu bir gerçektir.

Bu değişimlerin niteliği, feminist hareketin ortaya çıktığı günden beri, farklı akımlar odağında tartışılmıştır. Feminist hareket, hem toplumsal cinsiyet hem de ilişkili olduğu, ataerkillik, aile, sınıf, din ya da ekonomi gibi kavramlara yönelik eleştirileri ile birlikte gelişmiştir. Bu süreç, feminist hareketin zaman içinde çeşitlenerek, kadın sorunsalı ile ilgili farklı algılama ve çözüm önerileri geliştirmesinin yanı sıra, toplumsal cinsiyet tartışmalarının da zenginleşmesine ve konunun niteliğinin daha detaylı ortaya çıkarılmasına olanak sağlamıştır. Kısacası feminist hareketin dönüşümü aynı zamanda toplumsal cinsiyet algısının dönüşümünün de tarihidir. Ortaya çıkan her farklı feminist akım, toplumsal cinsiyetin niteliğini açıklamaya çalışırken aynı zamanda toplumsal cinsiyetin ne denli geniş ölçüde kavranması gerektiği hakkında da ipuçları vermektedir.

2.2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE SOSYAL POLİTİKA

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, sosyal politikalarda kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık ya da hukuksal alanda kadın haklarına yönelik iyileştirmeler, devletlerin kadın sorunsalının çözümü için belirledikleri en öncelikli alanlar gibi görünmektedir. Kadın hareketinin sonuçları, sadece yasal/teorik düzlemde yapılan “iyileştirmelerin” kadın sorunsalına yeterli düzeyde çözüm üretmediğini göstermiştir. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sadece ekonomik ya da yasal bağlamda değil, kökleri çok eskilere giden sosyo-kültürel kodlarda varlığını sürdürür. Fakat yine de hukuk ve sosyal politika gibi alanlarda feminist hareketin başarıları görmezden gelinemez.

Günümüzün modern refah devleti anlayışında, toplumsal cinsiyet ilişkisi hakkında dört temel görüş vardır. Liberal teoriye göre devlet, prensipte tarafsızdır ama bazı özel çıkar gruplarına (erkeklerle) alet olabilir. İkinci görüşe

göre devlet, güç aracılığıyla olduğu kadar, egemen söylemler aracılığıyla da işleyen toplumsal denetleme aracının bir parçasıdır. Üçüncü görüş devleti, sınıf çıkarlarının kollanması sürecinde cinsiyet ve toplumsal cinsiyete ilişkin etkiler üreten bir sınıf devleti olarak tanımlar. Dördüncü görüş ise devletin hep ataerkil olduğunu söyler (Connel, 1998, s.174-176).

Son görüş feminizm ile tutarlıdır çünkü feminizme göre devlet erildir. Devlet, nesnelliği kabul ettiği için erildir. Ayrıca aile ve cinsel gelenekler, erkeklere çoğalma olgusunun mal sahipliğini, cinsel özgürlüğü ve denetim gücünü garanti eder. Erkekler arasındaki hiyerarşiler, kadının da katmanlara bölen, ırk ve sınıf farklılıkları üzerinde düzenlenmiştir. Devlet, bu toplumsal iktidar olgularını yasalarla hukuk kapsamında düzenler. Böylece MacKinnon'a (2003, s.271) göre iki şey gerçekleşir: hukuk meşrulaşır ve toplumsal egemenlik görünmez hale gelir.

Kadın sorunsalı ve devletin bu alana yönelik politika ve hukuk açısından yaptığı düzenlemelerin bazı belirleyicileri vardır. Bu belirleyiciler daha çok "modern devlet" ile ilişkilendirilse de, bu belirleyicilerin kökleri yine eskilere dayanmakta, esas olarak kutsal aile mitine hizmet etmektedir. Bu belirleyicilerden bazıları, ailenin yeniden üretim işlevi ile ilgilidir. Modern refah devleti aileyi, kurumun gücü zayıflamasın diye korumaktadır. Örneğin, Morgan'a göre aile, eğitim sistemi ile birlikte, devlet için çok gerekli bir ideolojik yardımcıdır. Aile devletin devamına, öncelikle toplumsallaşma işlevini yerine getirerek ve bu süreç içerisinde, itaat, uyum, uzlaşma ve disiplin gibi öğelerin yaygınlaşmasını sağlayarak yardımcı olur. Dolayısıyla aile; sadece ekonomik olarak devlet tarafından sunulan hizmetlerin alıcısı değil, aynı zamanda devletin sürekliliği ve kararlılığını sağlayıcı bir kurumdur (Ecevit, 1993, 30).

Ülkemiz özelinde bakıldığında kadın-erkek eşitliğine dair ilk yasa arazi üzerindeki miras işlemlerinde kadına eskiye göre eşitlik getiren 1856 tarihli Arazi Kanunnamesi'dir. 1917'de çıkarılan Aile Hukuku Kararnamesi ile kadınlara bazı haklar tanınmış; evlilik birliğinin kurulmasıyla ilgili ilk modern uygulamalar başlatılmıştır. 1842 yılında mesleki eğitim okullarında kızlar için ebelik öğrenimi başlaması, 1858'te Müslüman öğrenciler için ilk kız ortaokulu açılması ve 1869 Maarif Nizamnamesi'nden sonra açılan kız öğretmen okulları gibi düzenlemeler konu ile ilgili yapılan ilk düzenlemelerdendir (Ergin, 1939., akt. Çakır, 2010. s.102). Yine Osmanlı'da Tanzimat döneminde hazırlanan ve

1926 yılı Medeni Kanununun kabulüne kadar yürürlükte kalan Mecelle (Onar, 1955 ve Engin-Üskül,2008 s.44) aileyle ilgili ilk geniş çaplı düzenlemelerdendir

Cumhuriyet Döneminde ise ulusal devletin inşa sürecinde, kadınların siyasal ve ekonomik düzen ile bütünleşmeleri adına hukuksal düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu, kadınların, ulusal kurtuluş hareketini ya da yeni düzeni destekleme, üretim ve yeniden üretim işlevlerini gerçekleştirme yönünde kamu alanında harekete geçirilmeleri demektir (Çağatay ve Soysal, 2010, s.292).

Konuyla ilgili olarak en önemli düzenleme, İsviçre Medeni Kanunu'nun, Türkiye'nin toplumsal yapısı da göz önünde tutularak (iklimsel özellikler nedeniyle evlenme yaşının daha aşağıya çekilmesi gibi) bazı özelliklerinin değiştirilerek kabul edilmesi sonucunda oluşturulan Medeni Kanun'un kabulü (1926) olmuştur. Medeni Kanunda aile, toplumsal bir kurum olarak ele alınmış, saygı ve sevgi temelinde değerlendirilmiş, kadın ve erkeğin karşılıklı sorumluluklarını göz önünde bulundurmuş ve çocuğun eğitimine önem vermiştir (Engin-Üskül, 2008, s.56-65). 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kadınlarla erkeklerle eşit eğitim imkânları sağlanmıştır. 1934 yılında kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008, s. 13).

Cumhuriyetin ilanından sonra, kadın-erkek eşitliğinin devlet çatısı altında kurumsallaşma süreci 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde kurulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu ile başlamıştır. Nisan 1989 tarihli DPT- 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Aile Araştırmaları Kurumu kurulmuştur (Acuner, 2009, s.126).

1995'de gerçekleşen 4. Dünya Kadın Konferansının hemen ardından, 1996'da Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Ulusal Eylem Planı ve ardından 2008'deki ikinci eylem planı uygulamaya konulmuştur. Her iki eylem planı da Gender Mainstreaming yaklaşımı temel alınarak oluşturulmuştur. Gender Mainstreaming, politika süreçlerinin tüm evrelerinde ve tüm düzeylerinde, erkeklerle kadınlar arasındaki eşitlik prensibini dikkate alarak bunu tüm eylem alanlarına uygulanması, eşitsizlik yaratan durumların düzeltilmesi için yapılan eylemlere pozitif bir ek aşama olarak değerlendirilir. (KSGM, 2008, 10).

1999 yılında Avrupa Birliği (AB) aday ülke statüsüne geçişle birlikte, eşit değerde işe eşit ücret, dolaylı ayrımcılık, ebeveyn izni, mesleki eğitim, iş

yerinde cinsel taciz, esnek ve kısmi zamanlı işlerde çalışanların sosyal güvenliği inanç, cinsel yönelim vb. nedenleri ile ayrımcılığa uğramama konularında eşitlik temelli sosyal politika oluşturma girişimleri Avrupa Sosyal Modeli temelinde hız kazanmıştır (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008, s.306).

2002 yılında yürürlüğe giren ve daha eşitlikçi olan Türk Medeni Kanunu, 2004 yılındaki TCK'nın kadınlara ilgili maddelerindeki değişiklikler, 2003 yılındaki yeni İş Kanunu, 2004 yılındaki devlet Memurları Kanunu'ndaki kadın işçi ve memurlar hakkında paralel düzenlemeler, cinsiyet dâhil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayırım yapılmayacağına özel olarak belirtilmesi, cinsiyet ve gebelik nedeniyle daha düşük ücret verilemeyeceğinin, cinsel tacizlerle ilgili düzenlemelerin yasada yer alması, hukuksal açıdan önemli değişimlerdir (Benli, 2008, s.123). Bunlara ek olarak, Türkiye, 21 Şubat 2003 tarih ve 25027 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3 Şubat 2003 tarih ve 2003/5224 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, AB'nin sosyal politika programları arasında yer alan Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programına katılmış bulunmaktadır (Aksoy, 2006, s.8). 2004 yılındaki değişikliklerle, Anayasa'nın 10. maddesine eklenen "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" hükmü ve 1998 yılında aile içi şiddetin önlenmesi adına çıkarılan Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile birlikte hem eşitlik hem de aile içi şiddet hukuksal metinlerde kendine yer bulmuştur (KSGM, 2008, s.12).

1 Haziran 2005'te yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Kanunu da kadının mağdur olduğu birçok suç, topluma karşı işlenen suçlar kapsamında çıkarılıp, kişilere karşı işlenen suçlar kapsamına alınıp, cezaları ağırlaştırılmıştır. Eski TCK'da tecavüz, "Kişilere karşı suçlar" altında değil, Adab-ı Umumiye ve Nizam-ı Aile Aleyhine Cürümler" başlığı altında sınıflandırılmıştır. Yani eski TCK'ya göre tecavüz, kadına karşı değil, toplum adabına ya da aileye karşı işlenen bir suç niteliği taşımakta; kadının bedeni ve cinselliği, topluma ya da aileye ait olarak görülmekteydi (İlkkarcan, 2011, s.12). Bir diğer düzenlemeyle birlikte de "töre" cinayetleri faillerinin kanunda öngörülen en ağır ceza olan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılmaları hükmü getirilmiştir (KSGM,2008, s.12).

Uluslararası alanda ise Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile ilgili çalışmalar 1970'lerde hız kazanmıştır. Batı ülkelerinde güçlenen kadın

hareketi, Doğu-Batı kutuplaşması ve Üçüncü Dünya radikalizmi; ekonomik büyüme modellerinin sorgulanmasını takip eden eşitlikçi politikalar arayışı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar Mexico City Konferansı ve onu takip eden sürecin niteliğini belirleyici olmuştur (Ertürk, 1996, akt. Yavuz ve Serdaroğlu, 2010, s.55). BM tarafından 1975 yılında Mexico City’de Birinci Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiş bunu takiben BM Genel Kurulu tarafından 1975-1985 yılları arasındaki dönem “Kadın On Yılı” olarak ilan edilmiştir (Aksoy, 2006, s.17.)

Bu dönemdeki 1979 CEDAW sözleşmesi, kadına ve erkeğe eşit muameleyi içeren ve genellikle erkeğe yapılan muameleyi ölçüt olarak alan cinsiyet açısından nötr bir yaklaşımın ötesine geçerek kadınlara yönelik ayrımcılığın özgül niteliğine yanıt veren hukuksal yaklaşıma sahiptir. CEDAW’ın ayırıcı özelliği, eşitsizliğin toplumsal nedenlerine de gönderme yapmasıdır (Cook,1989, akt. Berktaş, 2010, s.48). CEDAW sözleşmesi BM sisteminde Çocuk Hakları Sözleşmesinden sonra en geniş katılımlı sözleşme olma özelliği taşımaktadır (Aksoy, 2006, s.18).

CEDAW’dan sonra, Pekin Eylem Platformu, uluslararası kadın hareketinin özellikle sahip çıktığı temel bir belgedir. Platformun temel taşı CEDAW’dır. Pekin Eylem Platformu’nun hukuken bağlayıcı niteliği yoktur ama CEDAW’ın varlığı Pekin Eylem Platformu’nda kabul edilen siyasetlerin uygulanması için gerekli olan yasal zemini oluşturmaktadır (Acar, 2010, s.200).

Bu dönemden sonra yapılan uluslararası alanda yapılan çalışmaların geneli kalkınmaya odaklanmıştır. Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma yaklaşımı, sosyalist-feminist kurama dayanarak, kadının özel alanda “yeniden üretim” sürecine katılmasının önemini vurgular. Yaklaşım, kadının sadece gelir getirici faaliyetlere katılmasının yeterli olmadığı aynı zamanda erkeğin de özel alandaki iş bölümüne katılması gerektiğini söyler. Dolayısıyla sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmaya yöneliktir (Hoşgör, 2010, s.298)

Daha sonraki uluslararası düzenlemeler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kültürel ve sosyal temellerini sorgulamadan daha somut, çözüm ve eyleme yönelik alanlara kaymıştır. Örneğin, kalkınma ve kadın başlıklarını birleştiren “Kalkınmada Kadın” (Women in Development –WID-) yaklaşımı mevcut sosyal yapıları kabul ederek, kadınların kalkınma stratejilerinden neden daha az

yararlanabildiklerini incelemek yerine sadece kadınların kalkınma girişimlerine nasıl daha iyi entegre olabileceklerine odaklanmış; kadınların, eğitim, istihdam ve toplumun diğer alanlarına daha eşit katılımını savunmuştur (Yavuz ve Serdaroğlu, 2010, s. 59).

WID'ye yönelik eleştiriler, "Kadın ve Kalkınma" (Women and Development – WAD-) yaklaşımını şekillendirmiştir. WAD, kadınları kalkınmaya entegre etme stratejilerine odaklanmaktan ziyade kadın ve kalkınma süreçleri arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Kalkınma sürecinde kadınların farklılıklarının özgün rollerinin kabul edilmesini savunmuştur. WID ve WAD yaklaşımlarının eleştirisi 1980'lerde "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma (Gender and Development – GAD-) yaklaşımının doğmasına neden olmuştur. GAD, kadınların ikincilleştirilmesine sebep olan ataerkil görüş ve yapılar kadar kadınların maddi koşul ve sınıfsal durumların sorgulanması gereği üzerinde durmuştur. WID ve GAD yaklaşımlarının, kültürü ele alış biçimlerinin yetersiz kaldığı iddiası, odağı kültüre kaydıran "Kadın, Kültür ve Kalkınma" (Women, Culture and Development –WCD-) anlayışının doğmasına neden olmuştur. Kültürel, eleştirel ve feminist çalışmalar arasında bağ kuran WCD yaklaşımı, kadınların yaşamlarındaki üretim-yeniden üretim arasındaki ilişkiyi ele alırken yaşanmış deneyimler ve duygu yapıları olarak kültüre vurgu yapmıştır (Yavuz ve Serdaroğlu, 2010, s. 59-83).

Tüm uluslararası ve ulusal düzenlemelere rağmen kadın sorununda, Türkiye'de ve Dünya'da (kısmen İskandinav Ülkeleri hariç) halen yeterli düzeyde gelişim sağlanamamıştır. Kasım 2006'da İstanbul'da gerçekleşen Dünya Ekonomik Forumu toplantısında sunulan rapora göre, Türkiye'nin cinsiyet temelli eşitsizlikler açısından 115 ülke arasında 105. sırada yer aldığını göstermektedir. Kadının eğitim, sağlık, parlamento ve çalışma yaşamına katılımın değerlendirildiği bu tabloda AB ve OECD ülkeleri arasında işgücünde en düşük kadın oranına sahip olan ve kadınlar arasında okuryazar oranı açısından en kötü durumdaki ülke Türkiye'dir (Benli, 2008, s.124). 2008 yılında Türkiye İnsani Gelişim Endeksi'nde (IGE) 177 ülke içinde 84. sıradayken aynı yıl gene UNDP'nin Cinsiyeti Geliştirme Endeksi'nde (CGE) Türkiye 93 ülke arasında 90. Sıradadır. Kadının konumunun hem önemli bir belirleyici hem de bir sonucu olan istihdama gelince, Türkiye'de kentleşme ve kırsal alanlardan kentsel alanlara yoğun göçle birlikte, kadınların toplam

işgücüne katılım oranlarında yıllar içinde bir düşüş olmuştur. Bu oran 1955 yılında %70 iken 2008'de %24'e inmiştir. Bu oran AB ülkelerindeki %64 ve OECD ülkelerindeki %62 oranından çok aşağıdadır (Kağıtçıbaşı, 2010, s.12).

UNDP'nin 2010 yılı (Human Development Report) raporuna göre, toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği konusundaki veriler, cinsiyet eşitliği sorununun "insani gelişmişlik" açısından halen başlıca bariyer olmaya devam ettiğini göstermektedir (Uluocak ve Aslan, 2011, s.33). Okullaşma oranları, aile içinde kadınlara yönelik şiddet, kadın istihdamı, namus cinayetleri, ayrımcılıkla mücadele, kadınların siyasi katılımı, karar alma mekanizmalarındaki düşük kadın katılım oranları, çalışan kadınlara yönelik haklar, ders kitaplarındaki ayrımcı öğeler gibi maddeler, Avrupa Birliği ilerleme raporlarında halen sorunlu alanların başında gelmektedir (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008, s.341-348).

Sosyal politikadaki iyileştirmelere rağmen, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında halen istenilen ölçüde gelişmelerin olmayışı, konunun sadece hukuksal değil aynı zamanda sosyo-kültürel yapıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle radikal feministlerin dikkat çektiği gibi, toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiği, aile ya da evlilik gibi kurumların varlığı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için sorun oluşturmaktadır. Bunun yanında aile, halen bireyler, toplumsal yapı ve hakim devlet ideolojisi tarafından değer atfedilen kurumların başında gelmektedir. Aile ile ilgili alanyazına bakıldığında, ailenin toplumsal değişimden yoğun bir şekilde etkilendiği göze çarpmaktadır. Gerek yeni aile tanımlarının ortaya çıkması gerekse ailenin, sosyo-kültürel yapının değişmesine bağlı olarak yaşadığı sorunlar, sosyal bilimcilerin bu yüzyılda ailenin evrimini yakından izlemeye sevk etmiştir. Bu sorunların şüphesiz en "popüleri" boşanmalardır.

2.3. BOŞANMA VE YENİDEN EVLENME

2.3.1. Ailenin Güncel Sorunu: Boşanmalar

En genel tanımı ile boşanma; evliliğin yasal yollardan bozulmasıdır (NASW, 1995, s.91). Bir diğer tanıma göre ise boşanma; yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasalar çerçevesinde sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeniden bir evlilik yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini sona erdirmeleridir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Gen. Müd., 2009, s.3) Ebeveynler

ya da çocuklar genel anlamda boşanmayı, yetişkin ilişkilerinin kesilmesi ve bu yollu ortaya çıkan durumlar olarak tanımlamaktadırlar. Çoğu zaman alanyazında boşanma ile anlatılmak istenen kavram, aileyi parçalanmaya götüren süreçleri de kapsamaktadır (Butler ve diğ. 2003, s. 9).

Boşanma için, evlilik kadar eski denilebilir. Hem yasal hem de kültürel sonuçlarının olması, toplumun boşanma ve boşanan bireylere yönelik sahip olduğu düşünceler, boşanma sonrasında eşlerin sosyal hayatlarında yaşadıkları kayıplar gibi farklı nedenlerinden dolayı, alanyazında oldukça “sorunlu” bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa ve özellikle ABD genelinde son yıllarda boşanma oranlarının artması konuya, akademik çevrelerin de ilgilerini yönelmelerine ve konuyla ilgili araştırmaların sayısının artmasına neden olmuştur.

Delphy'ye (1999) göre, evlilik bir kurumsa boşanma da bir kurumdur ve organik olarak evlilik kurumuna bağlıdır. Boşanma sadece evlilik kurumunu açıklamakla kalmaz, evliliğin bazı özelliklerinin boşanmadan sonra bile devam ettiğini gösterir. Bu durum sadece boşanan çiftler özelinde değil, genel olarak toplumsal yapı içinde devam ettiği anlamındadır. Örnek olarak toplum, bir çocuğun olması durumunda, boşanmadan sonra eski eşlerin ebeveynlik rollerini sürdürmelerini bekler (Karkıner, 2001, s.145).

Boşanma oranlarının seyrini etkileyen ve boşanma oranlarındaki artışı açıklamaya çalışan bazı farklı düşünceler vardır. Bu farklı düşünceler aynı zamanda evliliğin niteliğini de açıklar. Örneğin eşlerin, geçinmek için birbirlerine bağımlı oldukları yerlerde boşanma oranları çok daha düşüktür. Ekonomik bağımlılık ile boşanma oranlarının düşük olması arasındaki bağlantı, endüstri öncesi Avrupa'yla Hindistan ve Çin gibi tarımda saban kullanan bütün diğer toplumlarda görülmektedir. Çiftçi karı-kocanın yaşamlarını sürdürebilmeleri için birbirlerine ihtiyaçları vardır. Bu çevresel koşullar altında boşanma eşler için hiç de uygun bir seçenek değildi (Fisher,2004, s.96).

Bu tarihsel koşullar her ne kadar cinsiyetlendirilmiş işbölümü ile bağlantılı olsa da, yaşanan toplumsal değişimler ile birlikte cinsiyetlendirilmiş işbölümü değişmemiş (ya da çok az oranda değişmiş) ama boşanma oranları belirli sosyal yapıların değişmesi ile birlikte artış göstermiştir. Bunun nedenleri

arasında; kadın hareketi, kadının ekonomik katılımının ve özerkliğinin artması, kadınlar için sağlanan eğitim fırsatları, boşanmayı kolaylaştıran hukuksal değişimler, sekülerleşme gibi toplumsal yapıya etki eden durumlar sayılmaktadır.

Örneğin Goode, 1890'dan 1960'lara kadar Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinde nüfusa göre evlilik oranlarının önemli ölçüde değişmediğini, ancak Dünya'da oldukça radikal değişimlere neden olan 1960'lı yıllar ile birlikte evlenme oranlarının düştüğünü ve boşanma oranlarının yükseldiğini belirtmiştir (Aydın ve Baran, 2010, s.120). Örneğin, Birleşik Devletler'de evliliklerin yarısına yakını kalıcı ayrılık ya da boşanma ile sonuçlanmaktadır. (Schoen ve Canudas-Romo,2006, akt. Amato ve diğ., 2011, s.2). İngiliz çocukların 1/8'i ise 16 yaşına gelmeden, ebeveynlerinin boşandıkları ya da ayrıldıklarına şahit olmaktadır (Haskey,1994, akt. Lussier ve diğ., 2002, s. 363). Yine Eurostat verileri ABD ve Avrupa özelinde son 40 yılda boşanma oranlarının ciddi bir biçimde arttığını göstermektedir (Boşanma Nedenleri Araştırması, 2009, s.7).

Türkiye özelinde ise, boşanma oranlarının yıldan yıla -küçük değişikliklerle arttığından bahsedilmektedir. Evlenme oranı ile boşanma oranları birlikte değerlendirildiğinde ise durum, Avrupa ve ABD gibi yüksek oranlarda değildir. Örneğin 2011 yılında yaklaşık 592,000 çift evlenirken, aynı yıl yaklaşık 120,000 çift boşanmıştır. 2011 yılında boşanma oranları önceki yıla göre %1,3 oranında artmıştır. 2012 yılında ise yılda yaklaşık 603,000 çift evlenirken, yaklaşık 123,000 çift boşanmış ve boşanma oranı önceki yıla göre %2,7 oranında artmıştır. 2013 yılında ise evlenme oranları %0,6 oranında azalırken boşanmalar %1,6 artmıştır. Oranlara bakıldığında boşanmaların bahsi geçen ülke örnekleri gibi yaygın olmadığı bir gerçektir (TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri).

Boşanma oranları yaş gruplarına göre de incelenmiştir. ABD'de boşanma riski, hem kadınlar, hem de erkekler için 20 ile 24 yaşları arasında yükselmektedir. Bu oran dünya normlarına göre düşük sayılmaktadır. Birleşmiş Milletlere üye 24 toplumda boşanma riskinin en yüksek olduğu yaş grubu kadın ve erkekler için 25-29 yaş aralığıdır. Boşanma oranları daha yaşlı gruplarda giderek seyreilmektedir. Orta yaşlarda ise boşanma pek olağan değildir. Bütün

boşanmaların %81'i kadınlarda 45 yaşından, bütün boşanmaların %74'ü ise erkekler için yine 45 yaşından önce olmaktadır (Fisher, 2004, s.102).

Bununla birlikte dikkat çeken bir diğer nokta da, boşanma ve çocuk sayısı arasındaki ilişkidir. BM'nin 1960 ile 1989 yılları arasında 45 topluma mensup milyonlarca insan arasındaki boşanmaların %39'u kendilerine bağımlı çocuğu olmayan çiftleri, %26'sı bir tek bağımlı çocuğu, %19'u iki bağımlı çocuğu, %7'si üç bağımlı çocuğu, %3'ü ise dört bağımlı çocuğu olanları kapsamaktaydı. Sonuç olarak, bir çiftin ne kadar çok çocuğu olursa, boşanmaları olasılığı da o derece azalmaktadır (Fisher, 2004, s.98).

Boşanma oranları bir yandan özellikle Batı toplumlarında artsa da, evlilik halen geçerli bir kurum olma özelliğini korumaktadır. 2000'lerde, AB'ye üye olan 15 devletin 25-34 yaş aralığındaki vatandaşlarının sadece %11'i evliliğe karşıdır. Bu oranı yükselten (%20 oranında karşı olan) Fransa ve Belçika'dır, diğer devletlerin ortalaması %8-11 arasındadır. İsveç ve Danimarka gibi, evlilik birliği olmadan birlikte yaşamanın (fiili birliktelik) yaygın olduğu ülkelerde bile, gençler arasında, evlilik %90 oranında destek bulmuştur (Kiernan 2004, akt. Engin-Üskül, 2008, s.265).

Boşanma aynı zamanda eşler ve çocuklar üzerinde yarattığı etki ile de araştırma konusu olmuştur. Boşanma, hem eşler hem de çocuklar için sonrasındaki yaşantıları etkileyebilecek bir güce sahiptir. Aile yapısının değişmesi, ikamet edilen yerden taşınma ve buna bağlı olarak sosyal çevrenin değişmesi, çocukların okul başarılarının etkilenmesi, eşlerin yaşadıkları kırgınlık ve öfke, sosyal desteğin azalması, aile içi gelirdeki değişiklikler gibi oldukça çok boyutlu bir değişim yaratır ve aileyi bir sistem olarak oldukça etkiler. Yani kısacası, boşanma, tek başına bir olay değil tersine, birçok geçişli geniş bir zincirdir. Boşanmaya gösterilen tepkide, sadece hâlihazırdaki durum değil, boşanma öncesi yaşanan deneyimler de hesaba katılır. Boşanmaya verilen tepki; boşanma öncesi aile ilişkilerinden etkilenir ve tek ebeveynli ailedeki düzenlemeler, roller ve ilişkiler, çocuğun üvey ebeveyne karşı daha sonraki tepkisini de şekillendirir. Ailedeki geçiş (marital transitions) (boşanma, ayrılık, yeniden evlenme vs.) ile ilgili değişiklikler, "tüm aile sistemindeki değişiklik" perspektifiyle hesaba katılmalıdır. Bu deneyimler, karı-koca, ebeveyn-çocuk veya ailedeki çocuklar arasında farklılaşabilir (Hetherington, 1993, s.39-40).

Çocuklar için boşanma ve sonrasında yaşanan durum, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin kalitesi, ebeveynlerden biri ya da ikisinin yeniden evlenmesi gibi farklı nedenlere bağlıdır. Araştırmalar ebeveynlerin, boşanmasının, yeniden evlenmelerinin ya da aile içi geçimsizliklerin çocuklardaki davranışsal, duygusal, sosyal ve akademik problemleri arttırdığını göstermektedir (Amato,2001 ve 1994; Buehler ve diğ.,1997, akt. Amato ve Kane, 2011, s.2).

Ebeveynleri boşanan çocuklar için en büyük sorunlardan biri de, aile yapısının değişmesine bağlı olarak, ikametinin değişmesi ve çocuğun daha önceden o yer ile ilgili kazandığı alışkanlıklarının yok olmasıdır. Araştırmalar tek ebeveynli ailelerin iki ebeveynli ailelere kıyasla daha fazla taşındıklarını göstermiştir. Ayrıca tek ebeveyn olan kadınlar için, daha düşük sosyoekonomik seviyede bir yere taşınmak daha sık rastlanan bir durumdur. Çocuklar için ikametinin hareketliliği oldukça problemlili bir durumdur. Çünkü ikametinin değişmesi, çocukla ebeveynleri, okulu, arkadaş çevresini birbirine bağlayan bağların kopması ya da zarar görmesi anlamına gelmektedir (South ve diğ, 1998, s.668).

Çocuklarda boşanma sonrası görülen bir diğer durum da okul başarısının değişmesidir. Ebeveynleri boşandıktan sonra anneleri ile yaşayan çocuklar ve çocukların eğitim başarısına aile değişiminin etkileri konusunda birçok araştırma yapılmış ve farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Krein ve Beller (1988), bu durumda yaşayan erkek çocuklarının okul başarılarının aynı durumdaki kız çocuklarına kıyasla daha olumsuz etkilendiğini bulmuştur. Hill ve Duncan (1987), boşanmış anneleri ile yaşayan erkek çocuklarında, boşanmanın okul başarısına olumsuz etkisine dikkat çekmiş fakat aynı durumdaki kız çocukları için böyle bir etkiyi gözlemlememiştir. McLanahan (1985) ise ebeveyn yokluğunun hem kızlar hem de erkekler için aynı düzeyde etki yarattığını ifade etmiştir (Beller ve Chung, 1992, s.42).

Ebeveynleri, devam eden bir evlilik birliği içinde olan gençlere kıyasla, boşanmış ebeveyne sahip olan gençler; evlilik dışı bir birliktelik yaşamaya (Amato ve Booth;1997; Axim ve Thornton,1993; Cherlin, Kiernan ve Chase-Landale ve diğ.,1995) ve evlilik dışı çocuk sahibi olmaya (Cherlin ve diğ.,1995, Furstenberg ve Teitler,1994; McLanahan ve Bumpass,1998 ve diğ.) daha eğilimlidirler. Bu çalışmalar, ebeveynlerin boşanmasının, gençlerin geleneksel evlilik formları dışında birliktelikler yaşamaları ihtimalini arttırdığının kanıtlarıdır.

Ebeveyni boşanan çocuklar ve bu çocukların evlilik ile ilgili düşünceleri arasındaki bağlantı hakkında farklı görüşler vardır. Bazı araştırmalar, ebeveynlerin boşanmasının çocuklar için evlilik ihtimalini arttırdığını (McLanahan ve Bumpass,1998; Teachman,2004); bazıları tersine bu ihtimali azalttığını (Kobrin ve Wiate,1984; Li ve Wojtkiewicz,1994; South,2001) bazıları ise, bu iki durum arasında herhangi bir bağlantı olmadığını (Amato ve Booth,1997; Cherlin ve diğ,1995; Furstenberg ve Teitler,1994) öne sürmektedirler (Amato ve Kane, 2011, s. 3).

Boşanmanın çocukların eğitim başarısı, benlik saygısı, fiziksel ya da psikolojik durumu üzerinde etki sahibi olması hem boşanmanın doğrudan çocuk üzerinde neden olduğu değişikliklere hem de boşanmanın etkisini yaşayan, çocuk ile birlikte ikamet eden ebeveynin psikolojik durumuyla da yakından ilişkilidir. Araştırmalar, evli bireylere kıyasla boşanmış bireylerin, çocukları ile daha az zaman geçirdiklerini, duygusal olarak daha az destekleyici olduklarını, sert bir disiplin uyguladıklarını ve daha fazla çatışma yaşadıklarını göstermiştir (Hetherington ve Cligempeel,1992; Thomson, McLanahan ve Curtin,1992). Bu durum büyük ihtimalle evlilik birliğinin bozulması, tek ebeveyn olmanın güçlükleri ve kısıtlı bir bütçeyle yaşamak durumlarıyla bağlantılı olabilir (Amato ve Kane, 201, s.5).

Ailede yaşanan geçişlerde, çocuklar ve ebeveynlerin tepkilerindeki çeşitliliğe dikkat edilmelidir. Birçok aile üyesi boşanma ya da yeniden evlenme sonrasında altüst olmuş bir ilk evreye maruz kalırlar. Eğer geçiş, devam eden stres ve zorluklarla bütünleşmeden atlatılırsa, boşananların büyük bir kısmı iki ila üç yıllık bir süre zarfında toparlanmaktadır (Hetherington, 1993, s.40).

Bazı araştırmalar (McLanahan ve Bumpass,1998; McLanahan ve Sandefur,1994), boşanmanın tahmin edilen etkilerinin ötesinde, üvey bir ebeveyn ile birlikte yaşamamanın, evlilik dışı çocuk sahibi olma ve evlilik birliği dışında yaşama üzerinde çok az bir etkisi olabileceğini öne sürmüştür. Bunun aksine diğer çalışmalar ise, ebeveynin yeniden evlenmesinin gençler için birlikte yaşamaya dayalı ilişkiler kurma (Teachman,2003) ve erken evlilik (Goldscheider ve Goldscheider,1993; Ryan ve diğ, 2009; Teachman,2003) ihtimalini arttırdığını belirtmişlerdir. Amato ve Booth'un 1997 yılında yaptığı araştırmada, mevcut bir boşanma durumu olmasa bile, ebeveynlerin boşanmaya eğilimli olması durumu (boşanma hakkında düşünme ya da

konuşma gibi), çocuklar arasında evlilik dışı birliktelik (birlikte yaşama) ile bağlantılandırıldığı ortaya çıkmıştır (Amato ve Kane,2011, s. 3).

Hetherington, kadınlar ve erkeklerin evlilik ilişkilerinin birbirlerinden oldukça farklı olduklarını ve dolayısıyla “kadınların evliliği” ya da “erkeklerin evliliği” olarak konuşulması gerektiğini savunmuştur. Bu durum boşanma süreci ya da boşanma sonrasında da geçerli olup “kadınların boşanması” ya da “erkeklerin boşanması”nın da birbirlerinden farklı süreçler oldukları ve farklı değişkenlerin göz önüne alınması gerektiği anlamına da gelmektedir. Hetherington’ın yaptığı araştırmada, kadınların erkeklere kıyasla, boşanma kararı almadan daha uzun süre önce eşleri ile çatışma yaşadıkları sonucuna varmıştır. Benzer bir şekilde kadınlar, eşlerine kıyasla boşanmayı daha uzun süre bir seçim olarak düşünmektedirler. Boşanma nedenlerinde de kadın ve erkekler arasında farklılık görülmektedir. Kadınlar için en yüksek oranda ortaya çıkan boşanma sebebi şiddet iken, erkeklerde bu durum başka bir kadına âşık olma olarak ortaya çıkmıştır. Boşanma sonrası süreç de yine kadın ve erkek arasında belirgin bir farklılığın olduğunu gösterir. Çalışmalar (Hetherington ve Tryon, 1989; Kiecolt, Glaser ve diğ., 1987) erkeklerin boşanmayı kadınlara kıyasla daha az kabul edici olduklarını ve bu nedenle de daha uzun süre stres yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır. Fakat bu durum aynı zamanda “terk edilen” ve “terk eden”in evlilikte kim olduğu ile de yakından ilişkilidir (Dowling ve Barnes, 2000, s.43).

Boşanma, beraberinde getirdiği değişimlerle de, bireylerin daha önceden deneyimmediği durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin tek ebeveyn olan anneler, boşanma sonrasında kendileri, çocukları ve eski eşleri hakkında yaşadıkları sorunları altı ana başlık altında değerlendirmektedirler.

- 1.Günlük aktiviteler (para kazanma, iş, zaman ve bütçe becerileri)
- 2.Hayatlarında ne olduğuna dair psikolojik değerlendirmeler (eski eşin çocuk üzerindeki etkisi, eski eşin psikolojik durumu)
- 3.Çocuk yetiştirme konusundaki problemler, daha otoriter ve daha kontrollü ya da daha izin verici olma
- 4.Kendi çocukluk zamanları ve çocuklarının şimdiki durumları hakkındaki değerlendirmeler ve karşılaştırmalar

5.Kendi aileleri ile ilgili, yaşamlarının ya da çocuklarının durumunun değişimi hakkında yaşadıkları ilişki sorunları.

6.Yeni ilişki düzenlemeleri ve bunların çocukları üzerindeki etkileri (Dowling ve Barnes, 2000, s.49).

Boşanmış erkekler, boşanma sonrası yaşadıkları sorun ve deneyimleri kadınlardan daha farklı değerlendirmektedirler. Erkekler boşanma sonrası “babalık” durumlarının değiştiğini erkek ve baba rolleri arasında daha esnek bir durum yaşadıklarını belirtmişlerdir. Birçok erkek boşanma sonrasında, çocukları ile ilişkilerinin daha zayıfladığını belirtmiştir. Aslında bu durumun diğer bir nedeni de önceki eşleri ile olan ilişkileridir. Bazı erkekler boşanmanın sorumlusu olarak önceki eşlerini görmektedirler ve bu durum da çocuğu ile olan ilişkilerinin niteliğini değiştirmektedir. Babalar bu durumda çocukları ile olan iletişimlerinde öfkeyi yeniden yaşamakta, daha kontrollü, daha baskıcı ya da daha müsamahakâr olabilmektedirler (Dowling ve Bares, 2000, s.52).

Boşanma sonrası, çocukları ile birlikte yaşamayan babalar daha serbest, hoşgörülü ve izin verici olmaya eğilimlidirler. Çocuklarına aşırı bağlı babalar, boşanma sonrasındaki “kesintili ebeveynliği” (intermittent parenting) oldukça acı verici olarak değerlendirebilir. Bununla birlikte bazı babalar, çocukları ile olan ilişkilerinin boşanma sonrasında daha da geliştiğini belirtmişlerdir (yaklaşık %25 oranında) (Hetherington, 1993, s. 47).

İlgili alanyazında boşanmalar eşler ve çocuklar için genellikle olumsuz etki yaratan olaylar olarak görülse de, tersi durumlar da araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Birçok kadın için boşanma sadece bir stres faktörü değil, gelişim için bir fırsat ya da kişisel doyum sağlanamayan ya da anlaşmazlığın yaşandığı evlilikten bir kaçış olarak da görülmektedir. Öyle ki, boşanmadan iki yıl sonra bile kadınların %75’i evliliklerinin son yılından daha da mutlu olduklarını belirtmektedirler. Yapılan araştırmada, boşanmamış aileleri, düşük ve yüksek evlilik çatışması yaşayan aileler olarak ayırıp, boşanmış ebeveynlerle karşılaştırıldığında, mutsuz evliliklere kıyasla, boşanmayı takip eden iki yılda, boşanmış kadınların daha az kaygılı, daha az oranda alkolik ve daha az sağlık problemleri yaşadıkları ortaya çıkmıştır (Hetherington, 1993, s.40).

Hetherington ve Tryon'ın yaptığı araştırma sonucunda kadınların boşanma öncesindeki ekonomik faaliyetlerine devam ettikleri, önceki yaşamlarını olabildiğince devam ettirmeye çalıştıkları ve ebeveynler, arkadaş çevresi ve yeni partnerler tarafından desteklendiğini göstermiştir. Ailesi ile ayrı yerlerde yaşayan tek ebeveyn olan anneler ya da boşanma sonrası ikamet ve iş değişikliği yapan kadınlar ise bu durumu daha yalnız yaşamaktadırlar (Dowling ve Barnes, 2000, s.48)

Bir diğer örnek ise, boşanma sonrası eşlerin kendi ebeveynlerinin yanlarına taşınması ya da kısa süreliğine de olsa onlardan sosyal destek görmesi durumlarında, çocuklar ve büyük anne/babalar arasındaki iletişimin güçlenmesidir. Çocuklarla yapılan araştırmalara göre büyükanne ve büyükbabalar ebeveynlerin ayrılması durumunda hem çocukların ilk başta konuştuğu anahtar kişilerdir hem de boşanmayı takip eden haftalarda ailenin yaşadığı sorunlar hakkında en sık başvurulan güvenilir kaynaklardır (Dunn, Davies, O'Connor ve Sturges,2001, akt. Lussier ve diğ., 2002, s.364).

Alanyazında boşanmalar ebeveynler ve çocuklar için her ne kadar sorunlarla dolu, kaotik bir ortam olarak değerlendirilse de; bu etki boşanma öncesi, boşanma sırası ve boşanma sonrasındaki aile içi durumla yakından ilişkilidir. Örneğin aile içinde şiddet mağduru bir kadın ve bu duruma tanık olan çocuk için boşanmanın anlamı ile ekonomik bir kaybın sonrasında zorunlu olarak alınan bir boşanma kararını yaşayan çocuğun boşanma ve aile çözülmesine yönelik algı ve değerlendirmeleri oldukça farklı olabilmektedir. Bu farklı durumlar ebeveynler için de geçerlidir. Dolayısıyla boşanma, bu farklı durumlar göz önüne alınarak değerlendirilmeli ve "kutsal aile miti"ne karşı bir tehdit olarak değil bazı durumlarda bir fırsat olarak da düşünülmesi, bu tip ailelere hizmet veren profesyonellerce bu yönde değerlendirilmelidir.

Konu ile ilgili özellikle ülkemizde son dönemlerde tartışılmaya başlanan bir diğer konu da, yeniden evliliklerdir. Yeniden evlilik kavramı, boşanma ya da eşin kaybını yaşanmasının ardından, boşanmanın bahsi geçen etkilerine ek olarak, farklı durumların iç içe geçtiği, bireyler için farklı durumların gözden geçirilmesini zorunlu kılan, oldukça önemli bir karar ve süreçtir. Evlenme ve aile kavramlarının, toplumun geneli tarafından halen değer atfedilen bir durumda olmasıyla boşanma oranlarının son yıllarda yükselmesi birlikte

düşünüldüğünde, yeniden evliliklerin tartışılmaya başlanmasının ne denli önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

2.3.2. Yeni Bir Aile Oluşumu: Yeniden Evlenme

Boşanma oranlarının ABD ve Avrupa özelinde artması, yeni aile tanımlarını beraberinde getirmiştir. Parçalanmış aileler, tek-ebeveynli aileler, yeniden evlilik, karma aileler, fiili birliktelikler gibi alanyazında daha önceleri çok sık rastlanılmayan kavram ve tanımlar, sosyal bilimlerde sıklıkla duyulmaya başlanmış, yeni aile ve birliktelik biçimlerinin habercisi olmuştur.

Geçtiğimiz yüzyıl, evliliklerde dönüşümler, evlilik ve doğurganlık oranlarının azalması ve boşanma oranlarının artması ile karakterize olan bir yüzyıldır. Bu oranların artmaya devam etmesi, kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğunun boşanmış, yeniden evlenmiş ya da evlenmemiş olması, sosyal bilimler için dikkat çekici bir noktadır (Chiappori ve Weiss, 2006, s. 415).

Boşanmayı zorlaştıracı kanunların yerine kadın ve erkeğe boşanma kolaylığı getiren yeni kanunların tartışılması ve hukuk alanında yer edinmesi ile boşanma oranlarının artması arasında bağlantı vardır. Boşanma oranlarındaki artış, 1960 ve 1970'lerdeki kadın hareketinin, kadınları ev dışındaki çalışma ve bireysel özgürlükleri konusunda cesaretlendirmesi ile de bağlantılıdır. Ayrıca temel sosyal kurumların değişmesi ve ailenin geçmişteki gibi destekleyici rolünün yerine daha bireysel, seküler ve liberal bir hayat tarzına geçiş de boşanma oranlarının artmasına neden olmuştur (Berardo, 1982, s.133).

Bu araştırmanın da konusu olan yeniden evlenme ve yeniden evlilikle oluşan aileler alanyazında genellikle “çok sorunlu” aileler olarak tanımlanmakta; boşanma öncesi ve boşanma sonrası ortaya çıkan sorunlar, çiftlerin bu süreçlerde hissettikleri, boşanmanın çocuklarda yarattığı psiko-sosyal durumlar, yeniden evlenme kararı, yeniden evlenmenin çocuk ve ebeveyn üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkisi, yeni oluşan ailedeki aile içi iletişim gibi birden fazla değişkenin etkisiyle yaklaşılması gereken sistemler olarak dikkat çekmektedir. Kısacası Poppel'in (1998) belirttiği gibi, yeniden evlenme süreci risklerin yarıştığı bir süreçtir. Örneğin Berktaş (2012), ikinci evlilik konusuna ayrı bir yaklaşımın geliştirmemiz gerektiğini söyler. “İkinci evlilik konusu, tanımı ve içeriğinde “evlilik” adı geçtiği için, ilk evlilik, fiili birliktelik ya da eşcinsel birliktelikler gibi farklı bir değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır. Aslında

bakıldığında, ikinci evlilik konusu ayrı bir özeni hak eden ilk evliliklerle benzer özellikleri olduğu gibi farklı tarafları da olan bir kavramdır”

İngiliz yazarı Samuel Johnson yeniden evlenmeyi, umudun, deneyimleri yenik düşürmesi olarak tanımlamıştır. Antropologlar insanların bu huyunu “dizi halinde tekeşli ilişkiler kurma (serial monogamy)” olarak tanımlamaktadırlar. Kısacası, insanların boşanıp tekrar evlenme eğilimi tüm dünyada oldukça yaygındır (Fisher, 2004, s. 92). Yeniden evlenmeler, ölüm, boşanma ya da ayrılığın ardından gelen kayıpların sonucunda düzenlendiği için ilk evliliklerden farklı bir hal almaktadır (Schramm ve diğ., 2012, s.249).

Yapılan araştırmalar, yeniden evlenmenin oldukça yüksek oranda gerçekleştiğini göstermektedir. ABD’de ulusal istatistikler, tüm evliliklerin ortalama %50’sinin evli çiftlerin biri ya da ikisi için yeniden evlenme ile sonuçlandığını göstermiştir. (U.S Census Bureau, 2000). Yeniden evlilikler, ABD’de en yaygın aile türlerinden biri olmaya başlamıştır (Fein,Burstein, Fein & Linderberg, 2003, akt. Schramm ve diğ., 2012, s.249). ABD’de 1970 yılında, evlenen kişilerden %31’inin daha önceden en az bir kez evlilik yapmış olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oran 1980’de %44’e, 1986’da ise %46’ya yükselmiştir. Eşlerden her ikisinin de daha önceden evlenmiş olduğu ailelerin oranı 1970’de %16,5 iken 1988’de bu oran %23,4’e çıkmıştır (Chadwick ve Heaton, 1999, akt. Skinner ve diğ., 2002, s. 75).

Ülkemizde, boşanma oranları gibi yeniden evlenme oranlarının da ABD ve Avrupa ülkeleri gibi yüksek olmadığı bir gerçektir. Ülkemizdeki sosyo-kültürel yapının boşanma ile ilgili olumsuz algısının yeniden evlenme konusunda da paylaşıldığı bir gerçektir. Örneğin boşanmış erkeklerin %37,9’u yeniden evlenmeyi isterken bu oran kadınlarda %20,9 olmuştur. Çocuklu boşanmış erkekler arasından yeniden evlenmeyi düşünenlerin oranı %30,3 iken bu oran kadınlarda %16,2’de kalmıştır (Aile Yapısı Araştırması, 2014, s.120). Yine konu ile ilgili, Arpacı ve Tokyürek’in 2012’de yaptığı araştırma sonuçlarına göre ise, boşanan bireylerin %55,7’si yeniden evlenmeyi düşünmekte, %23,5’i kararsız ve %20,8’i ise yeniden evlenmeyi düşünmemektedir. Yeniden evlenen bireylerin sayısında da ülkemizde son yıllarda bir artış gözlemlenmektedir. Örneğin yeniden evlenmelerin sayısı 2009’da 83.345, 2010’da 88.214, 2011’de ise 93.178 olmuştur (ASPB, 2014, s.120).

2.3.3. Yeniden Evlenme: Nedenleri ve Sürecin Yapısı

Bireyleri yeniden evlenmeye götüren nedenler boşanma ve eşin kaybıdır. Boşanmaya kıyasla eşin kaybı, yeniden evlenmelerde daha farklı değişkenleri beraberinde getirir. Eşini kaybeden kişilerin yeniden evlenmesi, eşin kaybedilmesinin kabullenilmesi süreci atlattıysa daha kolay olabilmektedir. Bunun tersine boşanan kişilerin yeniden evlenmesi, eski eşten kaynaklı olumsuz duygular nedeniyle daha da zorlu bir sürece neden olabilir ve kişiler kendilerini suçlu hissedebilirler. Boşanan kişiler dul kalan kişilere kıyasla genelde daha genç oldukları için daha yüksek yeniden evlenme oranlarına sahiptirler (Berardo, 1982, s.136).

Boşanmadan sonra yapılan yeniden evlilikler özellikle erkeklerde daha fazla olduğu ve boşanmış kadınların, eşini kaybetmiş kadınlardan daha yüksek oranda (%70) yeniden evlendikleri ortaya çıkmıştır. Boşanan bireylerin, dul kalan bireylerden daha yüksek oranda yeniden evlenmesi, ilk evlilikten olan bir çocuğun olması, daha özgürlükçü bir düşünce yapısına sahip olmak ve evlilikle ilgili planlarının devam etmesi gibi nedenlere bağlanmaktadır (Berrardo, 1982, s.136).

Eğer bir evlilik eşin kaybı ile bittiyse, genel kanı evliliğin başarılı olduğu ve kaybın olmaması durumunda evliliğin devam edeceği yönündedir. Diğer taraftan boşanan kadın ya da erkekler kendi statülerini seçerler. Daha da önemlisi, iffet ve cinsel sınırlılığa değer veren toplumlarda bu durum kötü bir davranış olarak değerlendirilir ve kınanır (Poppel, 1998, s.359)

Cherlin (1978), boşanma sonrası yeniden evlenme ve dul kalma sonrası yeniden evlenme arasındaki bariz bir farklılığın olduğunu öne sürmüştür. En temeldeki ayrımın, boşanma sonrası yeniden evlenmeler için, kurumsallaşmış bir sosyal düzenlemenin olmayışında yattığını dile getirmiştir (Poppel, 1998, s. 344).

Yeniden evlenme, evliliğin boşanma ya da eşin kaybı ile bitmesinin ardından ortaya çıkan olumsuz koşullarla başa çıkmak için bir strateji olarak görülebilir. Boşanma sonrasında yaşanan ekonomik kayıpların telafisi için, eşin kaybının ya da evliliğin bitmesinin ardından kişinin yaşadığı psikolojik sorunların ve yalnızlığın giderilmesi için tercih edilebilir (De Graaf ve Kalmijn, 2003, s.1459). Yeniden evlenme ile ilgili seçim sıklıkla, yeniden evlenmeye karşı yasal ve

kültürel tutumlarla şekillenir. Ayrıca yeniden evlenmenin kazanç ve bedelleri de toplum içinde sağlanan alternatiflerin çeşitliliği ile birlikte değişmektedir (Kurosu, 2007, s.368).

Boşanmanın neden olabileceği kayıplar genel olarak, eş tarafından akrabalar ya da arkadaşlar, evlilikte yapılan yatırımların kayıpları, eşin pozisyonu ile ilgili olan kayıplar (doktorun eşi vs.), özellikle kadınların birçoğu için yeni iş yetenekleri, boşanmanın yarattığı ekonomik yükümlülükler (çocuk bakımı, nafaka vs.) için gelirin yükseltilmesi ihtiyacı gibi değerlendirilen kayıplardır (Berardo,1982, s.134). Bu kayıpların neden olduğu eksiklikler, bireylerin yeniden evlenme kararı almalarında önemli bir noktada durmaktadır. Kısacası, De Graaf ve Kalmijn'in (2003) belirttiği gibi, boşanmanın yarattığı olumsuz koşullar, yeni bir evliliğe neden olan ihtiyaçları yaratmaktadır (Dewilde ve Uunk,2008, s.395).

Yeniden evlenme gerek boşanmadan sonra gerekse eşin kaybının ardından gerçekleşsin, bireyler için fırsatlar ve zorluklarla bağlantılı bir karar alma sürecidir. Özellikle eş adayının seçimi için zaman ve büyük bir uğraşın gerekmesi, kişiler için zor ve stresli bir seçim döneminin habercisidir (Hutchen, 1979, s. 370). Yeniden eş seçiminin fırsatları üç temel faktöre dayanmaktadır. Bunlardan ilki, birden fazla potansiyel eşin olması ile bağlantılıdır. Eğer çevrede daha yüksek oranda potansiyel eş varsa, kişi kendine uygun eşin seçimi ile ilgili daha üstün bir konumda olacaktır (Blau, 1977). İkinci olarak yeniden evliliğin fırsatları, kimin karşı cins tarafından daha "çekici" bir fırsat olarak değerlendirildiği ile bağlantılıdır. Kişi bir partner isteyebilir ve bu adayı seçmeye yetebilecek kadar fazla sayıda aday olabilir; ama kişi aynı zamanda "çekici" bir adayı seçmek ve kuracağı ilişki için bir teklifte bulunmak zorundadır. Üçüncü olarak yeniden evlenmenin fırsatları aile, iş arkadaşları çevresi ya da kişinin içinde bulunduğu diğer farklı sistemlerle de bağlantılıdır. Eğer bu sistemler boşanma ve yeniden evlenme ile ilgili alınan kararı onaylamıyorsa, yeniden evlenme kararını alan kişi için zor bir durum ortaya çıkacaktır (Dewilde ve Uunk, 2008, s.395). Tüm bu özellikleri ile yeniden evlenme, kişilerin ilk evlilikleri ile oldukça farklı deneyimleri beraberinde getirir.

Yeniden evlenmek isteyen kişiler için eş seçimi oldukça karmaşık ve farklı sorunların yaşanabileceği bir durumdur. Hem eş adaylarının sayısının azlığı hem de yaş, ilk evlilikte çocuğun olup olmaması gibi durumlardan dolayı,

yeniden evlenmek isteyen kişiler, ilk kez evlenmek isteyen kişilere kıyasla daha azdır. Bu durum özellikle boşanmış kadınlar için daha da göze çarpar çünkü erkekler genellikle kendilerinden daha genç yaştaki kadınlarla evlenmek isterler (De Graaf ve Kalmijn, 2003, s.1469). Daha önceden yüksek sosyo-ekonomik statüdeki bir erkekle evlenen kadınlar, boşanmalarından sonra aynı sınıftaki erkeklerle evlenmek istememektedirler. Fakat düşük sosyo-ekonomik statüdeki erkeklerle evlenene kadınlar yine aynı statüdeki erkekleri, kendilerine ikinci eş olarak seçmektedirler. Yüksek sosyo-ekonomik statüdeki boşanmış kadınların %33'ü yine yüksek sosyo-ekonomik statüdeki erkeklerle evlenmek isterlerken %60'ı yüksek sosyo-ekonomik statüdeki bir eş istememektedirler (Poppel, 1998, s.378). De Graaf ve Kalmijn'in (2003) yaptığı araştırmaya göre, yeniden evlenen erkeklerin % 27'si yeni eşlerini iş ortamlarından, %27'si farklı sosyal ortamlardan (bar, restaurant, tiyatro vs..), %14'ü gönüllü organizasyonlar ya da boş zaman değerlendirme gruplarından, %21'i ise aile, akraba ve arkadaşları aracılığıyla bulmaktadırlar. Bu durum kadınlarda da, sadece iş ortamının etkisinin daha az olmasından başka (%20) genelde aynıdır.

Kişilerin ilk evliliklerinin niteliği, bu evlilik içindeki sorunlar ve evlilik doyumu, boşanmadan sonra yeniden evlenme kararını etkileyen temel faktörlerdendir. Araştırmalar, evliliklerini bitirmek isteyen kadın ve erkeklerin, evliliklerini bitirmek istemeyenlere oranla daha erken yeniden evlendiklerini göstermektedir. İlk evliliklerinin bitmesini isteyen kadınların %22'si, erkeklerin ise %27'si ilk 3 yıl içinde yeniden evlenmektedir. İlk evliliklerinin bitmesini isteyemeyen kadınların %10'u, erkeklerin ise %13'ü 3 yıl sonra tekrar evlenmektedirler. Evliliklerini bitirmek isteyen kadınların %44'ü erkeklerin ise %36'sı boşanmadan 9 yıl sonra tekrar evlenmekteyken; evliliklerinin bitmesini istemeyen kadınların %36'sı, erkeklerin ise %51'i 9 yıl içinde yeniden evlenmektedirler. Erkeklerle oranla kadınlarda, yüksek yaşlarda yeniden evlenme oranları belirgin derecede daha düşüktür. Yine kadınlarda boşanma sürecindeki eğitim seviyesi, erkeklere kıyasla yeniden evlenme oranını belirgin derecede yükselten bir değişkendir. Yükseköğrenim görmüş kadınların yeniden evlenme oranları, lise diploması alan kadınların 2,76 katıdır. Bu veri, yeniden evlenmenin "kadınlar için ekonomik anlamda iyileştirici olduğu" genel yargısının tartışılması gerektiğini, eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte

kadınların daha yüksek oranda yeniden evlendiklerini göstermektedir (Sweeney, 2002, s.414-422).

Yeniden evlenme konusunda kadın ve erkeklerin seçimleri, önceki evliliğin süresi, kişilerin yaşları ve kişilerin içinde bulunduğu sosyal ortam gibi faktörlerden etkilenmektedir. Potansiyel olarak yeniden evlenme ile ilgili olan en önemli faktör, ilk evliliğin doğasıdır (Sweeney, 2002, s.411). Genel olarak, boşanmanın ardından erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek oranda yeniden evlendiği bilinmektedir. Poppel'in (1998, s.370) yeniden evlenme ile ilgili yaptığı araştırmanın verileri bu görüşü desteklemektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre, evliliği 10 yıldan daha az süren boşanmış kadınlar, evliliği daha uzun süren kadınlara kıyasla daha yüksek yeniden evlenme oranlarına sahiptirler. Erkeklerde ise bu oran daha da farklılaşmaktadır. Evliliği 20 yıl ya da daha fazla süren boşanmış ya da eşini kaybetmiş erkekler, evliliği 10 yıldan az süren erkeklere kıyasla daha yüksek yeniden evlenme oranına sahiptirler. Yaşlı erkekler, yaşlı kadınlara göre yeniden evlenme konusunda daha avantajlıdır. Boşanmış kadınlar, dul kadınlara göre daha yüksek oranda yeniden evlenme oranlarına sahipken, boşanma ya da eşin kaybı erkeklerde belirgin bir farklılık göstermemektedir. Kırsal kesimde doğup büyüyen kişiler, şehirde doğup büyüyen kişilere kıyasla daha düşük yeniden evlenme oranlarına sahiptirler.

ABD özelinde yapılan araştırmalar da konu ile ilgili genel verileri destekler niteliktedir. Örneğin kadınların genellikle boşandıktan 4 yıl sonra, erkeklerin ise genellikle önceki bağlarını koparıldıktan 3 yıl sonra evlendikleri ortaya çıkmıştır. Boşanmayla tekrar evlenme arasındaki yılların ortalama üç ile dört buçuk yıl arasında değişmekteyse de, bu geniş ölçüde kişilerin yaşına bağlıdır. Ayrıca, boşanmış erkeklerin %80'i ve boşanmış kadınların %75'i yeni bir eş bulup evlenmektedirler (Fisher, 2004, s.103). Ganon ve Coleman (2004) ise, boşanan bireylerin %30'unun boşanmanın ardından gelen ilk yıl içerisinde yeniden evlendiklerini belirtmişlerdir (Baxter ve diğ. 2009, s. 469). Yine bu konuda Dupuis'un (2007) çalışmasına göre ABD'de boşanan kadınların 2/3'si, boşanan erkeklerin ise 4/5'ü yeniden evlenmektedirler (Dupuis, 2010, s. 239). Yeniden evlenme oranları ile ilgili çok önemli bir diğer nokta da, bu oranların, genç bireylerde ilk evlilik oranlarıyla eşit hale gelmesidir (Chiappori ve Weiss, 2006, akt. Malcolm, 2010, s. 2).

Ülkemiz özelinde 2011 yılında yapılan Tek Ebeveynli Aileler Araştırmasında, yeniden evlenme ile ilgili oldukça önemli veriler bulunmuştur. Tek ebeveyn olan anneler çocuğun üvey babadan olumsuz etkileneceğini düşündüğünden yeniden evlenmeden uzak durmakta; babalar ise evin düzeninin sağlanması, çocukların bakımı ve çocukların önünde kadın modeli olması amacıyla yeniden evlenmeye daha olumlu bakmaktadırlar. Araştırmaya göre yeniden evlenme konusunda olumlu bakan annelerin hepsinin, boşanma ya da ayrılık nedeniyle tek ebeveynli olması dikkat çekicidir. Önceki evliliğinde şiddet gören ya da olumsuz tecrübeler yaşayan anneler yeniden evlenmeye soğuk yaklaşmaktadır. Ekonomik nedenlerle yeniden evlenmeyi düşünen annelerin daha çok düşük sosyo-ekonomik gruptan olduğu ortaya çıkmıştır. Kızı ile birlikte yaşayan anneler üvey babaya güvenmediklerinden dolayı yeniden evlenmeye soğuk bakmakta; erkek çocukları ile birlikte yaşayan anneler ise çocukları için bir baba modeline ihtiyaç duydukları için yeniden evlenmeye daha sıcak bakabilmektedirler. Ayrıca anneler yeniden evlenme isteğini dile getirmekte dahi güçlük çekebilmektedir. Babalar ise yeniden evlenmeye daha olumlu bakmaktadırlar. Babaların çoğu, yalnız erkek olmaktan dolayı karşılanamayan kendi duygusal ve işlevsel ihtiyaçlarının yeniden evlenmeye çözülebileceğini düşünmektedir. Boşanma ya da ayrılığın eski eşten kaynaklı olduğunu düşünen babalar, karşı cinse duyulan güven duygusunun zedelenmesine bağlı olarak, yeniden evlenmeye tereddütte yaklaşmaktadırlar. Ayrıca daha düşük sosyo-ekonomik statüden babaların yüksek gruba oranla yeniden evlenmeye daha olumlu bakmaktadır. Annelerin tersine babalar yeniden evlenme konusunda sosyal çevrelerinden olumsuz etkilenmemekte hatta kendi ailesi ve toplum tarafından teşvik edildiği söylemektedirler (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Tek Ebeveynli Aileler, 2011, s.145-147).

Boşanan kadın ve erkeklerin yeniden evlenme tercih ve beklentileri de cinsiyetlere bağlı olarak değişmektedir. Boşanmış erkekler boşanmış kadınlara kıyasla, boşanmış bireylerin yeniden mutlu olabileceğini, boşanmış bireylerin evlendikten sonra boşanma kararını daha kolay alabildiklerini ve boşanmış bireylerin evlenmemiş kişilerle evlenmelerinin gerektiğini daha yüksek oranda düşünmektedir. Boşanan kadınlar ise boşanan erkeklere kıyasla, yeniden evlenilecek kişinin eğitiminin, mesleğinin ve ekonomik durumunun öncekinden daha iyi olması gerektiğini ve yeniden evlilikte

bireylerin aşk evliliği yerine mantık evliliğini tercih etmeleri gerektiğini daha yüksek oranda savunmaktadırlar. Boşanmış kadınlar boşanmış erkeklere göre, toplumun yeniden evlilikleri pek hoş karşılamadığını, çocuk sahibi olan boşanmış bireylerin yeniden evliliği düşünmemesi gerektiğini ve yeniden evliliği düşünen bireylerin kendilerini güvence altına almaları için evlenecekleri kişiden belirli bir mal talebinde bulunması gerektiğini daha çok düşünmektedirler (Arpacı ve Tokyürek, 2012, s.9).

Yukarıdaki araştırma sonuçlarından da anlaşıldığı gibi, yeniden evlenme kavramı, biten evliliğin yapısı ile yakından ilişkilidir. Kadınlar erkeklere kıyasla yeniden evliliğe daha beklentili yaklaşmaktadırlar. Bu durum kadınların boşanma sürecinde yaşadıkları ile doğrudan bağlantılıdır. Boşanmanın ardından gelen süreç, toplumsal yapıyla (ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla) yakından ilişkili ve kadın ve erkekler için farklı deneyimleri beraberinde getiren bir süreçtir. Özellikle kadınlar, tek ebeveyn oldukları durumlarda daha az sosyalleşme gereği hissederler ve daha çok kendisiyle aynı tecrübeleri (boşanma, ayrılma, eşin vefatı) yaşayan kişilerle iletişim kurmaya yönelmektedirler. Dedikodu endişesi, kendini farklı ve yalnız hissetme, karşı cinsin “farklı” beklentilerine karşı kendini koruma duygusu ve çocukların etkilenebileceğini düşünmeleri bu duruma neden olan başlıca faktörlerdendir. Kırsal kesim ya da küçük ve daha kapalı çevrede yaşayan kadınlar boşanmış ya da dul kadın olarak dışarı çıkmanın bile dedikoduya neden olduğunu belirtmektedirler (ASAGM, 2011. s.136).

Belirtildiği gibi yeniden evlenme oranları özellikle ABD ve Avrupa toplumları arasında oldukça yaygındır. Fakat yeniden evlenme konusunu bu kadar ilginç yapan durum, bu oranların yüksekliği yanında, yeniden evlenme ile kurulan ailelerin yapısı üzerinedir. Genelde kişiler, daha iyi bir ilişkinin olma olasılığına bağlı olarak evliliklerini sonlandırma isteğinde bulunurlar (Becker, 1981, akt. Sweeney, 2002, s. 411). Fakat boşanmış bireyler, boşanmamış bireylere kıyasla daha zayıf iletişim becerilerine sahip olabilmektedirler. Bu kişiler yeniden evlendiklerinde, bu iletişim eksikliğini yeni ailelerine taşıyabilmekte ve bu durumda evliliğin yeniden boşanma ile sonuçlanmasına neden olabilmektedir (Skinner ve diğ. ,2002, s.77).

Albrecht'in yaptığı çalışmada ilk evlilik ile ilgili problemler; aldatma, karşılıklı sevginin olmayışı, duygusal ve ekonomik problemler ve fiziksel istismar olarak

ortaya çıkmıştır. Yine aynı çalışmada ikinci evliliklerde sıklıkla görülen problemler ise ekonomik, duygusal, seksüel, eşin önceki evliliğinin yarattığı sorunlar ve eski eşle yaşanan problemler olarak belirtilmiştir (Berardo, 1982, s.137). Araştırmalar, yeniden evlenmelerin geleneksel ilk evliliklere kıyasla daha yüksek oranda ayrılık ya da boşanmayla sonuçlandığını doğrulamaktadır (Bramlett & Mosher,2002; Kreider,2005, akt. Schramm ve diğ., 2012, s. 249; Becker ve diğ. 1977; Bumpass ve Sweet, 1972; Clarke ve Wilson, 1994; McCarthy, 1978; Sweet ve Bumpass, 1987; White ve Booth, 1985, akt. Skinner ve diğ. 2002, s.78). İstatistiklerden, boşanan kişilerin %60'ından fazlasının yeniden evlendiklerini ve bu evliliklerin büyük bir bölümünün sonlandığını, boşanan her 6 ebeveynden en az birinin ikinci kez boşandığını öğrenmekteyiz (Dowling ve Barnes, 2000, s. 143).

Yeniden evliliklerin ilk evliliklere kıyasla daha kırılgan olması, daha az sosyal desteğe sahip olmaları, boşanmayı daha yüksek oranda bir çözüm yolu olarak görmeleri ve partnerlerin az oranda benzer değerlere sahip olarak seçilmesi gibi nedenlere bağlanmaktadır (Booth ve Edwards, 1992, akt: Schramm ve diğ, 2012, s.249).

Yeniden evlenen bireylerde iki yılın ardından, birbirlerine karşı daha az bağlılık görülmekte, hem ekonomik hem de üvey çocuğun bakımı gibi nedenlere bağlı olarak evlilik doyumunda problem yaşanmaktadır (Hetherington, 1993, s.42). Buna ek olarak, boşanma ya da eşlerin ölümünden sonra yeniden evlenmiş bireyler, yeniden evlendikleri için kendilerini suçlu hissedebilmekte ve bu durum da belli bir süreden sonra yeni evliliği etkiler hale gelebilmektedir (Bell,1979, akt, Berrardo, 1982, s.137).

Yeniden evlenme ile oluşan ailelerde bir diğer risk faktörü de çocuktur. Yeniden evlenen kişilerin büyük bir kısmı (yaklaşık %65 oranında) çocukları önceki evliliklerden ikinci evlilik ortamına getirmekte yani bu çocuklar üvey aile ortamında büyümektedirler (Dupuis, 2010, s.239). Sosyal desteğin azalmasına ek olarak, üvey çocuk, çocuk bakımı, harcamalar gibi, yeniden evlenen bireylerin ilişki kalitesini etkileyen bazı farklı sorunlar da ortaya çıkmaktadır (Skinner ve diğ, 2002, s. 78). Ayrıca boşanan ama çocuk sahibi olmayan bireyler, çocuk sahibi olmak istedikleri için de yeni bir partnere ihtiyaç duyabilirler. Bu kişiler yeniden evlendiklerinde, evlendikleri kişilerin çocuk

istememesi durumunda da çatışmalar çıkabilmektedir (De Graaf ve Kalmijn, 2003, s.1470).

Boşanmanın ardından bireylerin yeniden evlenmesi, ilk evlilikten olan çocuklarla iletişimi de etkileyen bir durumdur. Boşanan ebeveynler, boşanmayan ebeveynlere kıyasla çocuklarından daha düşük destek görmektedirler. Özellikle boşanan babalar için bu durum annelere kıyasla daha olumsuzdur. Boşanan babaların çocuklarından gördükleri sosyal destek, boşanan annelerin gördüğü destekten daha düşüktür. Aynı şekilde yeniden evlenen babalara, yeniden evlenen annelere kıyasla çocuklarından daha düşük sosyal destek ve daha az ilişkiye sahiptirler (Kalmijn, 2007, s.1093).

Yeniden evliliklerde çocuk kaynaklı ortaya çıkabilecek bir diğer risk faktörü de evlilik töreni ile ilgilidir. Yeniden evlenme töreni, ilk evlilik törenine kıyasla daha karmaşık bir yapıdadır. Çünkü partnerlerden biri ya da her ikisi; bu yeni evliliğe daha önceki evliliklerindeki çocukları ile birlikte adım atmaktadırlar (Ganon ve Coleman,2004, akt. Baxter ve diğ, 2009, s.468) Yeniden evlenme törenine, üvey çocukların büyük oranda tepki gösterdiği, böyle bir törene adlarının karışmasını istemedikleri yapılan bazı araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Başarılı bir evlilik töreni, ancak üvey çocuk ile evlilik kararı hakkında daha öncesinde konuşan ve durum hakkında çocuğu bildiren ebeveynler tarafından sağlandığı bilinmektedir (Baxter ve diğ, 2009, s. 481).

Yeniden evliliklerle ilgili yapılan araştırmaların bir diğer konusu da evlilik kalitesi ile ilgilidir. Bu araştırmalarda genel eğilim, yeniden evliliklerin ilk evlilikle karşılaştırılmasıdır. Evlilik kalitesi hakkında yapılan araştırmalarda, ilk evlilik ile ikinci evlilik arasındaki fark oldukça düşük bulunmuştur. Vemer, Coleman, Ganong ve Cooper'ın 1989'da yaptıkları araştırmada, evlilik doyumu çok küçük bir farkla ilk evliliklerde, ikinci evliliklere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Yine White ve Booth'un 1985 yılındaki, dört farklı evlilik kalitesi ölçeği kullanarak yaptıkları çalışmalarında, ilk evlilikler ile ikinci evlilikler arasında belirli bir farka rastlanılmamıştır. Fakat yine bu araştırma sonucu, ikinci evliliklerde üvey bir çocuğun olmasının, evlilikte olumsuz bir etki yarattığını göstermiştir. Peek, Bell, Waldren ve Sorell'in 1988 yılında yaptıkları çalışmada, üvey ailelerde ilk evliliklere kıyasla, bağlılık ve karşılıklı etkileşim gibi 15 standart aile fonksiyonlarının 9'unda belirli bir düşme tespit etmişlerdir.

Bu da üvey çocuğun olduğu ailelerde, çocuğun bir numaralı stres faktörü olduğunu göstermektedir (Skinner ve diğ., 2002, s.79).

Bazı araştırmacılar ise, ilk kez evlenen ve yeniden evlenen çiftlerin benzer ilişki problemlerini yaşadıklarını düşünmektedir. Ama yeniden evlenen çiftlerin çocukları ya da üvey çocuklarından dolayı daha önceki eşleri ya da eş tarafından akrabaları ile olan ilişkilerini devam ettirmeleri nedeniyle, yaşadıkları karmaşık durum ve stres faktörlerinin boşanma oranlarını arttırdığını öne sürmektedirler (Prado ve Markman, 1999, akt. Schramm ve diğ., 2012, s. 249).

Bu ailelerle ilgili bir diğer sorun kaynağı da, ailede akşam yemeği saati, kahvaltılarının tüm ailecek yenmesi, çocukların arkadaşları ile olan ilişkilerinde ailenin tutumu, çamaşır günleri, ev işleri sırası gibi aile ritüelleri ile ilgilidir. Wolin ve Bennet (1984) aile ritüellerinin, aileleri hem dönüştürdüklerini hem de kalıcı yaptıklarını belirtmiştir. Ritüeller bir aile kimliği yaratır ve nesiller arası bir köprü görevi görür (Fiese,1992). Bosard ve Boll (1950), ailelerin duygusal alışverişlerini, aile ritüelleri ile birlikte yerine getirdiklerini ifade etmiştir. Başarılı bir şekilde yerine getirilen ritüellerin aileler tarafından anlamlı ve pozitif olarak değerlendirildiğini ve ailenin sağlığı ve işlevselliğini arttırdığını ifade etmişlerdir (Bennet, Wolin, Reis ve Teitlebaum,1987; Bruess ve Pearson,1997; Deinham,2003, akt. Baxter, 2009, s.468).

Yeniden evlenme kavramı içerisinde bazı tercihler bulunmaktadır. Bu tercihler, ekonomik sosyal ve duygusal olarak sınıflandırılabilir. Ekonomik tercihlerde kişinin boşanmadan sonra, ihtiyaç duyduğu ekonomik gelir garantisini yeniden elde etme isteği önemlidir. Kişinin bir toplulukta (aile, arkadaş çevresi vb.) bulunma isteği sosyal tercihin en önemli noktasıdır. Duygusal tercihte ise kişi bir başkasıyla duygusal bir bağ/ortaklık kurması önemlidir (Dewilde ve Uunk, 2008, s. 395). Aslında aynı yaklaşım ilk evlilikler için de kullanılmaktadır. Griggs evlilikleri, bazı ihtiyaçların neden olduğu evlilikler ve fırsat eksikliğinden doğan evlilikler olarak iki gruba ayırmaktadır (Griggs, 1977, s.184). Duygusal destek ve yakınlığın sağlanmasının yanında yeniden evlenme aynı zamanda boşanma sonrası kadın, erkek ve çocukların ekonomik istikrarını yeniden sağlanmasına da yardımcı olur (Duncan, Hoofman, 1985; Smock, 1991; Peterson,1996, akt. Sweeney, 2002, s:410).

Boşanmış kadınlar özelinde düşünüldüğünde çocuklarının bakım masraflarının tek başlarına karşılamak zorunda olmaları ve sosyal destekten mahrum kalmaları yeniden evlenmeyi beraberinde getiren nedenlerdendir. (Chiappori ve Weiss, 2006, s. 417). Çünkü yeniden evlenme her ne kadar, kişiler için duygusal paylaşım ve yakınlık ihtiyacını giderse de özellikle boşanma sonrasındaki süreçte kadın ve çocuk için ekonomik bir istikrarı da getirmektedir. (Duncan & Hoffman, 1985; Holden & Smock, 1991; Peterson, 1996, akt. Sweeney, 2002, s.410.).

Araştırmalar, çocuk sahibi olan ve erken yaşta evliliği dağılan erkeklerin yeniden evlenmeye "ihtiyaç duyduklarını" ve oldukça hızlı bir şekilde yeniden evlendiklerini göstermektedir. Bu erkekler için yeni eşleri, çocuk bakımında, ev işlerinde ve ekonomik anlamda destek sağlamaktadır. Biyolojik çocuğun, ayrılan eşin daha önceden yaptığı işleri yapamayacak kadar küçük olması, boşanan çocuk sahibi erkeklerin yeniden evlenmesine etki etmektedir (Kleinberg,1989; Laslett,1971, Schlissel,1991; van Poppel, 1995, akt. London ve Elman, 2001, s.286). Böyle bir durumda da çocuk sahibi boşanmış erkeklerin, kendi kurduğu aile ile hayata henüz başlamamış kadınları tercih etmediği ve doğrudan çocuğuna bakabilecek bir kadınla evlenmek isteyebildiği ortaya çıkmıştır (London ve Elman,2001, s. 286). Çünkü ev işleri kadınların sorumluluğunda görülmekte, cinsiyet rolleri ve ev işi yapma sıklığı göz önüne alındığında, genellikle kadınların erkeklerden daha çok ev işi yaptıkları bilinmektedir (Dökmen, 2006, s.221).

De Graf ve Kalmijn'in yaptıkları araştırma sonucunda, yeniden evlenmenin sadece sosyo-ekonomik koşullarla bağlantılı olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda, düşük sosyoekonomik koşullardaki kadınların diğer gruptaki kadınlara oranla daha yüksek yeniden evlenme oranlarına sahip olmadıkları görülmüştür. Çalışan erkeklerin, işsiz erkeklere kıyasla daha fazla yeniden evlenme oranlarına sahip olmalarını, iş ortamı aracılığıyla daha fazla eş adayı ile karşılaşma durumuna bağlayan araştırmacılar, ev işlerini kendi başlarına halledemeyen erkeklerin yeniden evlenme konusunda daha istekli olduklarını bulmuşlardır (De Graaf ve Kalmijn, 2003, s.1493).

Her ne kadar boşanmış erkekler; nafaka, çocuk bakımı, yeni ev hayatının düzenlenmesi gibi gelir kayıplarına neden olabilecek olaylar yaşasalar da, boşanmanın erkeğin geliri üzerindeki olumlu etki yarattığı bulunmuştur. Bu

etkiyi yaratan nedenlerin en önemlileri, erkeklerin işgücü piyasasına katılımlarının kadınlardan daha yüksek oranda olması ve boşanmadan sonra, çocukların –büyük oranda- anneleri ile birlikte kalmalarıdır. Boşanmadan sonra çocukların velayetinin genellikle annelerde kalmasına bağlı olarak, yaşanan finansal olumsuzlukların üstesinden gelebilmek için kadınların yeniden evlenmeyi bir strateji olarak gördükleri öne sürülür (Sweeney, 1997; Ruane Morrison ve Ritualo, 2000; Schmiege ve diğ., 2001; Ozawa ve Yoon, 2002). Fakat ekonomik ihtiyaçların yeniden evlenmeyi beraberinde getirip getirmediği ya da yeniden evlenmenin bu sıkıntıların üstesinde gelebilecek güçte olup olmadığı, yeterli şekilde araştırılmamıştır (Dewilde ve Uunk,2008, s.393-394).

Glick ve Lin'in 1987'de yaptıkları araştırma sonucunda, düşük gelirli kadınlar arasında –bu kadınlar arasında özellikle geliri olmayanlar- yüksek gelirli kadınlara kıyasla, daha yüksek evlenme oranına sahiptirler. Ayrıca Hutchen'in 1979 yılında yaptığı araştırma sonucunda, boşanma sonrasında sosyal yardım hizmetlerinden yararlanmayan kadınlar, bu hizmetlerden yararlanan kadınlara kıyasla daha yüksek oranda yeniden evlenmektedirler. Yine De Graff ve Lin'in 2003 yılında Hollandalı kadınlar arasında retrospektif yöntemle yaptıkları çalışmanın bulguları da aynı yöndedir. Sosyal yardımdan yararlanma ya da nafaka gibi hukuksal haklar, kadınların yeniden evlenme oranlarında düşüşe neden olmaktadır. Fakat yapılan çalışmaların hiç birinde, yeniden evlenme sonucunda, kadınların gelirleri hakkında her hangi bir bulguya yer verilmemesi, ekonomik nedenler ile yeniden evlenme bağlantısını yeterli düzeyde ortaya çıkaramamıştır (Dewilde ve Uunk, 2008, s.394).

Yeniden evlenme ve ekonomik koşullar arasında bağ kurmaya çalışan bazı çalışmalar, değerlendirmelerinde ekonomi temelli materyalleri kullanılmışlardır. Örneğin, Ekonomik Yoksunluk Perspektifine göre (Economic Deprivation Perspective), boşanan kadınların hem boşanmadan önceki iki kişilik gelirin tek kişiye düşmesi nedeniyle hem de kadınlara yönelik piyasa koşullarının durumu itibarıyla, boşanan erkeklere kıyasla daha düşük finansal kaynaklara sahip olduğu bilinmektedir. Yeterli ekonomik kaynakların eksikliği durumunda ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarını (okul, özel ders, bilgisayar, sosyal çevre, yükseköğrenim vs.) karşılamaları sekteye uğramakta ve yeniden evlenmeyi,

ekonomik bir kurtuluş olarak değerlendirebilmektedirler (Edin ve Kefalas,2005, akt. Amato ve Kane, 2011, s.4).

Duncan ve Hoffman'ın 1985 yılında yaptıkları araştırma sonucunda, yeniden evlenmenin, boşanma sonrası gelire olumlu etki yaptığı ortaya çıkmıştır. Buna göre yeniden evlenmeyle birlikte, evliliğin ilk 5 yılı içerisindeki gelir boşanma öncesi duruma dönmektedir. Yine konu hakkında yapılan bir diğer araştırmada Ozawa ve Yoon (2002), yeniden evlenmenin, gelir konusundaki olumlu etkisi erkeklere kıyasla kadınlarda, düşük gelirli bireylere kıyasla ise yüksek gelirli kişilerde daha anlamlı düzeydedir Ayrıca De Graff ve Kalmijn'in 2003'de yaptıkları çalışma, eğitim durumunun kadınların ikinci kez evlenmesinde etkisi olmadığını ortaya çıkarmıştır (Dewilde ve Uunk,2008, s. 394). Dolayısıyla, sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun, özellikle kadınlar için boşanma gelir kaybına neden olan bir durum olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik ihtiyaçların yeniden evlenmeye neden olması durumu sadece kadının bireysel ekonomik koşulu ile ilgili değil aynı zamanda devletin boşanan kadınlar için sağladığı ekonomik desteklerle de bağlantılıdır. Yüksek devlet katkıları, kadının boşanma sonrası yeniden evlenmeye yönelik duyduğu ekonomik ihtiyaçları azaltmaktadır (Dewilde ve Uunk, 2008. s.396).

Boşanmanın kadınlar üzerinde yarattığı dezavantajlı durum, kısmen de olsa erkekler için de geçerlidir. Fakat erkeklerin işgücüne katılım oranlarının genelde daha yüksek olduğunu göz önüne alırsak, erkeklerin sahip olduğu ekonomik potansiyel kadınlara kıyasla daha kayda değerdir. Boşanan erkekler çocuk sahibi olup olmama durumu, yeniden evlenme kararı için oldukça önemlidir. Araştırmalar, boşanan ve çocuk sahibi babaların, evli babalara kıyasla ekonomik anlamda (nafaka, çocuk bakım masrafları gibi nedenlerden dolayı) daha dezavantajlı olduğunu göstermektedir (U.S.Census Bureau,2010, akt. Amato ve Kane, 2011, s.4). Nafaka ödeyen ya da önceki evliliğinden olan çocuklarının belirli harcamalarını üstlenen erkekler yeniden evlenmeyi önemli bir oranda istemektedirler (De Graaf ve Kalmijn, 2003, s.1490).

Cinsellik de yeniden evlenmeye neden olabilecek bir durumdur. Ülkemiz gibi toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yoğun hissedildiği toplumlarda, boşanma sonrası cinselliğin yaşanmasında kadınlar ve erkekler arasında belirgin farklar ortaya çıkmakta, kadınlar cinsellik ihtiyaçlarını toplumsal yapı nedeniyle

baskılayabilmektedirler. Örneğin ülkemiz özelinde yapılan araştırmada, boşanma ya da eşin kaybının ardından anneler genellikle cinselliği arka plana atmakta ve ekonomik sıkıntılar ve yaşama dair mücadele etme isteği ile birlikte cinselliği bir ihtiyaç olarak görmekten vazgeçebilmektedirler. Araştırma sonucunda, boşanma ya da eşin kaybı sonrası cinsel hayatın olumsuz etkilenebileceğini düşünen kadınların oranı %38 iken bu oran erkeklerde %63'e çıkmaktadır (Aile ve Sosyal Araştırmalar Gen. Müd, 2011, s.142).

Evlilik sadece ekonomik anlamda değil kişilerin ruhsal ve fiziksel sağlık durumlarını geliştirici bir etki de yaratmakta ve bu durum daha önceden evlilik deneyimi olan insanların yeniden evlenme kararlarını etkileyen bir durum olarak da değerlendirilebilir. Evlenen ve evli kalan insanların bekâr insanlara kıyasla, duygusal ve fiziksel olarak daha sağlıklı oldukları, daha az anti-sosyal davranış gösterdikleri, daha az oranda suça karışmış oldukları bilinmektedir. Fakat bu durumun, doğrudan evlilikle mi yoksa evliliğin getirdiği koşullarla mı bağlantılı olduğunu ayırt etmek oldukça zordur. Bu durum, ekonomik, kişisel, sosyal ya da dinsel durumlara da bağlı olabilmektedir. Yine bu bilgiyle bağlantılı olarak, evli ebeveynlerin çocuklarının diğer çocuklara oranla daha yüksek iyilik halinde buldukları ve daha az suça bulaşmış oldukları da bilinmektedir (Eekelaar, 2007, s.413). Ekonomik kaynakların artması, sosyal ve psikolojik destek, genişlemiş ve birbirine bağımlı sosyal ilişkiler/ağlar, sosyal bütünleşme (entegrasyon), sağlıklı bir yaşam için destek gibi nedenlerden dolayı evli insanların, bekar, ayrılmış ya da boşanmış insanlara göre daha sağlıklı oldukları düşünülmektedir (Monin ve Clark, 2011, s.321).

Tüm bu durumlar, yeniden evlenme kavramının bireyler için ne denli farklı değişkenler ve değerlendirmeleri beraberinde getiren bir süreç olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Bireyler hem önceki evliliklerini hem boşanma hem de yeniden evlenme sürecindeki yaşadığı tüm sorunların yansımalarını yeniden evlilikte de yaşayabilmekte ve bu durum yeni kurdukları aile birliğinin işlevsel bir şekilde devam etmesini engelleyebilmektedir. Araştırmalar, yeniden evlenmenin başarılı bir şekilde sürdürülmesinin, eşler için yeni akrabalık gruplarının oluşturulması ve eşlerin destek gruplarına katılımlarının sağlanması yoluyla gerçekleşebildiğini göstermektedir. Böylelikle eşlerin kendilerini yalnız hissetmemesi ve benzer duygusal ve ekonomik ihtiyaçları olan kişilerle bir arada olması sağlanabilir (Berardo,1982. s.138).

Ayrıca gerek devlet gerekse sivil toplum kuruluşlarının, yeniden evlilikle oluşan ailelere yönelik sunacağı hizmetlerin kurumsallaşması, bu süreçte ailelerin baş etmek zorunda kaldığı sorunların çözümü ve bireylerin bu süreci en az hasarla atlattıklarında faydalı olacaktır. Örneğin Cherlin (1978,1992), karma ailelere yönelik kurumsallaşmış bir destek sistemi eksikliğinin, aile üyeleri arasında karışıklığa neden olduğunu öne sürmüştür (Hetherington, 1993, s.42). Fakat bu ailelere yönelik hizmetlerin, yeniden evlenmenin doğası ve farklı yapısının göz önüne alındığı, boşanma öncesi, boşanma sonrası ve yeniden evlenme sürecinin tüm sorunlarına odaklanmasının gerekliliği, yeniden evlenme ile kurulan ailelerin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin “farklılığını” göstermektedir. Örneğin İspanya hükümeti STK’lar ile işbirliği yaparak boşanmış çiftler ve çocukları için “aile buluşma noktası” adında birimler açmıştır. Bu birimlerde boşanmış ebeveyn, çocuğunu bu merkeze getirmekte ve ebeveyn boşanmış olduğu eşiyile karşılaşmadan çocuğunu görebilmekte aynı zamanda birimde çalışan uzmanlar tarafından ebeveynlerine çocuklarına nasıl davranmaları gerektiği konusunda destek verilmektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Gen. Müd, 2011, s.190). Bu örnekten hareketle, yeniden evlenme ile oluşan ailelere yönelik hizmetler, ilk evlilikler ya da boşanmalar ile ilgili çalışma yürüten sosyal refah kurumlarının hizmetleriyle hem benzerlik hem de farklılıklar taşımaktadır. Bu ailelere verilecek olan hizmetlerin başarısı, ailelerin içinde bulunduğu durumların belirlenmesi ve hangi “farklı sorun kaynakları” ile mücadele ettiğinin ortaya çıkarılması ile sağlanacaktır.

2.3.4. Karma Aileler: Farklı Sorun Kaynaklarının Keşfi

Alanyazında “tamamlanmamış kurum” olarak da geçen yeniden evlenme yoluyla oluşan aileler daha önceden de değinildiği gibi, yapısında birden fazla risk faktörünü birlikte barındırır. Çiftlerin boşanma öncesindeki aile içi durumları, boşanma olayının ne şekilde gerçekleştiği, bu süreçte aile/sosyal çevre etkisi, kişilerin psiko-sosyal durumları, ekonomik anlamda kayıplar gibi boşanma öncesi olarak değerlendirilebilecek durumların yanında, yeniden evlenmeyle ortaya çıkan aile geçişi, bu geçişte bireyin hissettikleri, sosyal çevresinin yeniden evlenmeyle ilgili olan tavırları, eğer çocuk varsa üvey ebeveyn ile kuracağı iletişimin niteliği, aile içi ritüellerin yeniden oluşturulması, nafaka ya da çocukların eğitim masrafları gibi ekonomik anlamda kayıp yaratabilecek durumların varlığı gibi evlilik sonrası ortaya çıkabilecek durumlar

da bu ailelerin karşılaştıkları risk faktörleri arasında gösterilmektedir. Dolayısıyla bu ailelere yapılacak her türlü profesyonel müdahalede bu risk faktörlerinin hepsi gözden geçirilmelidir. Aksi takdirde müdahalenin başarı şansı, belirtilen durumların hepsinin iç içe geçmiş olmasından dolayı oldukça zayıf görünmektedir.

Kişilerin önceki evliliklerinden olan çocuklarıyla birlikte, yeniden evlendikleri bireylerle yaşaması sonucunda ortaya çıkan karma aileler, kendi kurallarını kendileri belirlemektedirler (Elliot, 1997). Kuralların oluşturulması sırasında bu ailelerin çekirdek aileye benzemeye çalışmaları, karma aileleri çoğu zaman boşanmaya eğilimli hale getirmektedir (Adler ve Higginbotham, 2004, Visher ve Visher, 1991). Bu kurallar bireylerin ilk evliliklerinde oluşturdukları kurallara benzemekte ya da kadının çocuk bakımından sorumlu tutulduğu, erkeğin ise disiplini sağlayıcı olduğu geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu şekillerde oluşturulmaktadır (Pasley, Dollahite, Ihinger-Tallman, 1993). Bu şekilde oluşturulmaya çalışılan kurallar, duygusal bağlar ve çocuk yetiştirme yetenekleri konusunda aile üyelerinin birbirlerine yeterince yakın olmadıkları için etkili olmazlar (Both,1992). Sonuç olarak, çiftler sıklıkla derin bir huzursuzluk duygusunu deneyimlemekte, bu yeni oluşum çiftlerin umutlarını karşılayamamaktadır (Papernow, 1987, akt. Dupuis, 2010, s. 242).

Karma ailelerdeki aile sistemi, önemli alt sistemleri içerir. Bunlar, evlilik ile oluşan sistemler (spousal subsystem), biyolojik ebeveyn-çocuk sistemi (biological parent-child subsystem), biyolojik olmayan / üvey ebeveyn-çocuk sistemi (nonbiological stepparent-stepchild subsystem), üvey kardeş sistemi (stepsibling subsystem) ve "parental/ex-spousal" olarak tanımlanan boşanma sonrasında çocuk ile birlikte yaşamayan ebeveynin ailesi ya da akrabalarını içeren alt sistemdir (Hartin, 1990, akt. Dupuis, 2010, s. 242).

Partnerlerin çocuk sahibi olmadan önce birbirlerine alıştıkları ve sıklıkla bir balayı dönemi geçirdikleri ilk evliliğin tersine, yeniden evlenmeyle kurulan ailelerdeki bireyler büyük oranda, süregelen bir çocuk yetiştirme durumu içinde bir ilişkiye başlarlar. Buna bağlı olarak partnerlerin, bir problem çözme ritmi oluşturmaları, evliliğe dair ritüellerin ya da anlamların paylaşılması gibi gelişimlere yeterli zamanları olmaz. Bu durum da kendilerini parçalanmış gibi hisseden yeni çiftler için strese neden olmaktadır (Papernow,1987, akt. Dupuis, 2010, s.242). Üvey çocuk/ebeveyn alt sistemi karma aileler için çok

önemlidir. Aslında, yeniden evliliğin devam edebilmesi, bu sistemin işlevsel bir biçimde çalışmasına bağlıdır (Adler-Baeder ve Higgenbotham, 2004; Bernstein,2000, akt. Dupuis, 2010, s. 243).

Bu ailelerde ebeveynlik sistemi genelde kendiliğinden oluşur (Visser ve Visser,2003). Bu durum çiftler için, evlilik ilişkilerinin zaman ve de kaynak açısından oluşturulmasını zora düşürür (Bernstein, 2000). Karma ailelerdeki ebeveyn sisteminin açık, geçirgen sınırlı bir yapıda olması, bu ailelerdeki çocukların istedikleri gibi içine girebildikleri ya da çıkabildikleri aile değerleri yaratır (Phipps,1986; Sager, Walker, Brown, Crohn ve Rodstein,1981) ve bu da ebeveynlerin kendi ailelerini korumaları için daha sıkı sınırlar oluşturmalarını sağlayabilir (Elliot,1997, akt. Dupuis, 2010, s.244). Bu aile tipinde, çocukların iki ev arasında gidip gelmeleri, yeni aile yapısında belirsizlik, karmaşa ve bozulma yaşamalarına neden olabilir (Pasley ve diğ., 1993). Bazı durumlarda iki ev arasında gidip gelen çocuk, hangi sisteme ait olduğu ya da hangi sistemin değerlerini taşıdığı konusunda emin olmayabilir. Ayrıca bu geçirgen sınırlar nedeniyle eski eşler de sisteme zaman zaman dâhil olabilirler (Elliot,1997, akt. Dupuis, 2010, s.245).

Boşanmamış ebeveynlere kıyasla, çocukları adölesan çağında olan yeniden evlenen ebeveynlerin, özellikle erken dönemde (aile geçişinin ilk iki yılı) daha fazla stresse maruz kalmaktadırlar. Çocuk ve ebeveyn arasındaki çatışma ve gerginlik, eğer yeniden evlenme olayı, çocuk dokuz ya da daha büyük yaşlarındaiken olmuşsa daha da belirgindir. Çocuklar için üvey ebeveyn ile yaşam, ebeveyn ve üvey ebeveyn arasında zayıf evlilik ilişkileri varsa özellikle stresse neden olmaktadır (King, 2006; Marsiglio,2004, akt. Amato ve Kane, 2011, s. 5).

Yeniden evlenmelerde ortaya çıkan başka bir risk faktörü de ebeveynler arası ve ebeveyn-çocuk arası iletişim problemleri ya da aile içi rollerde görülen belirsizliklerdir. Bu durum özellikle üvey ebeveyn tarafında oldukça yoğun hissedilebilir. Üvey ebeveyn- çocuk arasındaki iletişim problemi, çiftler arasında gerilime neden olabilir ve bu gerilim tüm aile sistemini etkiler. Örneğin, “duygusal güvenlik teorisine” göre, evlilik içindeki anlaşmazlık, çocuğun duygusal güvenliğini azaltmakta ve bu azalan duygusal güvenlikle birlikte adaptasyon problemine dönüşmektedir (Sullivan-Schoppe ve diğ., 2007, s.1119).

Yeniden evlilikle kurulan ailelerde, çocukların yaş gruplarına göre değişen ebeveyn-çocuk ilişkisi ve evlilik ilişkisi arasında karmaşık bir işbirliği vardır. Çocuğun psikolojik bir sorun yaşamadığı ve işlevsel ebeveynlik ilişkisinin kurulduğu durumlarda, çiftlerin evlilik ilişkilerine ve ailenin işlevselliğine olumlu katkı sağlayan bir durum ortaya çıkmaktadır (Hetherington, 1993, s.43).

Karma ailedeki üvey çocuk, daha önceki aileye biyolojik olarak bağlı olan tek kişidir. Bu da üvey babalık rolünde karışıklığa neden olabilmektedir (Falke ve Larson,2007). Yeniden evlenen kişiler, bazen çocuklarının yeni aile düzenine kendiliğinden uyum sağlayabileceğini, ya da üvey ebeveyne bağlanmak için gönüllü olabileceğini düşünürler (Adler-Baeder ve Higginbotham,2004). Ama bu çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Üvey ebeveynler sıklıkla geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, otorite ve disiplin sorumluluklarının olup olmayacağı konularında emin değillerdir (Pasley ve diğ. 1993, akt. Dupuis, 2010, s. 247).

Karma aile sisteminde, biyolojik ebeveyn sistemi, aile içinde bir sığınak gibi görülebilir. Karma ailelerde, sadece biyolojik ebeveyn-çocuk sistemi, paylaşılan ritüeller, değerler ve anlamlarla birlikte gelir. Bu nedenle, bu alt sistemin bir tarihi vardır ve bu etkileşimi kaplayan rahatlık yeni aile sisteminde geliştirilemeyebilir. Esas itibarıyla bu durum –genellikle biyolojik ebeveynin kazandığı- bir rekabete dönüşebilir (Visher ve Visher, 2003). Diğer bir deyişle; biyolojik-olmayan alt sistemde ne olursa, evlilik sisteminde olan her şeyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu da, mutlu bir ikinci evliliğin yaratılmasının, işlevsel bir üvey çocuk/ebeveyn sistemi yaratılmadan olamayacağını gösterir.

Karma aileler, ebeveyn-çocuk ilişkisinin eşler arası ilişkiden daha önce kurulmasından dolayı oldukça farklı yapıda ailelerdir (Dupuis, 2007). Paylaşılan değerler ve ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin tarihi göz önüne alındığında, şüphesiz ki biyolojik sistem sıklıkla yakın sınırların oluşturulduğu bir sistemdir (Preston,1984; Sager ve diğ,1981.) Genellikle, bu sistem, üvey ebeveyni içine almak istemez (Dupuis, 2010, s.243-245). Ayrıca boşanma sonrası çocuk ile aynı evi paylaşmayan biyolojik ebeveyn de bu aileler için zaman zaman gerileme sebep olabilmektedir. Biyolojik ebeveyn tarafından, yeni eşe ya da kendi çocuğuna baskı yapılabilir. Daha sonralarında ise ortaya çıkan bu çekişme, çocuk tarafından, çekirdek ailede kendi öz ebeveyni ile kurduğu ilişkinin yeni ailede üvey ebeveyn tarafından engellendiği hissi yaratabilir (Papernow,1987, akt. Dupuis, s.243).

Çocukların yaşadığı duruma benzer olarak üvey ebeveyn de aile içindeki rolü konusunda sorun yaşayabilir. Boşanmamış babalara kıyasla üvey babalar kendilerini -yeniden evlenme olayı gerçekleştiğinde çocuk hangi yaşta olursa olsun- üvey çocuklarına daha az yakın hissettiklerini ve çocukların davranışlarını kontrol etmek için daha az girişimde bulduklarını, ilk başlarda kendi olumsuz hislerini kontrol ettiklerini ve bir ortaklık kurmak için çocuk ile benzer ilgi alanları bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Çocukların ergenlik dönemi öncesinde gerçekleşen evliliklerde üvey babalar için, çocuğun da kabul ettiği bir ebeveyn olabilmenin en iyi yolu, çocukla yakın ilişki kurmaya istekli olmak, başlarda çocuğu disiplin altına almadan annenin disiplin anlayışına destek vermektir. Yeniden evlenmenin ilk dönemlerinde üvey babaların, çocuklar üzerinde katı disiplin kuralları uygulamak yerine davranış değişimine destek verici tavırları, çocuklar tarafından daha kabul edilebilir görünmektedir. Yeniden evlenme olayı, çocuk ergenlik döneminde gerçekleştiyse, üvey babaların, ilk başlarda otoriter ve çocuğun davranışlarını kontrol etme eğilimleri, çocuk-ebeveyn ilişkisi açısından oldukça zararlıdır. (Hetherington, 1993, s.45). İşlevsel bir karma aile sistemi oluşturmak için, üvey ebeveyn rolünün zaman içerisinde ebeveyn rolüne dönüştürülmesi gerekmektedir (Adler-Baeder ve Higginbotham, 2004, akt, Dupuis, 2010, s.249).

Karma aileler için en büyük endişe, bireylerin daha önceki evliliklerinde kurmuş olduğu ilişkilerin (ex-spouse subsystem), yeni evliliklerinde de sürdürülmesidir. (Visher ve Visher,2003). Bernstein (2000), bu ailelerde çocuğun, kendisi ile birlikte ikamet etmeyen ebeveyninin (nonresidential parent) acısını, gücünmesini ve suçluluğunu dışa vurabileceğini belirtmiştir (Dupuis, 2010, s.244).

Ayrıca üvey kardeşlerin aynı evde yaşaması da bu aileler için başka bir risk faktörüdür. Walsh (1992), üvey kardeşliğin, karma ailelerin başarısı için hayati önem taşıdığını, Visher (2003) de, üvey kardeşler arası ilişkilerin, tüm aile bütünleşmesi için olumlu etki yarattığını ifade etmiştir. Yine de üvey kardeşlik sistemi, karma aileler için riskli bir durumdur (Elliot,1997; Walsh,1992). Biyolojik ebeveyn-çocuk sisteminin, üvey kardeşlerle kurulacak olan bir bağlılığı bozabileceği bulunmuştur (Walsh,1992, akt. Dupuis, 2010, s.244).

Bu ailelerde ortaya çıkabilecek bir diğer sorun kaynağı da, kişilerin ilk evlilikleri hakkındaki değerlendirme ve hisleridir. Her ne kadar kişi, yasal bir boşanma yaşadıysa da bu onun “duygusal boşanma” yaşadığı anlamına gelmez. Bu durum, kişinin boşandığı eşine karşı sahip olduğu duygusal bağın, karma ailede de devam etmesi olasılığını düşünmemize neden olmaktadır. Araştırmalar eski eşe dair düzeyde negatif algı ya da bağlılığın yeni çiftin evlilik kalitesini olumsuz etkilediğini göstermiştir (Adler-Baeder ve Higginbotham,2004, akt. Dupuis, 2010, s.246).

Belirtilen tüm farklı sorun alanları göz önüne alındığında bu ailelerin, açık sınırlara sahip olduklarından dolayı daha kırılabilir/hassas oldukları bilinmektedir (Coleman ve diğ. 2000; Dupuis,2007; Pasley ve diğ,1993). Eşler arasındaki iletişimin oturtulması, üvey ebeveyn-çocuk arasında aile içi rol ve sınırların belirginleştirilmesi için geçen süre göz önüne alındığında, bu aileler için bütünleşme (integration) süreci ortalama beş ila yedi yıl arasında değişmektedir (Visher ve Visher,2003). Daha önceki hatalarından ders çıkarmaya karar vermiş bireyler için bile, bu uzun süre cesaret kırıcı ve kabul edilemez olabilir ve sonuç olarak bireyler evliliklerini sonlandırmaya daha eğilimli hale gelebilirler (Fredericson ve Handlon,1994; Visher ve Visher,1991, akt. Dupuis, 2010, s.242).

Yeniden evlenme ve sonucunda oluşan karma aileler hakkında her ne kadar risk faktörleri üzerinde durulsa da, gerek ekonomik gerekse psiko-sosyal açıdan yeniden evlenmenin eşler ve çocuklar üzerinde yarattığı olumlu koşullar da vardır. Örneğin, yeniden evlenen ebeveynler evlenmeyi takip eden ilk iki yıl içerisinde, hayatlarında daha olumlu değişimlerin yaşandığını belirtmektedirler (Hetherington, 1993, s.43). Başka bir araştırmada ise; boşanmış anneleri ile birlikte yaşayan 16-20 yaş arasındaki çocuklar için, üvey babanın aile yaşantısına dâhil olması, boşanmanın çocuğun okul başarısında yarattığı olumsuz etkiyi azalttığı, gerek para gerekse zaman anlamında üvey babanın, biyolojik ebeveynin yerine geçtiği ortaya çıkmıştır (Beller ve diğ, 1992, s.49).

2.4.3. Karma Ailelerle Çalışma ve Sosyal Hizmet

Karma ailelere hizmet veren profesyonellerin başında sosyal hizmet uzmanları gelmektedir. Yukarıda bahsedilen farklı sorun kaynaklarının hizmet veren profesyonel tarafından bilinmesi, müdahalenin başarı şansını artırıcı niteliktedir. Çünkü sosyal hizmet uzmanları, yeniden evlenme ile oluşan ailelerle çalışmak için ailedeki tüm sistemi detaylı bir şekilde görmek (Elliot, 1997, s.181), karma ailelerin yapısı hakkında bilgi sahibi olmak, çekirdek aile ve karma aileler arasındaki farklılıkları tanımlamak zorundadırlar (Stanton, 1986, s.201).

Elliot (1997, s.192), karma ailelere yönelik başarılı bir sosyal hizmet müdahalesinin sağlanmasında bu ailelerin, belirli özelliklere sahip olmaları için desteklenmeleri gerektiğini öne sürmüştür. Bu özellikleri ise;

- Her iki ebeveynin de önceki evlilikleriyle ilgili bağlanma durumlarını çözüme kavuşturmak istemeleri,
- Önceki evlilikten olan çocukların iyilik haline odaklanan, eski eşler arasında müşterek/faal bir ilişkinin olması ve bu ilişkinin üvey ebeveyn tarafından, kendi evliliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmadan kabul edilmesi,
- Çocuklar ve eşler için aile sınırlarının geçirgen olarak oluşturulması,
- Biyolojik ebeveynin kendi çocuğu ile ilgili sorumluluğu öncelikli olarak alması,
- Her iki eşin de kendi ekonomik ve duygusal ihtiyaçlarını yerine getirmeleri için yeterli kapasitelerinin olması ve ortaya çıkacak olumsuz durumları tolere edebilmeleri,
- Ailenin yeterli derecede sosyal destek sistemlerinin olması,
- Aile üyeleri tarafından, klasik çekirdek ailenin, bu aile üyeleri için daha uygun olan bir modele dönüştüğünün kabul edilmesi,
- Geleneksel cinsiyet rollerine yönelik kalıpyargıların olduğu önceki evliliklerine kıyasla bireylerin bu evlilikleri içinde kadın ve erkeğin

hakları ve ihtiyaçlarına yönelik daha duyarlı olmaları şeklinde ifade etmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı, karma ailelerle çalışırken ilk başta -bir kavram olarak- boşanmanın sosyolojik ve ekonomik temelleri ve yeniden evlenmenin nedenleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Değerlendirme ve müdahale planının başlangıç noktasını, düzenlenmemiş aile içi roller gibi “aile içi genel faktörlerin ortaya çıkarılması” oluşturmaktadır (Johnson, 1980, s.307).

Stanton, sosyal hizmet uzmanlarının karma ailelerle çalışırken dikkat etmesi gereken noktaları; çocuğun sosyalizasyon deneyimi ve ebeveyn-çocuk arasındaki bağlanma sürecinde yaşadığı kesintiler, karma aile ile biyolojik aile arasındaki çatışmalar, güç ve otorite sorunları, duygusal ve ekonomik kaynakların dağılımı, aile üyelerinin yaşam zincirlerindeki farklı evreler ve çocuğun yeni aile içindeki konumundaki değişiklikler olarak ifade etmiştir (Stanton, 1986, s.201).

Karma ailelere yönelik sosyal hizmet müdahalesinde yaygın olarak kullanılan teori bilişsel davranışçı teoridir. Bu teorinin amacı, partnerlerin evlilik beklentileri odağındaki anlaşmalarını bilinçli bir şekilde ayrı ayrı yapmalarını desteklemek bunu sözel hale getirmelerine yardımcı olmak ve sonrasında bu iki ayrı anlaşmanın -karşılıklı verilen tavizler (quid pro quos) ve saygı temellerinde- tek bir anlaşmaya dönüşmesini sağlamaktır (Sager ve diğ. 1983, 1986). Bu terapi genellikle iletişim becerilerinin öğretilmesi, problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi, ve uyumsuz durumların tanımlanması ve bu durumlarla mücadele edilmesi ve sonuç olarak olumsuz koşulların olumlu hale gelmesinin amaçlandığı durumlarda kullanılmaktadır (Elliot, 1997, s.187-188).

Yeniden evlenme ile oluşan ailelerde güvensiz bağlanmanın neden olduğu sorunların oldukça fazla hissedildiği düşünülürse, bu ailelerle çalışmada kullanılan bir diğer teori de bağlanma teorisidir. Bu teoriye göre bu tip ailelerle yapılacak çalışma, doğrudan partnerlerin güvenlik duygusuna yönelik olmalı ve iki farklı yol izlenmelidir (Johnson,1986, s.262). İlk olarak, aile sisteminin sınırları hakkında aile üyelerinin sahip oldukları ve sınırları tehdit eden olumsuz varsayımlara yönelmeli ikinci olarak da tercih edilen ebeveynlik ya da ilk eşle iletişim gibi düzenlemeler çözümlenmelidir. Ayrıca bu süreçte ebeveyn-çocuk ilişkisi de gözden kaçırılmamalıdır. Bu ilişkinin güçlendirilmesi,

eşler ve üvey ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin gelişme gösterdiği olumlu durumların yaratılması ve eşler (özellikle üvey ebeveyn) tarafından, ailenin dağılmasına yönelik hissedilen kaygının azalmasına yardımcı olmaktadır (Elliot, 1997, s.189).

Yine bu ailelerle ilgili olarak –özellikle yeniden evlenmenin eşin kaybının ardından gerçekleştiği durumlarda- kullanılan ve doğrudan kardeşler/çocuklar arasındaki ilişki kalitesini arttırmayı hedefleyen oyun terapisinin (siblings group therapy) amacı, oyun odasında çocukların kendilerini daha rahat hissetmelerini ve olumsuz duygulardan arınmalarını sağlamaktır (Ginott, 1961; Ray, 2011). Konu ile ilgili yapılan ve oyun terapisinin kullanıldığı bir çalışmada, kardeşlerdeki davranış problemleri, anksiyete ve depresyonun düşerken, özsaygının yükseldiği görülmüştür (Tyndall-Lind, Landreth ve Giordano, 2001). Yine bir diğer çalışmada ise, bir sığınak gibi kullanılan oyun odasının, kardeşlerin ilişkilerini güçlendirdiği ve kardeşlerin hayatlarında süreç ile bağlantılı olarak yaşadıkları kaosun ortadan kaldırılmasına yardım ettiği görülmüştür (Hunter, 1993, akt. Purswell ve Taylor, 2013, s.163).

Karma ailelerle ilgili çalışmalara verilebilecek bir diğer örnek de, ailelerin yaşadıkları farklı sorun kaynaklarının göz önünde tutularak oluşturulması gereken (Ganong ve Coleman, 2004; Hughes, 1994; Whitton, Nicholson ve Markman, 2008) eğitim programlarıdır. Aile üyeleri arasında gerçekçi beklentiler ve güçlü ikili ilişkiler sağlanabildiği takdirde eşler arası düşük evlilik doyumu ya da boşanma riski gibi kaygıya neden olan durumlar ortadan kalkmaktadır (Visher, Visher ve Pasley, 2003; Whitton ve diğ., 2008). Bu eğitim programının içeriğinde, eşler arası ilişkinin güçlendirilmesi, problem çözme ve iletişim yeteneklerinin artırılması, ebeveynlik ve üvey ebeveynlik yeteneklerinin geliştirilmesi ve çocuk ve birlikte ikamet etmeye ebeveyni arasındaki etkileşimin desteklenmesi gibi amaçlar yer almaktadır (Vaterlaus ve diğ., 2012, s.151).

Karma ailelerle çalışma konusunda farklı bir yaklaşım geliştiren Gonzales, bu ailelerin hangi sorunlar ile mücadele edeceklerini ya da ne gibi beklentilere sahip olacaklarını bilemedikleri için evlilik öncesinden başlayan bir eğitim programı önerisinde bulunmuştur. Karma aile öncesi danışmanlık (preblended family counselling) adını verdiği bu yöntemin, aile terapisi gibi “ne olduğu”nun yerine “ne olacak”a odaklandığını ifade etmektedir. Yönteminin ilk aşaması

olan “keşif” (discovery) evresinde partnerler, birbirlerini tanıyacakları farklı sosyal aktivitelere katılmakta ve bu sayede alışkanlıklar, amaçlar, hobiler gibi temel kişilik özelliklerini ortaya çıkaracak fırsatlar yakalamaktadırlar. İkinci evre olan eğitim evresinde, üyelerin aile olmak için ne gibi beklentilere sahip oldukları, karma aile olmanın zorlukları ve bu sürecin sabır ve aile içi gelişime/değişime ihtiyaç duyan bir süreç olduğunun anlatılması yer almaktadır. Ebeveyn birleşmesi adını verdiği üçüncü evrede, eşlerin paylaşılan kuralları ve beklentilerinin yanında disiplin hakkındaki ortak görüşlerine ve ebeveynlik tanımlarına yer vermeleri sağlanmaktadır. Dördüncü evre olan aile birleşmesinde ise, tüm aileyi ilgilendiren konular hakkında (ev yaşantısı nasıl olacak, aile üyelerinin aileden bekledikleri ya da aile üyelerini endişeleri gibi) paylaşımın ve aile üyelerinin aralarında bağ kurmalarının sağlanması yer almaktadır. Bu evre aynı zamanda, aile üyelerinin birbirlerini etkin bir şekilde dinledikleri ve fikirlerinin diğer üyeler tarafından onaylandığının kabul edildiği evre olarak da oldukça önemlidir (Gonzales, 2009, s.151-155).

Bu ailelere yönelik yürütülen çalışmalarda son dönemde oldukça üzerinde durulan bir diğer teknik de Anlatı Terapisidir (Narrative Therapy). White tarafından oluşturulan ve temelinde Foucault ve Bourdieu'nün “baskın/hakim varsayımların yapısökümü”ne odaklanan terapi, eşlerin kendi hayatlarının gidişatı hakkındaki niyetleri ve beklentilerinin, dile getirdikleri varsayımlarla tutarlı olup olmadığının ortaya çıkarılması açısından oldukça yararlıdır. Sosyal destek eksikliğini oldukça yoğun yaşayan bu ailelerde suçluluk ya da kaygı gibi aşırı sorumluluğa bağlı gelişen duygular aile üyeleri tarafından hissedilmektedir. “Dışsallaştırma”ya (externalisation) yönelik bu yöntem ise, bireylerin bu duygular üzerinde suçluluk hissetmeden kontrol sağlamalarına katkı verir (Elliot, 1997, s.191).

Anlatı yaklaşımının temel varsayımı algılarımız ve anladıklarımızın, dil ve kişisel deneyimlerimiz hakkındaki hikâyelerimiz üzerinden yapılandırıldığı ve bir kişinin deneyimi hakkında birden fazla muhtemel yorum ve hikayelerin olduğudur (Nichols ve Schwartz, 2004). Bu hikayeler büyük oranda toplumdaki baskın/hakim diyaloglardan etkilenmekte (Freedman ve Combs,1996) ve bu durum bizim gerçeklik algımızın toplum tarafından şekillendirildiği anlamına gelmektedir (Whiteve Epton,1990; Zimmerman ve Dickerson,1996, akt. Shalay ve Browlee, 2008, s.21).

Biyolojik çekirdek aile Foucault'nun bahsettiği "gerçeklik statüsü olan" ve "ideal olarak kabul edilene" verilebilecek en güzel örnektir. White ve Epston bu gerçekliklerin, bireylerin boyun eğmek zorunda kaldıkları normların normalleşmesini sağladıklarını ifade etmişlerdir. Çekirdek ailenin "normal", "doğal" ya da "gerçek" kabul edilmesi karma aileleri marjinalleştirmektedir. White ve Epston anlatı terapisiyle, bireylerin anlatılarındaki eşleşimler açısından problemleri şekillendirmişlerdir. Bu terapinin asıl amacı bireylerin yeni anlatılar geliştirmelerinin sağlanması, anlamın yeniden yapılandırılması ve daha tatmin edici bir hayat ya da daha zengin hikayelere öncülük edecek yeni konuların tanımlanmasıdır. Bunlara ek olarak anlatı alanı, karma aileler ile ilgili aile politikaları ve klinik uygulamalar hakkında kültürel mitlerin ve sosyal değerlerin etkilerinin irdelenmesi açısından da oldukça önemlidir (Jones, 2003, s.229).

Anlatı terapisinin bu ailelere yönelik yapılan çalışmalarda tercih edilmesinin en önemli nedeni, sosyo-kültürel yapı ve değerlerin karma ailelere yönelik oluşturdukları mitlerdir. Örneğin Stanton (1986, s.201) Kültürel değerlerin bu aileler üzerindeki büyük etkisini ve bu ailelerin bahsi geçen değerlerden nasıl etkilendiklerinin ortaya çıkarılması için karma aileler hakkında toplum tarafından oluşturulan 3 mitin olduğunu söylemiştir. Bu mitlerden ilki karma ailelerin de çekirdek aile olduklarıdır. Bu mitin sebebini karma ailenin iki ebeveyn ve çocuklardan oluşması ve bu bağlamda diğer çekirdek aileler gibi "normal" idealize edilmesi olarak değerlendirmektedir. Bu durumun ayrıca bazı karma aileler tarafından da kabul edildiğini ve bu yüzden bu ailelerin profesyonel bir desteğe ihtiyaç duymadıklarını belirtmiştir. İkinci miti, bu ailelerde eşler ya da ebeveyn-çocuk arasında sevginin hemen olacağına yönelik, toplum, karma aile üyeleri hatta profesyoneller tarafından oluşturulan beklentidir. Stanton sevginin, aile üyelerinin her birinin katkısıyla, zaman alan ve kümülatif bir durum olduğunun altını çizmiştir. Üçüncü miti "Cindirella" olarak adlandıran Stanton, toplumun karma ailelerde çıkması muhtemel sorunları abarttığını ve üvey ebeveynlerin toplumun değer yargıları sisteminde "kötü" olarak yer aldığını ifade etmiştir.

Terapi, aile üyelerinin yaşadıkları problemler hakkındaki deneyimlerini ya da kendi hayat hikayelerini anlatmaları üzerine kuruludur (Anderson ve Goolishan, 1992; Sluzki,1992; Tomm,1989). Terapistin rolü, ailenin yaşadıkları

problemler üzerindeki perspektiflerini genişletmek ve bu problemleri alternatif tanımlarla dikkate almalarını sağlamak ve deneyimleri hakkındaki kendilerine yardımcı olmayan hikâyelerinin yerine yeni imkânlar ve yeni hikâyeler yaratmalarını teşvik etmektir (Muntigl, 2004). Terapist, ailenin deneyimlerine saygıyla yaklaşmalı ve onlarla müşterek bir olumlu iletişim halinde olmalıdır (Carr, 1998). Aileyi dikkatle dinlemeli ve sorduğu yargılayıcı olmayan sorularla “saygılı bir merak” (respectful curiosity) ortamı yaratmalıdır (Nichols ve Schwartz, 2004). Soru sormak, anlatı terapisinin temel bileşenidir. Aile üyelerinin her birinin farklı perspektiften anlattıkları hikâyeleri, onların, problemlerin diğer aile üyelerini nasıl etkilediğinin keşfetmelerine yardımcı olmaktadır. Terapist anlatılar hakkında teşhis koymadan, müracaatçının güçlü yönlerini bulmaya çalışmalı ve bu yönleri ön plana çıkararak diğer aile üyelerinin konu ile ilgili fikirlerini açıklamalarını kolaylaştırmalıdır. Ayrıca terapist, müracaatçının kendini, benimsenen hakim kültürel anlatılardan uzaklaştırması için teşvik etmeli ve bu sayede hikâyelerinin yeni anlamlarını yaratmaları için imkan sağlamalıdır (Shalay ve Brownlee, 2008, s.22).

Bu yöntemlere ek olarak grup çalışması da karma ailelerle çalışmada kullanılan bir diğer etkili yöntemdir. Karma ailelere yönelik oluşturulacak grup çalışmaları, bu ailelerin kendileriyle benzer durumda olan ailelerle iletişime geçmeleri için bir fırsat yaratacak ve bu aileler tarafından çoğunlukla hissedilen “izole olma duygusunu” ortadan kaldırmada etkili olacaktır (Elliot, 1997, s.187). Bu ailelerle yapılacak grup çalışmalarında, katılımcı aileler arasındaki sınıf farklılıkları en aza indirgenmeli, mümkünse benzer özellikte aileler çalışmaya dâhil edilmelidir (Johnson, 1980, s.308). Grup çalışması hem değer ve hedeflerin tüm aile bireyleri tarafından paylaşılmasını kolaylaştırıcı (Visher ve Visher, 2003, akt Dupuis, 2010, s.248) bir etki yaratırken, yeni aile yeteneklerinin tanımlanması, aile içi rollerin, sınırların, paylaşılan kimliklerin, beklentilerin, çatışmaların ve duyguların tartışılması için de bir fırsat olarak yapılandırılmalıdır (Braithwaite, Olson, Golish, Soukup ve Turman, 2001 akt. Purswell ve Taylor, 2013 s.163).

Karma ailelerle çalışırken, dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da, tüm aile danışmanlığı kuramlarında da belirtildiği gibi, terapötik sürecin iyi kurgulanmasıdır. Karma ailelerin kırılğan yapısının terapötik sürece etki etmemesi için, SHU bu süreci oldukça iyi yönetebilmelidir. Yapıyı kuramama,

dikkat ve ilgili göstermedeki yetersizlik, aile üyelerini terapötik sürece çekememe, sözel olmayan aile dinamiklerine dikkat etmeme, çok erken ya da kolay çözüme ulaşma beklentisi gibi danışma sürecindeki hataların (Nazlı, 2001, s.199-200) yapılmamasına dikkat edilmesi, SHU'nun bu aşamada her oturumu başarıyla yönetmesi gerekmektedir.

Terapötik sürecin başarı şansını arttıran en önemli nokta ise, daha önceden belirtildiği gibi, karma ailelerin yapısı hakkında bilgi sahibi olmak ve her aileyi kendi durumu içinde değerlendirmektir. Dolayısıyla ailelerle çalışmadaki sosyal hizmet müdahalesinin etkili bir şekilde aşamalandırılması gerekmektedir. Bu aşamalar, tanışma, ön değerlendirme, planlama, uygulama, son değerlendirme, sonlandırma ve izleme/takip aşamalarıdır (Duyan, 2003, s.60). Tüm aşamalar, karma ailelerin kendine özgü durumlarına göre yapılandırılmalı, sadece aile sistemine değil, aynı zamanda çocuk ve ayrı yaşayan ebeveyni arasındaki ilişki gibi, karma aile sisteminin dışında kalan diğer ilişkili sistemlere de odaklanmalıdır.

Bu ailelerin kırılğan yapısına bağlı olarak ortaya çıkabilecek kriz durumlarında kullanılabilecek bir diğer yaklaşım da kriz tedavisi yaklaşımıdır. Bilindiği gibi bu yaklaşım hem kısa süreli olması hem de doğrudan yaşanılan krize odaklanması anlamında oldukça işlevsel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda SHU'nun amacı, ailenin eski yaşantısına geri dönmesini, problem çözmede yeni becerilerin kazandırılmasını ve toplumsal işlevselliğinin yeniden sağlanmasında aile ve üyelerine destek olmaktır (Demiröz, 2003, s.97).

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi seçilerek kurgulanmıştır. Bilindiği gibi nitel araştırmalar, insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl kurduklarını, deneyimlerine nasıl bir anlam yüklediklerini anlamaya çalışır (Merriam,2013, s. 5). Diğer bir deyişle nitel araştırmalarda anlatılar (narratives) ve eylemlerin nasıl kesiştikleri, bu kesişimlerin bireyler için ifade ettikleri önemlidir (Glesne, 2013, s.1). Araştırma kurgulanırken, yeniden evlenme nedenlerine, toplumsal cinsiyetin nasıl etki ettiği, yeniden evlenen kişilerin boşanma öncesi, boşanma sonrası ya da yeniden evlenme kararını aldığı süreçlerde, toplumsal cinsiyet ile bağlantılandırılacak ne gibi değerlendirme ve duygulara sahip olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır.

Bu amaçtan hareketle, nitel araştırma türlerinden olan fenomenolojik yaklaşım, görüşme formunun hazırlanması ve bulguların yorumlanmasında temel yaklaşım olarak seçilmiştir. Araştırma kurgusu, fenomenolojik yaklaşıma uygun olarak, katılımcıların boşanma ve yeniden evlenme süreçlerindeki yaşanmış deneyimlerine vurgu yaparak, gündelik yaşam ve sosyal eylemlerine ışık tutmak odaklı hazırlanmıştır. Bu yaklaşımın seçilmesindeki bir diğer etken ise, özellikle toplumumuzun sosyo-kültürel kodlarındaki toplumsal cinsiyet etkisi olmuştur. Hangi sınıftan olursa olsun bireyler, hayatlarının her aşamasında bu etkiyi –farkında olarak ya da olmayarak- deneyimlerler. Merriam'ın (2013, s.26) da belirttiği gibi fenomenolojik yaklaşım, etkili, duygusal ve sıklıkla yoğun insan deneyimlerini çalışmak için uygundur. Bu nedenle, evlenme ve boşanma gibi olayların ya da bekâr, boşanmış, yeniden evlenmiş gibi tanımlamaların, toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl değerlendirilebileceği bu yaklaşımın mantığı içerisinde anlaşılmaya çalışılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN KATILIMCILARI

Araştırmanın katılımcıları, Ankara'da ikamet eden, hayatının belirli bir döneminde, boşanmanın ardından ikinci kez evlenmiş olan kadın ve erkeklerdir. Toplumsal cinsiyetin etkilerini belirlemek için her hangi bir sınıf, cinsiyet ya da yaş aralığı kıstas olarak alınmamış, aksine birbirinden farklı

hayat deneyimleri ve kültürel sermayeleri olan bireylere ulaşılması hedeflenmiştir. Farklı hayat deneyimleri, sosyo-kültürel özellikler, cinsiyet ve eğitim geçmişleri ile seçilen katılımcıların, nitel araştırmanın temeli olan, insan deneyim ve algılarının ortaya çıkarılmasına önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Araştırma, ikinci kez evlenen 20 katılımcı (10 kadın, 10 erkek) ile yapılmıştır. Sadece toplumsal cinsiyet ile ilgili olarak değil, aynı zamanda ikinci evliliklerle kurulan ailelerin yapısını belirlemek ve bu bağlamdaki sosyal hizmet müdahalelerine kaynaklık etmek adına; katılımcılar belirlenirken, görüşme yapıldığı süre içerisinde katılımcının ikinci evliliğine devam ediyor olmasına özen gösterilmiştir (Katılımcılardan sadece biri, görüşme yapıldığı süre içerisinde ikinci evliliği sonlanmış bekâr bir kadındı).

Katılımcılara, olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden “kartopu örnekleme” yöntemi ile ulaşılmıştır. Bir “amaca yönelik örnekleme” olarak da değerlendirilen bu yöntemde belirlenen amaç, katılımcıların hayatlarının bir döneminde “boşanmanın ardından ikinci kez evlenmeleri” olarak öngörülmüştür. Belirlenen hareket noktalarından, katılımcıların belirli bir kısmına ulaşılmış, daha sonradan katılımcılara, kendileri gibi yeniden evlilik yapan tanıdıkları sorulmuş, görüşmeyi kabul eden kişilerle sonraki süreçte görüşülmüştür. Bu döngü, bulgular, kadınlar ve erkekler özelinde kendilerini tekrarlayana kadar sürdürülmüştür. Daha sonrasında iki cinsiyet özelinde paralellik sağlanması açısından, iki farklı cinsiyette eşit sayıda katılımcı ile görüşülerek, veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş dağılımları aşağıdaki gibidir.

Tablo1: Katılımcıların Yaş Dağılımları

	18-24	25-39	40-50	50 +
Kadınlar	-	7	3	-
Erkekler	-	5	4	1

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%60), genç yetişkinlik dönemi olarak da adlandırabileceğimiz 25-39 yaş aralığındadır. Bu dönemde bireyler, karşı cins

ile yakın ilişkiler kurma eğilimindedirler ve kendilerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu yaş aralığında bireylerin sosyal, ekonomik ya da cinsel olarak daha aktif olmaları, diğer yaş gruplarına kıyasla daha fazla sayıda bireyle sosyal etkileşime girmeleri, toplumsal cinsiyetin her yaş grubunda hissedilen etkisinin, bu yaş grubundaki bireylerde biraz daha belirleyici olabileceği ihtimalini düşünmemize neden olabilmektedir.

Aşağıda katılımcıların eğitim durumları ile ilgili tabloya yer verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Eğitim Durumları

	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Lisansüstü
Kadınlar	1	2	3	2	2
Erkekler	2	2	1	4	1

Eğitim durumlarının değişkenlik gösteriyor olması, katılımcıların birbirlerinden farklı sosyo-kültürel yapılardan geldiğini göstermektedir. Bu durum, araştırmanın yorumlamaya çalıştığı yaşam deneyimleri ve algıları daha da zenginleştirmekte, aynı zamanda ulaşılan bazı ortak bulguların da genellenmesinde etkili olabilmektedir.

Aşağıda katılımcıların ilk evlenme yaşlarına ait bilgiler verilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların İlk Evlenme Yaşları

	18 altı	18-24	25-35
Kadınlar	4	6	-
Erkekler	1	5	4

Katılımcıların büyük çoğunluğunun 18-24 yaş aralığında ilk kez evlendikleri görülmektedir. Ülkemizde konu ile ilgili yapılan daha kapsamlı araştırmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Örneğin *2011 Aile Yapısı Araştırmasında*, Türkiye’de ilk evliliklerin yarısından fazlasının (%54) 18-24 yaşları arasında

yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kadınlarda 18 yaş altı evliliklerin oranı, erkeklere kıyasla oldukça yüksektir. *2006 Aile Araştırması'nda* kadınlarda, 18 yaş altı evliliklerin oranı %31,7 iken bu oran erkeklerde %6,9'dur. 2011 yılında bu oran, erkeklerde %5,7 iken kadınlarda %28 olmuştur.

Aşağıda, katılımcıların ilk evlilik sürelerine yer verilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların ilk evlilik süreleri

	1 yıldan az	1-5	6-10	10 +
Kadınlar	-	6	2	2
Erkekler	1	5	3	1

Katılımcıların ilk evliliklerinin sürelerine bakıldığında daha önce ülkemiz özelinde konu ile ilgili yapılan araştırmalarla benzer sonuçlar olduğu görülmektedir. TÜİK verilerini göre 2010'da boşanmaların %39,9'u, 2011'de %40,2'si, 2012'de % 39,6'sı ve 2013'de %40,3'ü evliliğin ilk beş yılı içerisinde olmuştur. Yukarıdaki veriler de sonuçlarla paralellik göstermektedir (TÜİK, Evlenme Boşanma İstatistikleri)

Aşağıda katılımcıların boşandıktan kaç sene sonra tekrar evlendikleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 5: Boşanmadan İkinci Kez Evliliğe Kadar Geçen Süre.

	1 yıldan az	1-5	6-10	10 +
Kadınlar	1	7	2	-
Erkekler	1	8	-	1

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, boşanmadan sonraki ilk beş sene içerisinde evlendikleri görülmektedir. Bu süre, boşanmanın bireyler üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin ortadan kalkması, ardından yeniden evlenmeye karar vermeleri ve yeni bir eş seçimi gibi aşamalar değerlendirildiğinde anlamlı hale gelmektedir. Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre, kadınların

genellikle boşandıktan dört yıl sonra, erkeklerin ise üç yıl sonra evlendikleri bulunmuştur. Boşanmayla tekrar evlenme arasındaki yılların ortalama üç ile dört buçuk yıl arasında değişmekteyse de, bu geniş ölçüde kişilerin yaşına bağlıdır (Fisher, 2004, s.103). Ganon ve Coleman (2004) ise, boşanan bireylerin %30'unun boşanmanın ardından gelen ilk yıl içerisinde yeniden evlendiklerini belirtmişlerdir (Baxter ve diğ. 2009, s. 469).

3.2.1. Araştırma Katılımcıları Hakkında Kısa Bilgiler

Aşağıda, araştırma katılımcılarının kısa hayat hikâyelerine yer verilmiştir. Katılımcıların gerçek isimleri yerine takma adlar kullanılmıştır.

Aysel: 1971 Ankara doğumlu. Lise mezunu. İlk evliliğini 17 yaşında görücü usulü ile yapmış. Yaklaşık 20 sene süren ilk evliliğinden 20 yaşında bir kızı ve 15 yaşında bir oğlu var. İkinci evliliğini 2012 yılında, yine kendisi gibi boşanmış, 2 çocuklu biriyle yapmış. Katılımcının ikinci evliliğinden 1 yaşında bir kızı var. İlk evliliğinden ve ikinci evliliğinden olan çocukları ile birlikte yaşıyor. Eşinin ilk evliliğinden olan çocukları ile görüşmüyor. Devlet memuru olarak çalışıyor.

İbrahim: 1970 Sivas Doğumlu. 1977 yılından itibaren Ankara'da yaşıyor. Açık öğretim İktisat bölümü mezunu. Devlet memuru. 1996 yılında yaptığı ilk evliliği, vajinismus yüzünden 2000 yılında resmen bitmiş fakat ilk eşiyile 2002 yılına kadar birlikte yaşamaya devam etmişler. İkinci evliliğini, 7 yaşında bir oğlu olan boşanmış bir kadınla 2004'te yapmış. Katılımcının bu evliliğinden bir erkek çocuğu var. İkinci eşinin ilk evliliğinden olan çocuğu ve katılımcının bu evliliğinden olan çocukları birlikte yaşıyorlar.

Yavuz: 1979 Ankara doğumlu. Yüksek lisans mezunu. Bir Amerikan şirketinde üst düzey bir konumda çalışıyor. İlk evliliğini, 3 yıl birlikte yaşadığı boşanmış bir kadınla 2007 yılında yapmış. İlk eşinin anorexia sorunu yüzünden oldukça sıkıntılı bir evlilik süreci yaşadığını, evliliğinde karşılıklı şiddet olduğunu, psikolojik destek aldıklarını ama bu sorunu yenemediklerini belirtiyor. 2009 yılında boşandıktan sonra, iş yerinde tanıştığı ve flört ettiği yabancı uyruklu bir kadınla ikinci kez evlenmiş ve bu evlilikten bir çocuğu var.

Sema: 1979 Ankara doğumlu. Üniversite mezunu. İlk evliliğini, babasını 16 yaşında kaybetmesinin ardından kaçarak evlendiği 18 yaşındaki eşiyile 1995

yılında yapmış. 17 yaşında ilk çocuğu 18 yaşında ise ikinci çocuğu dünyaya gelmiş. 2001 yılında resmen boşandıktan sonra ikinci evliliğini, daha önce hiç evlenmemiş bir erkekle 2004 yılında yapmış. İkinci evliliğinden 2006 doğumlu bir çocuğu var. İlk evliliğinden olan çocukları, yaklaşık 4 sene babaanneleri ile birlikte yaşadıkdan sonra katılımcının yanına gelmişler

Sibel: 1982 Ankara doğumlu. Açık öğretim üniversite mezunu. İlk evliliğini 23 yaşında, anne-babasının evinden kurtulmak için yaptığını belirtiyor. İlk evliliğini 2011 yılında bitirdikten 1 sene sonra, daha önce hiç evlenmemiş bir erkekle 2012 yılında evlenmiş. Bu evlilikten 2013 doğumlu bir oğlu var.

Hülya: 1979 Ankara doğumlu. Akademisyen. Üniversiteye girmesinin hemen ardından tanıştığı ilk eşiyile 6 sene flört döneminden sonra 24 yaşında evlenmiş. 4 sene süren ilk evliliğinin ardından 2007 yılında boşanmış. İkinci evliliğini 2012 yılında, daha önce evlenmemiş biri ile yapmış.

Burcu: 1981 Ankara doğumlu. İlkokul mezunu. Ev hanımı. 17 yaşında evlenip 18 yaşında anne olmuş. Eşinden ve eşinin ailesinden gördüğü şiddet yüzünden 20 yaşında boşanmış. Daha sonra bir müteahhittin ev teklifi üzerine, imam nikâhlı olarak 4 yıl birlikte yaşamış. Girdiği bir işte tanıştığı kendisinden 7 yaş büyük, evli bir erkek ile ilişkisi olmuş. Bu kişinin eşinden boşanmasının ardından, 2011 yılında evlenmişler. Bu evlilikten 2012 doğumlu bir kız çocuğu var. Katılımcının ilk evliliğinden olan kızı, aile ile birlikte yaşıyor.

Damla: 1980 Ankara doğumlu. Yüksek lisans mezunu. Öğretmen. Üniversitede tanıştığı ilk eşiyile, üniversite bittikten sonra 2003'de, eşinin ailesinin zorluk çıkarmasına rağmen evlenmiş. 2008 yılında boşanmış. Katılımcının ilk evliliğinden 2005 doğumlu 1 kız çocuğu var. Boşandıktan sonra, kızı ile birlikte 3,5- 4 sene birlikte yaşamışlar. Eşi vefat eden, tek çocuklu bir erkekle 2012 yılında evlenmişler. Katılımcının ikinci eşinin çocuğu ve kendisinin ilk evliliğinden olan çocuğu ile birlikte yaşıyorlar.

Orhan: 1970 Ankara doğumlu. Üniversite mezunu ve bir devlet okulunda yöneticilik yapıyor. İlk evliliğini 23 yaşında, üniversitede okurken annesinin isteğiyle yapmış. Eşiyile boşandıktan sonra, çocuğu ilkökul 5'e kadar kendisiyle birlikte yaşamış. Evliyken tanıştığı bekâr bir kadınla, boşandıktan bir ay sonra birlikte yaşamaya başlamış ve boşanma davası sonuçlandıktan sonra bu

kişiyile evlenmiş. Bu evlilikten 2 çocuğu var. Katılımcının ilk eşinden olan oğlu annesiyle birlikte yaşıyor.

Dilek: 1972 Kırşehir doğumlu. Ortaokul mezunu. Bir kamu kuruluşunda temizlik işçisi olarak çalışıyor. 1990 yılında görücü usulü ile evlenmiş. 2005 yılında boşanmış. İlk evliliği devam ederken tanıştığı, boşanmış ve bir çocuk sahibi ikinci eşiyile, 2007 yılında evlenmiş ve bu evlilikten 2008 doğumlu bir kız çocuğu var. Resmiyette halen evli olsa da, ikinci eşinden ayrı, ilk evliliğinden olan 3 çocuğu ile birlikte yaşıyor.

Ali: 1969 Ankara doğumlu. Açık öğretim üniversite mezunu. Bir kamu kuruluşunda teknik eleman olarak çalışıyor. İlk evliliğini, ailesinin baskısıyla görücü usulü ile 1992'de yapmış. Bu evlilikten 1994 doğumlu bir kızı var. Resmi olarak ilk evliliği devam ederken, ikinci eşiyile imam nikâhli olarak yaşamaya başlamış ve 1997 yılında mahkeme sonuçlandıktan sonra Katılımcının ikinci evliliğinde bir erkek çocuğu var. İlk evliliğinden olan kızı ise annesiyle yaşıyor.

Ferdi: 1965 Ankara doğumlu. Ortaokul mezunu. Bir devlet kurumunda müstahdem olarak çalışıyor. İlk evliliğini 18 yaşında yapmış. Evlendikten sonra askere gittiğini ve askerdeyken eşiyile ve ailesi arasındaki sorunlar nedeniyle boşandığını ifade ediyor. Askerdeyken tanıştığı bir kadınla evlenip Ankara'ya gelmiş. İkinci evliliğinden 2 çocuğu var. Şu an ikinci evliliğinden olan çocukları ile birlikte yaşıyor.

Hüseyin: 1954 Ankara doğumlu. İlk evliliğini 14 yaşında, kendisi gibi 14 yaşında olan biriyle, ailesinin isteği üzerine yapmış. İlk evliliği 16 yıl sürmüş ve bu evlilikten 3 çocuğu var. Boşandıktan sonra üç çocuğu ile birlikte, çocukların bakımı için her hangi bir destek almaksızın 11 sene yaşamışlar. Daha sonra, yine kendisi gibi boşanmış fakat çocuk sahibi olmayan bir kadınla evlenmiş ve bu evlilikten 1996 doğumlu bir kızı var. Katılımcı şu an, eşiyile ve ikinci evliliğinden olan kızı ile birlikte yaşıyor.

Derviş: 1975 Ankara doğumlu. Lise mezunu. 13 yaşında örgütlü siyasi mücadeleye katılmış, 18 yaşında tutuklanıp 10 seneye yakın cezaevinde kalmış. Cezaevinden çıktıktan sonra, görücü usulü ile 2005 yılında evlenip, 2011 yılında boşanmış. 3 seneye yakın bir flört döneminden sonra 2014

yılında tekrar evlenmiş. Katılımcının ilk evliliğinden olan ikiz çocukları, şu an anneleri ile birlikte yaşamaktalar.

Vedat: 1974 Ankara doğumlu. Ortaokul mezunu. İlk evliliğini 21 yaşında görücü usulü ile yapmış. Yaklaşık 7 sene süren ilk evliliğinden sonra iki kez imam nikâhlı olarak birliktelikleri denediğini fakat eşleri ve çocukları arasında çıkan problemlerden dolayı bu birliktelikleri sürdüremediği söylüyor. Daha sonra 2011 yılında, kendinden 16 yaş küçük, daha önce evlenmemiş bir kadınla ikinci kez evlenmiş ve bu evliliğinden 2 yaşında bir kızı var. Katılımcının ilk evliliğinden olan 15 ve 17 yaşındaki oğulları şu an katılımcı ile birlikte yaşamaktalar.

Banu: 1985 Ankara doğumlu. Lise mezunu. 8 yaşında babasını kaybettikten sonra 18 yaşına kadar kurum bakımında kalmış. İlk evliliğini 2007 yılında, 3 sene flört ettiği biriyle gerçekleştirmiş. Bu evliliğinde yoğun şekilde şiddet gördüğünü ve eşinin ailesi ile ciddi anlaşmazlık yaşadığını ifade ediyor. Bu sorunlardan kaynaklı olarak 2010 yılında boşanmış. Daha sonra yine ilk eşiyile aynı sene içerisinde yeniden evlenmiş. Katılımcının 4 yaşında bir kızı ve 10 aylık bir oğlu var.

Mustafa: 1979 Ankara doğumlu. İlkokul mezunu. Bir alışveriş merkezinde temizlik işçisi olarak çalışmakta. Eşiyile aralarında olan şiddetli geçimsizlik sonucunda, 3 sene süren ilk evliliğini bitirmiş. Bu evlilikten bir erkek çocuğu var. Daha sonra yaklaşık 4 sene bekâr kaldıktan sonra yine görücü usulü ile ikinci evliliğini gerçekleştirmiş. İkinci eşi vefat ettikten sonra 6 sene, ilk ve ikinci evliliğinden olan çocukları ile birlikte ailesiyle yaşamış. Daha sonra, boşanmış ve iki çocuklu bir kadınla üçüncü kez evlenmiş. Katılımcı şu an, ilk ve ikinci evliliğinden olan çocukları ve eşinin ilk evliliğinden olan 11 yaşındaki kızı ile birlikte yaşamakta.

Bingül: 1966 Çankırı doğumlu. Ortaokul mezunu. Bir kamu kuruluşundan emekli. 1970 yılında ailesi ile birlikte Ankara'ya gelmişler. 16 yaşında ilk evliliğini görücü usulü yapmış. Bu evliliği yaklaşık 1 sene sürmüştü. Daha sonrasında 9 sene boşanmış olarak hayatına devam etmiş. Bu süre zarfında hep anne-babasıyla yaşamış. Sonrasında ikinci evliliğini, daha önce evlenmemiş biriyle 1993 senesinde gerçekleştirmiş. Katılımcının bu evliliğinden 3 çocuğu var.

Betül: 1984 Ankara doğumlu. Lise mezunu. Özel bir şirkette çalışıyor. İlk evliliğini liseden mezun olduktan sonra, 18 yaşında ailesinden gizli olarak yapmış. İlk eşi ile birlikte 4 yıl Almanya'da yaşamışlar. Sonrasında eşinin alkolizm ve şizofreni sorunlarından dolayı, Türkiye'ye gelip, 1,5 sene süren davanın ardından boşanmış. Bu evliliğinden 2003 doğumlu bir kızı var. 4 sene bekâr kaldıktan sonra ikinci evliliğini yapmış. Bu evlilikten 2011 yılında bir kızı dünyaya gelmiş. 2,5 yıl süren bu evlilik, eşinin başka bir kadınla kaçması sonucu bitmiş. Katılımcı şu an ilk ve ikinci evliliklerinden olan çocukları ve babaannesi ile birlikte yaşıyor.

Serhat: 1984 Kars doğumlu. İlkokul mezunu. Aşçı olarak çalışıyor. 1997 yılında Ankara'ya aile ile birlikte gelmiş. 2010 yılında, 2 yıl flört ettiği bir kızla evlenmiş. Katılımcı, bu evliliğe tüm aile ve arkadaşlarının karşı çıkmasına rağmen karar verdiğini ve 5 ay süren evliliğinin bazı ekonomik sorunlar ve eşinin farklı yaşam algılayışı sonucunda bittiğini belirtiyor. 1 sene süren bekârlığın ardından, 2012 yılında, bu sefer görücü usulü ile evlenmiş. Bu evlilikten çocuğu yok.

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE SÜRECİ

Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak, derinlemesine görüşmeler ile veriler oluşturulmuştur. Görüşmeler, Mayıs/2014 -Ağustos/2014 tarihleri arasında, görüşmeyi kabul eden katılımcılarla, katılımcıların görüşmeyi istedikleri yerlerde yapılmıştır.

Kartopu örnekleme yönteminin bir getirisi olarak, katılımcılar daha önceden, kendisine referans olan tanıdığı sayesinde, hangi konu hakkında konuşulacağını bildiği için, görüşmelerden önce katılımcılarla telefon yoluyla bağlantı kurulup, görüşme için randevu alınmış ve süreç bu şekilde daha hızlı ilerlemiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun çalışıyor olmasından dolayı görüşmelerin geneli, katılımcıların iş yerlerinde, katılımcılar tarafından belirlenen saatler içinde yapılmıştır. Banu ve Bingül'le yapılan görüşmeler katılımcıların kendi evlerinde, Burcu'yla yapılan görüşme katılımcının kızkardeşinin ofisinde, Derviş'le yapılan görüşme katılımcının avukat olan arkadaşının ofisinde, Betül'le yapılan görüşme, katılımcının evine yakın olan bir cafede, Yavuz'la yapılan görüşme işyerine yakın bir alışveriş merkezinde, Vedat'la yapılan görüşme ise, yeniden evlenme konusunu eşi ve çocukları

önünde konuşmak istememesinden kaynaklı olarak, katılımcının arabasında gerçekleşmiştir.

Katılımcılarla tanışmanın hemen ardından görüşmenin nedeni, yapılacak çalışmanın içeriği ve ne amaçla katılımcıyla görüşülmek istendiği, elde edilen bilgilerin nerede ve nasıl kullanılacağı açık bir şekilde anlatılmıştır. Katılımcıların isimleri ve kişisel bilgilerinin çalışma raporunda kullanılmayacağı, üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ifade edilmiştir. Bunun dışında görüşmeler sırasında katılımcının paylaşmak istemediği bir duruma yönelik soru sorulması halinde, bu soruyu yanıtızsız bırakabileceğinin ve görüşmelerin katılımcıların anlatmak istediği konular çerçevesinde şekilleneceğinin altı çizilmiştir. Verilen bu bilgilerden sonra, ses kayıt cihazının kullanılmasına yönelik katılımcılardan izin alınmış ve görüşmeye başlanmıştır. İşyerlerinde yapılan görüşmelerde, görüşme yapılan yere katılımcının arkadaşlarından birisinin gelmesi durumunda, katılımcıların kendi hayatlarına dair özel durumları paylaşmasından dolayı görüşmeye ara verilmiş, kişi gittikten sonra görüşme kısaca toparlanıp, katılımcının kaldığı yer hatırlatılmış ve görüşmeye tekrar devam edilmiştir. Birkaç görüşmede (İbrahim, Damla, Ali, Ferdi, Hüseyin) katılımcıların, görüşmenin amacını gizlediği ve araştırmacıyı arkadaşı ya da akrabası olarak tanıttığı, hakkında konuşulan konuyu belirtmek istemediği gözlemlenmiştir.

Görüşmeler esnasında en dikkat çekici nokta, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, boşanma ve yeniden evlenme konusunda daha önceden hiçkimseyle konuşmamalarından dolayı, görüşme sürecini bir terapi olarak değerlendirmeleri olmuştur. Görüşmeler bittikten sonra katılımcıların geneli, bu dönem hakkında, daha önceden hiç tanımadığı biriyle ilk kez konuştuğunu ve bu durumun kendisinin psikolojik olarak rahatlmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Hatta katılımcılardan Vedat, Derviş ve Ali, yaşadıklarının, kendisiyle aynı durumda olan diğer insanların da benzer sorunları yaşamamaları için “iyi yazılmasını” araştırmacıdan özellikle istemiştir.

Kartopu örnekleme yönteminin, görüşmelerdeki –daha önceden hesaba katılmayan- bir diğer getirisi ise hakkında görüşme yapılan konunun içeriği ile ilgili olmuştur. Kendilerine referans olan tanıdıklarının etkisiyle katılımcılar, aile ya da evlilik gibi “özel” konuları konuşmakta, ilk başta beklenen zorluğu yaşamamış, bu anlamda belirlenen kartopu yöntemi aynı zamanda

araştırmacı-katılımcı arasında kurulması oldukça önemli olan güven ilişkisini hızlandırıcı bir etkiye neden olmuştur.

Görüşmeler esnasında dikkat çeken bir diğer nokta da, kadın katılımcıların, görüşmenin ilk başlarında cinsellik gibi özel konuları konuşmakta ya da vurgulamakta sıkıntı çekmeleri olmuştur. Kadınların genelinin, görüşme sürecindeki araştırmacı-katılımcı arasındaki güven ilişkisine bağlı olarak, görüşmenin ilerleyen zamanlarında cinsellik ile bağlantılı konuları daha rahat ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Örneğin kendisine Serhat'ın referansı ile ulaşılan Betül, Serhat'a cinsellik gibi evliliğe dair "mahrem" sayılan soruları cevaplamayacağını telefon görüşmesinde anlatmıştır. Bu durumdan dolayı Betül'le yapılan görüşmede cinsellik ile bağlantılı bir soru sorulmamıştır. Fakat yaklaşık 3 saat süren görüşmede Betül, cinsellik ile bağlantılı durumları soru sormaya gerek kalmadan kendiliğinden anlatmaya başlamıştır. Kadın katılımcılara kıyasla erkek katılımcılar ise -araştırmacının da erkek olmasından kaynaklı- cinsellikle bağlantılı durumları daha rahat anlatmışlardır.

Yine kadınlar özelinde gözlemlenen bir diğer durum da, boşanmadan sonra erkeklerle kurulan duygusal ilişkiyi bir anlamda gizlemeleri, hakkında çok fazla konuşmak istememeleri olmuştur. Toplumsal cinsiyetle yakından ilişkili olduğu düşünülen bu durumla bağlantılı olarak kadınların geneli, boşanmadan sonra boşanmış ya da tek ebeveyn olarak yaşadıkları duygusal ilişkideki partnerleri hakkında konuşmak istememiş sadece yeniden evlendikleri kişilerle olan duygusal ilişkileri hakkında daha detaylı ifadelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda bakıldığında, kadınların boşanmadan sonra yaşadıkları ve sonucunda evliliğin olmadığı birliktelikleri konuşmak istememeleri, araştırma bulguları arasında yer verilen, boşanmadan sonra yaşanan sosyal baskının, görüşmelerdeki yansıması olarak yorumlanabilir. Kadınlar, sosyal çevreleri içinde yaşadıkları "damgalanma" durumunun bir uzantısı olarak, sonucunda evliliğin olmadığı duygusal ilişkileri gizlerken, erkeklerin bu süreci oldukça rahat anlatmaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair ilginç örneklerden biridir.

Görüşmelerde dikkat edilen bir diğer nokta da, katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri ve eleştiri ya da sorgulama olmadan tüm hikâyelerinin olduğu gibi aktarılmasını sağlamaları olmuştur. Bu anlamda katılımcıların anlattıklarına müdahale edilmemiş, çok sık araya girilmemiş, katılımcıların kendi istedikleri sırayla olayları anlatmaları sağlanmıştır. Görüşme formunda olan, fakat

katılımcıların ifadelerinde yer almayan bilgiler, olay örgüsüne bağlı olarak tekrar sorulmuş, bu şekilde önceden belirlenen soruların tümüne yönelik ifadelerin alınması sağlanmıştır. İfadelerden hareketle görüşmenin ilerleyen aşamalarında sorulması gereken, katılımcının tam olarak ne kastettiğini anlamaya yönelik olarak belirlenen sorular not alınmış, gizli ya da güvensiz bir ortamın önüne geçilmesi için, alınan not, katılımcının görebileceği şekilde konumlandırılmıştır.

Görüşme tamamlandıktan sonra, ilerleyen süreçte, araştırmaya katkı sağlayacak yeni kodların ya da soruların ortaya çıkması halinde, katılımcı ile yeniden iletişime geçilip geçilemeyeceği sorulmuş, katılımcıların hepsi, telefon ya da bire bir görüşme ile yeniden soru sorulabileceğini onaylamıştır. Bir kadın katılımcı (Damla), ses kayıt cihazı durdurulduktan sonra, görüşmede, ikinci eşinin kişisel bilgileri hakkında söylediği bir bilginin silinmesini istemiş, bu bilgiye, görüşme deşifresi sırasında yer verilmemiştir.

Görüşmelerin deşifre edilmesi ve kodlanması sürecinde, katılımcıların ifadeleri temelinde oluşturulan ve araştırmanın amacına hizmet ettiği düşünülen yeni kodlarla bağlantılı sorular, görüşme formuna dahil edilmiş ve kodun bağlantılı olduğu durumdaki katılımcıların, bu yeni kod hakkındaki ifadeleri de değerlendirmeye alınmıştır. Örneğin görüşme formu hazırlanırken, kadınların boşanmadan sonra kimlik değiştirme işlemi ile ilgili herhangi bir soruya yer verilmemiştir. Hülya ile yapılan görüşmede, Hülya önceki soyadını geri alırken, kimlik değiştirme sürecinde, boşanmış bir kadın olarak kendisine yönelik bakışları “anlamalı” bulduğunu ve bu sürecin bile oldukça sıkıntılı ve uzun bir süreç olduğunu dile getirmişti. Ortaya çıkan bu yeni kod, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yaşadıkları sorunlara verilebilecek bir örnek olarak değerlendirildiği için görüşme formuna dahil edilmiş ve hem Hülya’dan önceki hem de sonraki kadın katılımcılara sorulmuştur. Fakat alınan bilgiler, kadın katılımcıların genelde yaşadığı bir durum olarak değerlendirilmediği için, oluşturulan verilerin içinde yer almamıştır.

Tüm görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanıldığı için görüşmeler eksiksiz bir şekilde bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerin aynı gün içerisinde bilgisayar ortamına aktarılmasına özen gösterilmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, görüşmelerin başladığı günden itibaren değerlendirilmiş ve gruplanmış, bu sayede görüşmeler ve verilerin eş zamanlı

ve birbirini etkiler halde oluşturulması sağlanmıştır. Böylelikle nitel çalışmanın bu esnek yapısı kullanılarak, katılımcıların deneyimleri arasında kurulan paralelliklerle birlikte oluşturulan verilerin, geneli büyük oranda yorumladığı düşünülmektedir.

3.4. VERİLERİN OLUŞTURULMASI VE YORUMLANMASI

Verilerin çözümlenmesi, nitel araştırmada kullanılan içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır. Kodlamalar, Office World programı kullanılarak tamamlanmıştır. Yapılan görüşmelerin bilgisayar ortamına aktarılmasıyla eş zamanlı olarak kodlar, her görüşmenin deşifre edilmesiyle birlikte oluşturulmaya başlanmıştır. Deşifrelerin tamamlanmasının ardından veriler, ana konseptler temelinde düzenlenmiştir. Ana konseptler, araştırmanın amaçları temel alınarak oluşturulmuştur. Düzenlenen ana konseptler, ilk evliliğe dair değerlendirmeler, boşanma süreci, yeniden evlenme nedenleri ve yeniden evlenmeyle oluşan ailelere yönelik değerlendirmeler olarak oluşturulmuştur.

Daha sonrasında konseptlerin altındaki kodlar tekrar gözden geçirilerek, görüşme deşifrelerinin tekrar tekrar okunmasıyla, kodlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır. Araştırma raporunun daha kolay okunabilmesi için, farklı kodların aynı başlıklar altında toplanıp toplanamayacağı değerlendirilmiştir. Kodların ne anlama gelebileceği, hangi katılımcı grubunda anlamlı olduğu, görüşmelerin tekrar tekrar okunmasıyla yorumlanmaya çalışılmış, farklı katılımcıların benzer kodlarla söyledikleri ortaya çıkarılmıştır. Sonrasında elde edilen bulgular, tezin kuramsal kısmında tartışılan konularla paralel şekilde yorumlanmıştır.

4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM

4.1. İLK EVLİLİKLER

Aile, toplumsal yapının kültürel kodlarının bir taşıyıcı olarak, hem devletin müdahil olduğu mikro bir yapı hem de toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının yeniden üretildiği alanların başında gelmektedir. Ataerkil bir kurum olan aile, geçmişten devraldığı birikimleri yeniden yorumlar, üretir ve üyelerinin bu normlara uymaları için sistemden aldığı yetki ile beraber zorlayıcı bir etki yaratır. Ülkemizde, ilk evliliklerin nasıl gerçekleştiği ile ilgili yapılan araştırmalarda, ailelerin etkisinin oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin ilk evliliklerin %8,9'unda sadece aileler karar verirken, %41 oranında evlenecek kişilerin isteğine ek olarak aile rızası alınmaktadır. Ailenin rızası dışında yapılan evliliklerin oranı ise sadece %2,9'dur (Aile Yapısı Araştırması, 2011, s.69).

Katılımcılara, evlenme nedenleri ve ilk evliliklerini nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Bu sorulardan elde edilecek olan bulgularla, hem katılımcıların evlenmeden önceki aile değerleri ve evlenme kararına ailelerin etkisi, hem de katılımcıların bu aile değerlerini nasıl yorumladıklarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

4.1.1. Kadınların İlk Evliliği

Kadınlar özelinde bakıldığında, hangi sosyo-ekonomik düzey ya da eğitim geçmişine sahip olurlarsa olsunlar, kadınların ilk evlenme kararlarında ailelerin büyük bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınlar ilk evlenme kararı alırken aile etkisini yoğun bir şekilde hissetmekte ve yaşam planlarını ailelerin isteklerine yönelik yapmaktadırlar. Bu durum özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar için çok daha temel bir özelliktir.

*Erken evlenince, okumak biraz güç oldu, olmadı. Ailem de zaten okumaya gerek yok, sen evlen dediler. İlk evliliğimi 17 yaşında yaptım, 18'de anne oldum zaten 20 yaşında da boşandım. **Burcu, 33 yaş***

*3 seneden sonra, bizim aile biraz tutucudur.... İşte siz böyle sevgili olarak gezemezsiniz dediler. Evlendik 2007 yılında. **Banu, 29 yaş***

*İlk evliliğim görücü usulüydü. Tanımıyordum, ama aynı köylü insanı. Babamlar tanıyorlar. Babam memur maaşıyla falan hepimize yetemiyor. Öylelikle, şöyle bir düşündüm. Hani en azından. Evleneceğiz nasıl olsa. 2 yıl önce 5 yıl sonra fark etmeyecek. Ben de tamam olur demiştim. **Aysel, 43 yaş***

*Benim ailem geleneksel bir aile, bizim birlikte yaşamamızı istemiyordu. Biz zaten evlenmeden cinsel ilişkisi gibi tabumuz yoktu. Evlenmeyi istiyordum, çünkü sevdiğim bir insandı, daha rahat edeceğimi düşünüyordum. **Hülya, 35 yaş***

*Ben (ilk eşini) çok detaylı tanıımıyordum. Gelinlik giymek, çocuk sahibi olmak istedim, böyle hayallerim vardı. Bir de anneler falan, yani 20 yaşını geçtiğinde sanki evde kalmış gibi... Ben bu durumu da hissettim. Anneler hemen verelim bir an önce gitsin diye düşündüler. Ben de ilk evliliği istedim, gençlik ateşi var. **Dilek, 42 yaş***

*Her genç kızın rüyası kocadır, ama bende öyle bir şey yok. Mahalledeki her genç kızın âşık olduğu biri var da ben de öyle bir şey yok. Babam cellat gibi adam nereye âşık olacaksın? **Bingül, 48 yaş***

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi evlilik hakkındaki değerlendirmeler ve evlilik öncesi partnerlerle olan ilişkinin niteliği, kadınlar arasında değişiklik göstermektedir. Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar evliliği “genç kız rüyası” ya da “gençlik ateşi” olarak değerlendirirken üst sınıflarda, evliliğin sevgi boyutu değer kazanmakta ve partnerlerle olan ilişkinin boyutu değişmektedir. Bu durum, geleneksel ataerkil ailelerde, “kadınların karşı cinsle olan ilişkilerinin kısıtlandığı” ya da “kadınların karşı cinsle duygusal bir ilişki kurmalarının geçerli tek yolunun evlilik olması” genellemeleri ile birlikte okunduğunda daha anlamlı hale gelmektedir. Ama yine de tüm kadınlar, ilk evlilik kararında aile etkisini deneyimlemekte ve kararlarının bir kısmını bu etki yönlendirmektedir. Daha önceki araştırmalar da elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Türkiye’de kadınların %11,7’si sadece ailelerinin aldığı kararla evlendiklerini söylerken, %37,3’ü de evlenirken ailelerinin rızasını aldığını ifade etmiştir. Sadece kendi kararıyla, aile rızası dışında evlenen kadınların oranı ise %3,1’dir (Aile Yapısı Araştırması, 2011, s.70).

Görüşmelerde ayrıca, ilk evliliğin bir kurtuluş aracı olarak da görüldüğü durumlar da ortaya çıkmıştır. Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar kendi

ailelerinden uzaklaşmak, aile içinde yaşadığı kısıtlanmayı aşmak adına evliliği bir kurtuluş olarak görmektedirler.

*Aile içinde huzursuzdum zaten. Evliliği bir kurtuluş olarak gördüm. Evleneceğim, bu evden kurtulacağım diye düşündüm. Babamdan kurtulmaktı amacım. Babamın, annemin eziyetinden kurtulmak..... O zaman bir aile kurma ya da bir heves yoktu. **Burcu, 33 yaş***

*Bir sürü etken vardı o dönem.....evden kopma, evden ayrılma isteği vardı. Bir sürü etken ve küçüktüm yani. 23 yaşındaydım. Bir kaçıştı, evden ayrılmak bir anlamda da öyleydi, evden ayrılmak istiyordum. Kendi evim olsun istiyordum. Evde çok gelen giden oluyordu, anneannem rahatsızdı çok gelen giden oluyordu, işim yoktu, öyle bir kurtuluştı yani. **Sibel, 32 yaş***

*Benim derdim Türkiye'den çıkıp gitmek. Kimseyi görmemek. Almanya'da benim için fırsat, avucumun içine konmuş kuş. Ben Almanya'ya gittiğimde ne aile, ne arkadaş.... Kimse ulaşamayacak, orada yeni bir hayat... Ben adama da söyledim buradan gitmek istiyorum diye. Bak dedim, soğan yemeğe razıyım ama bana huzur ver, babam alkolik, içkiden nefret ederim, sen misin diyen, adam alkolik çıktı. **Betül, 30 yaş***

*Erken yaşta evlendim. O ergenlik döneminde yaşadığın stres, baskı, bir tarafının eksik olması, bir şeyi tamamlama duygusu, özgür olma duygusu... Mutlu olmaya çalışmaktı belki. Hayatımın mutsuzluğunu başka bir yerde mutlu olmayı arayarak geçirdim... **Sema, 35 yaş***

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi kadınların geneli, aileden bağımsız, özgür bir hayat kurmanın tek geçerli yolunu evlenme olarak görmektedirler. Buradan, ailenin kadınlar için hem baskılayıcı hem de evliliğe zorlayıcı bir kurum olduğu, aile üyelerinin ortak karar aldığı demokratik aile ortamına çok sık rastlanılmamasıyla bağlantılı olarak, baba ya da aile büyüklerinin kararlarının geçerli olduğu ataerkil bir yapı bulunduğu sonucu çıkarılabilir. Kadınların bu yapı içinde yaşadıkları ve temelinde ataerkil toplum değerleri olan problemleri aşmak adına, yine geleneksel ataerkil aileyi bir çözüm olarak değerlendirmeleri, "kadınlığın" ev/aile temelinde şekillenmesinin belirgin sonucudur.

*Dışarıya çıkıp, el ele yürüsek sorun olacak. Yalnız kalınca birileri gelip durmadan seni istiyor. **Damla, 34 yaş***

*Arkadaş çevrem vardı benim mahalleden, o kızların hepsinin sevgilileri vardı, onlar, bir çocuk var, sen de onunla görüş dediler.....O arada benim halam görüyor beni ve gelip eve şikâyet ediyor, işte bu kız kuaföre gidiyor, bir çocukla konuşuyor falan diyor, ailem de öğreniyor bunu. Ben çok güzel bir dayak yedim o gün ve bir yıl boyunca baskı uygulandı bana. İşte dışarı çıkmayacaksın, kapının önü bile yasak. Annem çok kötü davranmaya başladı bana. Bu çocuk da haber gönderdi bana. Eğer evlenmek istiyorsa ben onunla evlenirim dedi. Ben de direk tamam, gelsin evleneceğim dedim. **Burcu, 33 yaş***

4.1.1.1 İlk Evlilik: Devam Eden Sorgulama

Görüşmelerde, kadınların hayatlarında ailenin neden olduğu bu olumsuz durumların her zaman bir değerlendirme ve yüzleşme konusu olarak devam ettiği de ortaya çıkmıştır. Bu araştırma özelinde kadınlar, bu değerlendirmeyi benzer bir sorun yaşadıklarında tekrar tekrar yapmakta, hatta bazıları boşanma ve yeniden evlenme nedenleri olarak bu etkiden olumsuz bir şekilde bahsetmektedir.

*Ben mesela ilk evliliğimin suçunu onlara (ailesine) buluyorum. Hayatım güzel değildi, sizin yüzünüzden evlendim diyorum. Onlar da sen evlenmek istedin, suçu bizim üzerimize at diyorlar. Ama öyle değil. Ben evlenmek istemedim, sadece o evden kurtulmak istedim. Her akşam baban içip geliyor, sana sürekli eziyet ediyor. Sabahlara kadar içip, başında konuşan bir adam var. 14-15 yaşında kız çocuğusun. İçiyor, kusuyor, temizliği kalk sen yap.....Hayat yüküyle evlenmek istedim ama o da bir kurtuluş değilmiş. **Burcu, 33 yaş***

*..... Bir gün böyle yine tüm aile oturuyor, bana laf ediyorlar, işte bu hep hata yaptı hata yaptı... Ben de hiç bir kere düşündünüz mü dedim? Bu kız neden hiç adama bakmadan sürekli evlendi kaçtı? Bana, annem gittiği günden itibaren hep iş buyurdunuz, en ağır işleri bana yaptırdınız. Olmadık hakaretleri ben işittim.....Dua edin ben kötü yola düşmedim. Benim yaptığım ne? Evlenmek. Başınızı öne mi eğdim dedim? Ne yazık ki, adamları adam zannettim, çıkmadı. Bu da kader dedim. Ama sizin ittiğiniz bir kader. **Betül, 30 yaş***

Yukarıdaki ifadelerin geneline bakıldığında, Bora'nın (2011, s.21) da belirttiği gibi, kadınlığın, tüm farklı değişkenlerden (yaş, eğitim, sınıf vs.) bağımsız olarak "ev" üzerinden tanımlandığı sonucunu bir kez daha görmüş oluruz. Ataerkil

sistemle birebir bağlantılı olan bu duruma göre, toplum kadını, “aile” birliği yani “ev içinde” görme eğilimindedir. Kadın=ana özdeşliği üzerinden kurulan toplumsal cinsiyetle, kadınların, evlilik, çocuk, ev işleri bağlamındaki, yani ailedeki konumu belirlenir (Osmanağaoğlu, 2009, s.23). Böyle bir algıdan hareketle kadınların, kendi aileleri içindeki yaşadığı ve yine ataerkillik ile bağlantılı olan problemlerden kaçmak için, başka bir aile kurmak istemeleri, ataerkil sistemin sağladığı hareket alanı içinde oldukça mantıklı görünmektedir.

4.1.2. Erkeklerin İlk Evliliği

Erkek katılımcıların ilk evlenme nedenlerinde en dikkat çeken nokta, evliliğin, erkekler tarafından, hayatlarının bir döneminde yerine getirilmesi gereken bir “görev” olarak tanımlanmasıdır. Erkeklerin ilk evlenme nedenleri kadınların aksine, “özgür olma” ya da “kurtulma” gibi daha “hayati” refleksler olarak değil, tamamlanması gereken bir “görev” olarak ortaya çıkmıştır. Ülkemizdeki oranlara bakıldığında, erkeklerin ilk evliliklerinin yarısına yakını (%45,2) aile onayı ile gerçekleşmekte, sadece kendi kararıyla evlendiğini belirten erkeklerin oranı %2,7’de kalmaktadır (Aile Yapısı Araştırması, 2011, s.70). Erkekler ilk evliliklerde, kadınlara kıyasla daha yüksek oranda aile desteği aramaktadır. Dolayısıyla erkeklerin ilk evliliklere yönelik bakış açıları ile ailelerinin sahip olduğu değerler arasında yakın bir bağlantı olduğu; erkeklerin, aileleri ve içinde buldukları toplumsal yapının “onayını” almak adına evliliği, önemli bir görev olarak değerlendirdikleri düşünülebilir.

*Biraz da bizde şeydir, erkeklerde 23-24 yaşına geldiğinde artık evlilik çağına girdin. İşte bir kız bakmaya başlamalar falan.... **İbrahim, 44 yaş***

*Bizim zamanımızda, saçların artık ağardı diyorlardı. Evliliği şart koşuyorlardı. Askere gittin geldin, evleneceksin. Şimdi öyle değil. Adam 30’una 35’ine geliyor daha yeni yeni evlenme sevdasına düşüyor. **Ali, 45 yaş***

Bunlara ek olarak, erkek katılımcılar, ilk evlenme nedenlerinde aile ve çevre baskısını da dile getirmişlerdir. Bu durumun temel nedenini, görüşmelerin ilerleyen aşamasında, bekâr bir erkeğin cinsel olarak bir tehdit olarak algılanması yönünde temellendiren erkekler, sosyal hayatın evli olduğunda

daha rahat şekillendiğini belirtmişlerdir (bkz. Bulgular/Yeniden Evlenme Nedenleri)

*Maalesef erken evlendim ailemin isteği üzerine. Köylerde aileler, çocuğumun mürüvvetini göreyim hikâyesine, erken evlendirme modaydı. Biz de o moda uyduk. Benim istediğimden değil. **Hüseyin, 60 yaş***

*Ailem beni evlendirdi. Baskı gibi. Tamamen görücü usulü değil ama bir benzeri oldu. Annemler, hapishaneden çıktıktan sonra yine eski yola girecek diye, ya da işte Sakarya'da cafe çalıştırıyordum. İçkiye bulaşacak korkusuyla, sürekli evlen evlen, yuvan olsun, senin de çocuğunu göreyim diye.....Onlar biraz muhafazakâr takıldılar kendilerince. Biz görüşmek için nişan yaptık, toplumun gözünde.... Bu nereye gitti, nişanlısının yanına gitti diyebilmek için.... **Derviş, 39 yaş***

*Eski eşim çıktı karşıma, ben evlenmem dedim. Hiç hoşuma gitmedi. Annem babam, hepsi üstüme kolaçan oldu, evlen de evlen... Ben de bu kadar adam evlen dediğine göre her halde doğrudurlar, hayat tecrübeleri yüksek dedim, kendi kendime. **Ali, 45 yaş***

*Çevrenin etkisi ister istemez... Mahalleden bir kız arkadaşı bu. Sonuçta gecekonduda oturuyorduk biz. Yani dedikodunun fazla olduğu... kızın benle görüşmesi gibi. Mahallede birbirimizi tanımazdık. flört dönemi, tanışma, mahalleli ne der, dedikodu çıkar. Adın çıktı mı işte biliyorsun... O yüzden biz biraz daha dikkatliydik.... Annem de hatta gözeterek, işte dikkatli olun, aman görünmeyin kızın adı çıkmasın dedi. **İbrahim, 44 yaş***

*Ben hayatta evlenmem diyen bir adamdım. Yalanmış (Gülüyor). Beni bıraksalar, aslında hakikaten evlenmem de, toplumun bu yönde bir beklentisi var, bu bir. Beni ne kadar etkiliyor? Doğrudan çok değil, ama birlikte olduğum insanı etkilediği zaman ondan bana yansıyan bir geri dönüş oluyor. Evli değilsin. Ama evli olmadığın birisiyle aynı evde yaşıyorsun. Yani buna yönelik ters bakışlar vardı. Kendi ailem ve akrabalarım da dâhil vardı tabi. **Yavuz, 35 yaş***

Yukarıdaki ifadelerden, erkeklerin ilk evlenme kararlarında, geleneksel ataerkil aile kalıpyargılarına karşı bir direnç gösteremedikleri, bu yargıları bir şekilde kabul ettikleri ve bu kalıpyargılara, kendi aileleri sebebiyle uymak zorunda kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durumun diğer bir nedeni de, evliliğin özellikle erkekler için kazançlı bir kurum olmasıyla bağlantılıdır. Erkekler için evliliğin kazançlı olması durumu, sosyo-kültürel yapının aileyi nasıl tanımladığı ile

bağlantılıdır. Evlilik içinde erkekler, bir taraftan kendi bakım ihtiyaçlarını karşılarken diğer taraftan da bu “özel alan” içinde bir iktidar yaratırlar. Egemen erkeklik değerlerinin, erkeği, “heteroseksüel-evli-evinin geçiminden sorumlu” şeklinde tanımlamasını da bu durumla birlikte değerlendirecek olursak, erkeklerin neden geleneksel ataerkil aile ya da toplum değerleriyle çatışmaya girmedikleri ve evliliğin, erkekler için neden kazançlı bir kurum olduğu daha net anlaşılabilir. Dolayısıyla erkeklerin, ilk evlilikleri ile bağlantılı, ataerkil değerler temelindeki aşağıdaki düşüncelerini hangi bağlamda değerlendirdikleri daha kolay ortaya çıkar.

*2 yıl çıktık. O zaman her şey güzeldi. Camdan dışarı bakabilir miyim, bakkala gidebilir miyim, izin veriyor musun? Köprüyü geçene kadarmış. Sonra yavaş yavaş, maymunun gözü açıldı.. Düğün olduktan sonra her şey çok farklı oldu tabi. Beni dinlememeye, kendi kafasına göre takılmaya başladı. İşe girdi... **Serhat, 29 yaş***

*Annem ben doğdum doğalı rahatsızdır. Romatizma var. Hep istemiştir ki, benim için bir kız alsın. O kız da evde kalsın anneme baksın. Annemin hayali buydu. Gözüne de birini kestirmiş, kendi memleketlisi. Ben okurken, üniversiteyi bitirmemi bekliyordu, bitireyim beni evlendirecek... Ben kıyamadım anneme. Bak oğlum ben rahatsızım dedi, bakacak birini arıyorum sen benim son göz ağrısın, yaşlanmıştı.... **Orhan, 44 yaş***

Kadın ve erkeklerin evlenme nedenleri ve ilk evliliğe olan yaklaşımları göz önüne alındığında, toplumsal cinsiyet etkisi, her iki cinsin karar verme süreçlerinde oldukça etkili bir değerlendirme kıstasıdır. Fakat temel ayrım, kadınlar ve erkeklerin evliliğe, hangi koşullar altında karar verdikleridir. Toplum etkisi, kadın ve erkeklerin, evlenme kararlarında ortak olarak değerlendirdikleri yapının başında gelir. Fakat kadınlar, Eekelaar’ın da belirttiği gibi (2007, s.417) sosyal ya da dinsel kurallar gibi “genel eğilimlere uyma” odaklı karar alırken, erkekler, toplum tarafından onaylanmak, arkadaş çevresinde kendini rahat hissetmek gibi, daha pratik roller üzerinden karar almaktadırlar. Bu durum, erkekliğin inşa edilen, üretilen bir kavram olmasıyla yakından ilişkilidir. “Erkekliğin toplumsal inşası” kavramını hatırlayacak olursak, evlilik, erkekler için bu inşanın temel yapı taşıdır (Sancar,2009, akt. Sayer, 2011, s.19). Dolayısıyla erkekler için evlilik, özel alanda erkek iktidarını sağlayan, kazançlı bir kurum olarak değerlendirilebilir. Erkekler, evlilik

kurumu içinde hem kendi otoritelerini kurmakta hem de kendisi ya da ebeveynlerinin bakım ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Böylelikle kadınlar için aile, Weber'in bahsettiği şekilde, baskı aracı olma eğilimini sürdürmektedir (Connell, 1998, s. 339).

4.2. BOŞANMA VE SONRASI

Hetherington, kadın ve erkeklerin evlilik ilişkilerinin birbirlerinden oldukça farklı olduğunu ve dolayısıyla “kadınların evliliği” ya da “erkeklerin evliliği” olarak konuşulması gerektiğini savunmuştur (Dowling ve Barnes, 2000, s.43). Bu durum boşanma süreci ya da boşanma sonrasında da geçerli olup “kadınların boşanması” ya da “erkeklerin boşanması”nın da birbirlerinden farklı süreçler oldukları ve farklı değişkenlerin göz önüne alınması gerektiği anlamına da gelmektedir. Ayrıca kadınlar ve erkekleri yeniden evlenmeye götüren nedenler, boşanma sonrası durum ile bağlantılı olup; farklı cinsiyetlerdeki katılımcılar tarafından, birbirlerinden farklı toplumsal cinsiyet durumları ile tanımlanmıştır.

4.2.1. Evlilik Roller ve Boşanma

Çiftleri boşanmaya götüren durumların başında oldukça genel bir sınıflandırma olan “evlilik rolleri” gelmektedir. Bu grup altında, annelik ve babalık rolleri, bireylerin evlilikten bekledikleri kazançları evlilik süresince bulamamaları ve ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak, eşlerin aile ve çocuklara karşı sorumluluklarını yerine getirememeleri gibi nedenlere yer verilmiştir. Burada hatırlatılması gereken nokta, her bir katılımcının boşanma gerekçesi olarak birden fazla nedeni dile getirmiş olmasıdır. Bu da boşanmanın sadece “bir olay” değil, birden fazla değişkenin iç içe geçtiği bir etkileşim zinciri olduğu gerçeğine vurgu yapmaktadır.

*(ilk eşi) çocuklara karşı aşırı ilgisizdi. İyi bir anne değildi. Bir gün büyük oğlum hasta, annesi yanında. Çocuk üzerini açtı. Çocuğun üzerini ört dedim, sen de babasın kalk ört dedi. Ben konduramadım. Benim için annelik çok çok önemli. **Hüseyin, 60 yaş***

İlk başlarda çalışıyordu. Sonradan bıraktı tamamen. Annemi de karşıma alıp dediğim şey oydu. Bu çocuklara bir faydası olmayan bir insanın hayatıma da bir faydası olmaz. Ne gereği var ben yük

edeyim sırtımda. Hee, boşanmaksa ben bu yükü sırtımda taşıyım.

Sema, 35 yaş

.....ben evliyken birkaç kez evime (babasının evine) kaçtım. Bizim eve birkaç kez adam gönderdiler, beni alacaklar. Ama ben istemedim. Kocama dedim ki, sen bana sahip çıkamıyorsun, ben senin peşine düşüp de o eve bir daha gelmem. **Bingül, 48 yaş**

Hâkime dedim ki, bırakıp bırakıp gidiyor iki tane çocuk var. Benim çocuğum 5 yaşındayken balkondan düştü bıraktı gitti. Ben buna da içerledim. Bu devamlı oluyordu. Ben gidip getiriyordum. Ama en son bu çocuk olayı olunca bir sinirle gittim hâkime. Birikmişti...

Vedat, 40 yaş

...ama onun da (ilk eşinin) her zaman bir kopamadığı arkadaş çevresi vardı. İçkisi vardı, kumarı vardı. Gitgide eve karşı sorumsuz olması, çocuklarına karşı iyi bir baba rolünde olamaması. Ben onlara kızdığım için... hani çocuklarımı daha iyi şekilde yetiştirebilmem için bir nevi babanın rolü çok büyüktür. Evde, eşin üzerinde, çevre faktöründe falan çok önemli bunlar. **Aysel, 43 yaş**

...bir gün kavga ettik, kavga edince evi terk etti. Gerçi o beni kızdırmak için gitti, bakayım ben olmayınca ev nasıl oluyor diye, çocuğu da bırakıp gitti. Bu beni acayip sinirlendirdi, ben buradan geri dönemem dedim. Telefon ettim, neredeyse gelme dedim. Öyle koptu, sonra dava açtım. **Orhan, 44 yaş**

Kayınpederim erzak yapıp gönderiyordu ama eşim çalışmayınca adamlar ne yapsın? Bir de karı-kız işleri vardı, kazandığını onlara yediriyordu. Artı kayınpederim de bıkmıştı sürekli hacizler, aman yuvası kurtulsun aman dağılmasınlar diye... **Dilek, 42 yaş**

Artık öyle bir duruma getirmişti ki, şu binadan kendimi atıp kurtulayım diye düşünürdüm. Onu değil, kendimi atıp kurtarmayı istiyordum ya, her şeyi kafasında bitirmiş. İş yerindeki arkadaşları kafasına girmiş. Onun için özgürlük, canım isterse yatar kalkarım, gezer tozarım, bir kişiyle de olur, bin kişiyle de olur. Madem öyle bir düşüncen vardı neden evlendim dedim. **Serhat, 29 yaş**

Ekonomik problemler vardı, hep borçları çıkıyordu. Babam artık yalvardı. Oğlum başka borç var mı, ben sana babalık yapayım, ben

*ödeyeyim dedi. Bir çocuk sevgisi yoktu içinde... Çocukla ilgilenmiyordu. **Damla, 34 yaş***

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, eşlerin evlilik beklentilerinin karşılanmaması, evlilikte yaşanan sorunların “kronik” hale gelmesi, bireylerin boşanmayı düşünmeleri açısından bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Evlilik beklentileri ise, toplumsal cinsiyetle oldukça yakın bir ilişki çerçevesinde kurulmaktadır. Katılımcılar tarafından annelik rolleri, eşleri ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayan, “evine bağlı”; babalık rolleri ise evin geçimini üstlenen, eşi ve çocuklarına “sahip çıkan” olarak ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular, ülkemiz özelinde yapılan önceki çalışmalarla da paralellikler göstermektedir. Örneğin ASPB tarafından 2014 yılında yapılan araştırma sonucunda oluşturulan Türkiye Aile Yapısı Araştırması –Tespit ve Öneriler-raporunda, her iki cinsiyette de, boşanma nedenleri arasında en yüksek oran “sorumsuz ve ilgisiz davranma” (erkekler %18,4; kadınlar %14,7) olarak ortaya çıkmıştır (ASPB, 2014, s.204) Bu oran, 2011 tarihli araştırmada da benzer şekilde (erkekler %28,2; kadınlar %26,6) en üst sırada yer almıştır (ASPB, 2011 s.203). Görüşmelerin büyük bir kısmında, boşanma nedenleri ile ilgili, katılımcıların doğrudan toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında sorun olarak gösterdikleri bir olguya rastlanmamıştır. Her ne kadar evlilik beklentileri, toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ile yakından ilişkili de olsa; katılımcıların altını çizdiği temel nokta, evin geçimi ya da çocukların sorumluluğunun, eşler arasında paylaşılması gerektiği ile bağlantılıdır. Dolayısıyla evlilik rolleri ile ilgili, eşleri boşanmaya götüren temel noktanın, sorunların devamlı hale gelmesi ve karşı tarafın sorunları artık çözemeyeceğine yönelik inancının kesinleşmesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.2.1.1. Evlilik Rollerinde Kayma

Boşanma nedenlerinde kadınlar özelinde ortaya çıkan bir diğer nokta da, evlilik rollerindeki kayma ve bunun üzerine, sorumluluğun tek kişi tarafından üstlenilmesi olarak ortaya çıkmıştır.

Ben artık yorulmuştum. Çünkü her şey benim üzerimeydi. Alışverişler faturalar... çocukların okulları, onların okul toplantıları. Evin her şeyi benim üzerimde. O kendi rahatında, kendi

gezmesinde tozmasında... Evet. Ondan sonra dayanamadım zaten. O yüzden patlak verdi. **Aysel, 43 yaş**

sorumsuz ve sevgisiz bir hayata dönüşmüştü. Eziyet haline dönüşmüştü. Karşımdaki insan ilk önce o evin sorumluluğuna sahip olmalı yani o ailenin sorumluluğuna sahip olmalı, o karakterde olmalı. Çocuklarına da gerçekten babalık yapabilecek vasıfları taşımali. Ben çalışıyorum, kazanıyorum eve getiriyorum.... Adamın hiçbir şey umurunda değil geziyor, üstüne benden para alıyor falan.... **Sema, 35 yaş**

Hep yalnız başımaydım, eşim sadece tasdikliyordu. Ben bir süre sonra, kendi kendime konuştuğumu fark ettim. Baskın biri değildi, organize eden bir yapısı yoktu, kontrol edeyim, yanında gelip gideyim, sahipleneyim, koruyayım, kıskanayım... Eşimin daha kontrollü olmasını istedim. Daha hakim olması, önde olması değil. Bir şeylerin farkına varsın, sorumluluk almıyordu. Ben evin erkeği oldum. **Damla, 34 yaş**

Bu arada ben o ilişkide kendimi hep erkek gibi hissettim. Çünkü birçok yük benim üzerimdeydi. İşe başladıktan sonra, öncesinde de ailem hep her şeyi aldı, işe başladıktan sonra ben hep borç ödedim. Eşim sürekli kredi kartı borcu yapıyordu ve ben sürekli onları ödüyordum. **Hülya, 35 yaş**

Araştırmada bulguları arasında dikkat çekici bir diğer nokta da, boşanma nedenleri arasında, kadınlık-erkeklik rollerinin kaymasını dile getiren katılımcılar olmuştur. Bu katılımcıların hepsi çalışan kadınlardır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüğü olan kadınlar, "görevini" yerine getirmeyen bir eşin sorumluluğunu almayı, diğer kadınlara kıyasla daha az tolere etmektedir. Bu bulgu da, aşağıda yer verilen, düzenli gelir getiren bir iş sahibi olmanın, kadınların boşanmalarını kolaylaştıran en büyük önkoşul olduğu sonucu ile paralellik göstermektedir.

.....Onlar (kendi annesi ve annesinin akranları kadınlardan bahsediyor) boşanma kararı diye bir şey alamıyorlar. Gerçekten yıllarca çekmişler 45 sene 50 sene.... Onlar çok dayanıklı. Şehir faktörü yapıyor herhalde bize bunu. Çünkü onlar çalışmıyorlar. Bizim ekonomik özgürlüğümüz var. Biz şehirde olduğumuz için, kadınların çalışmasını kınamıyorlar. Çalışabiliyorsun. Belki onların

da ekonomik özgürlükleri olsa... İnanın çalışan kesim olsun, o kadınların %80'i boşanır. Boşanmaya hazır insanlar. Bizim en güzel şeyimiz ekonomik özgürlüğümüz. Çalışıyor olmamız. **Aysel, 43 yaş**

Para kazanıyorsun bu çok önemli bir şey. Belki yüzde 50'si 60'ıdır. Hem de çevremdeki kadınların bekâr kadınlar olup, kendi ayakları üzerinde durmaları. Yani onlar durabiliyorsa ben de durabilirim diye düşündüm. Ayaklarımın üstünde durabileceğimi fark ettim.. **Hülya, 35 yaş**

ilk önce kendi ayakların üzerinde durmalısın. (rahat yaşamak için) kadının bir mesleği ya da babadan kalma bir malı mülkü olması lazım. **Burcu, 33 yaş**

Ailen de olsa sırtını dayayamıyorsun ki, (boşandıktan sonra) ekonomik anlamda mutlaka benim bir özgürlüğüm olmak zorunda **Banu, 29 yaş**

Bir diğer ilginç nokta ise erkeklerin görüşmelerde, "kadınlık-erkeklik rollerinin kayması" alt başlığı altında toplanan verilere yönelik hiçbir ifadede bulunmamış olmalarıdır. Bu durum, erkeklerin evlilik içindeki ataerkil ve otoriter rollerinin kolay kolay dönüş-e-mediği ya da kadınların, bir sosyal öğrenme etkisi olarak, kadınlık rollerini erkeklerin beklentilerine uygun olarak yerine getirdiği ihtimallerini düşünmemize neden olmaktadır. Erkekler, babalık ya da evin geçimini sağlayıcı rollerinin evlilik içinde değil, boşanmadan sonra, çocukları ile birlikte yaşamaları sonucunda değiştiğini ve bu durumdan dolayı sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir (bkz. Yeniden Evlenme Nedenleri/ Erkekler İçin Bir Tehdit: Babalık Rolündeki Değişim)

4.2.2. Aldatma

Boşanma nedenleri olarak dile getirilen bir diğer durum da, eşlerin birbirlerini aldatması olmuştur.

En son bu yatakta basma olayından sonra öbür taraf da (eşinin ailesi) bir şey diyemedi ben de bağışlayamadım. Kendi yatağımda gördüm ya, yine çocuklarım için bir nevi çekerdim ama gözümle

*görünce hiç hoş olmadı. Biliyordum zaten yaptığını da, bildiğim halde yine de sustum sadece çocuklarım için. **Dilek, 42 yaş***

*Böyle devam etseydi biz hiç mutlu olamayacaktık. Evet, ama bu kadar cefasını çektim, böyle olmamalıydı. Sonradan muhatap olmak istemedim, gururuma yediremedim. Ben bunu (aldatılmayı) affedemezdim.. **Damla, 34 yaş***

Araştırmada, aldatma ile ilgili verilerin tamamı kadın katılımcıların söyledikleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Kadınlar için aldatılmanın oldukça farklı bir yerde durduğu ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, kadınlar eşinden şiddet görse bile evliliğini devam ettirme çabası içerisindeyken, eşi tarafından aldatılmanın “gurur kırıcı” bir şey olduğu, bu şekilde evliliğin yürütülemeyeceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı kadınlar için, eşinin aldatmaması, evliliğin -en azından- problemlerin çözümüne kadar devam ettirilmesini sağlayan olumlu bir etken olarak değerlendirilmiştir. Bu bulgu, eşlerin birbirlerini aldatmasının, evliliğin bitmesi için en geçerli neden olarak değerlendirildiğini, önceki araştırmalarla paralel şekilde ortaya çıkmıştır. Örneğin bir ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre kadınların %90,7’si’ erkeklerin ise %94’ü, eşinin kendisini bir kez bile olsa aldatmasının, tek başına boşanma sebebi olduğunu vurgulamıştır (ASPB, 2014, s.206).

4.2.3. Aile içi Ritüeller

Katılımcılar tarafından belirtilen boşanma nedenlerinin arasında bir diğer grup da, eşlerin birlikte zaman geçirmeleri, evlilik içinde bazı ritüellerin birlikte uygulanması ve eşlerin birbirlerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamaları gibi eşler arası paylaşım ile bağlantılı sorunlar olarak ortaya çıkmıştır.

*Çok fazla sosyal faaliyetimiz yoktu. Ben tiyatroyu, sinemayı severim, spor yapmayı severim. Onda o şeyler yoktu. Birazcık belki birbirimize zaman ayıramadığımız için de belki böyle. Belki onun o kötü alışkanlıkları olmasaydı daha kendimize zaman ayırabilecek faaliyetler içinde olsaydık belki olmazdı yani, bitme noktasına gelmezdi o zaman. **Aysel, 43 yaş***

.... saatlerce yüzme, saatlerce koşma.... spora işten çıkınca gidiyordu, akşam 10 gibi eve geliyordu. Onlar bir derece törpülenmeye başlamıştı, birlikte vakit geçirmeye başlamıştık, beraber yemek yiyoruz falan. Bunlar yine eskisine dönüverdi. İçme diyorsun içiyor, ye diyorsun yemiyor... **Yavuz, 35 yaş**

Zaten öyle ilginç bir evlilik yaşadık ki... Ben burada kaldım, eşim İstanbul'da oldu. Burada bir evimiz oldu, o arada geldi gitti, ben arada geldim gittim. Bir gelirim olmadığı için annelerin yanında kalıyordum..... Ben evliyiz diye düşünüyordum ama öyle değilmiş. **Hülya, 35 yaş**

Eşim yemeği annesinde yememizi istiyordu, işte daha ne istiyorsun hazır yemek. Ben de o çeyizi boşuna mı düzdüm, o tencereleri boşuna mı aldım diyordum. Ben tencereleri 3. evden sonra kullanmaya başladım..... yani özgür bir yaşantımız yoktu..... Aslında benim eşimle yaşamak istediğim hayat bu değildi. **Banu, 29 yaş**

Annemin aldığı kızla benim kültür seviyem bir değildi. Köyündeki ilkokulu zar zor bitirmiş biriydi. Güzeldi, iyiydi, çok hanımefendiydi. Beni çok seviyordu, neredeyse bana tapacak kadar çok seviyordu. Ama iletişim kuramıyorduk. Bir konu, bir muhabbet geçiyor, hep seni dinliyor yani ben evlendiğim ilk zamanlar bile sıcak değildim ki... **Orhan, 44 yaş**

Bir de konuşamama da var. Günlük yaşantıyı konuşuyoruz ama eşim politik bir insan değildi. Sessizken bile beni anlayabilmesini istedim. Ben zaten 9'da eve geliyordum. O saat 6'da kalkmış, erken yatacak. Sen de yat diyor. Ben yeni geldim eve neden yatayım.. **Derviş, 39 yaş**

Katılımcıların bu ifadeleri, eşlerin birlikte nitelikli zaman geçiremedikleri, doğru ilişki kalıplarını sergileyemedikleri ve sonucunda duygusal ihtiyaçlarının karşılanamadığı durumlarda, eşler arasında kopmaların başladığı ve bu sürecin sonunda boşanmaya ile sonuçlanabildiğini açıklamaktadır. Birlikte yemek yemek, zaman geçirmek ve sohbet etmek bile eşlerin evlilikleri içinde bazı ritüeller oluşturmalarına ve böylelikle eşler arası paylaşımın oluşmasına neden olmaktadır.

4.2.4. Ruhsal ya da Cinsel Hastalıklar

Boşanma nedenleri ile ilgili ifade edilen bir diğer grup da ruhsal ya da cinsel hastalıklar olarak ortaya çıkmaktadır.

*Benim eşim anoreksiya hastasıydı. Biz terapistte gitmeden önce geceleyin saat üç gibi yemek yedi ki onun yemek yediğini kimse görmesin. Biz beraber akşam yemeği yer hale gelmiştik insanlarla beraber. Muhtemelen alkolikti. Yani, benim birkaç kez suçlamam oldu. Alkol içince sapıtıyorsun gibi, alkoller benden saklanmaya başlandı. Cidden dengesini çok kaybediyordu. Zaten bünye aç. Kontrol iyice gidiyor. **Yavuz, 35 yaş***

*Adam (ilk eşi) şizofreni. Oturup birileri ile konuşuyordu, ben kiminle konuşuyorsun dediğimde, görmüyor musun derdi. Ben odada yatıyorum, sen başkaları ile sevişiyorsun diyordu. Ben güya herkesle yatıyordum. Sürekli beni öldürmeye kalkıyordu. Elinde silah var, sıktı denk gelmedi, ben çocuğumun üstüne yattım. Kendi kolunu kesti, ben kestim gibi beni şikâyet etmeye gitti karakola. 4 yıl neler çektim. Beni öldürmeye mi kalkmadı. Çok kötüydü. **Betül, 30 yaş***

*Sadece bizim bir sıkıntımız vardı. Cinsellik. Benim eşim vajinismus hastasıydı. Ve bu sıkıntıyı bir türlü aşamadık biz. Çeşitli yollar araştırdık ama, evlilik belli bir noktadan sonra, terapi de olsa, eşimle o konuyu bir türlü aşamadık. Ve ondan sonra da artık kopmalar. Cinsellik olmayınca evde... Sürtüşmeler. Tartışmalar olmaya başladı. **İbrahim, 44 yaş***

*iletişimsizlik vardı, bir de cinsel sorunlar da vardı. Aşamadık, çözemedik. Bence çok büyük problem. Eşlerin ten uyumu denen bir olay var. **Hüseyin, 60 yaş***

Bazı katılımcılar, ruhsal ya da cinsel rahatsızlıkların ve bu rahatsızlıklar sonucunda yaşanan problemlerin evliliği olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi şizofreni, anorexia ya da vajinismus gibi problemler, eşler arasındaki iletişimi zedelemekte ve eşlerin evliliğe yönelik beklentilerini olumsuz etkilemektedir. Konu ile ilgili bir diğer önemli gözlem de, herhangi bir "hastalık" durumunda, sorunun

çözümü için eşler, bir uzmanın desteğine başvururken; aile içi iletişim problemleri eşler tarafından bir sorun olarak görülse de çözümü ya aile içinde ya da eşlerin aileleri arasında çözüme kavuşturulmaya çalışıldığıdır. Bu durum geleneksel ailenin, çiftlerin yaşadıkları ve çiftler tarafından “hastalık” olarak değerlendirilmeyen durumlarda, sağaltıcı bir rol oynaması olarak yorumlanabilir. Aileye yönelik danışmanlık hizmetleri veren yapıların kurumsallaştığı ülkelerde, ailenin sorun çözücü niteliğinin bu kurumlara devredildiği, fakat ülkemizde bu konuda ciddi açıkların bulunduğu da ayrı bir sosyal politika gerçeğidir.

4.2.5. Ekonomik Problemler

Katılımcıları boşanmaya götüren bir diğer etken de çiftlerin yaşadıkları ekonomik problem olarak ifade edilmiştir.

*Para getiremiyodu, kâh getiriyodu kâh getiremiyodu falan. İlk zamanlar iyiydi sonra 4-5 yıl böyle sürdü. Biz genelde benim maaşım ile geçindik, son 3 yıl..... öldürmek istiyordum. O kadar şiddetli geçimsizlik vardı yani. Ama sadece temeli maddi. Onun dışındaki ilişkimiz normaldi ama gittikçe, kavga ettikçe sevgide de azalma oluyor zaten saygı bitmiş oluyor kavgaları yaşadığın için. Ama bir erkek eve para getirmedeği zaman bu sıkıntı, onun için de benim için de. Aynı evde yaşıyorsan bu erkeğin görevidir. Az da olsa getirmek zorunda. **Sibel, 32 yaş***

*Zaten aramızda para konusunda da epey sıkıntılarımız oluyordu. Biz evliyiz, onun bir geliri var, bana da bir para vermesi gerekiyor. Yani karısı olduğum için değil. Ben çalışsam o çalışmasa ben de ona bir para veririm. Ama ben hiç eşimden para almıyordum. Tamamen ailemden alıyordum. Maddi olarak da öyle tuhaf bir durum vardı. **Hülya, 35 yaş***

*Çalışmıyordu kendisi (ilk eşi). Kuaförlüğü bırakmıştı. 1-2 ay bir yere girip çalışıyordu, oradan başka yerlere girip çıkıyordu. Babası yardım ediyordu ama hep laf söylüyorlardı, sizi biz mi doyuracağız diye. Bunlar da yıpratıyor insanı. **Burcu, 33 yaş***

En son bankadan yeni bir borç çıktı, takibe girmiş.... Yalan söylüyor, yemin ediyor ben de güvenimi kaybettim artık. Ben o

*parayı nasıl ödedim, nereden buldum diye hiç sormadı. Bir adamın bunu sorması lazım. Sonrası artık iyice koptuk. **Damla, 34 yaş***

*İçeriden çıkıp başka bir sorumluluğun içine girdim. Varlığın üzerinden bir sorumluluk değil bu, yokluğun üzerinden aldığım bir sorumluluk. Yetişemedim. Psikolojim iyice gitti. Ekonomik yani. Benim ilk evlilikten korkmam, muzdaripliğim, ezikliğim, güçsüzlüğüm, kaçma sebebim, kaçıp birine sığınma sebebim ekonomikti. **Derviş, 39 yaş***

Bir insan 10 sene mi çalışmaz ya. Hep borç hep borç... Kapıma gelip güzel karın varmış diyen de oldu, ben bunlara da şahit oldum.

Dilek, 42 yaş

Eşlerin yaşadığı ekonomik sıkıntılar da boşanmayı beraberinde getiren nedenlerdendir. Boşanan bireylerin %11'i sadece ekonomik nedenlere bağlı olarak boşandıklarını belirtmektedir (Aile Yapısı Araştırması, 2011, s.100). Ekonomik nedenlerin boşanmaya yol açtığını ifade eden katılımcıların büyük çoğunluğu kadındır. Düşük sosyo-ekonomik gruptaki kadınlar, erkeğin evi geçindirmesi gerekliliğini vurgularken, daha üst sınıflara çıkıldıkça, kadınların erkeklerden beklentilerinin, evin geçimine "yardımcı olması" yönünde değiştiği gözlemlenmiştir. Fakat burada dikkat çeken bir diğer nokta katılımcıların genelinin, ekonomik problemleri, boşanmak için geçerli olan tek neden olarak değerlendirmedikleridir. Görüşmelerde katılımcılar, ekonomik problemlerin başka sorunlara (şiddet, eşler arası iletişim sorunları vs.) neden olduğu için, tetikleyici bir özelliği olduğunu vurgulamış, ekonomik sorunlar ve beraberinde gelen diğer anlaşmazlıkların kronik hale gelmesinin ardından boşanmaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir.

4.2.6. Boşanma ve Normalleşen Şiddet

Şiddet, boşanma nedenleri arasında oldukça yüksek oranlarda yer alan bir konudur. Örneğin 2006 tarihli Aile Yapısı Araştırmasında, şiddeti boşanma nedeni olarak gösteren kadınların oranı %17,2 iken, bu oran 2011 yılında kadınlarda %12,3, erkeklerde ise %0,5 olarak ortaya çıkmıştır (ASPB, 2014, s.204). Şiddetin, toplumun genelinde sadece fiziksel şiddet temelinde algılandığı düşünülürse, bu oranların daha yüksek olması beklenen bir durumdur. Şiddet yaşadığını ifade eden

katılımcılar arasında kadınlar ağırlıklı olsa da, bir iki örnekte erkeklerin de eşlerinden şiddet gördüğü ortaya çıkmıştır. Fakat bulgular açısından belki de en önemli nokta, genelde şiddetin kadınlar tarafından boşanma kararı alınırken ilk neden olarak değerlendirilmemesidir. Böyle bir bulgu, ekonomik olarak eşine bağımlı kadınlarda anlamlı olarak değerlendirilebilir fakat çalışan kadınlar için de aynı durumun ortaya çıkması artık aile içinde kadına yönelik şiddetin “normalleşme” ve “engellenememe” tehlikesine vurgu yapmaktadır. Sadece bir kadın katılımcı, boşanma nedeni olarak gördüğü şiddeti ifade etmiştir.

*Yani 2 aylık evliyken beni döven bir insanla olmayacak dedim. Hamile olduğumu öğrendikten sonra, düzelecek düzelir diye bekledim. Ama hamilelik döneminde de şiddet gördüm ben. Hiç olur olmaz şeylerden şiddet görüyordum **Burcu, 33 yaş***

*.....(şiddet) oldu. Maddi problemler olunca.... Para kazanamıyor, başka işlere baktı, girdi çıktı olmadı. Şiddet vardı, ama bunlardan kaynaklıydı. Çok bunalıma girdi, işte erkek olarak evi geçindiremiyorum, para getiremiyorum gibi. Son iki sene özellikle, fiziksel olarak birbirimize şiddet uyguladığımız oldu. **Sibel, 32 yaş***

*Döverdi söverdi ama en son bu yatakta başka biriyle görme işinde iyice soğudum. Benim çocuğum hasta doğdu, inan hiç yardımcı olmadı. Tam tersi beni hastanede dövdü. Neden bu kadar kalıyorsun, yeter hastaneden çık artık diye, sadece kendi ihtiyaçları için. **Dilek, 42 yaş***

*Sorumluluk altına girdikçe erimeye başladı. O da kendi dünyasına çekildi.. Çocuğumu, şiddet gördüğüm için erken doğum yaptım. Ben artık ayrılacağım demeye başladım. **Damla, 34 yaş***

*Hani sigortanın attığı bir an gelebiliyor, bir tepkisel hareketim... O kadın ben erkeğim hani benimkisi daha hasara yönelik oluyordu. Mesela bir itiyorum, gidiyor bir yere vuruyor düşüyor falan. Benimkisi bir anlık oluyor ama daha hasarlı oluyor.Ne oluyor, ben kendimi bir odaya kilitliyorum, kapının önüne uzanıyorum o kapıyı açmaya çalışıyor falan gibi.... **Yavuz, 35 yaş***

Ben eşini döven insanlar için, bu adilerin gücü sadece kadına yetiyor, kadına el kalkar mı falan diyordum. Belki de çok büyük

*konuştum, bak hiç onaylamıyorum ama kardeş mecbur kalıyorsun.ayrıldığıımız gece, Samsun'dan ablası ve eniştesi beni bıçaklamaya geldiler. Ben ne zaman kavga etsen, eşimden ayrı yatar kapının önüne de bir şey koyardım, yani canımı koruyordum, güvenemiyordum ben ona. **Ali, 45 yaş***

Bu ifadelerden hareketle, şiddet gören kadınların genelinin, gördükleri şiddeti bir şekilde temellendirdikleri ortaya çıkmıştır. Erkekler ise eşlerine uyguladıkları şiddetin haksız olduğunu bilmelerine rağmen “mecbur kaldıklarını” ifade etmişlerdir. Önceden vurgulandığı gibi sadece bir kadın katılımcı, şiddeti temel boşanma nedeni olarak ortaya koymuş; yine bu katılımcı, bu durumun düzelmesi için beklediğini fakat şiddetin devam edeceğini anladığı anda evliliğini bitirmeye karar verdiğini dile getirmiştir.

Kadınların aile içinde gördüğü şiddeti bir şekilde temellendirme eğilimleri, toplumdaki cinsel politika ile yakından ilişkilidir. Toplumda, erkeğin üstünlüğünü kabul eden önyargı yüzünden, erkek daha üstün, kadın daha aşağı bir yere konumlandırılır (Millet, 2011, s.49). Şiddeti temellendirme eğilimi -radikal feminist eleştiri temelinde- ailenin, kadını baskı altına alan yapısını düşünmemize neden olmaktadır. Bu haliyle aile, erkek iktidarının alanı olarak, kadınların kendilerini erkeklerden daha aşağı görmelerine neden olan kültürel kodların hem sorumlusu hem de bu kodların yeniden üretildiği bir alandır. Böylelikle kadına yönelik aile içi şiddet, bir şekilde yaşam pratiğine eklenmiş olup, kültürel yapıdaki ataerkil kodlarla birlikte “haklı” gösterilir.

Kadınların, aile içinde gördükleri şiddeti temellendirme eğilimleri aynı zamanda, sistemin meşrulaştırılması teorisiyle de ilişkilendirilebilir. Bu teoriye göre, sadece avantajlı gruplar değil, aynı zamanda dezavantajlı gruplar da, sistemin meşrulaştırılmasına katkı sağlarlar. Haksızlıkların olduğu bir dünyada yaşamaya karşı, bireylerin bu duruma uyum sağlamalarını kolaylaştıran bir temellendirme ya da “mit” yaratılması, kadınların bir şekilde maruz bırakıldıkları şiddeti “meşrulaştırma” eğilimiyle paralellik göstermektedir (Göregenli, t.y., s.3).

Ek olarak, bir kadın katılımcı, ilk evliliğinde maruz kaldığı fiziksel şiddetin, cinsel şiddete de dönüştüğünü ve bu duruma çocukları için katlandığını anlatmıştır.

*Aradan 6-7 ay geçti baktım ben çocuklara dayanamıyorum. Ben çocukları görmeye gittim okula. Kızım çok zayıflamış, 6 ay içinde bütün sorumluluğu kızımın üstüne vermişler. En küçük oğlum köye göndermişler. Baktım ben kızımın hali hal değil. Ben eşimi aradım gel beni al dedim. Ama giderken eşime dedim ki ben sadece çocuklarım için geliyorum sana karılık yapamam. İleriki zamanlar ne gösterir bilmiyorum. Gittiğim gün akşam bıçakla korkuttu beni, anla işte artık tecavüz mü sayarsın ne sayarsın bilmiyorum. Bana giderken söz veriyor ben sana istemediğin sürece bir şey yapmayacağım diye. Ben çocukların yanında yatıyorum. Çocuklar da korktu tabi ki babalarını o şekilde görünce. O şekilde beni yatağına götürdü. Zorunlu yatmak zorunda kalıyordum yani içim tiksine tiksine... **Dilek, 42 yaş***

4.2.7. Boşanmamaya Çabalamak

Katılımcılar, yukarıdaki tüm bu nedenlerin, boşanma kararı almalarında etken olduğunu dile getirmişlerdir. Boşanmanın, birden fazla olayın iç içe geçtiği bir karar alma süreci olduğunu hatırlarsak, katılımcılar bu süreçte sadece eşleri ile değil, aynı zamanda kendi aileleriyle de problemler yaşadıklarını, zaten zor bir aşama olan boşanma kararından sonra bir de aileleri ile bu zorlu süreci yeniden deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında “arabulucuk” yapmak isteyen ailelerin temel dayanaklarının yine toplumsal cinsiyetin neden olduğu “korkular” olduğu ortaya çıkarılmıştır.

*Bir de şu vardır. Boşanmaya karar verirsin, ailen şey yapar, bizim ailede böyle bir şey olmaz, olamaz. Yapamazsın. Zaten sen çıldırmak üzeresin, üstüne böyle bir baskıyla gelirler. Beni aynı eve geri göndermeye çalışıyorlar, düşün. Boşanamazsın, yani yok böyle bir şey. Dedim ki yani bu evden o eve ya ölüm gider benim, artık tahammülün yok, ölümü göze almışsın. **Sema, 35 yaş***

Bu süreçte bir tartışmamız oldu bana bir tokat attı. Artık bu tip olayları da görmeye başladım. Ben gittim babama söyledim. Baba nikâh oldu tamam ama düğün olmasın, ben çok pişman oldum

diye. Babam üzüntüden yüz felci geçirdi. Sonra baktım ailem de sıkıntı çekecek, çevreden nikâhtan niye döndü diye laf edecekler. Ailem çevre olayına da önem veriyorlar. **Damla, 34 yaş**

Çok radikal bir adamım ben. Hatta annesi, ben sana ev alayım, oğullarım duymasın, sen yeter ki kızımı boşama dedi. Ben kabul etmedim eşimin ailesi güçlü bir aileydi hem ekonomik olarak hem de bileği kuvvetli insanlardı. **Hüseyin, 60 yaş**

Kayınpederim kızını götür diyor, babam ben götürmem kızımı diyor. Dar kafa işte. Götürse ne yapacak? Dul olarak kalacak diye. Babama yalvarıyorum, beni götür diye. Ben de tehdit ettim babamı, ya beni götürürsün ya da intihar ederim dedim. **Bingül, 48 yaş**

Ben babamlara atlet külot kaçtım. Babam da, oğlum sel gider kum kalır, sen yine karınla geçin, Bugün burada kal da yarın yine karının yanına git dedi. Yani, adamlar beni bıçaklamaya geliyor, bizimkilerin yaptığına bak. **Ali, 45 yaş**

...annemlere gittim o olaydan sonra. Ben ondan önce çok gitmişim annemlere ama beni hep geri göndermişlerdi tekrar tekrar. Çocukların için gitmelisin diyorlardı. Çocukların ne olacak sen boşanınca, kim bakacak diyorlardı. Biz elin p...i bakmayız diyorlardı. Yani benim çocuklarım elin p...i oluyor. **Dilek, 42 yaş**

O kadar pişmanlık yaşıyorum ki... annem dönerken bana, eğer bir daha dönersen senin için açık bir kapı yok dedi. Bu söz de duyduğum için bir daha dönecek yerin yok. **Burcu, 33 yaş**

Daha önceki bölümlerde tartışılan, ailelerin evlenme kararına olan etkisinin, boşanma sürecinde de devam ettiği, ailelerin genelinin, hangi nedenle olursa olsun, boşanmayı onaylamadıkları ortaya çıkmıştır. Kadınlar bu etkiyi, ailelerin, kızlarının “dul kalma korkusu” olarak temellendirmişlerdir. Bir erkek katılımcı, kızından boşanmaması için kayınvalidesinin “rüşvet teklif ettiğini”, bir kadın katılımcı ise, nikâhın bozulma ihtimalinin babasında üzüntüden yüz felcine neden olduğunu anlatmıştır. Buradan hareketle boşanmanın, toplumun büyük bir kesimi için onay gören bir durum olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumun altında hem evlilik ve ailenin kutsallığına yönelik toplumsal algı hem de boşanan bireylerin toplumda “başarısız” olarak değerlendirilmeleri gibi

nedenler vardır. Bu nedenler aynı zamanda, boşanmak isteyen bireylerin aileleri tarafından da kabul edildiği ya da sorgulanmadığı için aileler, boşanan çocuklarına yönelik, kendi sosyal çevrelerinden kaynaklı dedikodu ya da damgalanmalara maruz kalmamak adına, boşanmaya taraf olmama eğilimindedirler.

Ailelerin boşanma sürecindeki “arabulucu” rolleri, eşleri ile problem yaşayan kişiler tarafından da kabul edilmektedir. Eşleri ile problem yaşadığında ailelerinden destek bekleyen kadınların oranı %24,4 iken erkeklerde bu oran %21,9 olarak belirlenmiştir (ASPB, 2014, s.155). Bu durum, sanayi öncesi toplumlardaki, geleneksel ailenin bireylerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamadaki rolüne benzer bir şekilde değerlendirilebileceği gibi, danışmanlık hizmetleri gibi sosyal politikaları ilgilendiren yapıların da yeterince kurumsallaşmadıklarını göstermektedir.

Ailelerin, evlilikleri “kurtarmak” adına gösterdiği çabalara benzer olarak, eşler arasında da böyle bir beklentinin olduğu ortaya çıkmıştır. Hemen hemen her katılımcı, boşanma kararından bir süre emin olamadığını, evliliklerini devam ettirmek için çaba gösterdiklerini anlatmışlardır.

*...birleştik. Fakat 3 ay içerisinde tekrar patlak verdi aynı şeyler. Maddi konuda her zaman destekçiniz olacağım dedi ama ondan sonra gene aynı şeyleri yaptı. Olmadı. Çünkü maddi bakımdan tekrar zarara uğrattı bizi. Günlerce eve gelmedi. O yaptığı hatasından dolayı. Haa dedim ki tamam, sana verdiğim şans da burada artık bitmiştir, dolmuştur. Bundan sonra artık çocuklarımla ben dedim. Öylelikle bitirmiş oldum. **Aysel, 43 yaş***

*İlk başlarda her sosyal aktiviteye katılırken, o olay (eşinin vajinismus probleminden bahsediyor) sezinlendikten sonra biz, işimiz var gelemiyoruz gibi bahaneler uydurmaya başladık. Biz belki ikimiz bu işi aşmaya çalışmamız daha mantıklı olurdu. Belki o zaman devam edebilirdik. Ama o aşamada maalesef kavga şiddet devam edince bir türlü yapamadık. **İbrahim, 44 yaş***

...hiçbir günümüz güzel olmadı. Askere gitti. Çocuk vardı, 11 aylık. Ben aynı çatıya girer girmez bir pişmanlık hissettim. Evlendiğimin

*ilk gecesi ben bittim dedim. Ama işte hep bir umut, düzelir diye, değişir diye. Çok hayal kırıklığına uğradım. **Damla, 34 yaş***

*Hep kendimi kandırdım düzelir, çalışır bize bakar diye. Maddi sıkıntı da vardı. Sorumsuz bir insandı. Keşke sorumsuz olmasaydı da ben çocuklarımın hatırı için çekseydim. Kim ister ki ayrılığı **Dilek, 42 yaş***

*Boşanmak hoş bir şey değil. Ben yalnız kalıp, mantıklı karar vermek istiyordum. Yani öfkeyle, sinirle karar vermek istemedim. Ortada bir çocuk var.belki düzelir diye. Acaba bende mi hata? Kimseye suç o kızda dedirtmemek için. Belki ben adama yanlış bir şey yapıyorum o yüzden içiyor dedim. **Betül, 30 yaş***

*Topu topu 5 ay evli kaldık. Zaten 2 ayını arkadaş gibi yaşadık. Ayrı ayrı yattık, belki toplarız, belki düzelir, yuvadır yıkılmaz diye. Sadece yuva olarak değil, namusumdur. İnsanlar ne der... Çok çaba verdim bunun için. Ama ben çaba verdikçe, o her şeyi batırmak istedi. **Serhat, 29 yaş***

Katılımcılar, boşanma kararı almalarının kendileri için de kolay olmadığını, boşanmayı normalleştiremediklerini ve eşlerinin “düzeltme” umudunu bir dönem sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Eşleri ile problem yaşayan kadınlar, zaman zaman kendilerini suçladıklarını, “yuvalarının yıkılmasının” kendileri için de kabul edilebilir bir durum olmadığı anlatmışlardır. Ruhsal ya da cinsel problem yaşayan katılımcılar ise, bu sorunun çözümü için çaba gösterdiklerini fakat bu aşamada ortaya çıkan diğer sorunların boşanma sürecini hızlandırdığını belirtmişlerdir. Tüm bu ifadeler ışığında, boşanmanın, boşanan bireyler tarafından da normalleşemediği ortaya çıkmıştır. Bu durumun altında yatan neden, ailelerin, çocuklarının boşanmasını onaylamadığı durumlarla paralellik göstermektedir. Katılımcıların hepsinin, boşanmayla ilgili sosyal çevrelerinin olumsuz önyargılarını boşanmadan önce bildikleri hatta bazılarının bu önyargıları kendilerinin de sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla boşanmak isteyen bireylerin bu yönde karar almaları, böyle bir kararı aile ve sosyal çevreleri ile paylaşmaları ve kararlarının arkasında durmaları oldukça zor bir süreçtir. Ailenin kutsallığı ve boşanan bireylerin yaşamaları olası “başarısızlık” hissini de birlikte

düşündüğümüzde, bireylerin evliliklerini -problemlere rağmen- sürdürme eğilimleri oldukça mantıklı görünmektedir.

4.2.8. Boşanma Kararı ve Sonrası

Kadın katılımcıların, boşanma kararını aldıkları sürece yaptıkları vurgu yukarıdaki duruma en büyük kanıttır.

*.... beni boşanmaya iten tek bir günlük cinnetti. Sinir krizi geçirmiştım. O raddeye geldim ki dedim ki asla.. Bir insanın ne kadar fazla öfkelenebileceğini gördüm. Her şeyden vaz geçiyorsun. Hiçbir şey gözüne gözüküyor. Boşanma bir cinnete bakıyor aslında. **Sema, 35 yaş***

*Yani boşanmayı hiç dillendirmiyorsun ama arka planda, aynı bir işlemci çalışır gibi, daha bilinçsiz bir an onu işliyor. Ama bir olay oluyor ve sen tamam diyorsun ve geri dönülemez bir şekilde öyle diyorsun. Ama bu karar öyle bir karar ki, onu yapmazsan öleceksin, öyle hissediyorsun. Yani şunu da bitireyim de öyle yapayım falan diyemiyorsun. **Hülya, 35 yaş***

*Başka bir kadınla yaşadığına da inanmadım. Bu adam her şeyi yapar ama bunu yapmaz dedim....Sonra da zaten evlendiler Bu rezillik. Ben o zaman aldım boşanma kararının. Bir anlık cinnet. Bir an önce bu adam hayatımdan defosun gitsin dedim. **Damla, 34 yaş***

Kadın katılımcıların, boşanma kararını bir cinnet, ya da ertelenmesi mümkün olmayan bir aşamada değerlendirmeleri, bu karara psikotik bir anlam yüklemeleri, boşanmanın, boşanan bireyler için de oldukça sorunlu bir karar olarak değerlendirilmesinin bir diğer kanıtıdır. Boşanma, hem kavramın toplumsal konumu ve nasıl değerlendirildiği hem de bireylerin hayatlarında yarattığı daha somut değişimler (ikamet edilen yerin değişmesi, eş tarafından kurulan akrabalık ya da sosyal çevre ilişkilerinin sona ermesi vs.) ile birlikte düşünüldüğünde, oldukça sorunlu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu somut değişimler her

iki cinsiyet için de temel bir durum olsa da, ataerkil toplum yapısını göz önüne aldığımızda, kadınların boşanma sonrası deneyimlerinin erkeklerinden daha farklı ve sosyal etkiye daha açık bir biçimde gerçekleştiği araştırma bulgularının da ortaya çıkardığı bir durumdur (Bkz. Bulgular/ Kadınlarda Yeniden Evlenme Fikri). Boşanma süreci ile ilgili katılımcıların yaptıkları bu değerlendirmeler aynı zamanda boşanmadan sonra bireylerin ruhsal ya da fiziksel sağlık durumlarında hissettikleri değişimleri de açıklamaktadır.

Yaklaşık 9 ay sonrasına kadar ben depresifim. İşte arada sırada düşünüp ağladığım zamanlar oldu. Çok insanlarla konuşmadım.

Yavuz, 35 yaş

Duygusal anlamda büyük bir boşluk, çevre faktörü seni büyük bir buhrana sürüklüyor. en başta ruhsal anlamda büyük bir boşluk yaşıyorsun. Sema, 35 yaş

..... Düşenin dostu olmaz derler Çok intihar etmeyi düşündüm, hiç denemedim de... Sonra düşündüm yaa. İntihar edeceksin de ne olacak? İşte salaktı, becermedi, boşandı da falan diyecekler. Yenileceksin yani. Kendi kendime, direneceksin dedim. Ali, 45 yaş

.....insanlara çok anlatmak istemedim. Herkes soracak işte ne oldu, niye boşandın diye. Bir süre görünmez olmak istedim. Geceleri çok kötü oluyordu sadece, bir ağırlık çöküyordu. Sanki böyle hiç gibi bir şey. Duvarlar üstüme üstüme geliyordu. Hülya, 35 yaş

....biz evlendiğimizde mayısın sonuydu, ben hemen tayin istedim. Resmen kaçtım. Orası küçük yer, bizi sakız ederlerdi. Zaten ikinci eşim de dedi. Gelirim ama sen Ankara'ya geleceksin diye. Eski eşimle yaşadığım yerde yaşamayı bile istemedi. Orhan, 44 yaş

Ama ayrıldığıın zaman, çocuklarıyla kaldığın zaman hayat sana 3. Dünya savaşı gibi geliyor..... Ben bu soruyu hep kendime sordum. Bendeki bu şey neydi diye. Ben bunu hak etmedim. Ben bu konuda psikolojik doktora gittim bana hap verdi..... Yani insan kendinden şüpheleniyor abi. Vedat, 40 yaş

.....borçlarım vardı, geçmişe dönük borçları ödüyordum. Sadece maddi değil, manevi olarak da çöküşe geçtim. Her şeye rağmen

*gittim borcumu ödedim. Günde 10 saat çalışacağıma ekstralara gittim, niye, yakamı kurtarayım bu borçlardan diye. Herkes, bu toparlayamaz, kendini alkole vurur dedi, ben tam tersine çalıştım. Kimseyle konuşmadan çalışarak, kendimi işe verdim. Kendime bir hedef koydum ve çok da başarılı oldum. **Serhat, 29 yaş***

Boşanmanın bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlık hallerinde de değişimler yarattığı bir gerçektir. Örneğin 2011 tarihli bir araştırma, kadınlar ve erkeklerin, boşanmanın hemen ardından depresyon, korku, yalnızlık, mutsuzluk, yorgunluk, tansiyon, uykusuzluk gibi fiziksel ve ruhsal sorunlar yaşadığını göstermiştir (ASAGM, 2011, s.85-94). Katılımcılar boşanmadan sonra özellikle ruhsal problemler yaşadıklarını, yalnızlık korkusuna kapıldıklarını ve boşanmanın etkisini hafifletmek için yaşamlarında bazı değişikliklere gittiklerini ifade etmişlerdir. Sadece ruhsal değil, ekonomik sorunlar da yaşadığını belirten bir erkek katılımcı, bu dönemde kendisine bir amaç edinmenin, boşanmanın yarattığı olumsuz ruhsal durumun ortadan kalkmasında etkili olduğunu anlatmıştır. Başka bir erkek katılımcı ise, boşanma olayının gerçekleştiği ilden kaçtığını, oradaki dedikodulardan uzak kalmak istediğini ifade etmiştir. Daha düşük sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar, boşanma sonrası yaşanan ruhsal problemleri, “sosyal çevre” temelinde tanımlarken daha üst sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar, eski eşle kurdukları duygusal bağın ve bu bağın boşanma ile ortadan kalkması bağlamında değerlendirdikleri gözlemlenmiştir.

4.2.9. Sorunsuz Bir Boşanma ve Boşanmanın Kazançlı Tarafı

Boşanma sürecini daha “sorunsuz” geçirdiklerini belirten katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcılar, arkalarında “aile desteğini” hissettiklerini ve eşler arasında evliliğin bitmesi yönünde hemfikir olduklarını; böyle bir sürecin yaşanmasının, boşanma sürecini kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir.

*....annem, teyzem, kuzenlerim. Çok desteklediler beni. Babam da destekledi. bana saygı duyuldu. Kimse birleştirelim, tekrar başlayın demediler. Ailecek hep beraber oturduk konuştuk.bitmesi gerektiğine kendimi inandırmıştım. Onu da inandırdım. **Sibel, 32 yaş***

...hiç sıkıntı yaşamadım, anlaştık. Hatta ben anlaşmayı kabul etmedim. O kendisi dedi, benle bu iş yürümüyor diye. Sen kendine yeni yollar da araman lazım. Birbirimizin de önünü kapatıyoruz.

İbrahim, 44 yaş

(boşanma) çok gerilimli falan olmadı. Birlikte karar verdik. Çok fazla yıpranmamak adına. Çocukları düşünerekten. Karar verdik. Tek celse de boşandık zaten. Karşılıklı bir boşanmaya şeyiydi

Aysel, 43 yaş

Ailem hep destekçim oldu, kimse kalkıp da oğlum sen yaptın, sen çektin demedi. Hepsi yanımda oldular. Ailen yanında, çok mutlu oluyorsun. Aileni kaybetmemişsin, ondan ayrıldıktan sonra da ailen hep yanında.....kimse senin yanında eskiden konu açmıyor.

Serhat, 29 yaş

ben önce annem ve anneanneme söyledim. Anneannem oh, iyi yaptın dedi. Annem üzüldü, neden dedi. Annem hem duygusal bir insan olduğu için hem de kızının boşanmasını da istemiyor muhtemelen, öyle geleneksel bir bakışla da bakıyordur. **Hülya, 35**

yaş

Boşanma kararına, ailelerden alınan desteğin, boşanma sonrası sürecin kolay atlatılmasındaki rolü büyüktür. Bu durum Kandiyoti (1988), Dedeoğlu (2000) ve Unat'ın (1986) da belirttiği gibi, Türk Aile yapısının "fonksiyonel olarak geniş aile" olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Aileler ayrı mekânlarda yaşasalar bile, geniş aile hala güçlü ve aile üyelerinin sıkıntılı zamanlarında başvurabilecekleri kültürel destekler olarak durmaktadır. Boşanmanın yarattığı olumsuz etkilerle birlikte, bazı katılımcılar, boşanmanın "kazançlı" tarafına da dikkat çekmişlerdir. Bu katılımcılar, boşanmanın ardından yaşadıklarını, öğretici ve özgüveni geliştirici bir deneyim olarak tanımlamıştır.

.....şunu söyleyebilirim, hayatımda başıma gelen en iyi şeydi. Çünkü çok tecrübesiz, hayat konsepti oluşturmamış, pamuklar içerisinde büyümüş bir bebek gibi falan. Hayatımda ilk kez bu olay sayesinde olgunlaştım. Hayatın nasıl bir şey olduğu, hayata hangi gözle bakmam gerektiğini o şekilde öğrendim. Ben minnettarım kendisine (eski eşine). Çok acı çektim ama kazanım benim için çok değerli ve çok büyük oldu. **Yavuz, 35 yaş**

ama ben çok korktum ilk evliliğimdeki deneyimimden dolayı. Aslında bu iyi bir şeydi benim için, kendimi korumayı öğrenmiştim çünkü. O anlamda bir olgunlaşma bir büyüme yaşadım boşanmadan sonra. Hülya, 35 yaş

... bu dönemde şöyle bir durum oluyor. Milattan önce milattan sonra gibi. Boşanmanın etkisini attıktan sonra bir güven geliyor. Eli maşalı oluyorsunuz. Artık tecrübeleniyorsunuz. O kadar kazık yemişsin. Artık milletin bakışından ne olduğunu anlıyorsun. Damla, 34 yaş

... kimse benim boşanacağımı tahmin bile etmiyordu. Ben çünkü zayıf bir karaktere sahiptim, belki şimdi yine de öyledir de... Bu salaktır, saftır, tekrar evlenmeyi göze alamaz, zaten evlenirken zor evlendi, şimdi yine evlenemez diye düşünüyorlardı. Ali, 45 yaş

Birçok kadın için boşanma, sadece bir stres faktörü değil, gelişim için bir fırsat olarak da görülmektedir. Öyle ki, boşanmadan iki yıl sonra bile kadınların %75'i evliliklerinin son yılından daha da mutlu olduklarını belirtmektedirler. Yapılan araştırmada, boşanmamış aileleri, düşük ve yüksek evlilik çatışması yaşayan aileler olarak ayırıp, boşanmış ebeveynlerle karşılaştırıldığında, mutsuz evliliklere kıyasla, boşanmayı takip eden 2 yılda, boşanmış kadınların daha az kaygılı, daha az oranda alkolik ve daha az sağlık problemleri yaşadıkları ortaya çıkmıştır (Hetherington, 2993, s.40). Buradan hareketle, kişinin evlilik ve boşanma sürecinde yaşadıkları ve boşanma sonrasında ortaya çıkan durum arasında büyük bir paralellik olduğu ve boşanmanın her zaman, bireylerin hayatlarında sorun yaratıcı nitelikte olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

4.3. YENİDEN EVLENME NEDENLERİ

Boşanmanın "tek bir olay" olmaması gibi, bireylerin boşanmadan sonra yeniden evlenme kararı almaları durumu da, içeriğinde birden fazla değişkeni barındıran, farklı durumların iç içe geçtiği bir "ara dönem" olarak değerlendirilmelidir. Fakat yeniden evlenme ve yeniden evlenme ile oluşan aileleri "farklı" yapan nokta, bu durumların bazılarının yeniden evlendikten sonra da devam etmesi ve bireylerin hayatlarını bir şekilde etkilemesidir. Dolayısıyla yeniden evlenen bireyler hem boşanmanın hem de yeniden evlenmenin etkilerini birlikte yaşamaktadırlar. Bu durum, yeniden evlenme

nedenlerinin, boşanmanın hemen sonrasında bireylerin yaşadıkları problemlere kadar gidebileceğinin bir göstergesidir.

4.3.1. Çevresi İçinde -Boşanmış- Birey

Katılımcıların boşanma sonrası süreçleri anlatırken, yaşadıkları sosyal çevrenin, boşanmış birey olma üzerindeki etkisini her fırsatta dile getirmeleri, boşanan bireylerin, çevre etkisini biraz daha fazla deneyimlediklerinin en güzel örneğidir.

*Mahallede de insanlar beni tanıyor, işte bu şundan boşandı bak... Ben iyice huzursuz oldum mahallede. Artık böyle her bakandan şey hissediyorsun, acaba bu bana niye bakıyor, ne amaçla? Bir dönem baktım, kendimi kaybediyorum.....Ama sen kocandan boşandıysan damgalanıp, kötü oluyorsun sırf kocadan boşandın diye. Diğer insanlar tertemiz sen kötüsün..... Bence dul kadınlar, boşandığı için daha çok koruyorlar kendilerini. Yani dul kadınsan öyle bir şey var. Dul kadın kesinlikle nerelerde kimlerle beraber oldu diye bir inanış var. Ama bu inanış yanlış. **Burcu, 33 yaş***

*Benim boşanacağı mı duyar duymaz, zaten hemen dedikodular başlıyor. Yani beni rahatsız ediyor. Herkes soru soruyor. İşte birisi mi var? Neden boşanıyorsun falan. Çocuğa da sorular soruluyormuş. Ne yapıyor baban? Birini eve alıyor mu? Eve annenden başka birileri geliyor mu diye garip garip sorular soruyorlarmış. Ben de o yüzden çok rahatsız olmuştum mesela. Ne yapsam da bu işin içinden çıksam diye. **Orhan, 44 yaş***

*Ben zaten önceki ilişkilerimde de evliliği düşünüyordum. Benim biraz da geleneksel olmamla ilgili bir şey bu. Yani kafam rahat olsun istedim. Garip bakışlardan kurtuluyorsun. Mesela ben boşanmışken, erkek arkadaşımın evine gittiğimde, kapıcısı bana çok tuhaf bir şekilde baktı. Kendimi çok kötü hissettim. Evliyken öyle bir bakış olmuyor. Çok rahatsız. O yüzden evlilik, kadının kendini daha rahat hissettiği bir ortam. Türkiye'de bir kadının evlenmesiyle bir erkeğin evlenmesi aynı şey değil. **Hülya, 35 yaş***

Her şeyden kısıtlanıyorsun. Sen de etkileniyorsun. Acaba şunu yapsan, bir gören olsa ne diyecek, benim hakkımda ne düşünecekler? Annen babana bir laf gelmesin. Belki de onu da önemsiyorsun. Ondan da

*olabilir. Ne kadar da düşünseniz o düşündükleriniz yaşayamıyorsunuz ki. Bir nevi etkileyen bir şeyler oluyor zaten. **Aysel, 43 yaş***

*Ben zaten zarar gördüm bir de bu çocuğum zarar görürse ben yaşayamam ki. Evliliği de şu anlamda istedim. Artık herkesin bir ağız kapansın istedim. Kocan var mı? Var. Bitti. **Damla, 34 yaş***

*Herkesin gözü üstünde. Kime merhaba, selamünaleyküm desen yapıştırıyorlar yaftayı. Artık kontrolden çıkmaya başladı. Hiç kimseye bu sefer selam vermemeye başladım. Kafam önümde gidip geliyorum. Yeğenimle ben Kızılay'da alışverişteyken görülüp de, dost hayatı yaşıyor diyenler oldu. Ve belli bir yerden sonra korkuyorsun artık. Hayattan tamamen kopuyorsun. Sosyal hiçbir şey yapamıyorsun. Çünkü yanında biri, es kaza dursa, otobüs durağında bile dursan, yanından mahalleden bile biri geçse, bitiyorsun yani. **Sema, 35 yaş***

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi, katılımcılar boşanmanın ardından, kendi sosyal çevresi tarafından oldukça rahatsızlık verici “dedikodular” ve “damgalanmalara” maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bu bulgu, daha önceki araştırmalar tarafından da ortaya çıkarılmıştır. Örneğin Boşanma Nedenleri Araştırması'nda, kadınların %26,9'u, “dul yaşama kaygısı”nın, %26,3'ü ise “çevre”nin boşanmayı geciktirdiği belirtmiştir (ASAGM, 2009, s.93). Kadınlar, boşanmanın ardından maruz kaldıkları damgalanmayı hep bir cinsellik alt teması ile ifade etmiş, toplumun boşanmış kadını cinsellik temelinde değerlendirdiğini dile getirmişlerdir. Bu durum, kadınların kendilerini durmadan sorgulamalarına ve belli bir süreden sonra ise bu korku nedeniyle sosyal ilişkilerden kaçır hale gelmelerine neden olmaktadır. Çevre etkisini dile getiren erkek katılımcı ise bunun nedenini “küçük yerde yaşıyor olmak” ile bağlantılandırmıştır. Kadınların böyle bir temellendirme yapmaması toplumsal cinsiyet perspektifi ile bakıldığında, hangi durumda olursa olsun, kadınların gerek iş yerinde, gerek arkadaş çevresinde gerekse kendi sosyal çevresinde, damgalanma etkisine her zaman erkeklerden daha açık olduklarını göstermektedir. Ayrıca boşanmış bireylerin, yaşadıkları çevre etkisiyle daha az sosyalleşme eğilimi içinde oldukları konu ile ilgili araştırmaların sonuçları ile benzerlik taşımaktadır (Tek Ebeveynli Aileler, 2011, s.140). Boşanan kadın ve erkekler, boşanmanın ardından sosyal ortamlarda daha az “görünür” olmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

4.3.2. Boşanmadan Sonraya Aileye Dönmek

Kadınlar, belki de damgalanmanın etkisini hafifletmek adına boşanma sonrası, aileleri ile birlikte yaşamaya başladıklarını fakat bu durumun da kendi özgürlüklerini sınırladıklarını dile getirmişlerdir.

*Annem babam, ben boşandıktan sonra, benimle aynı apartmanda oturmaya başladılar. Çevrem en azından boşanmış olduğumu bilse bile, ailemin gözünün altında olduğum için rahattım, çok şey çıkmadı. Benim ailemle aynı apartmanda yaşamam bir avantaj oldu. Hem de dezavantaj. Daha fazla kontrollü olmaya, daha fazla endişe duymaya başladılar. Annem, kızım, su uyur düşman uyumaz. Biz iyiyiz ama karşımızdakini bilemeyiz, ben sana güveniyorum ama sen geç kalınca ben endişeleniyorum dedi. Çocuk konumundan daha çok çocuk konumuna girdim.....Mesela çocukla ilgili bir karar aldığımda, annem de babam da bir şeyler söylüyorlardı. Bu da çok sıkı. **Damla, 34 yaş***

*Bu sefer annemle birlikte yaşıyordum. İster istemez aynı baskıyı görmeye başlıyorsun. Çünkü boşanmış biriysen ve ailenin yanına geri dönüyorsun, çok büyük bir sıkıntıya giriyorsun. Çünkü ne oraya aitsin aslında ne de oradan gidebilmişsin. Yani tam bir arada kalmışlık. Askıda kalmışsın bir nevi.. **Sema, 35 yaş***

*.....alışamadım. Hiç hoş değildi annemle yaşamak. Alışmışsınız kendi eviniz, kendi düzenin falan. Ama yine orada belli bir saatte gelmek zorunda olman, bir yere giderken hesap vermek. Tekrar bir aile, bir de boşanmış bir kadınsın, daha dikkat etmek zorundasın aileye göre öylesin, ben kendime göre değilim. Ama annem, kuzenim ya da teyzeme göre biraz dikkat etmen gerekiyor. Annenle yaşadığında daha kontrollü olabiliyorsun. Ama öbür türlü daha kontrolsüz olabiliyorsun. **Sibel, 32 yaş***

Kadınlar, boşanmanın hemen ardından hissettikleri çevre baskısı yüzünden ilk başta kendi ailelerine geri dönme eğilimindedirler. Fakat bu sefer de, çevre baskısının, aile baskısına evrildiğini dile getirmişlerdir. Bu aşamada aile, yine alışıldık korumacı refleksini sergilemekte ve boşanmış kadınlarının hayatlarına bu sefer daha farklı ama temeli yine aynı olan müdahalelerde bulunmaktadır. Ailenin bu aşamadaki görevi, boşanmış kadını dışarıdaki potansiyel erkek

tehdidine karşı korumaktır. Yine bu bulguda dikkat çeken bir diğer nokta da, boşanmadan sonra ailesine dönme gereği hissettiklerini belirten katılımcıların hepsinin kadın olmasıdır. Kadınlar –belki de sosyal öğrenmenin bir yansıması olarak- evlilik birliği dışına çıktıkları an, boşanmanın neden olduğu olumsuz durumları ortadan kaldırmak için, ilk refleks olarak “baba evine” dönme gereği hissetmektedirler. Erkeklerin böyle bir durumu yaşamaları için, tek ebeveyn olmaları ve çocuklarının bakımı için kendi ailesinden destek almaları gerekmektedir. Kadınların hangi durumda olurlarsa olsunlar, bir şekilde kendilerini “korumak” adına bir “aile” içinde olma eğilimleri, kadınlığın, “ev/aile odaklı” tanımını yeniden hatırlamamıza neden olmaktadır. Cinsiyetlendirilmiş işbölümünün bir uzantısı olarak, tek ebeveyn olan erkeklerin, çocuklarının bakım ihtiyaçlarını kendi ailelerinde karşılama ihtiyaçları sosyal yapı tarafından normalleştirilirken, kadınların ailelerine dönme ihtiyaçları ise daha “zorunlu” bir refleks olarak karşımıza çıkmaktadır.

Boşanmış kadınların ailelerine döndükten sonraki aşamada hissettikleri bir diğer durum da, boşanıp tekrar eve geri dönme “hatası” olmaktadır. Bu durum özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar için ayırt edici bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı kadınlar aileden aradığı desteği bulamadığını ve bu durumun ikinci kez evlenmede bir etken olduğunu dile getirmiştir.

*....o çok garip bir psikoloji. Evde de yaşadığım sorunlar oldu. Çıktığın eve başın sığmıyor, hele hele kuyruğun da varsa olmuyor. Ne yapacaksın, sana ailen sahip çıkmıyor. Babam git or....u ol, bu evde oturamazsın diyor. Ne yapacaksın? Bunu sana babanla abin diyor, hadi git bir erkeğe güven. **Betül, 30 yaş***

*Abim de evlen, adın dula çıkar, sana farklı gözle bakarlar dedi. İşte biliyorsun. Türkiye’de eğer kadınsan, tek başınaysan, geziyor tozuyor, biriyle görse hemen “aa bak şunla geziyor” derler. Adın o.....a çıkar. Ama evli olup da öyle olanlar da var. Sonuçta ben bir evlilik yaptım ve kötü bir evlilik yaptım ve bundan dolayı da bitti. Biraz da ailemin gazına geldim. **Banu, 29 yaş***

Ben en sonunda anneme dedim ki, anne ben evde oturayım, sen git çalış. Ben evin temizliğini yapayım, sen daha rahat çalışırsın. Annem tamam dedi, temizliğe gitmeye başladı. Ama o da büyük bir yük, 4 tane

*kız kardeş. Evin temizliği çamaşırı..... Artık çocuk büyüdü, eve sığmıyoruz, her taraf yatak. Ben çocuğumla artık yük oluyormuşum gibi hissediyorum. **Burcu, 33 yaş***

*Çocuklarımdan ayrılmamak için, kötü olup harcanmamak için evlendim. Çünkü ailen sırtını dönüyor sana. Ailen sırtını dönerse başkası sana acır mı? İkinci evlilikten destek umdun, ondan da destek bulamadım. Mecbur bırakıldım daha doğrusu... kim ister ya? Evim olsa, maddi durumum iyi olsa, çocuklara bakabilme durumum olsa ben neden evleneyim? **Dilek, 42 yaş***

Katılımcıların bu ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, kadınlar için aile ortamı her zaman güvенеbilecekleri bir ortam olmamaktadır. Aile desteğini arkasında bulamayan kadınlar için yeniden evlenmenin bir çözüm olarak ortaya çıkması bu durumun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu kadınlar, tek ebeveyn olarak ailelerinin yanına geri dönmeleri durumunda, ailenin boşanmış kadın ve çocuklarını kabul etmediklerini ya da kendilerini bu ortamda bir yük gibi gördüklerini belirtmişlerdir. Bu durum, kadınların boşanmadan sonra döndükleri ailelerin ekonomik durumu ile de açıklanabilir. Zaten geliri kısıtlı olan aile, kadın ve -varsa- çocuklarını ekonomik bir dezavantaj olarak görme eğilimdedir. Ayrıca bu durum, boşanmış kadının geri döndüğü ailesinin, çevrenin dedikodularına maruz kalması ve boşanmış kadın hakkında çevreden duyulması muhtemel “dedikodu” ya da “damgalanmaya” karşı bir savunma mekanizması olarak da açıklanabilir. Kadın bir katılımcı bu duruma örnek olarak, böyle bir duruma maruz kalıp, abisi tarafından uyarıldığını belirtmektedir. Bir diğer katılımcı ise aile desteğinden önce ekonomik gücün olması gerektiğini vurgulamıştır.

4.3.3. Ekonomik Bir Kazanç Olarak Yeniden Evlenme

Katılımcılara ayrıca, ekonomik nedenlerin yeniden evlenme kararındaki rolü de sorulmuştur. Elde edilen bulgular konu ile ilgili önceki araştırmaların bulgularını desteklemektedir. Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar için, yeniden evlenme ekonomik olarak bir kurtuluş olarak görülürken, düzenli gelire sahip kadınlarda bu etki daha da azalmaktadır. Erkekler ise yeniden evlenmeyi ekonomik bir kurtuluş gibi değil, daha çok, yeniden evlenme ile oluşan gelir artışını, birikim amaçlı değerlendirme olarak değerlendirmektedir. Bu bulgular toplumsal cinsiyet perspektifinden de anlamlı görülmektedir.

Kadınlar ve erkeklerin iş gücü piyasasındaki durumları karşılaştırıldığında, erkekler lehine bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kadınların, boşanmanın ardından yaşadıkları gelir kaybını göz önüne aldığımızda yeniden evlenme, kadınlar için ekonomik anlamda bir kurtuluş olarak ortaya çıkmaktadır.

*... ekonomik sıkıntı olmaz olur mu? Zaten o başlıca bir sıkıntı. Çocukların direk eline bakıyor senin. Önceki eşim çalışmıyordu. Bu (ikinci eşi) çalıştığı için cazip geldi. Çalıştığı için, bu beni geçindirir, kimseye muhtaç etmez, sıkıntılarım olmaz diye düşündüm. Gerçi anneler istemedi maddi açıdan, durumu kötü diye. Ben de dedim ki onun elleri nasırlı, çalışır beni besler dedim. Gerçekten bakar düşüncesiyle hepsine karşı çıktım. **Dilek, 42 yaş***

*Açıkçası ekonomik anlamda da beklentim vardı. İkinci eşim konuştu benle. Şunu yaparım, şöyle harcarım diye. Benim ilk eşim mesela kılık kıyafete harcardı. Düşündüm tabi ki. Biz onla yüklü bir para biriktirmiştik. O zamanlar belki bir dairenin yarısı. Ben de bu eşimle daha iyi olacağını daha fazla para biriktirebileceğimi, o şekilde anlatınca düşündüm. Yani ekonomik olarak daha iyi olacağımı düşündüm. **İbrahim, 44 yaş***

*...bir müteahhit vardı. Bana çok güzel bir teklif geldi o adamdan. Ben sana ev alayım, dayayıp döşeyeyim, senle imam nikâhı kıyalım, beraber yaşayalım dedi. Ben anneme sordum, anne dedim benim hayatım bu şekilde kurtulmayacak. Devamlı alta gidiyorum, çalıştığım üç beş kuruluşla da hiçbir şey kazanmıyorsun. Kendimden daha çok kızımı düşünmeliyim dedim. Ben eğer ev alırsa, teklif ettiği hayatı kabul edeceğim dedim..... Yaklaşık 4 yıl falan birlikte yaşadık. **Burcu, 33 yaş***

*evlenirsem gelirim artar diye bir düşüncem olmadı ama bana yük olmaz diye düşündüm. Yani kendi maaşı var sonuçta. Ben hala kaç lira maaş aldığını bilmem. Bazı erkekler karısını maaş kartını alır ya da maaşını denetler. Bende yok öyle bir şey. **Derviş, 39 yaş***

*Nafaka bağlandı, nafaka vermedi. Okulları bitinceye kadar yardımcı olacak dediler, hiç yardımcı olmadı. O zaman da tabi ki bocaladım yani. Ailemden de destek falan olmadı. Benim tek şeyim, oturduğumuz eve kira vermedik. Ev kendimizindi. Kalan parayla da idare etmek zorundasın. O sıkıntıyı bayağı bir yaşadık. İkinci evliliğimi yaptıktan sonra biraz daha rahatladım. Hani maddi manevi destek oldu işte bize. Daha iyiydi. **Aysel, 43 yaş***

*biraz da maddi olarak da baktım. Diğer iki evliliğimde çalışan değillerdi. Durumum iyiydi. Gerek yoktu. Şu an durumum iyi olsun yine çalıştırmam. Evde 3 tane çocuk. Onların masrafları... **Mustafa, 35 yaş***

Eğitim düzeyi düşük kadınların boşanma sonrasında yaşadıkları problemlerin başlangıç noktası ekonomik temelli oluşmaktadır. Kadınlar bu dönemde ciddi bir gelir kaybına uğramakta, yeniden evlenmeyi bir çıkış noktası olarak görmekte ve eş seçiminde “çalışan biri” ile evlenme eğiliminde olabilmektedirler (bkz. Bulgular/ Eş Seçimi ve Eşlerle İlişkiler). Bu dönemde tüm kadınlar gelir kaybının etkisini hafifletmek için ilk başta ailelerine yöneldiklerini belirtmişlerdir. Aileden destek alamayan kadınların diğer kadınlara kıyasla, yeniden evlenme kararını daha hızlı aldığı ortaya çıkmıştır. Erkeklerde ise kadınların aksine, yeniden evlenme kararı ve ekonomik nedenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kadınlar ve erkeklerin ekonomik nedenlere yönelik ifadelerinde belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Kadınlar yaşadıkları ekonomik problemleri daha yoğun ifade ederlerken erkeklerde böyle bir duruma rastlanılmamıştır. Erkekler yeniden evlenme kararı alırken, potansiyel eşlerinin çalışma duruma yönelik bir ölçüt geliştirmediklerini ifade etmişlerdir. Erkek katılımcılar eşlerinin maaş durumlarını önemsemediklerini, sadece yeni eşi ile birlikte daha fazla birikim yapabileceklerine vurgu yapmışlardır. Bireylerin yeniden evlilik kararındaki ekonomik nedenlerin etkisi, ülkemizde daha önceden yapılan araştırmalarla benzer şekilde ortaya çıkmıştır. 2009 yılı Boşanma Nedenleri Araştırmasına göre, kadınların %9,9'u, erkeklerin ise %0,7'si yeniden evlenmeyi, maddi gücü, tek başına geçinmeye elverişli olmadığı için istedikleri ortaya çıkmıştır (ASAGM, 2009, s.100). Dolayısıyla yeniden evliliğin, geliri düzenleyici ve arttırıcı etkisi sadece boşanmış kadınlar özelinde anlamlıdır.

4.3.4. Erkeklerde Yeniden Evlenme Fikri: Sosyal Hayata Geri Dönme

Erkek katılımcıların yeniden evlenme nedenlerine bakıldığında kadınlardan daha farklı nedenler ortaya çıkmıştır.

*...genelde şöyle olur ya, üniversite arkadaşların evlidir, sen boşanmışsındır. Bekâr olduğun için tırnak içinde bir tehdit olarak algılanabilirsin. Bundan bahsediyorum aslında. Yakın arkadaşlarımdan evlenmişler vardı. Onlarla ilişkim birazcık azaldı. Bunda arkadaşlarımdan değil eşlerinin payı olabilir daha çok. **Yavuz, 35 yaş***

...çok zor bir şey. Bir kere toplumdaki soyutlanıyorsun. Komşuluk ilişkileri falan bitiyor. Mesela benim iki üç komşum vardı, ilginçtir eşleri ile çok samimiyim. Bu da şunu doğurdu adamlar bu sefer eşlerini kıskanmaya başladılar. Oysa ben insanı zorda bırakacak bir tavra girmem.. Komşular o tip kıskançlıklar içerisine girdiler. Eşleriyle, kocalarıyla çok iyi iletişim içinde olamadım. Eve gelip gitme işleri olmadı, olmadı. Sen gitsen farklı şey düşünüyor, o gelse eşini getirmek istemiyor. **Hüseyin, 60 yaş**

Eşinden ayrıldığı zaman bir misafirliğe gidemiyorsun, misafir sana gelemiyor. Ev tutamıyorsun. Ben’de ev tuttum, kapının arkasındayım, iki kişi konuşuyor ben duyuyorum. İşte niye bu dula vermişler, bizim kızımız var diye. Normalde sana gelen insanlar, sana gelmiyor, karısını kıskanmaya başlıyor. Ya da sen gittiğin zaman, normal bir şekilde televizyona bakarken, oradan kadın geçtiği zaman, acaba ona mı baktım zannedecek kocası diye pıs pıs oturuyorsun. **Vedat, 40 yaş**

Anneler de evlen diyorlardı. Hep böyle mi kalacaksın. Yarın kardeşinin evine gidemezsin dediler. Bekâr olduğum için, rahat olmazsın. Kendimi yalnız hissediyordum. Bir yere gitmek istesen, herkesin yanında eşi var senin yok. Bekâr olsan sorun olmaz, evlenmişsin boşanmışsın. Yengem abin olmazsa bile gel diyor da, millet ne düşünür? O eve girdiğimi düşün. Nerelere çekerler, aralarında bir şey mi var diye. İşte böyle kardeş olmaz olsun diye. Ben bunları hissettim. Çevreden de kulağıma geliyordu. Onun gelmesi yanlış diye lafları duyuyordum. **Mustafa, 35 yaş**

Erkek katılımcılar, boşanmanın ardından sosyal hayatlarının değiştiğini, toplumun gözünde “cinsel bir tehlike” olarak görüldüklerini ve bunun bekâr olmaktan farklı bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumun en yakın arkadaşları için bile geçerli olduğunu belirten erkekler, boşanma sonrası kendilerini topluma kabul ettiremediklerini; toplumdaki, sadece boşanmış olmak nedeniyle soyutlandıklarını hissettiklerini belirtmişlerdir. Erkeklerin boşanmadan sonra deneyimledikleri bu durumun altında, daha önceden ilk evlilik nedenlerinde karşımıza çıkan “toplumun, kadın ve erkeği evlilik birliği içinde görme eğilimi” vardır. Toplumun böyle bir refleks geliştirmesinin altında yatan neden ise erkeklerin bu ifadeleri ile daha net anlaşılmaktadır. Toplum, erkeklerin boşanmadan sonra cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için kendi sosyal çevrelerindeki kadınlara yöneleceğini düşünmektedir. Bu durumu bir tehdit olarak algılayan sosyal çevreleri, erkeklere karşı daha mesafeli durmaktadırlar. Toplum tarafından aile ve evliliğe yüklenen bu anlam, cinsel

ihtiyaçların giderilmesi için tek meşru yolun evlenme olduğu gerçeğini bir kez daha görmemize neden olmaktadır. Yine konu ile ilgili önceki bir araştırmada erkeklerin %25,9'u "çevre", %37,1'i ise "anne-baba ve akrabalar" faktörünün boşanmanın gecikmesini sağladığını belirtmiştir (ASAGM, 2009, s.93). Böyle bir tablo, erkeklerin boşanmadan önce, boşanma sonrası bireylerin maruz kalacakları sosyal etkiyi daha önceden bildiği, hatta boşanmaya karşı toplum tarafından geliştirilen önyargıların, bazı erkekler tarafından da savunulduğu gerçeğini karşımıza çıkarır. Bu durum toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ya da ataerkil değerlerin, toplumsal yapının her alanında nasıl yeniden üretildiğine güzel bir örnektir. Bu bulgulardan hareketle, boşanmış erkeklerin, "eski" yaşantılarına geri dönmek ve "evli erkek rolü" ile toplumsal kabullerini sağlamak için, yeniden evliliği yeni bir fırsat olarak değerlendirdikleri düşünülebilir.

4.3.4.1. Erkekler İçin Bir Tehdit: Babalık Rolündeki Değişim

Çocuğu olan erkek katılımcılar ise, boşanma sonrasında kendi "babalık rollerinin" değiştiğini ve bu duruma alışkın olmadıkları için, çocuklarla iletişimde problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir.

*Bir de ben başta sert bir baba rolündeydim ilk evliliğimde. Uzun süre bekâr kaldım. O dönemde çocuklarıma hem anne hem de baba rolünü üstlenmiş oldum. İyi yemek yaparım, çocukları falan aç bırakmazdım, her türlü ihtiyaçlarını giderirdim. O dönem kendimi yumuşak hissetmeye başladım. Allah Allah dedim ya ben anne miyim baba mıyım? Sivriliklerim, çocuklara karşı hoşgörüsüzlüğüm törpülendi, bir anne gibi oldum. Dedim ki ben kendime biraz çeki düzen vereyim. Ben babayım yani.. **Hüseyin, 60 yaş***

*.... ilk eşim çekip gidince, bir anda ortada kalınca, ben bu işlere alışık olmayınca... Çünkü ben üniversiteyi Ankara'da okudum. Hiç şehir dışına çıkmadım. Her ihtiyacımı annem karşıladı. Annemden ayrılmadan, ilk eşim karşıladı tüm ihtiyaçlarımı. Ben daha yumurta kırmayı bile beceremem. Doğal olarak bir anda oğlumla baş başa kalınca, kadın çekip gidince, sinirlenip, yani benim feleğim döndü, ne yapacağımı şaşırtdım. O bir ay ben nasıl yaptım hala hayret ediyorum. O çocuğa nasıl baktım, eve gittim yemek yaptım hayret ederim. **Orhan, 44 yaş***

Boşanmış erkekler, boşanma sonrası yaşadıkları sorun ve deneyimleri kadınlardan daha farklı değerlendirmektedirler. Erkekler boşanma sonrası “babalık” durumlarının değiştiğini erkek ve baba rolleri arasında daha esnek bir durum yaşadıklarını belirtmişlerdir (Dowling ve Bares, 2000, s.52). Bu durumun, erkeklerin babalık rollerini nasıl algıladıkları ve annelik rolünden farklı taraflarının neler olması gerektiği konusunda oldukça ayırt edici bir bulgu olduğu düşünülmektedir. Ev işlerinde başarılı olduğunu söyleyen katılımcı kendisinin bir anne gibi “yumuşak” olmaması gerektiğini vurgularken, ev işlerinde kendini yetersiz hisseden bir diğer katılımcı da boşanma sonrası çocuğu ile baş başa kaldığında ev işleri ve yemek gibi durumların nasıl üstesinden geldiğine şaşırıldığını söylemiştir. Tek ebeveyn olan erkekler, boşanma sonrası ortaya çıkan “babalık” rollerindeki değişimi, toplumsal cinsiyet temelli olarak bir tehdit olarak görmektedirler. Erkekler boşanmadan sonra çocukları ile yaşamaları durumunda, boşanma öncesi aile içi rolleri devam ettirmek istemektedirler. Babaların, bir taraftan aile içi sert/otoriter rollerini sürdürmek istemeleri diğer taraftan da “kadın işi” olarak tanımladıkları, “çocukların bakımlarından sorumlu olma” rolünü yerine getirmeleri, erkeklerin bu dönemde yaşadıkları çelişkinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla tek ebeveyn olarak yaşayan erkeklerin kadınlara kıyasla, yeniden evlenme kararına daha sıcak bakmalarının en temel nedenlerinden biri de budur (ASAGM, 2011, s.145).

4.3.4.2. Boşanmadan Sonra Kendini “Kanıtlamaya” Çalışan Erkekler

Erkek katılımcıların boşanma sonrasında yaşadıklarını belirttikleri diğer bir duygu da, “başarısızlık hissi” olmuştur. Evliliğin erkek için yerine getirilmesi gereken bir görev olduğu toplumumuzda, boşanma ile birlikte erkekler bu rolü layıkıyla yerine getiremediklerini düşünmektedir.

*(Boşanmış olmak) toplumda çok kötü bir şey. Hele hele bizim Alevi toplumunda. Şimdilerde öyle değil, boşananlar çoğaldı. O zaman ben tektim. İnsanlara kendini anlatamıyorsun, herkes bir şey uyduruyor. Gerçek sebep şu diyemiyorsun. Geçinemedik ayrıldık diyorsun. Bana bıçak çektiler diyemiyorsun. Kimse bana sen doğrusun demiyordu, annem babam dâhil.. Ama zor bir durum. 8-10 sene kendimi kanıtlamaya çalıştım. 10 senemi heba ettim insanlar bana güvensin diye. **Ali, 45 yaş***

*Dulluk, hapse girip damga yemek gibi bir şey. O cezayı içeride çekmiyorsun da dışarıdaki hayatta çekiyorsun. Daha beter bu. Ancak evlendiğin zaman kurtuluyorsun..... Millete kendimi ispat etmeye çalışıyorum. Yani ben evlenince, ya bu adam aslında doğru bir adammış da kadın yanlışmış dedirtmek istiyorum.Onlar (ailesi) benim evlenmemi istemiyorlar. Benim tekrardan aynı şeyleri yaşayacağımı zannediyorlar. Bana güvensizlikleri devam ediyor. Tekrardan yanlış adım atacağımdan korktular. **Vedat, 40 yaş***

Özellikle yakın aile ilişkilerine sahip erkekler, boşanmadan sonra sadece boşanmış olmaktan dolayı kendilerini topluma, çevreye ve özellikle ailelerine karşı “ispatlama” gayreti içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, erkeklerin boşanmadan sonra toplumsal cinsiyet etkisi bağlamında yaşadıkları problemlere bir başka örnek olarak verilebilir. Boşanmanın, erkeklerin evli erkek rolünde yarattığı kırılma, erkeklerin, evli erkek rolünü sürdürememelerinden dolayı kendilerini başarısız hissetmelerine neden olmaktadır. Bir katılımcı, eşinden gördüğü şiddeti, diğer bir katılımcı ise boşanmada kendi suçu olmadığını ailelerine anlatamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, erkeklerin aile içindeki rolleri nasıl tanımladıklarına verilebilecek en güzel örnektir. Erkekler, örnek olarak bir kadın tarafından şiddete maruz bırakılmayı ya da evliliği sürdüremeyen başarısız bir erkek olarak değerlendirilmeyi, hakim ataerkil değerler bağlamında kendi otoritelerine yönelik bir tehdit olarak kurgulamaktadırlar. Dolayısıyla erkeklerin aile içindeki iktidarı sürdürememeleri anlamında da değerlendirilen boşanmanın ardından yeniden evlenmek, erkeklerin kendilerini ispat etmeleri için oldukça mantıklı bir tercih olmaktadır.

4.3.5. Kadınlarda Yeniden Evlenme Fikri: “Dul Kadınsan Adın Çıkıyor”

Kadınların boşanma sonrasında yaşadıkları ve toplumsal cinsiyet ile ilişkili olabilecek durumlara bakıldığında erkeklerle benzerlikler gösteren etkiler yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Erkekler gibi kadınlar da boşanma sonrası toplum tarafından yöneltilen ve cinsellik temelli değerlendirmelere maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Fakat burada ciddi bir ayırım göze çarpmaktadır. Boşanmadan sonra erkekler cinsel bir “tehdit” olarak algılanırken kadınlar cinsel bir “objeye” dönüşmektedir. Toplum, kadın ve erkeği evlilik birliği içinde görme eğilimini bu noktada da sürdürmektedir.

.....Hatta bir ara kendimde aradım suçu. Ben acaba çok cıvık bir kadını da herkesten bu tepkiyi alıyorum dedim. Ben çok gülerek konuşurum, benim karakterimde var. Acaba ben güldüğüm için karşımdaki beni farklı mı algıladı derdim. Bir dönem artık kimseyle konuşmayacağım, sert olacağım dedim. Ama insanın yapısında olmayınca olmuyor. **Burcu, 33 yaş**

.....ya bana gelip, bak kızım mavi boncuk dağıtıyorsun herkese, ne yapıyorsun sen diyen de oldu. Bu gerçekten böyle, toplumun yargısı.... Benim hissettiğim bir şey değil. Ki ben rahatım, rahat olduğum için böyle tepkiler alıyorum. Öyle bir rahatsız olsam, onları yapamam. Herkese merhaba da diyorum, yardım da ediyorum. İçlerinde art niyetlileri de var tabi. Artık çıkışın yok, adın çıkıyor. Korkuyorsun bu sefer içine kapanıyorsun. Asosyal olmaya başlıyorsun. **Sema, 35 yaş**

Namuslu da olman gerekiyor. Hele çocukların varsa. Çok çok dikkatli olman gerekiyor. Belki hani tek başına yaşayan insanlar falan arkadaş edinirler, gezerler tozarlar. Hani cinsellik açısından der ki ben özgürüm. Birilerinin baskısını kabul etmezler. Ama biz işte öyle yetişmedik. **Aysel, 43 yaş**

Birileri de bana çocukken anlattığında, benim için de boşanmış olmanın ürkütücü bir tarafı varken bu benim başıma geldi. Ben kendim yaşadım, hayat bana bunu verdi. O zaman ne yapacağım? Bunu sileceğim. Güçlü olmam lazım. Öyle herkes her istediğini söyleyemez. Bir dükkâna 10 kere yalnız gittiğinde adam anlıyor yalnız olduğunu. Biraz daha sert durmak zorundasın bizim insanlarımızda böyle bir tutum var. **Damla, 34 yaş**

İşte 30'lu yaşlardaydım ilk ayrıldığımda. Sürekli bir korunma. Bir de mesela ev işlerine gidiyorsun, sürekli çocuklardan biri yanında. Sanki çocukların sana nöbetçi gibi. Ne yaparsan yap, ne kadar temiz yaşamaya çalışırsan çalış, dul kadınsan adın çıkıyor. **Dilek, 42 yaş**

Kadın katılımcıların önemli bir çoğunluğu, boşanmadan sonra kendilerini topluma karşı koruma refleksine giriştiklerini belirtmişlerdir. Boşanmış olmanın, toplumun gözünde “cinselliğe hazır” bir imaj yarattığını dile getiren katılımcılar, çevreden bu duruma yönelik uyarılar aldıklarını ve bu durumun ortaya çıkmasında kendilerinin de payı olabileceğine yönelik bir iç hesaplaşmaya girdiklerini ifade etmişlerdir. Sadece bu bulguda bile toplumsal cinsiyet etkisinin, sosyal öğrenme boyutunda nasıl kurgulandığı göze çarpmaktadır. Erkekler boşanmadan sonra daha “sosyal çevre” temelli değerlendirmeler yaparken kadınlar, kendi kişiliklerini sorugular bir süreci yaşamaktadırlar.

4.3.5.1. Boşanmış Kadın Olmak ve Erkek Tacizleri

Kadınların böyle bir tutum geliştirmelerindeki en büyük etken yine erkek egemen toplumun değerleri ile yakından ilişkilidir. Kadın katılımcıların birçoğu, boşanmış bir kadın olarak, erkekler tarafından tacize uğradıklarını, bu nedenle çoğu zaman çalışamadıklarını ve bu durumun yeniden evlenme kararını almada büyük bir etken olduğunu dile getirmişlerdir.

*...Erkekler de faydalanabilirim diye düşünüyorlar. ...kızım hastalanmıştı, bir adam vardı, ağabey dediğim, işte çocuğun hastalandığında ilaçlarını alırım, yardımcı olurum. Baktım o kadar değişik imalı konuşuyor ki, dedim ki bana buradan da ekmek çıkmayacak, ben burada da rahat edemeyeceğim..... Komşumuzun çocuğu bile, bir kitap vermişim ona. Kitabın arasına numarasını yazmış vermiş. Ben ne kadar efendi bir çocuk derdim, o bile gelip, çıkarım mı, konuşalım mı dedi bana. Ben de artık bu dünyanın çivisi çıkmış dedim. Kafasını kaldırmayan çocuk bile bana bunu yaptıysa... **Burcu, 33 yaş***

*Büyük oğlumla inşaat temizliklerine gidiyoruz, gencim güzelim. Karşıdaki insanlardan taciz görüyorsun. Kendini korumak zorunda kalıyorsun. Büyük oğlumla çok çektik biz. Bir de genç ve biraz da alımlı olsan işin bitti, her şey cinselliğe dönüyor. **Dilek, 42 yaş***

*Bir gün klozet bozuldu. Tamirci çağırdık. Annemi de yanıma çağırdım, birlikte olalım diye. Evde adam yok. Tamirci, zevzekçe bir şey söylüyor, "A, işte şu da mı bozuk? Bu evin beyi hiçbir iş yapmıyor mu? Elinden hiçbir iş gelmiyor mu?" bu piyon bir soru. Sen salaksan, bu soruya düşersin. Belki daha fazla gülerek konuşacak, belki bir samimiyete girecek. Ne gerek var. Böyle bir beklenti var, cinsel bir beklenti. **Damla, 34 yaş***

*Asılanlar çok oldu. Dul olunca canın istiyor gibi oluyor ama öyle bir şey yok.... Çalıştığım yerdeki müdür beni temizliğe evine çağırdı. Çok babacan bir adamdı, yaşlı falan. Ben de gittim. Adamın maksadı başkaymış. Konuşurken bana, gözlerinin kıymetini bil dedi. Benim maksadım temizlik değil, benim temizlikçim var, ben sana aşığım dedi..... Hani bizde, kancık köpek kuyruk sallamayınca erkek köpek bir şey yapmaz durumu var ya... Halbuki buna inanmıyorum ben. **Bingül, 48 yaş***

Kadın katılımcıların hepsi boşanmadan sonra bu tip taciz ya da benzeri olaylara maruz kaldıklarını dile getirmişler. Özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar, maruz kaldıkları bu tehdidi, daha somut bir şekilde yaşadıklarının altını çizmişlerdir. “Kadın cinselliğinin toplumsal denetimi” kavramını hatırlayacak olursak, evlilik birliği içinde olmayan kadınların, erkekler tarafından neden cinsellik temelli değerlendirmelere maruz bırakıldıklarını daha iyi anlayabiliriz. Kadının, bedenini koruması ve ataerkil değerler temelinde daha “namuslu” olmasının tek geçerli yolu evli olmaktan geçmektedir. Dolayısıyla boşanmış kadınlar, hakim ataerkil değerlerin kadın sınıflandırması dışında oldukları için her türlü cinsel saldırı ya da tacizin odağı haline gelmektedirler. Kadınlar, bu durumun ortadan kalkması için kendilerini bu süreçte ataerkil değerler temelinde ifade etme eğilimdedirler. Kadınların bir taraftan, toplumun kendilerine yönelik algılarından rahatsız olup, diğer taraftan bu algıdan kurtulmak için toplumun kadınlardan beklediği rollere sıkı sıkıya sarılmaları, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının her aşamada, kişilerin hayatlarına eklenildiği, her seferinde yeniden üretildiğine güzel bir örnektir.

4.3.5.2. Erkeklerden Kurtulmak İçin “Bir Erkeğe Sığınmak”

Yine aynı durumla ilgili ortaya çıkan diğer bir bulgu da, kadınların kendilerine yönelik “erkek tehlikesi”ni engellemek için yine bir erkeğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmeleridir. Bu durum hem kadının toplumdaki rolü hem de erkek-egemen toplum değerleri ile oldukça yakından ilişkilidir. Sadece aile ve evlilik içinde yer verilen kadın, aile kurumunun dışına çıktığında “erkeklerin kolayca sahip olabilecekleri” bir objeye dönüşmektedir.

*...boşanma döneminde çok ciddi sıkıntılar çektim. Çünkü gençsin, arkanda, hani Türk kavramında bir baba figürü olması gerekiyor ya.... Ya da annen varsa bile, onu sayan kimse yok. Bir erkek figürü olacak ki o zaman kadının bir koruması olacak. Tek başına kaldığı zaman baba da olsa, ağabey de olsa bir erkek olacak. Başka türlü o çıkmazın içinden çıkamıyorsun.. **Sema, 35 yaş***

*Boşandım, şimdi ne yapacağım? Bir de, evde bir erkeğin olmadığını korkusu. Benim başımda kimse yok.... Güç anlamında. **Banu, 29 yaş***

Arkamda biri olsun istiyorsunuz, yalnız kalınca birisi olsun istiyorsunuz. İşte şuna bir şey söyleyeceğim, yanımda o olsun. Şu bana şunu yaptı, o

karşı çıksın. Bu duruma alışıyorsunuz galiba, hâlbuki ben öyle biri değilim. Sibel, 32 yaş

Ben şu anda evlilik yaptığım kişiye karşı, bu beni korur, arkamda durur diye düşündüm. Erkeklik duygusunu farklı alıyordum. Bu erkek bana sahip çıkar, nereye gidersem gideyim benim arkamda durur diye düşünüyordum. Burcu, 33 yaş

Boşanma sonrası tacize maruz kalan kadınların, bu etkiden kurtulmak için çizdikleri erkek profilinin, “aseksüel” ve “korumacı” bir nitelikte olması oldukça dikkat çekici bir veridir. Boşanmadan sonra yoğun bir şekilde erkeklerin tacizlerine uğradıklarını ve bu durumdan uzak kalmak için yine bir erkeğe ihtiyaç duyduklarını dile getiren kadın katılımcıların, böyle bir erkek modeli kurgulamaları oldukça anlamlı gelmektedir. Bu bulgu ayrıca, kadınların kendi sosyal yaşantılarında deneyimledikleri “öğrenilmiş çaresizliğin” boyutunu da anlatmaktadır. Kadınlar, ataerkil değerler ya da toplumsal cinsiyet kalıpyargıları gibi, yaşam pratiklerinde sorun yaratan “kontrol edemedikleri” bir uyarıcıyla karşılaştıklarında, olayları kontrol edememe beklentisi geliştirmektedirler. Davranışlarıyla sonucu kontrol edememe nedeninin, kendisiyle mi yoksa kendi dışındaki bir nedenle mi bağlantılı olduğunu sorgulayan kadınlar, bu etkiyi ortadan kaldırmak için, ataerkil değerlerin sınırları içine girme eğilimi göstermektedir (Ersever, 1993, s.626). Böyle bir durumda kadınların “kendilerini koruyacak” ya da “arkasında duracak” bir erkek figürüne ihtiyaç duymaları, toplumsal cinsiyet kalıpragılarının “pratikle” ilişkisini açıklamaktadır.

4.3.6. Yeniden Evlenme Kararı ve Cinsellik

Katılımcılara cinsel ihtiyaçlar ve yeniden evlenme arasındaki ilişki sorulduğunda da benzer verilere ulaşılmıştır. Kadınlar bu dönemde cinsellikten uzaklaştıklarını, cinselliği hiç düşünmediklerini, cinselliğin yeniden evlenme kararında çok da geçerli bir neden olmadığını söylemişlerdir. Erkekler ise boşanmadan sonra cinsel ihtiyaçları ile ilgili bir problem yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Evlilik dışı cinsel ilişkiye sıcak bakmayan erkekler ise, evliliğin cinsellik için oldukça önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bu veride de toplumsal cinsiyet etkisi hemen göze çarpmaktadır. Boşanmadan sonra erkekler cinsel ihtiyaçlarını karşılamakta bir problem görmezken, toplum

tarafından, sadece boşanmış olmasından kaynaklı damgalandığını belirten kadınlar bu ihtiyacı frenlemektedir.

....cinsellik karşılanır. Gidiyor yani. Birini tavlıyorsun oluyor. Piyasada çok, biliyorsun. Ama ben öyle istemiyorum. Onlar bir günlük. Bir gün senle yatar, öbür gün başkasıyla yatar. **Mustafa, 35 yaş**

....evlilik benim için yatak demek. Biraz kaba ama gerçek. Ben sadece evde bir kadın olsun diye düşünmüyorum. Seveceksin, inanacaksın, güveneceksin... icabında evin hizmetçisi, icabında senin yârin olacak. Benim dışarı ayağım yoktur. Ben meyhaneye 100 lira harcıyorsam, karıma 20 lira harcayayım, o mutlu olsun. Ben ikinci eşime de söyledim, ben ne yaşayacaksam seninle yaşamak istiyorum. **Ali, 45 yaş**

Cinsellik bazen dördüncü beşinci planda kalıyor. Sadece özel ihtiyaçlar, bir insanın senin arkanda olması, destek olması geliyor aklına. O geçim sıkıntısında cinselliği unutuyorsun. Zaten sürekli bir kendini koruma içindesin. **Dilek, 42 yaş**

Cinsellik anlamında ne deyim.... O anda özlem duyuyorsunuz. Yaşayamıyorsunuz ya... Gizli saklı da yapamıyorsunuz onu. O anda çünkü etkileyen çok şeyler var. Flört ettiğimiz dönemlerde, arkadaşken yaşadık. Ondan sonra zaten evlendik. Çünkü insan ne dereceye kadar bunu gizli saklı yapabilecek ki? Yüzde 80'lerde 90'larda değil ama en azından yüzde 50'lerde bir cinsellik faktörü de vardır. Mutlaka. Yani ne bileyim... Ekmek gibi su gibi o da bir ihtiyaç. **Aysel, 43 yaş**

....cinsellik anlamında sıkıntılarımız oldu. Bir şekilde, bir iki arkadaş vardı belli aralıklarla çözdük. **Hüseyin, 60 yaş**

Cinsellik kişiye göre değişir. Cinsellik, belli bir şeyden sonra bitiyor. Hayattan umudunu kesmişsin. Umutsuz bir vakasın. **Bingül, 48 yaş**

Cinsellik bazında bakarsan, bu işi sokakta yapan, otellerde doluydu nataşalar, hayat kadınları falan. Sonuçta bir nevi ihtiyacını görüyorsun **İbrahim, 44 yaş**

Bu anlatımlar, ülkemiz özelindeki önceki araştırmalarda elde edilen bulgularla paralellik taşımaktadır. 2011 tarihli araştırmaya göre, boşanmadan sonra erkeklerin cinsel hayatlarının kadınlarınkine kıyasla daha olumsuz etkilendiği ortaya çıkmıştır. Sadece toplumsal baskılar nedeniyle değil, boşanmadan

sonra yaşanan ruhsal ve ekonomik sorunlarla da bağlantılı olarak, kadınlar cinselliği arka plana atmaktadırlar. Erkekler ise yeni bir birlikteliğin olmamasına bağlı olarak, cinsel yaşantılarının olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir (ASAGM, 2011, s.142).

4.3.7. Boşanmadan Sonra Yaşanılan Duygusal Boşluk

Bunlara ek olarak katılımcılara boşanmadan sonra duygusal olarak ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların yeniden evlenme kararı ile ilişkisi de sorulmuştur.

*Çok yakın arkadaşlarımdan evli olanlar vardı ve çok mutlu görünüyorlardı, muhabbet kuşları gibi... Onlara gidip arada kaldığımda, ben de beni çok sevecek biriyle olmak istiyorum, onunla birlikte yaşanmak istiyorum diye düşünüyordum. **Hülya, 35 yaş***

*Çok zor bir olay. Eşini sevmesen de. Beğenmesen de belirli alışkanlıklar var. Sigara gibi. Öyle ki ben, kadınla yaptığım kavgaları özledim. Bir insana bağırarak istiyorsun, kızmak istiyorsun. Hatasını söylemek istiyorsun. Ya da sen bir hata yaptığında, birinin sana, vay sen bu hatayı neden yaptın desinler istiyorsun. **Hüseyin, 60 yaş***

*Hiç öyle çok fazla (yalnızlık) hissetmedim. Ama eş bakımından evet. Çünkü çocuklarım olduğu için aynı ev içerisinde bir ses bir nefes var hani. Ama eş bakımından tabii ki yalnız oluyorsun. Eş olarak o yalnızlığı hissediyorsun. Yatakta yalnızsın. Ama ev ortamında bir cıvıltı bir ses bir nefes var... Belki onlar da olmasaydı, her halde çok çok zor olabilirdi. **Aysel, 43 yaş***

*Kavga edip, ailemin evine gittiğimde özlüyordum. O eve gideyim diyordum. Yani dert de olsa, zehir de içsen olsun diyordum çünkü alışkanlık olmuş. Onu görmemeye tahammülüm yok.. Yalnızlık korkusu vardı. Boşanma olduktan sonra o korkuya girdim, yalan değil. **Banu, 29 yaş***

*O sorunları yaşadığımız dönemlerde anlayamadığınız için, seni anlayamadığı için ya da sen kendini anlatamadığın için ya da güçsüzlüğümden kaynaklı olarak, bir kaçma kurtulma hissiyatından kaynaklı, başka bir insanla tanışıyorsun. O da eksik bir yanımız, duygu yanımız. Hiç yaşamadığım bir şeydi. Sevgi, aşk, biri tarafından önemsenmek. Çünkü diğeri görücü usulü gibi bir şey oldu tamamen. **Derviş, 39 yaş***

*(boşanmış olmak) duygusal bir boşluk. Kızım 3. sınıfa geldi. Oradaki velilere bile mutlular mı diye bakıyorum. Ben artık onu irdeler hale geldim. Normal bir evlilik yaşamadığım için, iki insan en basit şekilde nasıl oturup kahve içer, sohbet eder, bunları bilmediğim için. Veli toplantısına gidiyorsun, eşli geliyorlar. Bakıyorsun en olmayacak kişilerin eşleri var, benim yok. **Damla, 34 yaş***

*..... Bazen kıskanıyorsun. Diyorsun ki, şuna bak ya benden kötülerini ne durumda, ben ne durumdayım? **Dilek, 42 yaş***

Katılımcılar boşanma sonrasındaki durumu “duygusal bir boşluk” olarak değerlendirmişler ve böyle bir durumda, duygusal bir ilişki kurabilecek bir partner beklentileri olduklarını söylemişlerdir. İkinci evliliğe bireyleri yaklaştıran duygusal nedenlerin, kadınlar tarafından daha çok hissedildiği ve kadınların erkeklere kıyasla evliliğe daha duygusal baktığı ortaya çıkmıştır. Boşanma sonrası yaşanan ruhsal deneyimler iki cinsiyet arasında farklılaşmaktadır. Bu farklılığın temelinde, kadın ve erkeklerin, evliliğe nasıl baktığı, ne gibi değerler yüklediği ve boşanmanın iki cinsiyet için toplumsal olarak nasıl kurgulandığı gibi nedenler vardır. Örneğin ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre tek ebeveyn olan anneler boşanmanın hemen ardından tek ebeveyn olan babalara kıyasla daha farklı sorun tipleri ile mücadele ettikleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca boşanmanın üzerinden geçen süre arttıkça, kadınların kendilerini ruhsal ve fiziksel olarak daha iyi tanımlamaya başladıkları fakat erkeklerin durumu kabullenmekte zorluk çektiği, boşanmanın neden olduğu ruhsal ve fiziksel problemleri kadınlardan daha uzun süre yaşadıkları bulunmuştur (ASAGM, 2011, s.83-95). Tüm bu verilerden hareketle, boşandıktan sonra duygusal olarak boşluk hissedilmesi, iki cinsiyet için de geçerli bir yeniden evlilik nedenidir. Ayrıca tek ebeveyn olan katılımcılar, sadece kendilerinin duygusal anlamda bir partnere ihtiyaç duymadıklarını aynı zamanda çocuklarının da eksik olan ebeveynin yerine birini koymasından, yeniden evlenme fikrini değerlendiklerini ifade etmişlerdir.

4.3.8. Çocuklar İçin Evlenmek

İlk evliliklerinde çocuk sahibi olan katılımcılara, çocukları ve yeniden evlenme nedenleri arasındaki bağlantı da sorulmuştur.

*Aslında benim ikinci evliliğim kaçış noktasıydı ama ikinci eşimle tanışınca kendime bir güven geldi. Sanki o beni bu hayattan, dayaktan kurtaracak gibi... Çalışkandı, çocuklarıma falan bakacak diye düşündüm. **Dilek, 42 yaş***

*Çocuğum da baba sevgisini yaşasın istedim. En azından okulda babam var diyebilsin. Toplum içinde bir yere gidiyorsunuz. Yanınızda çocuk var. Babası nerede, ne iş yapıyor dediğinde bir tarafınız eksiliyor. Yok diyorsunuz bazen de öldü diyorsunuz. Çocuk olmasa, evliliği düşünmezdim. Akşamları masal okuyorum, baba kelimesini atlaya atlaya okuyorum, değiştiriyorum masalı. **Damla, 34 yaş***

*Çocukların da canına tak etti, annesiz. Çünkü kendi annelerinin dönmeyeceğini, bir daha olmayacağını biliyorlar. Toplum içinde annesiz olmak incitiyordu onları. O nedenle onlar da teşvik etti. **Hüseyin, 60 yaş***

*Evlenmek zorunda kalıyorsun. Düşünüyorum, evlenmezsen, çocuklar var, ben işe gidiyorum. Annem babam olmazsa bunlara kim bakacak? Kardeşlerim falan nasıl ilgilenecek. İlerisini düşündüm. Ne zamana kadar evlenmeyeceğim. Annem zaten rahatsız. Yemeğini yapıyor, benim çocuğuma bakıyor. **Mustafa, 35 yaş***

*Benim kız tutturdu, 6 yaşındaki çocuk. Ben baba istiyorum, kardeş istiyorum, ama bu seferki sana kötü davranmasın, seni üzmesin. Neyse ben bu arada tanıştım biriyle, istemiyordum, sıkıntı da bu zaten. Ama çocuk istiyor ya. Çocuk için. Neyse tanıştım. Bu adam bir seviyor çocuğumu, çocuğum bunun tepesinde, bir mutlu bir mutlu. Ben de bu adamı sevmeye çalışayım dedim. **Betül, 30 yaş***

*Çocuğun büyüdükçe bir aile ortamı olsun isteniyor, akşamları korkuyorsun..... Zaten tüm bu yaptıklarım kızım içindi. O rahat etsin, iyi bir hayat yaşasın diye, rahat büyüsün diye. **Burcu, 33 yaş***

Ülkemizde konu ile ilgili daha önceden yapılan bir araştırmada, tek ebeveyn olan kadınların erkeklere kıyasla yeniden evlenme fikrine daha soğuk baktıkları, çocuklarının üvey babadan olumsuz etkilenebileceğini düşündükleri için böyle bir karar aldıkları ortaya çıkmıştır. Babalar ise, yeniden evlenme fikrine, toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşım geliştirerek, evin düzeninin sağlanması ve çocukların bakımı gibi nedenlerle, daha olumlu bakmaktadır (ASAGM, 2011, s.145). Önceki araştırmalar ve elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, tek ebeveyn olan kadınların, boşanmanın ardından zaten

alışık olduğu anne-çocuk ilişkisini sürdürdüğü için bu anlamda bir sıkıntı yaşamadıkları ama babaların böyle bir deneyimi olmadığı ilk başlarda tek ebeveyn olmanın zorluklarını kadınlardan daha fazla hissettikleri ve bu nedenle yeniden evlenmeye daha hızlı karar verdiği söylenebilir.

Çocuklarının velayetleri kendilerinde olan katılımcıların hepsi, yeniden evlenme kararı alırken, çocuklarının bir aile ortamı içinde büyümelerini istediklerini söylemişlerdir. Katılımcılara göre, aile ortamı içinde büyümeyen çocuklar kendilerini eksik hissetmekte, annesiz ya da babasız olmak çocuklarda, toplum içinde olumsuz bir duruma neden olmaktadır. Bazı kadın katılımcılar ise boşandıktan sonra, çocuklarına kendisinin sağlayamadığı hayat koşulları için evlendiklerini belirtmişler. Tüm katılımcıların, çocuk sahibi olmak için bir evlilik birliği içinde olmayı önemsediklerini ve bu birliğin çocuk için de önemli olduklarını düşündükleri gözlemlenmiştir. Çocuk sahibi olmayan katılımcılar ise, çocuk sahibi olmak istedikleri için ikinci kez evlenmek istediklerini ifade etmişlerdir

*....(boşandıktan sonra) yeter artık dedim. Benim de anne olmaya ihtiyacım vardı. **Bingül, 48 yaş***

*Bekârdım, kendi evim vardı. Kendi hayatımı idame ettiriyordum.. Benim ikincisi duygusallığımdı, bir de çocuk merakım vardı. Ben çocukları çok severim, istiyordum da bir çocuğum olsun ilk eşimden. Ama olmadı. **İbrahim, 44 yaş***

*.....(İkinci eş adayının) hamile olduğunu öğrendik. Benim için bir baskıydı. Planlamadığım bir şey. Ben de, ya 34 yaşına geldim, aslında geç kaldım. Çocuğumla oturup basketbol oynamayı isterdim. 15 yaşına geldiğinde ya da 20 yaşına, birlikte basketbol oynabilsek... keşke ilk evliliğimden bir çocuk sahibi olsaydım. Bu şekilde telaffuz ettiğim çok olmuştur. Böyle bir fırsatı kaçırmış olacağım. Onlar daha büyük bir etken oluşturdu ve evlenmeyi seçtim. **Yavuz, 35 yaş***

4.4. EŞ SEÇİMİ VE YENİ EŞLE OLAN İLİŞKİ

Evliliğin bitmesinin ardından yeniden evlilik kararının alınması, bireylerin hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrası yaşadıklarından doğrudan etkilenen bir süreçtir. Yeniden evliliğin “çok sorunlu” yapısının temel nedeni olan bu durum etkisini, bireylerin eş seçiminde de göstermektedir.

Katılımcılara, ikinci eşlerini seçme sürecinde ne hissettikleri, hangi kıstaslara göre ikinci eşlerini seçtikleri sorulmuştur. Bu başlık altında oluşturulan bulgular, katılımcıların hem yeniden evlenme nedenleri hem de yeniden evlilikle kurulan ailelere yönelik beklenti ve değerlendirmelerini kapsamakta aynı zamanda toplumsal cinsiyetin, yeniden evlenmelerdeki etkisini tartışmaktadır.

4.4.1. Boşanmış Olmak: Yeniden Evlenmede En Önemli Mazeret

Katılımcılar, toplumdaki malum önyargılar nedeniyle, eş seçiminde oldukça hassas bir dönem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Boşanmış olmanın toplumda bir “başarısızlık” gibi algılandığını, bu nedenle eş seçiminde kendilerini ifade ederlerken bu durumu tekrar tekrar değerlendirdiklerini anlatmışlardır.

*.....birinden hoşlansan önünde bir duvar. Kadın belki senden hoşlansa bile, dul erkek muhabbeti. Çocuğu var, onun da bir ailesi var, açıklama yapacak. Sen kafanda kuruyorsun bunları. Bazen psikolojik olarak saklama gereği hissediyorsun. Ama sonradan bu sefer dürüstlüğün sorgulanacağı için, sonradan yine öğrenecek, sonra söylüyorsun. **Derviş, 39 yaş***

*3 ya da 4 görüşmeden sonra, ben ona boşandığımı söyledim. Onun daha önce böyle bir evlilik hikâyesi yok. İlk başta çok şaşırıyor, üzülüyor. Ben de tamam dedim, bu da buraya kadarmış demek ki dedim. Ama ondan sonra ertesini gün, hiçbir şey olmamış gibi devam ettik. **Hülya, 35 yaş***

*Ben de zaten mazeretimi anlattım hepsini kabul etti (ikinci eşi). Bir kez evlendiğimi, çocuğumun olduğunu... Fakat onun da bir sorunu varmış, çocuğu olmuyormuş, tedavi görüyormuş. Benim de bir çocuğum var ya, ikinci eşim demiş ki, bu evlilik yürür, bunun bir çocuğu var, benim de çocuğum olmuyor, istemez bir daha, ben de bu çocuğu kabullenirim. **Ferdi, 49 yaş***

*.....(ikinci eşi) O adım attı. O bekâr. Benim durumumu hiç bilmiyordu. Daha sonrasında konuşmaya başladık. Ben anlattım durumu, o da tepki vermedi. Sıkıntı teşkil etmedi. Onun ilk evliliği. **Sibel, 32 yaş***

.....Ben hiç bir şeyi saklamadan anlattım ki kız beni bitirsin ya da istesin. Ben ihtimal vermedim. İsteyeceğini de zannetmedim aslında da..... Sen beni böyle biliyorsun ama benim ardımda neler var. Ben sana bunları anlatırsam sen beni bitirirsin dedim..... Ben boşandım dedim olabilir dedi,

*çocuklarım var dedim tamam bakarım dedi. Baktım, ben ne dersem sahipleniyor. **Vedat, 40 yaş***

Katılımcılar boşanmayı, yeniden evlilik kararının ilk evrelerinde bir başarısızlık olarak değerlendirmekte ve boşanmadan sonra karşı cinsle kuracakları duygusal ilişkide olumsuz bir sonuç doğuracağını düşünmektedirler. Bu durumu, bireylerin kendi hayatlarında hissettikleri sosyal etkinin bir uzantısı olarak tanımlayabiliriz. Sadece toplum değil, aynı zamanda boşanan bireyler de boşanmaya karşı –toplum kaynaklı- bir önyargı taşımaktadırlar. Bu nedenle katılımcıların geneli, ikinci eşle kurulacak yeni ilişkide, bu “mazeretlerini” anlatmanın, sorun yaratacağını düşünmektedir.

*Sen çocuklu bir kadınsan, ancak öylesini bulabilirsin, öylesinden başkası sana bakmaz. Öyle bir yargı var. Yani bizde değil. Toplum olarak öyle bir yargı var. İki çocuklu bir kadınsan ya da tek çocuklu da olsan, boşanmış biri bile olsan hiç çocuğun olmasa, seni bekâr bir insan talip olarak görmez. Ki bu yargı bende de oluştu. Öyle bir sentezliyorlar ki seni, ister istemez, bu adam benimle oynar yani evlenmez, mümkün değil diyorsun, korkuyorsun yani kimseye bakamıyorsun. **Sema, 35 yaş***

*Bu devirde de kimse sıkıntıyı almıyor. 4 çocuğu duyan kaçıyor. Şansımı denedim ama sırf çocuklardan dolayı olmuyor.... **Dilek, 42 yaş***

*Hiç evlenmemiş ve yaşı benden küçük insanlar talip oldu. Hem de bayağı fazla. Ben kullanılabileceğimi hissettim. Bir de ben artık, kişiliği oturmamış biriyle yapamam. Benim istediğim birinin beni yönlendirmesi. Bu seferde benden çok büyükler beni istemeye başladı. 45- 50 yaşlarında insanlar. Ben 28, 29 yaşındayım. Onlar da beni ahraz gibi görüyorlar. Senin çocuğun var, benim yaşım var, bu bizi dengeler gibi... **Damla, 34 yaş***

Çocuğu olan kadınlar, boşandıktan sonra çocuksuz bir erkekle evlenemeyeceklerini, çocuklarının, çocuk sahibi olmayan bir erkekle evlenmede sorun yaratacaklarını düşünmektedirler. Bu durumun altında yatan neden, hem çocuklar ve üvey ebeveyn arasındaki ilişkinin yeniden evlilikte sorun yaratması ihtimali hem de çocukların, yeniden evlenmeyle kurulan ailelerdeki ekonomik anlamda bir dezavantaj yaratacağı düşüncesidir. Bir kadın katılımcı, kendisinden daha yaşlı erkeklerin kendisine talip olduğunu, bu durumun sadece çocuğu olmasından kaynaklı olduğu söylemiştir. Diğer bir

kadın katılımcı ise, kendisi ile ilgilenen bekâr bir erkeğe yönelik önyargıları olduğunu, bu erkeğin kendisiyle “ oynamak ” istediğini, cinsellik temelli bir değerlendirmeye anlatmıştır. Bazı kadınlar da, boşandıktan sonra çevrelerinde olmasını istedikleri “ aseksüel ” ve “ korumacı ” erkek figürünün, eş seçiminde de etkili olduğunu belirtmişlerdir.

*....işe başladım. Oranın da sahibi, o da benim hoşuma gitti hani, gitmedi değil. Biz onunla konuşmaya başladık. Ağabey gibiydi, ilk başlarda yanaşması. Hani sığınacak birini ararsın, tamam bu insan dersin. Onda o şeyi almıştım..... Erkeklere karşı nefret hissini yaşıyorlardı. İkinci eşime karşı daha bir sıcaklık hissetmem bu yüzden oldu o bana cinsellikle yaklaşmadı. O daha çok sahip çıkma hissiyle yaklaştı, illa ben bu kızla bir şeyler yaşarım diye değil. O bana, bu kadın dul, ben bundan faydalanırım diye düşünmeyince o yüzden sevgiye döndü iş. **Burcu, 33 yaş***

*Yani ikinci eşim benim hayatımda vardı ama karı-koca anlamında hiçbir şey olmadı. O anlamda Allah razı olsun öyle bir şey istemedi de teklif de etmedi. Sen ne zaman resmiyette ayrılırsan, biz ne zaman evlenirsek öyle bir şey olur dedi.. **Dilek, 42 yaş***

*.....evlen diyenler ya da gel şunla çık diyenler vardı. Kendimden kaç yaş küçüklerle de çıktım, büyüklerle de çıktım. Ama herkesin maksadı farklı..... **Bingül, 48 yaş***

4.4.2. Kadınlık/Erkeklik Rollerine Göre Eş Seçimi

Katılımcıların geneli, yeniden evlenme kararını aldıktan sonra, eş seçiminde evlilik rolleri odaklı kıstaslar geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Evlilik rollerini, toplumsal cinsiyet kalıpyargıları temelinde kurgulayan katılımcıların, eş adayının bu kalıplara göre davranmasının, evliliği devam ettirici, olumlu bir etkiye sahip olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. Kadınlar birden fazla durumu değerlendirirken, erkeklerin en temel kıstasları “ kadınlık ve annelik ” gibi, kadına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkilidir.

Kız bana sordu bana anlatmak istediğin sormak istediğin bir şey var mı diye. Ben de sadece 3 şeyim var dedim. Anneme babama karşı gelmeyeceksin, saygısızlık terbiyesizlik yapmayacaksın, ben en küçük kız kardeşime çok düşkünüm, onlara karşı gelmeyeceksin,. Kabul edersen et, al sana bir sene mühlet dedim. Kimseye bir şey sormam, annem

*görmüş beğenmiş seni dedim. O tamam dediyse benim için bir sorun yok dedim. **Serhat, 29 yaş***

*İşte temizlik, titizlik konusu, yemek konusu.... Biz ilk eşimle beraber yapardık. Bu işte cumartesi Pazar yemeğini yapar temizliğini yapar. Bunlar işte bana cazip geldi. Mesela ilkiyle biz akşam ne yiyeceğimizi düşünürken, bunda bir hafta önceden hazırlanmış yemek gelecek önüme, ev temizlenmiş olacak... Bunlar bana hep artı geldi. **İbrahim, 44 yaş***

*....dedim ki, benim çirkinden bir kez canım yandı... Öleceksem bile iyi bir ailem olsun ondan sonra öleyim. İçi ne olursa olsun dedim. Şimdiki hanımım minyon tipli. Okul yönü zayıf ama evine kilit gibi bağlı. **Ali, 45 yaş***

*Bak dedim, benim bir tane evladım var, ona bakacaksan, onu horlamayacaksan ben evliliğe varım. Yoksa dedim ne sen beni gördün ne sen beni gördüm. Tamam dedi. **Mustafa, 35 yaş***

*Çok bayan arkadaşım oldu. Ben de ölçüp biçiyordum, bu insan benim çocuklarıma katlanamaz. Ben de çocuklarımı başka tarafa savuramayacağım için kabul etmedim. Feodal kültürün onda (ikinci eşinde) çok daha fazla oturmuş olması, çocuklarımla çok daha iyi anlaşabileceği kanaati uyandırdı bende. **Hüseyin, 60 yaş***

*....(ikinci eşinin ailesi) kızımız senin çocuklarına bakacak, sana bakacak, bir şey olduğunda bu kız bizden çıktıysa ölüsü gelir buraya dediler. Yani gerekirse ailemi bile silecektim... kendime yeni bir hayat kuracaktım. **Vedat, 40 yaş***

Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki erkeklerin tamamı, ikinci eşlerini seçerken kadının evlilik rolleri ile ilgili kıstaslar belirlediklerini ifade etmişlerdir. Tek ebeveyn olan erkekler, eşlerinin bakım sağlayıcı rolüne dikkat çekerek, öncelikli olarak çocukları için “bakım sağlayacak” bir eş aradıklarını anlatmışlardır. Bir erkek katılımcı için, eşinin ailesine saygılı olması ve “terbiyesizlik yapmaması” önemli olurken, diğer bir erkek için eşinin yemek, bulaşık, temizlik gibi ev işlerindeki becerisi etken olmuştur. Evlilik rollerinin eş seçimine etkisinde kadınlar ve erkekler arasında belirgin bir farklılık ortaya çıkmıştır. Erkekler, ev işleri ve çocukların bakımı temelinde, kadınların, “bakım sağlayıcı” rolüne vurgu yaparken, kadınlar erkeklerin, “babalık” “iyi bir eş” ve “evi geçindiren” rolünü temel aldıklarını ifade etmişlerdir.

....ben inşaatlarda çalışıyordum. Önceki eşim çalışmıyordu. Bu çalıştığı için cazip geldi. Çalıştığı için, bu beni geçindirir, kimseye muhtaç etmez, sıkıntılarım olmaz diye düşündüm. Bir tane çocuğu var, eşi ölmüş. Öyle derler ya, eşi ölmüş olan sonraki eşinin kıymetini daha iyi bilir diye. Benden 5 yaş küçük eşim. Kıymet bilir dediler. **Dilek, 42 yaş**

Mesela bir adam, kızın büyüdükçe anneannesinde de kalabilir dedi. Baba gözüyle bakacak biri böyle söyler mi? Benim için babalığı taşıyabilmesi daha ön plandaydı. Çocuğum daha küçük yaşta. **Damla, 34 yaş**

İkinci eşimle tanıştığımda, daha önceden bir ilişkisi olup olmadığını, bu ilişkilerde aldatıp aldatmadığını sordum. Çünkü ona yaptıysa bana da yapmıştır. **Hülya, 35 yaş**

.....sabah kalkıp işine gidecek akşam dönecek. Bir erkeğin olacak, güveneceksin. Yeniden çocuk yapabileceksin. Akşam yemeklerinde sofrada hep beraber oturacaksın. Bu şekilde bir aile istiyordum, benim hevesim hep oydu zaten..... Sığınacağım bir erkek olsun artık. **Burcu, 33 yaş**

Bazı erkek katılımcılar ise, ikinci evliliğini daha önceden evlenmemiş birisiyle yapmanın, erkek için olumlu bir durum olduğunu ifade etmişlerdir.

.....kız oğlan kız biriyle evlenmek.... çok güzel bir şey erkek için. Eğer erkeğe, ben sana kız olarak geldim deyip başına kakmazsa, öp de başına koy, cennetten bir huri gibi bir şey. **Ali, 45 yaş**

Bir de insanlar bana dul alma, dulun sorunu bitmez dediler. Çocuğu olur, kendi çocuğuna bakar seninkine bakmaz dediler. Ama kız alırsan, gözü sende açılır, senin çocuklarına bakar, bir de senden çocuğu olunca seni sahiplenir. Kafama da yattı, artık dul almak istemedim. Yanına yattığın zaman ister istemez eski eşi, eski evliliği aklına geliyor, bir yerlerden konu açılıyor, o da senin mideni bulandırıyor. Ya da çocuğu için eski babası şöyle yapardı diyor, bir şekilde içine sinmiyor yanına bile gitmiyorsun. Ama kız aldığın zaman her şeyi seninle yaşamış oluyor. Senin içine siniyor. **Vedat, 40 yaş**

Bu ifadeler ile kadınlar ve erkeklerin ikinci eş seçiminde farklı toplumsal cinsiyet kalıpyargıları temelinde davrandıkları ortaya çıkmaktadır. Özellikle tek ebeveyn olan kadınlar, boşanmadan sonra daha önceden evlenmemiş bir erkekle evlenme ihtimalini elerken; çocuklu erkekler, boşanmadan sonra bile

bekâr ve çocuksuz bir kadınla evlilik yapabileceklerini düşünmektedirler. Erkeklerin daha önceden evlenmemiş bir kadınla evlilik yapmayı, cinsellikle bağlantılı bir şekilde olumlu bir durum olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır.

4.4.3. Eş Seçiminin Zorluğu: Aile ve Çevreden Destek Almak

Boşanan bireylerin eş seçiminde yaşadığı sıkıntılar, bu süreçte aile ya da çevrenin desteğine ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, bu dönemde çevrelerinden ve ailelerinde destek beklediklerini, farklı değerlendirmelerin eş seçiminde yararlı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ailenin de onayladığı biriyle evlenmenin, kadın ve erkeklerin, boşanma öncesi ve boşanma sonrasında yaşadıkları problemlerin, yeniden evlenme kararında yaşanmamasına neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, özellikle kadınlar için çocuklarının, ikinci evliliği onaylaması da, karar alma sürecini daha kolaylaştırıcı bir etki yaratmaktadır.

Yaşı benden küçük olan hiç evlenmemiş biri vardı. Çok da ısrar etti, ailesi falan geldi konuştu. Müdür yardımcımıza rica ettim. Ben artık yanlış mı karar veriyorum diye düşünüyordum. Arkadaşımla da görüşürdüm. O da hayır dedi. Zaten insanın ağzından çıkan küçük bir söz her şeyi anlatıyor.

Damla, 34 yaş

*Sonra ikinci eşim karşıma çıktı. Benim yeğenim vardı ona sordum, bu kız nasıl diye. Ben çok çile çektim, bu saatten sonra güzellik falan arayacak değilim, ben bununla geçinir miyim sen bana onu söyle dedim. O da, dayı bu iyidir, iyi niyetlidir, sen bunu al dedi. **Ali, 45 yaş***

*Diyorsun ki, birinci hatayı biz yaptık da ikincide bir aileyi dinleyelim, vardır bunda bir keramet. Annen baban birine kefil oluyorsa, ondan korkma. Bu kıza ailem ısınmış. Ailesini görmüş annem. **Serhat, 29 yaş***

*.....sonra ikinci evlilik gündeme geldi. Bunu tabi ki çocuklarıma sorma, onların da fikrini alma şeyim var. Kızım anne biz kardeşimle birlikte yolumuzu çizeceğiz, okuyacağız bir meslek sahibi olacağız dedi. Sen o zaman bayağı bir yaşın ilerlemiş olacak. Sen şu anda evlen bizi hiç düşünme dedi. Ben de o yüzden gönül rahatlığıyla evlendim. **Aysel, 43 yaş***

Eş seçiminde, bireylerin ailelerinden aldığı desteğin önemli olduğu gerçeğinin yanında, zaman zaman ailelerin bu evlilikleri onaylamadıkları ve bu durumun yeniden evlenme sürecini olumsuz etkilediği durumlar da ortaya çıkmıştır

*...(ailem) bana bekâr kız buldu. Hiç evlenmemiş. Bekâret anlamında. Ben her defasında reddettim. Hatta bir tanesiyle görüştüm.. Diyorum ya babamlar sıcak bakmadıkları için alternatifleri düşündüm evlilik için. O da mesela bekâr kızdı. **İbrahim, 44 yaş***

*Ben geldim annelere söyledim, biz istemeyiz Kürdün kızını, bizi mi bıçaklatacağın, bizi öldürtecek misin? Ki benim eşim namazını kılar, kayınpederim hacı, kayınbiraderim hacı. Onlar öyle insanlar değil..... İnsanlıkları ben onlarda gördüm. **Vedat, 40 yaş***

Katılımcıların ifadelerinden, ilk evliliklerde olduğu gibi, yeniden evlenmede de aile onayının alınmasının yeniden evlenmeyi hızlandırıcı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, ailenin sadece evlenmeye zorlayıcı bir kurum değil aynı zamanda eş adayını, belirli kültürel, dini ya da ırksal nedenlere göre de değerlendiren bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Daha yakın aile ilişkilerine sahip bireylerin yeniden evlenmede böyle bir aile onayına ihtiyaç duymaları belki de ilk evlilik ve yeniden evlenme kavramları arasında görülen en büyük benzerliktir.

4.4.4. Benzer Hayat Deneyimleri

İkinci eşi seçerken, benzer kültür ve hayat deneyimlerinin önemli olduğunu ifade eden katılımcılar da vardır. Bu katılımcıların ortak noktası, eşler arasında sosyal hayat ve kültürel olarak benzerliklerinin olmasını, evliliğin devamlılığında önemli olarak değerlendirmeleridir. Bu katılımcıların ortak özelliklerinin, daha sosyal bir hayat tarzı benimsemeleri olduğunu göz önüne aldığımızda, böyle bir yaşam tarzına sahip bireylerde, eş adayının sadece evlilik içindeki rolleri değil aynı zamanda sosyal çevredeki kişilik imajları da önemlidir.

İkinci eşim, ilk eşimin yaptığı her şeyi daha iyi yaptığına ya da daha iyi yapacağına inandırdı beni. O yüzden kabul ettim. İlk eşimden bulamadığım şeyleri, mesela işte saz çalması, müzikle yakından ilgilenmesi, devrimcilik yönünden sosyalist olması yönünden. Mesela ilk eşimde onlar hiç yoktu. Bir miting, bir eylem, bir sendika, bir halk evi

*kültürü falan yoktu. Bunda onların olması etkili oldu benim ona yönelmemde. **İbrahim, 44 yaş***

*Çok örtüştü birbirimizle. Siyasi görüş de var. Aktif değildim. Önceden öyleydim. Solcuyum. Eşim de zamanında bayağı aktifmiş. Çok önemli bir şey. Önem veriyorsan hayata yansıyor. Mesela o çok önem veriyor. Onun belki tamamen hayatı o. **Sibel, 32 yaş***

*İlk eşim akademisyendi, birlikte çok fazla ortak noktamız vardı ama ilişkiye bakışımız, dünyaya bakışımız çok farklıydı. Bu eşim üniversiteyi terk etmiş okumamış. Birbirimize çok iyi uyum sağlıyorduk. Kant, Hegel, Marx bilmiyor eşim, ama konuşacağımız çok şey var. Ben ona bir şey anlattığımda çok güzel sorular soruyordu mesela. Hayata bakışını çok sevdim onun. Çok insancıl, çok daha eşitlikçi, hiç kadın erkek kavramı yokmuş gibi bir insandı. **Hülya, 35 yaş***

*Bir arkadaşım vasıtasıyla tanıştım ikinci eşimle. Arkadaşım anlattı bana. İşte temiz, düzgün, eşi vefat etmiş, bir oğlu var, devlet memuru, O da doğulu. Bu önemli değildi ama önemli oldu. **Damla, 34 yaş***

4.5. YENİDEN EVLENME VE ÇOCUKLAR

Yeniden evliliklerde, boşanma ve yeniden evlenme süreciyle ilgili, eşlerin yaşadıkları sorunlar, çocuklar tarafından da paylaşılmaktadır. Çocuklar, ebeveynlerinin boşanması öncesi sorunlarına şahit olmakta, ikamet değişikliği, ebeveyn kaybı gibi çocuk için oldukça sorunlu olarak değerlendirilen süreçleri yaşamaktadır. Bunlara ek olarak tek ebeveyn olan bireylerin yeniden evlenmesiyle birlikte çocuk, yeni bir ebeveyn ile yeni bir ilişki geliştirmek durumunda kalmaktadır.

4.5.1. Tek Ebeveynlerin Yeniden Evlenmesi

Çocuk sahibi olan katılımcıların hepsi, çocukların olmaması durumunu, yeniden evlenmeyi kolaylaştırıcı bir etken olarak değerlendirmişlerdir. Bu durumun temel nedeni, boşanma ve yeniden evlenme sürecinin iç içe geçtiği durumdur. Boşanan bireyler, bir taraftan aile ve toplumdan kaynaklı sorunlarla mücadele ederken diğer taraftan da çocuklarının sorumluluklarını hissettiklerini ve bu durumun yeniden evlenmeyi zorlaştırıcı özelliğini her dönem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Çocukların durumu ile ilgili yaşadıkları zorluğu anlatan katılımcıların

büyük çoğunluğu kadınlardır. Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakılacak olursa, kadınlar “çocukların bakımından sorumlu” oldukları annelik rolünü hem boşanma hem de yeniden evlenme sürecinin her döneminde hissetmektedir.

*Yeni bir düzen kuruyorsun çocukları o düzende nereye oturtturacağını bilemiyorsun. Bir evlilik yapacaksın ama çocuklarını o evlilikte nasıl bir pozisyona koyacaksın? İkinci evlilikte en büyük sıkıntılardan biri de o zaten. Çocuğun varsa, çocuğunla beraber bir evliliğin içine girmek, hele de çocuk küçükse çok ciddi sıkıntı.....Aslında bir kadının yeniden evlenmesi, çocuklarının gözüne bakamaması demek oluyor. Çok büyük sıkıntıydı. Ben söyleyemedim onlara (çocuklarına). Annem söyledi.....Düğüne, nikâha, kınaya da getiremedim. **Sema, 35 yaş***

*....İkinci evliliği tutturmak çok zor. Ama çocuklar olmazsa daha kolay. **Vedat, 40 yaş***

*Zor yani ikinci evlilik. Çocuklarla birlikte ikinci evlilik yapmayı kimseye tavsiye etmiyorum. Anca şöyle olur, hayatında biri olur evli ya da bekâr, sana destek olur. Her zaman yanında hissedersin ancak o şekilde olur yoksa çocuklarla evlilik zor. **Dilek, 42 yaş***

*Evli olduğum sürece annem babam, benim ilk evliliğimden olan çocuğumu, bu evliliğin de bozulmasını diye vermediler, hep onlar baktı. Annem bir taraftan bacım bir taraftan, çocuğu bize vermediler. Çocuk aramızda yatıyor, annemle bacım, çocuk uyuduktan sonra gece gelip, çocuğu alıyorlar hanım alışmasın diye. Çocuğu iyice bizim elimizden aldılar. Babamlar, çocuğu vermeyip bana iyilik yaptıklarını düşündüler, evliliği bozulmasını diye falan. Ama bana düşmanın kralını yetiştirdiler aslında. **Ferdi, 49 yaş***

İlk evlilikten çocuğu olan tüm katılımcılar, yeniden evliliğin en sorunlu yapısının çocuklardan kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta bir erkek katılımcı, ilk evliliğinden olan çocuğunun, ailesi tarafından, ikinci evliliği de bozulmasını diye verilmediğini anlatmıştır. Bu durum, ilk evlilikten olan çocukların ikinci evlilikte, bazen bir risk olarak görüldüğünü açıklamaktadır. İlk evlilikten olan çocuklara yönelik böyle bir algının, toplumdaki üvey ebeveynlere yönelik önyargı olduğu

düşünülebilir. Stanton (1986, s.201), üvey ebeveynlerin toplumun değer yargıları sisteminde “kötü” olarak yer aldığını belirtmiştir. Dolayısıyla çocuk ve üvey ebeveyn arasındaki sorunların evliliğe yansıtacağı ve bu evliliğin de çocuktan kaynaklı sorunlar nedeniyle biteceği endişesiyle katılımcılar, çocukları bu evliliklerde bir sorun kaynağı olarak değerlendirmektedirler.

4.5.2. Çocukların Araçsal Roller

Araştırma bulguları, çocukların ebeveynler için boşanma ya da yeniden evlenme süresinde bazı “araçsal rollerini”nin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Boşanma sonrasındaki bazı durumlarda çocuklar, ebeveynlerin öfkesine maruz kalabildiği gibi, yeniden evlenmenin ardından, öz ebeveynleri tarafından aile içi düzenin oluşturulması adına baskı da görebilmekte ya da evliliğin devam etmesi için, gereğinden fazla ilgiye maruz kalabilmektedirler. Tüm bu durumlar, ebeveynler tarafından yeniden evliliklerde çocukların sahip olduğu araçsal rollere gönderme yapmaktadır.

4.5.2.1. Boşanmadan Sonra Çocukların Kullanılması

Çocuklara ebeveynleri tarafından yüklenen bu araçsal roller, bazı durumlarda çocukların yararına olabileceği gibi, özellikle sorunlu bir boşanma dönemi geçiren çiftler arasında, çocukların ruh sağlığında etkili olabilecek durumlar da yaratmaktadır.

*Ben de (boşanmadan sonra) çok çektim oğlum da çektii. Yani, çocuğun kreşine gidip, senin anneni, anneanneni bıçaklayacağım, 5 yaşındaki çocuğa... Çocuk kekelemeye başladı, tedavi gördü bir sene, sonra normale döndü ama o travmalar bile çok etki bıraktı. Hala da nefretle anıyor, nefretle anmasına sebebiyet verdi. İstemezdim böyle olsun. **Sema, 35 yaş***

Benim tek korkum, çocuğumu alıp götürürler ve bir daha vermezler, kaçırlar diye olmuştii. Ama (ilk eşinin de) evladı sonuçta, ona da bir şey yapmaz diye düşünüyordum hep. Ama sonra çocuğu kullanmaya başladı. Çocuğu alıyordu, sonra çocuğu 15 dakika sonra geri bırakıyordu. Yarım saat sonra kapıya tekrar

*gelip, ben çocuğuna harçlık vereceğim diyor. Verdiği harçlık da işte şimdinin 2-3 lirası gibi. **Burcu, 33 yaş***

*Boşandıktan sonra bir kere babasına gönderdim. 3,5 yaşındaydı. O zaman çok zor geldi. Kızımın yatağında yattım. Geldiğinde mutlu olup olmadığını sordum, O da ben ağladım anne sen olmayınca dedi. Bir kere daha aldı. Çocuğun sesini kayıt etmiş. Babayla birlikte kalmak istiyor musun diye konuşturmuş çocuğu. Çocuk da çok etkilenmiş, anne ben yerde yattım, ağladım yanıma gelmedi dedi. **Damla, 34 yaş***

*Ben eşimle yaptığım kavgadan sonra annelere küçük çocuğumla gittim. Anneler eğer küçük çocuğu getirirsen, eşin arkadan gelir, dayanamaz dediler. **Dilek, 42 yaş***

*Ben çocuğu göstermek istemedim mahkeme sürerken. Sınava girmeye gittim Sakarya'ya. Babaanneme, (ilk eşi) gelirse sakın kapıyı açma dedim. Ya dedim çocuğu kaçırıp Almanya'ya götürürse nasıl alacağım? Bu bir gece saat 3 buçukta sarhoş geldi eve, çocuğu görmek için. Mahalle birbirine girdi. Millete rezil olduk. Millet, sevgilisi geldi, dostu geldi diye.... Çok da umurumda değil zaten. Polisi aradık bunu aldı götürdüler falan... **Betül, 30 yaş***

Boşanmadan sonra çocukların -özellikle erkekler tarafından- boşanılan eşle yeniden birleşmesi için bir arabulucu gibi kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bazı babalar, çocukları görme bahanesiyle, kadınlar için yeniden sorun yaratırken bazı babaların da, boşandıkları eşlerine yönelik öfkelerini çocuklara yansıttığı görülmektedir. Bir kadın katılımcı da, eşiyile yaşadığı bir kavgadan sonra annesinin evine geri geldiğini, annesinin eğer çocuğunu alırsa, kocasının arkasından gelebileceğini söylediğini anlatmıştır. Bu ifade, çocukların boşanmadan sonra "arabuluculuk" rolüne en güzel örnektir. Tüm bu durumlar, çocukların boşanma öncesi yaşadığı aile içi sorunların boşanmadan sonra da tekrarlandığını göstermektedir. Yalnız burada dikkat çeken nokta, çocuklarını bu şekilde "kullanan" ebeveynlerin çok sorunlu bir boşanma dönemi geçirdikleridir. Böyle bir dönemden çıkan çocukların, boşanma sonrası da aynı şeyleri deneyimlemesi, çocukların ileriye dönük, sorun çıkarıcı ebeveyni hakkında olumsuz yargılara sahip olmasına neden olmaktadır.

Çocuk üç sene boyunca her gittiğinde, ağlayarak geri döndü. Daha sonra aramamaları benim de işime geldi. Ama çocuklarda çok büyük etkilere sebep oldu. Aranmamak, sorulmamak, Terk edilmek psikolojisi yarattı. Psikolojik destek almak zorunda kaldım.

Sema, 35 yaş

*.....çocuk onda (boşandığı eşi) kalırken, senin annen kötü kadın, bizi anneannen ayırdı falan diyormuş. Evinde silah vardı, çocuğa silahı gösterip, biraz büyü anneni git vur diyormuş. Çocuk o dönemlerde, anne ben gitmek istemiyorum diyordu. Ben de istersen gidersin, istemezsen gitmezsin diyordum. **Burcu, 33 yaş***

Yani benim kızım babasını hala sarhoş, annesine eziyet eden, ağlatan bir adam olarak görüyor. Gözünün önünde dayak yedim. 3,5 yaşındayken beni öldürmeye çalıştı onu hala unutamıyor.

Betül, 30 yaş

4.5.3. Boşanmadan Sonra Çocuklarla Olan İletişim

Boşanma, hem eşler hem de çocuklar için sonrasındaki yaşantıları etkileyebilecek bir güce sahiptir. Aile yapısının değişmesi, ikamet edilen yerden taşınma ve buna bağlı olarak sosyal çevrenin değişmesi, çocukların okul başarılarının etkilenmesi, eşlerin yaşadıkları kırgınlık ve öfke, sosyal desteğin azalması, aile içi gelirdeki değişiklikler gibi oldukça çok boyutlu bir değişim yaratır ve aileyi bir sistem olarak oldukça etkiler (Hetherington, 1993, s.39-40). Çocuk sahibi olan tüm katılımcılar boşanmadan sonra, yeniden evliliklerde çocuğu ile birlikte yaşasın ya da yaşamasın, bir “eksiklik” hissettiklerini ifade etmişlerdir. Eksiklik yaratan durumun, boşanan bireylerin, çocukların bir ebeveynin eksikliğini yaşamasında kendilerini sorumlu tutmaları, ebeveyn olarak önceki evliliklerini sürdürememeleri ve yeniden evlenmeleri olduğu gözlemlenmiştir.

*....benden başka kimsesi yok. Babası adam gibi adam olsaydı, büyüdükten sonra baban da sahip çıksın sana derdim..... Arada bir gelip, anne sen her şeyi benim için yapmışsın dediğinde dünyalar benim oluyor.... **Burcu, 33 yaş***

Kızım ile kesin ayrılık oldu. Ama gönül bağımız var. Bir araya gelemiyoruz. Hala da öyle. Telefonlaşıyoruz, elimden geleni

yapıyorum, gönlünü yapmaya çalışıyorum ama daha ilerisine geçemiyoruz çünkü yan yana değiliz. Mesela kızımın bir tatile gidemiyoruz, şimdiki eşim var.... **Ali, 45 yaş**

..... (boşanmadan sonra) baktım psikologla falan olmayacak bu işin çözümü çaresi bende. Bu çocuğu da kendini de düzelteceksin. Canımız mı sıkıldı? Hemen dışarı çıkıyoruz. Bir tane kitap mı istedi? Ben iki tane aldım. Herkes uyuturken bir kitap mı okuyor? Ben 5 kitap okudum. İngilizce kursuna verdim, piyanoya verdim... O süreçte acımızı sıkıntımızı, yalnız çocuk büyütmenin verdiği eksikliği kapattım. **Damla, 34 yaş**

Ben ona her ay, düzenli bir şekilde 300-400 lira, imkânım ne elveriyorsa gönderdim.....ben garibanlıktan geliyorum, zengin bir aile çocuğu değilim yani, ama oğluma da çok lüks hayat yaşatmışımdır. Ne isterse... Mesela benim oğlumun şu an cebinde bir buçuk milyarlık telefon vardır. Daha geçen iki milyar vererek tablet aldım. Bilgisayar en üst modeldir ta üçüncü sınıftan beri. Her sene bilgisayarını yenilerim. Yani sonuçta ben onları ekonomik olarak da yıpratmadım. **Orhan, 44 yaş**

..... (çocuklarım) dayak yemediler, ben dayak yedim. Her şeyi ben üstüme alıyordum. Çocuklar da şahit oluyorlardı dayak yememe. Şimdi büyük oğlum, anne ben şimdi olsa seni dövdürmezdim, (katılımcının ikinci eşini) onu öldürürdüm diyor. **Dilek, 42 yaş**

Şimdi mesela ikinci eşimle ayrılacak bile, en azından annesinin bir geliri var diye kafamı çok kurcalamaz. Ben yine çocuğuma sahip çıkarım, üzerime düşen neyse yaparım. Önceki çocuklarımda olduğu gibi olmaz. Önceki eşimin bir geliri yok, mesleği yok. Benim verdiğim parayla kirasını verip, annesinden harçlık alıp, kaymakamlık yardımıyla geçinen biri. **Derviş, 39 yaş**

Boşanmanın, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiyi olumsuz şekilde etkilediği bir gerçektir. Çocuklar zaman zaman boşanmadan dolayı ebeveynlerine öfke duyabilmekte, bu olaydan dolayı her zaman ebeveynlerini suçlayabilmektedirler. Boşandıktan sonra, çocuğu ile ayrı yaşayan ebeveynlerin tamamı, boşanmanın çocukları ile olan ilişkilerine sekte vurduğunu ifade etmiştir. Boşandıktan sonra çocuklarından ayrı yaşayan erkeklerin, çocuklarının özellikle fiziksel ihtiyaçlarına vurgu

yaptıkları, duygusal ihtiyaçları ile değerlendirme yapmadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum erkek katılımcılarda, çocukların duygusal ihtiyaçların, çocukla birlikte yaşayan ebeveyni tarafından karşılanması beklentisinin olduğunu açıklamaktadır. Çocuklarından ayrı yaşayan erkekler, boşanmadan sonra çocukları ile duygusal iletişimi devam ettirmekte güçlük çektiklerinden dolayı, çocuklarının maddi ihtiyaçları gibi diğer farklı tarzda ihtiyaçları karşılamaya yoğunlaştıkları görülmektedir. Boşanmadan sonra çocukları ile yaşayan kadınlar ise, çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına daha yoğunluk verdiklerini ifade etmiştir. Bir kadın katılımcı, ikinci evliliğinde tüm her şeyi üstüne aldığını, bu zorlukları çocuklarına yansıtmak istemediğini söylerken diğer bir kadın katılımcı da, boşandıktan sonra çocuğuna “gereğinden fazla” ilgi gösterdiğini anlatmıştır.

4.5.4. Çocuk ve Üvey Ebeveyn

Katılımcıların belirttikleri bir diğer önemli nokta çocuklar ile üvey ebeveyni arasındaki ilişkidir. Yeniden evlikle kurulan ve eşlerin önceki evliliklerinden olan çocukları ile birlikte yaşadıkları aileler alanyazında karma aileler (blended family) olarak geçmektedir. Peek, Bell, Waldren ve Sorell'in 1988 yılında yaptıkları çalışma, üvey çocuğun olduğu ailelerde, çocuğun bir numaralı stres faktörü olduğunu göstermektedir (Skinner ve diğ, 2002, s.79). Çocukların üvey ebeveyni kabul etmediği durumlar olduğu gibi, üvey ebeveyn tarafından çocuğa yeterince ilgi gösterilmemesi, çocuğun dışlanması ve üvey ebeveyn tarafından kabul edilmemesi gibi durumlar da ortaya çıkabilmektedir.

*Hanım, benim ilk evliliğimden olan kızım için “elin p...i” dedi. O benim canım ya. Tamam, kötü olabilir ama evladını kim dışlar? Bak dedim ayağını denk al, bir çocuk yaptım, bir daha yapmam dedim. Bana göre bir şey yok, sen bilirsin dedim.....ister istemez çekememezlik, istememezlik oluyor.. **Ali, 45 yaş***

İlk evlilikte mesela senin çocukların, döker de saçar da. Ne yaparsa yapsın, senin çocukların. İkinci evlilikte sürekli bir koruma ihtiyacı. Yani tek ben olsam sorun değil. Ama sürekli çocuklarını koruma ihtiyacı duyuyorsun. Benim çocuklarımı hiç kabul edemiyorlar. Mesela benim çocuklarımdan biri düşer, iyi oldu oh

der kaynanam. Mesela bir düğüne gideceksin, eşim, ilk evlilikten olan çocukları götürmezdi. Utanıyordu. Ben çok üzülüyordum, mahvoluyordum. **Dilek, 42 yaş**

.....çocuklardan dolayı kaynaklanan problemler oluyor. Zaten hep ikinci evliliklerde çocuklar bahane. Ya o ya ben (ikinci eşi) diyor. Ben de, eğer benim çocuklarımı dışlarsan, dışarı kaçırmaya çalışırsan, seni kapının önüne koyarım dedim. Ben bu zamana kadar şu kadar evlilik geçirmişim, bundan sonra isterse dördüncü beşinci kez olsun, ne olacak dedim. Gözüme görünmez. Evlatlarım bir tarafa, kendim bir tarafa. Çocuklar daha fazla düşünüyor. Kendini düşünecek vakit bulamıyorsun. Çocuklarımla iyi olsun da, ben nasıl olsa iyi olurum. Çocuklarım dışlanmasın.. **Mustafa, 35 yaş**

(çocuğum ve ikinci eşim arasındaki) o dengeyi kurmakta zorlandım. Bir yıl bir alışma süresi oldu. Daha çok kapışıyorlardı. Araya girince, eşim, sen hep kızını kayırıyorsun diyordu. Bu sefer eşimle ben kavgaya tutuşuyorduk. Şimdi şimdi oturturdum. Kızım yokken eşimle konuştum, bak o çocuk, onun alışma süresi var..... Eşim yokken de kızıyla konuştum, sen evleneceksin, ben bu adamla kalacağım diye. Böyle arabuluculuk yapa yapa, eskiye oranla birbirlerine daha anlayışlı bakıyorlar. **Burcu, 33 yaş**

Katılımcıların, çocuklar ile üvey ebeveyn arasındaki iletişimde en dikkat çektikleri nokta, üvey ebeveynin, katılımcıların ilk evliliklerinden olan çocukları kabul etmeme riskidir. Bu durum hem aile içi iletişimi etkilerken hem de yeniden evliliklerin en kırılgan olduğu noktadır. Yeniden evlenmede, ebeveyn ve çocuk arasındaki gerilim, kişilerin boşanma kararı almalarındaki en büyük etken olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun araçsal rolü, böyle bir durumda “evliliği devam ettirici” ya da “evliliği bitirici” bir özellik taşımaktadır.

Çocukların, yeniden evliliklerin devamında böylesi önemli bir role sahip olmaları, üvey ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin niteliğini de etkilemektedir. Bazı katılımcılar çocuklarına bu yönde bir baskı yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Huzurlu, mutlu bir çocuk ama ikinci eşimle sıkıntı yaşıyor. O benim babam değil, bana emir veremez diyor. Ben de tamam baban değil

*ama aynı evde yaşıyorsunuz. Bir yerde dediklerine tamam demek zorundasın, bu evin erkeği. Ben onun dediklerine tamam diyorsam sen de tamam diyeceksin diyorum, o konuda biraz baskı uyguluyorum. Evde bir erkek korkusu gerekiyor. Çünkü kız çocuklarının şimdiki durumu erkeklerden daha berbat. **Burcu, 33 yaş***

*..... iki arada bir derede kaldım. Çocukları baba diyeceksiniz diye zorladım. Yani baba deyin ki, adam kendini baba gibi hissederse sizle çok uğraşmaz diye düşündüm. Hâlbuki çok saçma. Bırak, çocuklar ne demek istiyorlarsa desinler. Niye zorluyorsun ki. Bir de eşim çok istiyordu baba demelerini. İşte, senin çocukların bana daha baba demedi. O mutlu olsun diye zorladım çocuklarımı. Çocuklar, bizim babamız var anne, bizi zorlama, söylemek istemiyoruz dediler. Ben de, ne olur, benim huzurumu istiyorsanız söyleyin dedim. **Dilek, 42 yaş***

Ekonomik özgürlüğü olmayan kadınların, üvey ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin normalleşmesi için, çocuklara zaman zaman daha baskıcı davrandıkları ortaya çıkmıştır. Bu baskının nedeni, kadınların ekonomik durumlarından kaynaklı olarak, boşanma sonrası yaşadıkları problemlerin tekrar yaşanmaması için, çocukların “evliliğin devamlılığını sağlayıcı” rolünden yararlanmak ve bu şekilde “normal bir aile” yaratmak istemeleridir. Tüm bu bulgular çerçevesinde ortaya çıkan bir diğer durum da, yeniden evlenmeyle kurulan ailelerin “normalleşme” sürecindeki yaşadıkları zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Toplumda, yeniden evlenmeyle kurulan ailelerin “çekirdek aile” oldukları yönünde genel bir kanı vardır (Stanton, 1986, s.202). Aynı düşünce, yeniden evlenmeyle kurulan ailelerin kendi deneyimleri özelinde çok da geçerli görünmemektedir. Bu durum, üvey ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin sorunlu olduğu durumlarda geçerliliğini yitirmekte ve bu aileler, yeni kurdukları ailelerin, ilk evliliklerinde deneyimledikleri “çekirdek aile”ye özgü durumların yaratılması için çocukları bir kurtarıcı olarak görmektedirler.

4.5.5. Yeniden Çocuk Sahibi Olmak

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer bulgu da, ikinci evlilikten çocuğu olmayan katılımcıların, ikinci eşlerinin çocuk istemeleri halinde, bu çocuğa evliliğin devamlılığında kilit bir rol yüklemeleri ve çocuğun, diğer eşin kendisini anne ya da baba olarak hissetmesini kolaylaştırdığı, bu şekilde evliliğin devam etmesini sağladığı düşüncesi olmuştur.

bana sorsan, ben istemiyordum çocuğu. Fakat eşim, nihayetinde bayandır anne olmak ister, hatta bir çocukla da kalmak istemiyordu ama ben orada da baskıcı davrandım. Çünkü onun da o duyguyu yaşaması gerekiyordu. O yüzden razı oldum. Hüseyin, 60 yaş

.....ikinci eşim istedi. Çocuk olmazsa benim için bir sıkıntı yok. Sonuçta ben babalık duygusunu yaşamışım. Bir kızım olsun isterim ayrı bir mevzu da. Olursa olur, olmazsa olmaz. Derviş, 39 yaş

İlk evliliğimden 3 tane çocuğum var, ikincisinden 1 tane. Aslında bağlılık olsun diye doğurdum. Annemler dedi, eğer bir tane daha doğurursan bağlılık olur, arada sıcaklık olur diye. Ama hiç alakası yok. İlk evliliğim gibi oldu sonuç. Dilek, 42 yaş

....kız olduğu için, bir çocuk özlemi yaşıyor. Bir de doğulularda çocuk çok önemli. Özellikle erkek. Bir tane erkek çocuğum var. Halen de istiyor. Ben istemiyorum. Bir kız olsa olur ama yok. Bu devirde iki tane zaten öncekinden var, bir de bu var. Büyüdükçe masrafları artıyor. Vedat, 40 yaş

(ikinci eşi) o, çocuk istiyor, ben şu anda istemiyorum. Sevmediği birinden iki çocuğu olmuş. Benden de istiyor da ben biraz bekle diyorum. Biraz aile tam otursun, birbirimizi sevelim sayalım. Sen anneliğini bil, onlar çocukluklarını bilsin. İkimizin kanından bir tane olsun. Mustafa, 35 yaş

Bu ifadeler, aslında ikinci evliliğini yapan kişilerin, ikinci evliliklerin sorunlu yapısını bir şekilde bildiklerini ve yeni kurulan bu ailenin “normalleşmesi” adına bazı çözümler geliştirdiklerini göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bunu sağlamak adına, ikinci eşlerinden çocuk sahibi olmak istemeleri bu duruma kanıttır. Daha önceden çocuk sahibi olmayan bireylerle evlenen katılımcılar, eşlerinin

de annelik/babalık duygusunu yaşamaları gerektiğini, bu durumun evliliğe yönelik olumlu katkıları olacağını düşündüklerin ifade etmişlerdir.

4.5.6. Karma Ailelerdeki Çocuklar: Yeni Aile, Yeni Kardeşlik

Yeniden yaratılmak istenen bu aile ortamı, yeniden evlenen bireylerin önceki evlilikleri ve ikinci evliliklerinden olan çocukları arasında “yeni bir kardeşliğe” evrilmektedir.

*(ikinci eşinden olan çocuğu) ilk doğduğunda hadi ablası hadi abisi diyerek bir nevi kaynaştırmış da olabilirim. İşim olmasa bile iş çıkarıp, onlarla vakit geçirmesini sağladım. Beraber kaynaşsınlar diye. Mesela benim çocuklarım çok kolay üstlendi bundan olan çocuğumu. Çok seviyorlar. **Aysel, 43 yaş***

*(ikinci eşi, eşinin ilk evliliğinden olan çocuğuna) amca olarak lanse etti beni iki üç sene. Benim bu eşimden oğlum olunca, konuşmayı öğrenince o da amca demeye başlayınca biz bu lüğatin doğru olmayacağını düşündük. Çocuklar birbirlerinden ayrı düşerler. Biri öz baba, biri amca. Sonra büyük oğlana amcayı yasakladık. Baba diyeceksin bana. Küçük oğlan da onunla birlikte baba dedi. **İbrahim, 44 yaş***

*...oğlum ilk zamanlarda bizimle kaldı. Benim ikinci evliliğimden olan ilk çocuğumu da gördü. Ona da kardeşim dedi. Ama ikinci çocuk olduğunda, annesindeydi. Annesi bir gün telefon etti bana dedi ki, ya çocuğu çok fazla çağırma çünkü çocuk kardeşlerini kiskanıyor. Ama ben yine de çağırdım tabi ki. Dedim ki, oğlum sen benim ilk göz ağrısın, ben seni hiçbir zaman ayırt etmem onlar da kardeşin ama ben seni hiçbir zaman unutmam, sana olan sevgim azalmaz. O şekilde çok güzel konuştum yani. **Orhan, 44 yaş***

*.....(ilk ve ikinci evliliğinden olan çocukları) kardeşler. Asla tersi olamaz. Küçük daha baba kavramını bilmiyor. Ama büyüğe baba önemli değildir, ikinizi de ben emzirdim ben büyüttüm dedim. Siz sakın özlük üveylik yapmayın. Yarın bir gün ölürsem o senin öz kardeşin dedim. Aynı karından çıktınız kardeşsiniz. **Betül, 30 yaş***

Farklı ebeveynlerden olan çocuklar arasında yaratılmak istenen bu kardeşliğin, yeni ebeveynler tarafından da desteklendiği durumlarda, ailelerin daha hızlı “normalleştikleri” ve bu durumun, ikinci evliliğin

devamını sağlayan en büyük etken olduğu ortaya çıkmıştır. Walsh (1992), üvey kardeşliğin, karma ailelerin başarısı için hayati önem taşıdığını, Visher (2003) de, üvey kardeşler arası ilişkilerin, tüm aile bütünleşmesi için olumlu etki yarattığını ifade etmiştir. Dolayısıyla eşlerin farklı evliliklerden olan çocuklar arasında yaratmaya çalıştıkları kardeşlik bağı, hem çocuklar arasındaki iletişimi güçlendirme hem de evliliğin devamlılığını sağlama açısından oldukça önemlidir.

.....(ikinci eşi) babalığı seven bir insan. Babalık rolünü o kadar oturturmuş ki kendine. Çocukların ihtiyaçlarını karşılamak açısından olsun. Onların ne istekleri varsa cevap vermeye çalışıyor
Aysel, 43 yaş

..... ben ikinci eşimden olan çocuğuma bir şey aldığımda, bana ilk evliliğimden olan çocuğuma da bir şey aldırır (ikinci eşi). Ya da kendisi alır. Ben eş konusunda çok şanslıyım. **Orhan, 44 yaş**

Ama mesela en büyük korkum, ikinci evlilikte çocuk yapmaktı ve iki ayrı babadan olan çocukların birbirini kıskanması, ya da birinden birinin daha kibirli, şımarık olması gibi, en büyük korkum oydu. Ben onu hiç yaşamadım. Yani en büyük korkumu yaşamadım. Üçüncü kez anne olurken, ya bu adam kendi çocuğuna çok değer verir benim çocuklarımı ezerse, ikincisi de bu çocuklar babasız olmalarından dolayı diğer çocuğa bakıp, kötü hisler, kıskançlık beslerler mi? Hep bunu çok düşünmüştüm. Ama yaşamadım. İnanılmaz derecede çok sevdiler birbirlerini. **Sema, 35 yaş**

Eşimin güçlü bir yapısı var. Otoriter biri. Çocuğum adına da benim için de böyle olması daha iyi. Bir şeyleri kontrol eden, ilgilenen, otoriter biri olmasaydı, ben bu sefer özlük üveylik mi yapıyor diye daha da çok üzülecektim. Acaba arada kan bağı yok, o yüzden mi benim çocuğumu sahiplenmiyor diyecektim. İlla ki kızdığı noktalar olacak, bize de kızdı babalarımız. Ama sahiplendiğini sevdiğini görünce mutlu oluyorum. Yine kızınca dokunuyor bana çünkü ciğerin ama niyeti bilince sorun olmuyor. **Damla, 34 yaş**

4.5.6.1. Çocuklara Özel Davranışlar

Karma ailelerin en büyük sorun kaynağı olan, çocuklar-ebeveynler ya da farklı evliliklerden olan çocuklar arası ilişkilerin normalleşmesi adına,

zaman zaman ebeveynlerin “çocuklara özel” davranış kalıpları sergiledikleri de ortaya çıkmıştır.

.....Ben çok heyecanlıydım. İşte ona (ikinci eşinin ilk evliliğinden olan çocuğu) ne yapabilirim? Eşim şu ihtiyacı var derdi, hemen yapardık. Böyle bir kabullenme oldu bende. Duygusal olarak, korunmaya muhtaç bir çocuk. Bunu işte babası bırakmış. Onun hiçbir günahı yok, büyüklerin yaptıklarından dolayı bunun bir suçu yok. Ben hep böyle baktım. Mesela hala da öyledir. Büyük oğlana daha fazla yaparım ki öteleştirildiğini düşünmesin diye. Küçük oğlana kızarım bağırırım ama büyük oğlana bağırmam. Hiçbir zaman da bir laf söylemem. **İbrahim, 44 yaş**

İkinci evliliklerde eğer çocuk varsa, üvey baba, üvey anne faktörü çok itici bir cümle aslında biraz da kelime çok etkiliyor. Mesela o konuda en büyük avantajım benim, eşimin ben onlara üvey babalık yapmak istemiyorum, ben onlara abilik yapmak istiyorum demesi oldu. Bana baba demeleri için zorlamayacağım demişti. **Sema, 35 yaş**

Ben büyük kızımı (ilk evliliğinden olan) hep korumak zorunda kaldım. Küçük bile arada ablasına vurunca sen nasıl vuruyorsun ona deyip sinirleniyorum. Ben anneliği ikinci kızımda tattım. İlkini sevedim hep korudum, incinmesin... Bir yaşında babası sarhoş. Ben uyumadan uyumazdı, beni garantiye almak isterdi. **Betül, 30 yaş**

Biraz büyük çocuğumla (ilk evlilikten olan çocuğu) problemler yaşıyorum, biraz kıskançlık yaşıyor. Ama yine de çok mutlu bir çocuk olduğuna inanıyorum. Ben onun hayatını düzene soktuğumu, onun için bir şeyler yaptığıma inanıyorum. O babasız olduğu için biraz daha endişeliyim. Diğer çocuğumun babası var, bir şey olsa arkası var..... Benim hayatımın en önemli kısmı ilk çocuğum. **Burcu, 33 yaş**

Eşimin ilk evliliğinden olan çocuğu bizimle kalmıyor, anneannesinde. Çok garipsedi. O da 7 yaşında. Hak veriyorum. Babasının yanında birden biri bitti. Ben ne diyebilirim ona? Ben kendi acılarımı da saramıyorum ki ona da yardımcı olabileyim... Garipsediğini fark ettim, sinirli, öfkeli davranışları var. Belki ileride hiç kabul etmeyecek. Eşim bir şey olmaz, büyür diyor ama bence

*zor. Benim bir beklentim yok. Kendimi alıştırmaya çalışıyorum.
Görmemeye, duymamaya çalışıyorum. **Damla, 34 yaş***

Yeniden evlilikle kurulan aile içinde, kişilerin önceki evliliklerinden olan çocuklara daha korumacı yaklaşıldığı ortaya çıkmıştır. Bazı kadın katılımcılar, boşanma sürecinin problemlerini çocukları ile birlikte yaşadıklarından dolayı, bu çocuklara karşı daha korumacı olduklarını ifade etmişlerdir. Bir erkek katılımcı da, eşinin ilk evliliğinden olan çocuğunun her istediklerini yapmaya çalıştığını, bu durumun esas nedeninin, çocuğun kendisini dışlanmış hissetmemesi için olduğunu anlatmıştır. Karma ailelerde, eşlerin önceki evliliklerinden olan çocuklara yönelik pozitif bir ayrımcılığın olması ve bu durumun, bu çocukların kendilerini ailelerindeki gibi rahat hissetmeleri adına yapılması, karma ailelerin farklı durumlarına verilebilecek en güzel örnektir. Aile içinde pozitif ayırım yapılan çocuğun, kendisini ne kadar “o aileden” hissedebildiği ya da, bu çocukla ikinci evlilikten olan çocuk arasındaki ilişkinin ne durumda olduğu tartışmaya açıktır. Karma ailelerin, aile içi ilişkilerin normalleşmesi adına geliştirdikleri refleksin, ailelerin ilk karşılaştıkları sorunlar üzerine odaklandığı, gelecekte bu reflekslerin ne gibi sorunlar yaratabileceğinden bağımsız değerlendirildiği ortaya çıkmıştır. Yine aynı durumla bağlantılı ortaya çıkan bir diğer bulgu da, ilk evlilikten çocuk sahibi olan katılımcıların bu çocuklarla birlikte yaşamalarında eşin, diğer eşin ilk evlilikten olan çocuğuna karşı annelik ya da babalık rollerinde yaşadığı zorluktur. Bu durumda olan katılımcılar, eşinin ilk evliliğinden olan çocuğunun sorumluluğunun daha çok eşine ait olduğunu, dolayısıyla bu çocuktan kaynaklı sorunların yaşanması durumunda, biraz geri planda kaldığını belirtmişlerdir. Bu durum, karma ailelerin bir tarafta çekirdek aileye benzemeye çalışırken diğer taraftan da çekirdek aileden farklı aile içi iletişim kalıpları sürdürmelerine verilebilecek en önemli örneklerdendir.

4.5.7. Çocuk ve Ayrı Yaşayan Ebeveyni Arasındaki İlişki

Karma ailelerin bir diğer sorunu da, ilk evliliklerden olan çocukların, ayrı yaşadıkları ebeveyni ile ilişkilerine devam etmesinden kaynaklanmaktadır.

.....hiç bir zaman, bu yaşlarına kadar, demedim ki, şöyle kötü, böyle kötü. Boşanmaların en büyük sıkıntısı o zaten. Kötülersen çocuk daha kötü bir çıkmaza düşüyor. Ne anneden ne babadan bir çocuk vazgeçemez. Onun için en önemli figürdür, iki örnektir. Yapılmaması gereken bir şeydir. **Sema, 35 yaş**

....(ilk evliliğinden olan kızı) ortaokula giderken, babası facebook'ta yazdıklarını görmüş. Sen nasıl yazılar yazıyorsun diye babası kızıyla kavga etti. İlk eşim, yazılardan dolayı döveceğim diye tehdit etmiş..... Ondan beri de ne biçim baba, hiçbir hayrı olmadı zaten diyor. Gelip seni döveceğim diyen bir adam benim babam olamaz diyor ama keşke babam iyi biri olsaydı diyor. Sadece babaannesiyile telefonda konuşuyor **Burcu, 33 yaş**

....(ilk evliliğinden olan çocuğu) ilk önceleri benle kalıyordu, ilkokul beşinci sınıfa kadar. Ben Ankara'ya gelince, annesi de dayanamadı, O da Ankara'daydı çünkü. Annesine artık gönderiyordum ben her hafta sonu. **Orhan, 44 yaş**

.....ilk eşimle çocuklarım görüşüyorlar ama arada bir kopukluk var. Çocuklar vicdanen ister istemez üzülüyorlar. Ben bile zaman zaman konuşuyorum telefonla. **Dilek, 42 yaş**

...çocukları istediğim zaman görebiliyorum. İlk eşim daha evlenmedi. Kendi annesi babasıyla yakın oturuyorlar. Ben manevi anlamda yanlarındayım. O hissiyatı veriyorum. İstedığınız zaman arayabilirsiniz, gecenin kaçı olursa olsun diye. Öncelik tanıyormuşum gibi bir his yaratıyorum. Tamam, ben gittim ama o boşluğu hissetmesin. **Derviş, 39 yaş**

Çocukların, ebeveynleri tarafından ortak değer olarak görülmesi ve bu durumun evlilik ya da boşanmada da devam etmesi, boşanan bireylerin, çocuklarının ayrı yaşayan ebeveyni ile görüşmesini desteklemelerinin en büyük nedeni olarak ortaya çıkmıştır (Chiappori ve Weiss, 2007, s.40). Katılımcıların hepsi, ilk evliliklerinden olan çocukların kendi ebeveyni ile görüşmesinin, çocuklar için de önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu konuda hassas oldukları nokta ise, ebeveynin çocuk için ya da katılımcıların ikinci evlilikleri için sorun çıkarmamalarıdır. Yeniden evlenen kişiler, bir taraftan kendi kurdukları ailenin düzeni ve normalleşmesi yönünde çaba gösterirlerken, diğer taraftan çocukları ve

ilk eşleri arasındaki iletişimin de “eskisi gibi” olmasını beklemektedirler. Çocuklar ise hem yeni aileye, yeni ebeveyne, yeni aile ritüellerine alışmaya çalışırken diğer taraftan da ayrı yaşadığı ebeveyn ile ilişkisini sürdürmek durumundadır. Bu durum, çocuklar için, yeniden evlenmeyle oluşan ailenin açık sınırlara sahip olması anlamına gelmekte (Dupuis, 2010, s.242) çocuğun kendini hangi aileye ait hissetmesi noktasında problem oluşturmaktadır.

4.5.8. Kız Çocuk Sahibi Olan Kadınlar

Kadın katılımcıların, ilk evliliklerinden olan kız çocukları ve ikinci eşleri arasındaki iletişim hakkındaki anlattıkları bir diğer durum da, karma ailelerin çok sorunlu yapısına verilebilecek en güzel örneklerdendir. Kadın katılımcılar, yeniden evlenme sürecinde, kızlarını, ikinci eşlerinin neden olabileceği cinsel içerikli eylemlere karşı uyardıklarını, ikinci eşlerinin, kızlarının öz babası olmamasından dolayı böyle bir durumun akıllarına geldiğini ifade etmişler. Sadece bu durum bile karma ailelerin mücadele ettikleri “farklı sorun alanları”na verilebilecek en önemli örnektir.

*.....en büyük korkun, kız çocuğun olunca oluyor. Hiç düşünmediğin şeyi bir anda düşünmeye başlıyorsun. Niye çünkü genç bir kızın var. Olmayacak şey aklına geliyor. Hiçbir sıkıntı yaşamadım bu konuda. Sonra sonra gözlemlemeye başlıyorsun. Nasıl davranıyor, kim kime nasıl hareket ediyor? Yeri geliyor şey demek zorunda kalıyorum, kızım bak sen artık bir genç kızsın, hareketlerine dikkat et demek zorunda kalıyorsun. Çünkü niye, ne olursa olsun bir erkek erkektir. Değişmez şeyler vardır erkekte. Bu kendi öz evladı değilse, şeytana da uyar, art niyeti olmayabilir ama öyle çirkin de görülebilir senin gözüne. **Sema, 35 yaş***

*.....ben kızımı karşıma alıp konuştum. Dedim ki, kızım bak olur ya, öz baban değil. Yanlış bir şey gördüğün zaman bana söylemezsen analık hakkımı helal etmem. Söyle ki ben de bileyim. Ama o anlamda çok şanslıyım. Daha hala benim kızım baba der. Öyle bir şey olmuş olsaydı, kızım dönüp bakar mıydı hiç? Kimisi de bu şekilde de düşündü, iş arkadaşlarım falan. Yani bu kadının kız çocuğu var, niye tekrardan evlendi, üvey babanın yanında kız çocuğu olur mu diye. **Dilek, 42 yaş***

Bu dönemde bunu da öğrendim, her şeyden korkuyorsun. İşte tanıştığım biri alkol alıyordu. Kızımın yanında içer, kan bağı yok, kötü etkiler mi, farklı olur mu, başka bir davranışı olur mu? Neler geliyor aklınıza... Cinsel anlamda böyle şeyleri çok hissettim.

Damla, 34 yaş

4.6. YENİDEN EVLENMEYLE OLUŞAN AİLELER: TAMAMLANMAMIŞ BİR KURUM

Yeniden evlenme ile oluşan aileler, alanyazında genellikle “çok sorunlu” aileler olarak ifade edilmiştir. Bu tanımlamanın altında, bireylerin boşanma sürecindeki yaşadığı sorunlar, boşanmış birey olmaya karşı toplumda hissedilen önyargı, yeniden evlilik kararı almanın zorlukları, eş seçimi ve yeniden evliliklere karşı ailelerin gösterdikleri direnç gibi nedenler yatmaktadır. Araştırma bulgularına göre yeniden evliliklerin bu sorunlu yapısı, bireylerin önceki evliliklerinin etkisinin, ikinci evlilikte de devam etmesi olarak ortaya çıkarılmıştır.

4.6.1. İlk Eşin Unutulmaması

Katılımcılara, yeniden evlilikle kurulan ailelerin yapısını anlamak üzere sorular sorulmuştur. Bu sorulardaki amaç, bu ailelerin “çok sorunlu” yapısının, katılımcılar temelinde nasıl algılandığının ortaya çıkarılmasıdır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, önceki evliliğin, özellikle eşler arası karşılaştırma yapmaktan kaynaklı olarak, ikinci evlilikte olumsuz bir etkiye neden olduğunu ifade etmişlerdir.

*..... İlk göz ağrındı, hayallerin hep onun üzerine odaklıydı. Ne yaparsa ilk eş yapıyor. İkinci eş zaten emanet. Bir düğüne gidiyorsun emanet gibisin ama ilkinde öyle mi, her şey içten. İlkiyle kavga etsen, kaynana kayınvalide gelir barıştırr. Ama ikincisinde öyle bir şey olmaz, kaynanam bitsin diye bekliyor. Hayatımı zorluklarla geçiriyorum, çocuklarım araya gitmesin diye çabalıyorum. **Dilek, 42 yaş***

Ama şu vardır. Bugün de hala evliyim. Ama ilk eşim gerçekten bambaşkadır sevgisi, benim için. Kopmak bile çok zordu, hiç düşünemiyordum. Ama dediğim gibi ilk eşteki sevgiyi, bunda o yoğunluğu yaşayamıyorsun. Unutamıyorsun. Ben mesela arabada giderken, bir müzikten etkileneyim, ya da onla beraber dinlediğim

geçmişte, onun sesini biraz açarım. Benimkinin gözleri hemen açılır. İbrahim, 44 yaş

ilk evliliğini, eğer uzun süre yaşarsan, unutulmayan yanları çok fazla. Ama bir 20 yılı devirmişseniz eğer, ikinci eşte içinizden bile olsa kıyaslama yapıyorsunuz. Kıyaslamayım dersiniz yine de kıyaslırsınız. Onun yapmadıklarını bu yapıyor, bunun yapmadıklarını o yapıyor, o sorumlu değil bu sorumlu. O benim yorgunluğumu anlamıyordu bu anlıyor. Ne dersiniz, yine de ilk eşin unutulmuyor. Aysel, 43 yaş

...(karşılaştırma) her zaman oluyor. İkinci eşimle ilgili bir sıkıntı olduğu zaman ben hep ilk eşimi düşünürüm ama bunu ikinci eşime söylemem, içimden yaparım. Çünkü ters tepebilir, benim ikinci eşim biraz sinirli. Bu bir şey olunca tepkisini hemen ortaya koyar. Ben de bunu biliyorum, o yüzden içimden geçiririm. Bak şimdi ilk eşim olsa burada bunu yapmazdı diye. Orhan, 44 yaş

Benim ondan iki tane çocuğum var.... Halen de (ilk eşi) aramıyor o da ayrı bir şey de, o da bana koyuyor. Halen de evlenmiyor. Halen diyor ki iki tane çocuğum var. Ben internetteki yazılarını okuyorum.....ben onu sevdiğim. Ben onun elbiselerine sarılır yatardım, resmine bakar ağlardım. Ben hala seviyorum. İçimde besliyorum. Vedat, 40 yaş

Halen o vicdanım devam ediyor. Ben ilk eşimi gördüğüm her zaman, onun böyle çaresizliği, ezikliği, eli koynunda duruşunda ben hala kendime küfür ediyorum. Sen nasıl bir adamsın diye. 1000 lira gelirim varken 500'ünü ona veriyorum, kendime düzen kuramıyorum. O rahat etsin diye. Derviş, 39 yaş

Yüz yüze o karşılaştırmaya girmem. Onur kırıcı olur. Ama bazen bakıyorsun, yanlış hareketlerde, ya bir insan nasıl bu kadar benzer, hareketi öbürünün aynısı. İnsanı akli hayali almıyor. Bu benim şansım mı? Lanet olsun diyorum. Hüseyin, 60 yaş

Yukarıdaki ifadeler, hukuksal boşanmanın duygusal boşanma anlamına gelmediğinin en belirgin kanıtıdır. Bu durum kişinin boşandığı eşine karşı sahip olduğu duygusal bağın, karma ailede de devam etmesi anlamına gelmektedir. Araştırmalar eski eşe dair hem yüksek düzeyde negatif algı ya da bağlılığın yeni çiftin evlilik kalitesini olumsuz etkilediğini

göstermiştir (Adler-Baeder ve Higginbotham,2004, akt. Dupuis, 2010, s.246). Katılımcılar, ilk evliliğin etkisinin ikinci evlilikte de devam ettiğini ifade etmişlerdir. Özellikle eşler arası yapılan karşılaştırma, zaman zaman hayal kırıklıklarına ya da vicdan azabına neden olmaktadır. Kişilerin ilk ve ikinci eşlerini karşılaştırmaları, eşler arası ilişkinin niteliğini olumsuz yönde etkilerken, yeni kurulan ailelerde, boşanmanın beraberinde getirdiği problemlerin etkisinin devam ettiğine de bir kanıttır. Bu veriler ile bağlantılı diğer bir bulgu da, bu ifadelerin sahipleri olan katılımcıların, evlilik öncesi sosyal hayat deneyimleridir. Bu tarz ifadelerde bulunan katılımcıların hepsi, evlenmeden önce ailelerinin etkisiyle, karşı cinsle rahat sosyal ilişkiler kuramadıklarını ifade etmiştir. Evlenmeden önce karşı cinsle rahat sosyal ilişki kuramamanın getirdiği bir zorluk olarak, kişiler ilk evliliklerine daha özel anlamlar yüklemektedirler. Dolayısıyla bu evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasında, ilk eşlere yönelik bağlanma duygusunun devam ettiği ortaya çıkmıştır.

4.6.2. “Keşke Boşanmasaydım”

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ve yeniden evlenme ile oluşan ailelerde sorun yaratan bir diğer durum da kişilerin boşanmış olmaktan kaynaklı olarak yaşadıkları pişmanlık duygusu olmuştur. İlk evliliklerinden çocuk sahibi olan ve ikinci evliliğinde bu çocuklarından ayrı yaşayan katılımcıların hepsinin, çocuklarına, ebeveynlerinden birinin eksikliğini yaşattıkları için pişmanlık duydukları ortaya çıkmıştır.

_Ama keşke boşanmasaydım dediğim zamanlar da oluyor. Çünkü benim ilk eşimden hiçbir sıkıntım yoktu. Tek sorun beni aşırı kıskanması, tepkiler göstermesiydi. Bizimkisi bir anda oldu. Nasıl olduğunu ben de anlamadım. Öyle planlanmış bir şey değildi.

Orhan, 44 yaş

Ama esas bedeli ben ödedim. İkinci eşim beni sevmenin bedelini ödedi ama ben iki tane çocuğun babasız büyümesinin bedelini ödüyorum. Mutlu olmayabilirim orada. Ama mutlu olmayıp da çocuklarının başında duran binlerce insan var, sırf o aile ortamı dağılmasın diye. Dışarıda her şeyini yaşıyor, akşamları geri geliyor. Çocuğu bilmez ki babasının duygusal inişi çıkışı nedir. Babasının

eve gelmesi onun için önemlidir. İki tane çocuğum benim şimdi eksik büyüyor. Onun bende açtığı bir yara var. **Derviş, 39 yaş**

...(kendimi) gerçekten suçluyorum. Her insanın düştüğü bir boşluk bir bunalım oluyor. Ben o kadar çok açılmışım ki kendime. İnsanın kendisine acıması kadar kötü bir şey yok. Çocuklarıma her baktığımda, kendimi suçluyorum. Benim yanlış eş seçimim benim çocuklarımı babasız büyütme mecbur etti. Bu çocukların hatası değil, bu benim hatam. **Betül, 30 yaş**

.....keşke olmasaydı, hiç yaşamasaydım, saçlarım dökülmeseydi, keşke ben ondan ayrılmaysaydım. Keşkeler o kadar çok ki. Keşke o çocuklar anasız kalmaysaydı, ben bir de bunun hesabını kendime soruyorum. Çocuklar olayın iç yüzünü bilmiyor, belki yarın karşıma geçip, sen benim annemi benden aldın diyecek..... Geçen anneler gününde para verdim, gidin hediyeye alın da annenize verin diye. Çocuk arkadaşlarından görüyor, yani ben de yaşadım desin diye. Onun eksiklikleri oluyor bende. **Vedat, 40 yaş**

Katılımcılar, boşanmış olmanın pişmanlığını her zaman yaşadıklarını, özellikle çocuklarının annesiz ya da babasız yaşamalarında, kendi suçlarının olduğu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, yeniden evliliklerde bireylerin, kendilerine dönük değerlendirmelerinin, her aşamada devam ettiğinin göstergesidir.

4.6.2.1. İlk Evliliğin Sorun Yaratma İhtimali

Yeniden evliliklerde, bireylerin kendileri hakkında yaptığı bir diğer değerlendirme de, “boşanmış olmak” ile ilgilidir. Bazı katılımcılar, ikinci kez evlendiklerinde, eşlerinin ailesi ile ilgili, sadece boşanmış olmaktan kaynaklı bazı sorunlar yaşayabileceklerini düşündüklerini anlatmışlardır.

.....ikinci evliliğim olurken biraz daha şüphelisin. İlk evliliğim benim için ileride bir sorun olacak mı diye? Bir dönem düşünüyorsun. Ama ben kabullendim ilk evliliği, kendim de düşünmedim niye evlendim diye. Yapacak bitecek yok, yaşandı bitti. **Sibel, 32 yaş**

Onlar da çok sevdiler(kayınpeder-kayınvalide). Her insan için bu avantaj olmuyor işte. Benim ikinci evliliğim. Onların oğlunun birinci evliliği. Bunu hiçbir zaman yüzüme asla söylemediler. 10 yılımı dolduruyorum. Bir günden bir güne demediler ki senin ikinci

*evliliğın falan filan. Onların için yeniden evlenmiş, sıfırdan evlenmiş biri gibiydim. **Sema, 35 yaş***

*Her ne kadar, boşandıktan sonra benim de birçok şeye hakkım var gibi düşünsem de, ya zaman içinde gördüğüm garip tepkilerle ya da kendimin bazı kabulleri nedeniyle, boşanmayı kendimde bir kusur bir hata olarak da görüyordum. İkinci evliliğim sırasında eşimin ailesi bir tepki gösterir mi diye de korktum. Acaba ne derler falan diye. Ama şansıma, karşıma çok da geleneksel olamayan insanlar çıktılar. Sorun etmediler bunu. Bu gerçekten de şans işi biraz da. **Hülya, 35 yaş***

Boşanmış olmanın yeniden evlenmede problem yaratacağını ifade eden katılımcıların hepsinin kadın olması, erkeklerin kadınlara kıyasla yeniden evlenme konusunda daha hazır olduğu gerçeğini bir kez daha açıklamaktadır. Erkekler, boşanmadan sonra, evli erkek rolünü yerine getiremediği için bir başarısızlık hissetmekte ama yeniden evlenme konusunda bir engel görmemektedir. Ama kadınlar, sadece boşanmış olmanın bile yeniden evlenmede bazı önyargılara neden olduğunu belirtmişlerdir. İkinci evliliklerinde eşlerinin ailelerinden bu yönde olumsuz bir tepki görmediğini ifade eden kadın katılımcılar, bu durumun kendilerini rahatlattığını ve evliliğin devamlılığı için önemli bir etken olduğunu ifade etmişlerdir.

4.6.3. Yeni Eşin Ailesi

Yeniden evliliklerde bir diğer sorun alanı da, kişilerin, ikinci evliliklerini yaptıkları eşlerinin aileleri ile olan ilişkileridir.

İlk zamanlarda onlar da (ikinci eşinin ailesi) evlenmemizi istemiyorlardı. Neden? Aynı köylü olduğumuz için. Bak bak işte boşandı etti, gitti oğlumu aldı. El âlemin içerisinde. Hani dış etkenlerden dolayı. Yoksa kişisel olarak beni tanıdıkları için değil.

Aysel, 43 yaş

*İlk başta beni istemediler zaten. Bir de düğün de yapmadık. Ben ikinci eşimi aldım geldim, imam nikâhı kıydık. Nikâhımıza da gelmediler. Bir müddet istemediler beni. Gelmesin dediler. Ama çocuğu olunca dayanamadılar. Çünkü eşim üç tane çocuk doğurdu. **Orhan, 44 yaş***

.....(eşinin ailesiyle) konuşmuyorduk ama çocuk olunca hastaneye ziyaretime geldiler, o zaman başladık konuşmaya. Benim halen içimde eski yaptıklarına karşı bir şey var. Ama ben de eşim üzülmessin diye gidip gelmeye başladım. **Burcu, 33 yaş**

Bir sene falan konuşmadık biz. Karşı taraf (eşinin ailesi) kabul etmediği için, bilmiyor nikâh yaptığımızı. Biz Cuma nikâh yaptık, o cumartesi açıklıyor. Karşı tarafa, kavgayla anlatmış nikâh yaptığımızı. Onlar boşanmayı benden biliyorlar. Ben öyle zannediyorum. Yani onların ayrılmasına ben neden oldum gibi. Ben orada hedef gösterilmiş gibi bir şey oldum. **İbrahim, 44 yaş**

Bir de eski kayınvalideler benim ikinci evliliği yaptığımı duydular iyice gıcık oldular bana. Ben onların güzünde o..... oldum. Hâlbuki resmiyette evlendim, ayrıldıktan sonra. **Dilek, 42 yaş**

Siz bir yuva kurmuşsunuz tekrar, eşinle mutlu olmak istiyorsunuz. Ama senin eşin, annenin babanın evine gelip gidemiyor. Daha onu kabullenmemişler. Bu da kötü bir şey... Seni üzüyor yani. Annemlere gitmek istiyorum. Şimdi beni üzerlerse, tekrar acaba üzülür müyüm? Eşin annelerin evine kadar getiriyor eşin eve çıkamıyor yani... Bu da zor bir süreç... Bunlar beni üzdü. **Aysel, 43 yaş**

Babam bana telefon açtı, gel oğlanın başında dünür gideceğiz ama karın gelmesin diye. Ben de karımın olmadığı yerde ben de olmam dedim, gitmedim kız istemeye, düğününe de gitmedim. Çünkü çok kötü kırıldım, birbirimize girdik. Oğlumla, gelinimle, torunumla da aram yok, özür dilemedi benden. **Ferdi, 49 yaş**

Yukarıdaki ifadeler, ikinci evliliklerin, eşlerin aileleri arasında da başlı başına bir sorun kaynağı olduğunu göstermektedir. Bir katılımcı, eşinin ailesinin kendisini kabul etmediğini, bir diğer katılımcı da, çocuk olduktan sonra ilişkinin düzeldiğini söylemiştir. Gerçekten de ikinci evliliklerde, eşlerin çocuk sahibi olmalarının, eşler ve aileleri arasındaki ilişkiyi düzelttiği ortaya çıkmıştır. Bu durum da, aileler tarafından ikinci evliliklerin, çocuk olduktan sonra "sahiplenildiğinin" bir göstergesidir. Hatta bir katılımcı, ilk eşinin ailesiyle bile, ikinci evlilikten sonra problem yaşadığını söylemiştir. Bu da, ikinci kez evlenen kişilerin hem ilk

evliliklerde de görülen hem de “ikinci evliliklere özgü”, oldukça farklı tipte sorunlar yaşadıklarını kanıtlamaktadır.

4.6.4. Yeniden Evlenmeye Özgü Sorunlar

Yeniden evlenmeyle oluşan ailelerin farklı tipte sorunlarla mücadele etmesinin yanı sıra, sadece bu ailelere özgü olan, eşler arası iletişimi olumsuz etkileyen ve yeniden evlenme yoluyla kurulan ailelerin farklılığını bir kere daha açıklayan farklı sorun alanları da vardır.

Bir keresinde ikinci eşime ilk eşimin ismiyle hitap ettim, çok üzüldü.

Hülya, 35 yaş

*Mesela yıldönümümüzü sorduğumuzda, ben ilk evliliğinkini söyledim..... O da biliyor benim ilk evlendiğim tarihi, aksilik. Sinirleniyor, kızıyor, küsüyor. Kadın kısmı ince şeylere çok önem veriyor. Akşam geliyorum, bugün ne diyor? Haydi bakalım (gülüyor). **Vedat, 40 yaş***

*.....yeni bir aile, yeni insanlar. Onun ailesinin (ikinci eşinin) geçmişini bilmek zorundasın. Bu da çok zor gerçekten. Hepsini bilmek zorundasın. **Damla, 34 yaş***

*.....ilk eşimin bir geliri yoktu. Ev hanımıydı. Ben ilk zamanlar ona da yardım ettim. Kırasını ödedim, verebildiğim kadarıyla para gönderdim. Ev alırken 10 milyar para verdim. Ama ikinci eşim bilmez. **Orhan, 44 yaş***

*Bazen (sakladığım şeyler) oluyor. Mesela kızıma para göndereceğim, (ikinci) eşimden gizlerim bunu. Yani çok da laf etmesin diye. **Ali, 45 yaş***

Katılımcıların bu ifadeleri, sadece ikinci evliliklere özgü bazı sorunların da olduğunun göstergesidir. Bazı katılımcılar, ilk eşleri ile ikinci eşlerinin isimlerini ilk başlarda karıştırdıkları ifade ederken bazıları da, ilk eşleri ile çocukları sebebiyle halen iletişimde olduklarını ve ekonomik olarak belli zamanlarda destek olduklarını ve bu durumları ikinci eşlerinden gizlediklerini belirtmişlerdir. Bir kadın katılımcı, ikinci eşinin akrabalık bağlarını öğrenmekte güçlük çektiğini anlatmıştır. Tüm bu anlatılanlar, ilk evliliklerde karşılaşılmayan bazı özel durumların, ikinci evliliklerde eşler arasında sorun yaratabileceğini göstermektedir. İkinci evliliklerin çok

sorunlu yapısı da, bireylerin ilk evlilik ve boşanma süreçlerinin ikinci evliliğe yansıdığı noktada başlamaktadır.

.....(ikinci eşimin) aklına benim ilk evliliğim gelecek. Benimle kötü bir gün geçirirse, aklına benim ilk eşimle mutlu olup olmadığımı gelecek. **Bingül, 48 yaş**

.....benim kafamda da soru işaretleri oluşuyor. (ikinci eşim) İlk eşimle boşanmış. Karakolluk olmuşlar. Eşini karakola götürmüş. Şikâyet etmiş. Bunları öğrenince bende de tedirginlik başladı. Kabul edip etmemekte sıkıntı yaşadım. **İbrahim, 44 yaş**

Ben çok aşkıttım ya. Bazen 24 saat onu (ikinci eşimi) düşündüğüm oluyordu ilk zamanlar. Ama onun benden önce de birçok kişiyle de konuşmuş olması da, doğal olarak sizi kırıyor. Aşkı da bir müddet sonra öldürüyor. Onlar sürekli aklınıza geliyor zamanla. İlk zamanlar gelmiyor, çünkü haklı görüyorsun. Ama evlendikten sonra başkalarıyla ilgilenmiş olması, canını yakıyor. O yüzden biraz soğukluk zamanla oluşuyor. Bazen kavga ediyoruz o yüzden. Keşke diyor ben sana onlardan hiç bahsetmeseydim. Ben bazen yüzüne vuruyorum çünkü. **Orhan, 44 yaş**

Bazı katılımcılar, ikinci eşlerinin, kendileriyle evlenmeden önceki hayatları ile ilgili değerlendirmeler yaptıklarını anlatmışlardır. Bir katılımcı, ikinci eşinin, kendisinden önceki eşimle ilgili yaşadıkları problemleri düşündüğünü ve bu durumun onu zaman zaman tedirgin ettiğini anlatırken diğer bir kadın katılımcı da, ilk evliliğini kendisi ile yapan eşinin, katılımcının ilk evliliğini hatırlayabileceğini ve bu durumun bazı problemlere neden olabileceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Bir erkek katılımcı da, boşanmadan önce, şimdiki eşimle aralarında duygusal bir arkadaşlığın olduğunu, bu kişinin kendisine bu ilişkiler ile ilgili bazı şeyler anlattığını ve bu kişi ile ikinci evliliğini yaptığında aklına bunların geldiğini, bu durumun kendisinin “canını yaktığını” belirtmiştir.

4.6.5. Yeniden Evlenmek, İkinci Eş Olmak

Araştırma bulguları arasında bir diğer önemli nokta da katılımcıların, ikinci kez evlendiklerini diğer insanlarla paylaşmakta sorun yaşamalarıdır.

*.....aştım artık ama (ikinci kez evlenmek) ilk dönemlerde zor geliyordu. Çevremde göre göre, sadece boşanan ben değilim. Büyüdüm bir de. **Damla, 34 yaş***

*İkinci eşim ilk zamanlar bunu sakladı. Benim ikinci eş aldığımı söylememeye çalıştı. Ama bunun da sıkıntılarını yaşayınca baktı ki, bu da sıkıntılı bir durum. Sonra saklamayacağım dedi, çünkü çok sıkıntılı oluyor. Yani ben sorarlarsa söylüyorum. Şimdi çok şey yapmıyor ama yine de sanki üzülüyor, ikinci eş olmak ona üzücü geliyor... **Orhan, 44 yaş***

*Evlenmeden önce ikinci eşimle birlikteyken, ilk eşimden konuşmuyordum. O arayınca telefonu açmıyordum, çocuklar hakkında konuşmuyordum. Rahatsız olmasın diye. Ama şimdi rahatım, toplumdaki gizlediğim olmuyor. Ama önüme gelene de söylemiyorum ben ikinci kez evlendim diye. Ama sorarlarsa söylerim, toplumda var. **Derviş, 39 yaş***

*Eşim ilk başlarda kızardı ama sonrasında alıştı. Niye söylüyorsun derdi. Rahatsız olurdu. Ben de niye rahatsız oluyorsun diyordum, insanlar artık aydın. **Bingül, 48 yaş***

*Benim ikinci kez evlendiğimi çok az kişi bilir eşimin tarafından da. Ne bileyim, kötü gözle bakılır, işte adama bak, neymiş bu adam derler diye, ben söylemeyi uygun görmedim. **Ferdî, 49 yaş***

Katılımcılar, ikinci kez evlendiklerini, bu evliliklerinin ilk zamanlarında insanlarla paylaşmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Evliliklerinin ilk başlarında bu durumu "saklamak" istediklerini belirten katılımcılar, evlilik ilerledikçe bu durumun "normalleştiğini", durumu daha çok kabul ettiklerini ve başka insanlarla da paylaşır hale geldiklerini belirtmişlerdir. İkinci kez evlendiğini halen başka insanlarla paylaşmak istemeyen erkek bir katılımcı, bunun nedenini daha önce birkaç kez vurgulanan "toplumun boşanmış birey olmayı kabul edemediği" yönündeki gerekçeyle

temellendirmiştir. Bu durum, erkeklerde boşanma sonrası ortaya çıkan, “kendini kanıtlama hissi”nin başka bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Daha önceden tartışıldığı gibi erkekler, evli erkek rolünü gerektiği gibi yerine getiremedikleri için kendilerini başarısız olarak değerlendirmektedirler. Yeniden evlenmiş bile olsa erkekler, hayatlarında boşanma gibi bir deneyimi yaşadıkları için, sosyal yapının üzerlerinde yarattığı etkiden uzun bir süre kurtulamamakta bu yüzden boşanmanın ardından yeniden evlendiğini bir dönem saklama gereği hissetmektedirler.

4.6.6. Evlenme Merasimi

Yeniden evliliklerde sorun yaratabilecek bir diğer durum da, ikinci kez yapılan evlilikteki, evlenme merasimiyle ilgilidir.

*Ben ilk evliliğimde apar topar evlendiğim için düğün falan olmamıştı. İkinci eşim nikâh da yaptı kına da yaptı. Gelinlik de aldı. Kiralamadı bile. Sırf o heyecanların hepsini doğru düzgün yaşayabileyim diye. Çok fazla bir değeri vardı benim için, bunları yapmış olmasının. Ben ikinci evliliğini yapmış biriyim ama buna rağmen bana bunları ilk... Hani yapmayadabilirdi. İstmeyedebilirdi, hiç uğraşmayadabilirdi. **Sema, 35 yaş***

*..... İlk evliliğimde de her şeyim olmuştu. Burada da her şey oldu. İstemesi, nişanı falan.... Bu konuda şanslıyım. Benim yaşadığım şeylerdi, yeniden bunları hiç yaşamamış muamelesi gördüm. Ailesi hiç böyle bir şeye itiraz etmedi. Yeniden, bu insana gurur verici bir şey aslında. Ben bunların hiç biri olmadan da evlenirdim. Ama öbür türüsünde daha saygı gösterildiğimi anladım. Daha gurur verici bir şey oldu. **Sibel, 32 yaş***

*..... ben ikinci evliliğimde düğün falan da yaptım. Sanki ilk kez evleniyormuşum gibi takıldım. Hatta eşimin ailesi istedi bunu. Yani ben resmen beyaz bir sayfa çektim gibi oldu. En baştan hiç yaşamadığım şeyleri yaşayacağım dedim. Ben aslında çok istemiyordum onlar çok istediler. **Hülya, 35 yaş***

Evlendik. Ama nikâhla oldu. Öyle düğün falan yapamadık. O yüzden çok üzgün. İçinde hala uhdedir. Hala bana kızır mesela. Sen der, ilk eşinle evlenmeseydin, bir çocuk sahibi olmasaydın bir

*şekilde düğün yapardık. Düğün istiyor demek ki karşı taraf, bir gelinlik giydiremedin bana diyor. **Orhan, 44 yaş***

*(ikinci evliliğimde düğün) olmadı. Ben de istemedim. Zaten bir çocuk var. Ama bir gelinlik giyip fotoğraf çektirip, ilerdeki çocuklarıma göstermek istiyorum. **Burcu, 33 yaş***

İkinci evliliklerde evlenme merasimi yapılmasının, kişilerin ikinci evliliklerini “değerli” kılan bir konumda olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle kadınlar için bu merasim, kendilerini değerli hissettiren, boşanmadan sonra ortaya çıkan problemlerin etkisini hafifleten bir noktada değerlendirilmektedir. Kadın katılımcılar için, ikinci evliliklerde evlenme merasimi, “ikinci kez evlendikleri için” çok da olmazsa olmaz bir noktada değildir. Kadınların ifadelerinden, böyle bir merasim talep etmedikleri fakat ikinci eşlerinin merasim için çaba göstermesinin, kendileri için gurur verici olduğu ve hayatlarında “beyaz bir sayfa açıyormuş” gibi hissettikleri anlaşılmıştır. Kadınların, ikinci evliliklerde neden böyle bir talebi olmadığı, erkeklerin konu ile ilgili ifadelerinden anlaşılmaktadır.

*....düğün yaptım davullu zurnalı. Bizim törelerimize göre, kızla evlenince düğün yaparsın. Çünkü kız oğlan kız. Dul falan olsa, nikâhtan alırsın da... düğünsüz olmaz. **Ali, 45 yaş***

*.....nikâh yaptık. O da istemedi ben de istemedim. Bizim Anadolu'da ikinci evliliklere düğün yapmak çok şık değil, itici geliyor. Çevreye de itici geliyor. Belki senin yüzüne karşı bir şey demez ama alay konusu olursun. Evde sadece bir nikâh yaptık. **Hüseyin, 60 yaş***

*.....düğün yaptım. Olması gereken o. Sonuçta evlendiğin gencecik bir kız. Kız oğlan kız. Babasının evinden telli duvaklı çıkması lazım. **Serhat, 29 yaş***

*Sözü taktık geldik. Kız ilk başta düğüne gerek yok, beni nikâhtan getir ben ona da razıyım dedi. Bu sefer de onun kız arkadaşları, sen niye nikâhtan gidiyorsun, sen kız değil misin demiş, kızın aklına girmişler. Sonra düğün istedi. **Vedat, 40 yaş***

Erkeklerin bu ifadelerinden, yeniden evlenen kadınların daha önceki evliliklerinin, evlenme merasimi için bir engel olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu ataerkil kaniya göre, düğün “kız oğlan kız” biriyle evlenme halinde yapılmaktadır. Dolayısıyla, kadınlar için, ikinci evliliklerdeki evlenme merasiminin olması, hem kendilerini “değerli” hissettiren hem de “yeni bir başlangıç” hissi yaratan bir noktadadır.

4.6.7. Bir Kez Boşanmak Yeniden Boşanmayı Kolaylaştırır Mı?

Yeniden evlenme ile ilgili, alanyazında tartışılan bir diğer nokta da, eşlerden en az birinin daha önceden boşanmayı deneyimlemiş olmasından dolayı, bu evliliklerin daha kırılğan olduğudur. Yeniden evliliklerin, daha az sosyal desteğe sahip olmaları, boşanmayı daha yüksek oranda bir çözüm yolu olarak görmeleri ve partnerlerin az oranda benzer değerlere sahip olarak seçilmesi açısından daha kırılğan yapıda olduğu ifade edilmektedir (Booth ve Edwards, 1992, akt: Schramm ve diğ, 2012, s.249).

*....mutluyum, inşallah da bitmez. Ama olmazsa da çok üzülürüm, ama hayatım devam ettiğini biliyorum, belki fark burada... Yine çok seviyorsun, bunu biliyorsun ama bana zarar verirse bir yerde bırakmam gerekir, severken bile yapabilirim bunu, sonrasında da çok acı çekerim, çünkü daha öncesinde yaşadım, biliyorum; atlatılır ve hayatıma bir yerden devam ederim. Buda aklımın bir köşesinde bir bilgi olarak duruyor diyorsun. **Hülya, 35 yaş***

*....bugün olsa bugün de yaparım. Biraz kişiyi özel geliyor bana. Fakat toplum baskısı maalesef etkin insanların üzerinde. Ben bugün boşansam, mesela adam laf ediyor, suç bu adamda, bu kaçınıcı, yani her gelen mi hatalı der. **Hüseyin, 60 yaş***

*.... 2-3 aylık falan evliyiz eşim benimle kavgalıydı, benimle dövüşü büyütmek istediği için gitti kızıma, sen neden hep bilgisayar başındasın dedi. Çok tepkili bağırdı, ben de önüne geçip, sen benim kızıma bağıramazsın dedim. Ne demek bağıraramam diye beni itekledi, kızım araya girdi. Onu da itekleyince.... ben bu evi de seni de anında bırakırım dedim..... gittim evden, annemin evine.....Bu saatten sonra kararımı verdim, kızımı ezdiremem dedim. Bir şans daha dedi, yani anladı benim gerçekten çekip gideceğimi. **Burcu, 33 yaş***

.....ilkinde zordu ama ikincisinde kolay. Şu an ben çok rahat boşanırım. İlki başka. Bunda bir memnuniyetsizlik var. Diğeri bir sürüklenişti. Biz sırf görüşmek için nişan yaptık.....yani şu an boşansam çocuk da var ortada, o kadar acımaz. **Derviş, 39 yaş**

.....bazı komşular, aslında senin çalışmaman gerek, çocuklarına bakman gerek diyor. Tamam, ama ben bir boşanma geçirdim. Tekrardan aynısı olsa, ben ayaklarımın üstünde duruyorum, sağlıklı bir annem yok, sağlıklı bir ailem yok, kime sırtımı dayayacağım ben? Ailen de olsa dayayamıyorsun ki, ekonomik anlamda mutlaka benim bir özgürlüğüm olmak zorunda. Bir şekilde hayatımı sürdürmek zorundayım. **Banu, 29 yaş**

.....çocuk olduktan sonra (erkekler) bu benim oldu diye düşünüyor ama bende öyle bir şey yok. İsterse 10 tane olsun kafam esti mi giderim. **Betül, 30 yaş**

Katılımcılar, daha önceden boşanmayı deneyimledikleri için, ikinci evliliklerde boşanmayı gerekli kılan sorunlar ortaya çıkarsa, yine boşanmayı tercih edebileceklerini ifade etmişlerdir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan, boşanmanın bireyleri “güçlendirici” taraflarının da olduğu gerçeği, bireylerin ikinci evliliklerini de boşanmayla bitirebilecekleri ihtimaline etki etmektedir. Katılımcılar, artık “boşanmış birey” olmanın ne anlama geldiğini bildiklerini, tekrar boşanma halinde, ne gibi zorluklarla karşılaşacaklarını öğrendikleri için, eskisi gibi “sarsıcı” bir deneyim yaşamayacaklarını belirtmişlerdir. Bu ifadeler, boşanma sürecinin hem “öğrenilebilir” bir durum olduğunu hem de katılımcıların boşanmayı, etkili bir sorun çözme mekanizması olarak gördüklerini ortaya çıkarmaktadır.

4.7. EVLİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: SON DEĞERLENDİRME

Araştırmanın buraya kadar olan bulguları, bireylerin toplumsal cinsiyet etkisini, ilk evlilik, boşanma ve yeniden evlenme süreçlerinde farklı deneyimler ve pratikler temelinde hissettiklerini ortaya çıkarmıştır. Yeniden evlenmeyle ilgili alanyazında tartışılan bir diğer nokta da, fiili birliktelikler ile ilgilidir. Fiili birliktelik, ayrı cinsten iki kişinin hayatı paylaşmak suretiyle evlenmeden beraber yaşamaları olarak tanımlanmaktadır (Engin-Üskül, 2008, s.225). Fiili birlikteliklerin, kendi hayatlarında toplumsal cinsiyet etkisini daha az hisseden bireyler

tarafından tercih edildiğini düşünürsek, ilk evlilik ya da yeniden evlenmenin toplumsal cinsiyet açısından anlamını daha da netleştirmiş oluruz. Her ne kadar ülkemizde bu tarz birliktelikler “imam nikâhlı” olarak yaşansa da, fiili birliktelikleri bu durumdan ayıran nokta, devlet, aile ya da din gibi kurumların etkisinden bağımsız, sadece iki insanın ortak kararıyla şekillenmesidir.

4.7.1. Toplum İçin Evlilik?

Bu bağlamda, katılımcılara fiili birliktelik hakkındaki görüşleri de sorulmuştur.

*.....İsterdim. Olabilirdi aslında. O insanı hem tanıyorsun, hem arkadaşlık diyorsun, hem de sevgilin yani. Onunla bir takım şeyleri yaşamam gayet normal. Aklıma tabi ki geldi. Hatta bir arkadaşım, kızım evlenme yaşa dedi. Yok ya ben evleneyim dedim. Evliliği seçtim. Çevre faktörlerinden dolayı. Belki ben öyle de yaşayabilirdim, ama evlenmeyi seçtim. **Aysel, 43 yaş***

*.....Onu (fiili birlikteliği) ben istedim. Şuan ki eşim kabul etmedi. Çünkü çocuk da vardı. Ben aslında beraber yaşayıp, birbirimizi tanıyıp ondan sonra bu işi fiiliyete dökelim dedim. Çünkü ne derler, sütten ağzı yana yoğurdu üfleyerek yer. Yaşamışım bir evlilik. Mahkemeler falan. Şimdi ben boşanmak istemiyorum dediği an bayağı bir sıkıntı yaşıyorsun. Beraber yaşadığın an, olmadı yürümedi, herkes kendi yoluna. **İbrahim, 44 yaş***

*.....isterdim. Ama dediğim gibi, yapabiliydik ama yapmadık. Şimdikinden daha kötü hissedirdim. Evlenmek biraz daha bir kadın için iyi bir şey. Etraf, insanların ne düşüneceği. En önemlisi ailemin ne düşüneceği. Ama aynı evde yaşıyorsan evlen. **Sibel, 32 yaş***

*....ilk evliliğimi öyle düşünmezdim. Genç kızsın. Hayalinde gelinlik giymek var, ailenin yüzünü ağartman var. Ama ikincide düşünebilirdin. Senin hayatında olur ama hayatının içine girmez. Elleri senin üstünde olur. Bir sıkıntıya düşsen, yanında olur Hayatımda biri olacaksa olsun. Ama sadece sevgili anlamında. **Dilek, 42 yaş***

..... öyle bir şey olsaydı eşimi tercih ederdim.....benden izinsiz bir çöp bile almazdı. Bu (ikinci eşi) 15 senedir alışmış, parayı biraz çok harcıyor. Ama öbür eşim ayağını yorganına göre uzatırdı. **Mustafa, 35 yaş**

.....sosyal normların zorlaması bende iritasyon yaratıyor. Benim hoşuma gitmeyen bir şey. Evlilik de bir sosyal norm zorlamasıdır. Ben zaten hayatımda hiçbir zaman planlamadım evliliği. Toplum içindeki statü anlamıyla ve bir takım hukuki işlerin avantajları açısından kabul edilebilir bir şey. Onun dışında bana hiçbir anlam ifade etmeyen bir şey. **Yavuz, 35 yaş**

.....şu anki aklım o zaman olsaydı eğer, bir insanın bir kâğıt üzerinde bu işe anlaşma niteliğinde bakmaması gerektiğini öğrendim. Çünkü o onu bir kalıba sokmak demek oluyor.... şimdiki aklım o zamanlar olsaydı evlenmezdim. Ama çocuk yapardım. Ama bu ülkede değil, Amerika'ya gider yapardım(gülüyor).... **Sema, 35 yaş**

Katılımcıların geneli, evliliği “toplumsal baskı”yla ilişkilendirmektedirler. Hem kadınlar hem de erkekler kendilerini, karşı cinsle kurdukları ilişkilerde rahat hissedebilmeleri ve bahsedilen bu baskıya maruz kalmamaları için, evlilik birliği içinde olma eğilimdedirler. Görüşmelerin hemen hemen hepsinde, katılımcılar bu durumu ifade etmişlerdir. Önceden tartışıldığı gibi evlilik, erkekler için yerine getirilmesi gereken bir görev olarak değerlendirilirken, kadınlar için, kendilerini “güvende ve rahat” hissedebilecekleri bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Nedeni ya da bireyler tarafından atfedilen anlamı ne olursa olsun evlilik, genel olarak toplumsal cinsiyet kalıpyargıları temelinde bir anlama sahiptir. Gerek ilk evlilik gerekse yeniden evlenme, bireyler için sosyal yapının dayattığı bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Katılımcıların genelinin bu görüşü paylaştığı, fakat aynı zamanda ataerkil değerler ile çatışmamak ve sosyal hayatlarında maruz kalacakları olumsuz durumları yaşamamak adına evlenmeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum evlilik ve ailenin, ataerkil değerler ve toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının hem sigortası hem yeniden üretildiği alanları olduğunu bir kez daha gösterir.

4.7.2. Toplumsal Cinsiyetin Devam Eden Etkisi

Yukarıdaki duruma verilebilecek belki de en önemli örnek, evlilik birliği içinde olan bireylerin, ataerkil değerler ya da toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını nasıl yeniden ürettikleri ile ilgilidir. Katılımcıların, sosyal yapıdan kaynaklı olan, evlilik birliği dışındayken yaşadıklarını ifade ettikleri sorunları evlenme ile aştıkları ve yeniden evlenmeyi bu bağlamda bir kurtarıcı olarak değerlendirdikleri, önceki bulgularla tartışılmıştır. Fakat araştırmanın belki de en önemli bulgusu, doğrudan toplumsal cinsiyetin neden olduğu sorunları, hayatlarının belli dönemlerinde, sosyal, duygusal ya da ekonomik ölçekte yaşayan bu katılımcıların, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını bir şekilde devam ettirdikleridir. Katılımcıların genelinin, kadınlık ve erkeklik rollerine bağlı ifadelerde bulunduğu gözlemlenmiştir.

*.....İlginçtir, bir keresinde ben ona (ikinci eşine) gitmişim, yemek yemişiz. Sonra bir baktım ben bulaşık yıkıyorum. Hayatımda ilk kez. Ben nefret ederim bulaşık yıkamaktan. O bana bulaşık yıka demiyor. İçimden geldiğim için yapıyorum. O yüzden bunu arkadaşlarıma bir gurur meselesi olarak anlatmışımdır. Ya abi bu kız bende bu hissi uyandırıyor ve bunu severek isteyerek yapıyorum. **Yavuz, 35 yaş***

*Bir de erkek çocukla kız çocuk çok farklı oluyor..... Ne kadar eşit durumdayız desek de ben buna inanmıyorum. Erkek hep bir tık önde. Böyle olması gerek. Erkek bir tık önde olacak ki, kızlarımız şimdi çıkıp eşitiz diyorlar da ne işe yarıyorlar?..... Kadının biraz, sen bilirsin hayatım, sen haklısın, sen bir tık üstesin demesi gerekiyor ki o evde huzur, mutluluk olsun. **Burcu, 33 yaş***

*(iki evlilik) arasında kalmışız. Yoğun yaşanan bir mutluluk yok. İlki de aynı ikincisi de aynı. Malzeme kadın olduğu için değişen bir şey yok. **Derviş, 39 yaş***

*Şiddet derken, bazen gerçekten ben istiyorum. Sinirimi bir şekilde bir yerden çıkaracağım. Mesela çocuk kucağında, git diyor ben inadına üstüne üstüne gidiyorum. İşte bir şey vuruyorum, bir şey atıyorum falan. Ben onu tetikliyordum. **Banu, 29 yaş***

Nişanlıyken her şeyi kabul ediyorsun, şimdi ben izin almam, özgürüm. Neyin özgürlüğünü yaşıyorsun? Mesela evden bir çıkıyor, her tarafı açık. Sanki ben değilim de o erkek. Babam bile dedi, oğlum lanet olsun kalkıp gidelim, satalım evi diye. Ben niye satıyorum arkadaş ben erkeğim.... **Serhat, 29 yaş**

Benzer içerikte, toplumsal cinsiyet kalıpyargıları temelinde şekillendirebileceğimiz birçok yargı, katılımcıların geneli tarafından da savunulmaktadır. Her ne kadar eğitim ya da sosyal sınıflarla bağlantılı bazı farklılıklar olsa da dikkat çeken nokta, hayatlarının belli dönemlerinde toplumsal cinsiyet etkisinin neden olduğu problemleri deneyimleyen katılımcılar, bu dönemlerde bu etkiyi eleştirebilmekte fakat sonrasında, yine temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olduğu yargılarla bir şekilde bu etkiyi devam ettirmektedirler. Bu durum, ataerkilliğin ve bağlantılı olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin toplumun sosyo-kültürel kodlarında ne derece etkin olduğu ve her aşamada, farklı iktidar ilişkileri yarattığı gerçeğini bir kere daha görmemize neden olmaktadır.

5. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇ

Araştırma kapsamında katılımcıların ilk evlilik, boşanma ve yeniden evlenme süreçleri hakkındaki değerlendirmeleri, toplumsal cinsiyet perspektifinden anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca yeniden evlenme ile ilgili ülkemizdeki alanyazındaki boşluk da dikkate alınarak, yeniden evlenme ile kurulan ailelerin nitelikleri de bir diğer alt amaç olarak, katılımcıların ifadeleri temelinde değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan en genel sonuç, bireylerin ilk evlilik ve boşanma süreçlerinde toplumsal cinsiyet etkisini oldukça yoğun bir şekilde deneyimledikleri, bu durumun yeniden evlenme sürecini hızlandırıcı bir etki yarattığı yönündedir. Ayrıca yeniden evlenmeyle kurulan ailelerin, bireylerin hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrası yaşadıkları sorunlardan etkilendiği için oldukça değişken sorun alanları ile mücadele etmek zorunda kaldıkları, özellikle tek ebeveyn olan bireylerin ikinci kez evlenmesinin ardından çocuk-üvey ebeveyn arasındaki ilişkinin niteliğinin, evliliğin geleceğini belirleyen temel nokta olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın ilk alt-amacı olan, kadın ve erkeklerin ilk evlilik kararlarında toplumsal cinsiyet etkisini nasıl deneyimledikleri ile bağlantılı olarak oluşturulan temalarda, kadın ve erkeklerin, evlenme ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi, ilk evliliklerde deneyimlemeye başladıkları görülmüştür. Her iki cinsiyet için de ailenin, bireylerin evlenmeleri yönünde baskı uyguladıkları, bu haliyle geleneksel ataerkil ailenin bireylerin hayatlarına yön verici niteliği olduğu ortaya çıkmıştır. Eğitim düzeyi düşük kadınlarda evlenme, karşı cinsle duygusal ilişki kurmanın tek geçerli yolu olarak ortaya çıkarken erkeklerin tamamı ise evliliğe “tamamlanması gereken bir rol” olarak yaklaşmaktadır. Erkekler belli bir yaşa geldiklerinde ailelerinin, kendilerine evlenme yönünde baskı uyguladığını ifade etmişlerdir. İlk evlilik, kişinin eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik düzeyi arttıkça daha duygusal bir anlam kazanmakta ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bireyler için aile etkisi daha az hissedilmektedir. Fakat her iki cinsiyet için de geçerli olan temel nokta, evliliğin sosyal statü ve birey-aile ilişkisi açısından kazançlı bir durum olarak görüldüğü, bireylerin toplumsal kabullerinin sağlanmasında, “evli erkek/kadın” rollerinin oldukça kilit bir noktada değerlendirildiğidir. İlk evlilik kararında aile etkisine ek olarak,

toplum da, aileleri ve dolayısıyla bireyleri etkileyen bir üst sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların geneli, ilk evliliklerdeki aile etkisini, toplumun kadın ve erkeği evlilik birliği içinde görme eğiliminin bir uzantısı olarak değerlendirmiş, bekâr bir bireyin, toplumda “cinsel bir tehdit” olarak görülme ihtimaline vurgu yapmışlardır. Dolayısıyla, evli olmak, hem toplumun bir alt sistemi olan ailenin hem de aile üyelerinin toplumsal kabullerinin sağlanmasında oldukça önemlidir.

İlk evlilikler ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantıyla ilgili, kadınların ifadeleri özelinde oluşturulan bir diğer tema da, kadınların aile içindeki cinsiyetlendirilmiş işbölümü ile ilgilidir. Düşük eğitim seviyesine sahip kadınların geneli, evlenmeden önce temizlik, bulaşık, yemek yapma gibi, “kadın işi” olarak değerlendirilen işlerden kurtulmak ve aile içinde cinsiyetlendirilmiş işbölümünün neden olduğu sorunları aşmak adına ilk evliliği bir kurtuluş olarak görme eğilimdedir. Daha özgür ve aileden bağımsız hayat kurmanın tek yolu genelde tüm kadınlar için evlenmekten geçmektedir. Bu durumun altında yatan en büyük nedenin yine toplumsal cinsiyet etkisi ile bağlantısı vardır. Kadınlar ve erkekler, özellikle genç yetişkinlik dönemlerinde, sosyal hayatın evliyken daha rahat şekilleneceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Karşı cinsle duygusal ilişki yaşamının bazı ailevi ve çevresel nedenlerden dolayı zor olduğunu ifade eden kadın ve erkekler, hem karşı cinsle kurdukları duygusal ilişkinin devam etmesi hem de ailelerinin daha “rahat” olması için evlenmeyi tercih etmektedirler. Ailelerinin ilk evlilik yönündeki baskısı, ya da aile içindeki problemlili ortam nedeniyle, evliliği tercih eden tüm katılımcıların, boşanma öncesi ve sonrası süreçte, ailelerin bu yöndeki etkisini her zaman eleştirdiği ve boşanmalarının temel nedenini bir şekilde aileleri ile bağlantılandıkları ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın ikinci alt-amacı olan, bireylerin boşanma deneyimleri ve bu deneyimlerin toplumsal cinsiyet temelinde nasıl değerlendirilebileceği ile ilgili oluşturulan temalar, boşanmanın sadece bir olay değil, birden fazla değişkenin hesaba katılmasını gerektiren, zincirleme bir etkiye sahip olması açısından, boşanma öncesi süreci de içine alacak şekilde düzenlenmiştir. Katılımcıların en fazla dile getirdiği boşanma nedeni “evlilik rolleri” temelinde sınıflayabileceğimiz nedenler olmuştur. Bu nedeni dile getiren kadın katılımcıların hepsi, erkeği, evine bağlı, evin geçimini sürdüren ve çocuklarına

karşı ilgili bireyler olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlama, hem toplumsal cinsiyet kalıpyargıları hem de “eş ya da ebeveyn olmanın sorumluluğunun, eşler-arasında eşit paylaşılması gerektiği” önkabulü temelinde anlamlıdır. Kadınların evlilik rolleri ve boşanma arasında kurduğu bağlantının temelinde ekonomik nedenler vardır. Erkeklerin evin geçimini sağlayamadığı durumlarda, aile içi problemlerin arttığı, bu problemlerin ebeveyn-çocuk ilişkisini zedelediği de ortaya çıkmıştır. Kadınlar böyle bir durumda, evin tüm sorumluluğunu almalarının, boşanma kararını daha da hızlandırdığını ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili ortaya çıkan en önemli tema, özellikle kadınların bu dönemde yaşadıkları, aile içi rollerdeki kaymalardır. Kadınlar, ekonomik problemlerden dolayı, kendilerini “erkek gibi” hissettiklerini, ailenin tüm sorumluluğunu almalarının, boşanmayı hızlandırıcı bir etkiye neden olduğunu ifade etmişlerdir. Düzenli geliri olan kadınlar, boşanma kararını daha hızlı alırken, ekonomik anlamda eşlerine bağımlı olan kadınların bu durumu geciktirmek için öncelikle aile desteği aradıkları ortaya çıkmıştır. Düzenli gelire sahip olmayan kadınlar için, geleneksel ataerkil ailenin koruyucu rölü, bu dönemde de devam etmekte, kadınlar boşanmadan sonra ilk olarak ailelerinin yanına geri dönme eğilimi göstermektedir. Aile desteği bulamayan kadınların, ailelerinin geliştirdikleri refleks yine toplumsal cinsiyet ve ataerkil kabuller bağlamında ortaya çıkmıştır. Özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin, kızlarının boşanmış olmalarından kaynaklı olarak, çevrelerinde dedikodu çıkacağı ve boşanmış kadına yönelik toplum kaynaklı bazı olumsuz damgalanmalar endişesiyle boşanmayı kabul etmemekte, boşanma nedeni ne olursa olsun bir arabulucu gibi davranıp evliliğin devamını sağlama eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Erkeklerin boşanma nedenleri ile ilgili oluşturulan temalarda da yine kadınlarda olduğu gibi “evlilik rolleri” temelli değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Erkeklerin geneli hem toplumsal cinsiyet etkisi hem de cinsiyetlendirilmiş işbölümüne bağlı olarak, kadınların evlilik içindeki annelik rolüne vurgu yapmışlar ve eşlerinin hem ev işleri hem de çocukların bakımından sorumlu olduklarını, bu durumun tersi yaşandığında ise boşanmayı bir çözüm olarak düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bazı erkeklerin, evlilikleri devam ederken başka kadınlarla kurdukları duygusal ilişki de evliliğin bitirilmesinde önemlidir. Bu erkekler, ilk eşleri ile sosyal ya da duygusal

paylaşımlarının sınırlı olduğunu ve bu nedenle başka kadınlara yöneldiklerini ifade etmişlerdir.

Boşanma nedenleri ile ilgili oluşturulan temalarda, özellikle kadın katılımcılar tarafından vurgulanan bir diğer alt başlık da şiddet olmuştur. Kadınların eşlerinden şiddet gördükleri fakat boşanma nedeni olarak şiddeti ilk sıraya almadıkları belki de araştırmanın en önemli bulguları arasındadır. Şiddet gören kadınların hemen hemen hepsinin, sadece fiziksel şiddeti değerlendirdikleri, şiddeti bir şekilde temellendirme ihtiyacı duydukları, aile içinde yaşadıkları başka problemlerin şiddete neden olduğunu ifade ettiği gözlemlenmiştir. Kadınların maruz kaldığı şiddeti bir şekilde temellendirme ihtiyacı hem erkek egemen toplum değerlerinin kadınlar tarafından da yeniden üretildiği hem de toplumumuzda artık şiddetin normalleşmeye başladığının en çarpıcı örneğidir. Şiddeti, boşanmanın ilk nedeni olarak değerlendirmeyen kadınların, şiddete neden olan problemlerin artık kronik hale gelmesi ve sorunun çözümü için sahip oldukları umudu yitirmelerinin ardından boşanmaya karar verdikleri ortaya çıkmıştır. Birkaç örnekte erkeklerin de evlilik içinde eşlerinden şiddet gördüğü bulunmuştur. Erkekler böyle bir durumda “kendilerini korumak” ya da “mecbur kaldıkları” için eşlerine şiddet uyguladıklarını ifade etmişlerdir.

“Boşanma sonrası bireylerin yaşadıkları deneyimler ve bu deneyimlerin yeniden evlenme kararındaki etkisi” amacı altındaki diğer temalar, kadınlar ve erkeklerin boşanmadan sonra hayatlarında yaşadığı değişimler ve bu değişimlerin sosyal yapı tarafından nasıl değerlendirildiği bağlamında oluşturulmuştur. Bu amaç altında oluşturulan temalarda belirleyici olan nokta, kadınlar ve erkeklerin, ilk evliliklerde deneyimledikleri, “toplumun kadın ve erkeği evlilik birliği içinde görme eğilimini” boşanmadan sonra da hissettikleridir. Erkekler, boşanmış erkek olmanın toplum temelinde yarattığı başarısızlık nedeniyle bu dönemde kendilerini topluma ve ailelerine karşı ispat etme gayreti içine girmektedirler. Erkeklerin yaşadığı bu başarısızlık hissini altında, evli erkek rolünü sürdürememe durumu temel etkindir. Boşanmadan sonra erkeklerin aile ve sosyal ilişkilerinin niteliğinin değiştiği ve erkeklerin bu durumdan dolayı kendilerini toplumdan soyutlanmış hissettikleri ortaya çıkmıştır. Böyle bir durumda erkeklerin, yeniden evlenmeyi sosyal statünün geri kazanılması açısından bir çıkış yolu olarak gördüğü söylenebilir.

Boşanmanın neden olduğu durumlar ve bu durumların yeniden evlenme kararındaki etkisi hakkında, kadınlar özelinde oluşturulan temalarda da sosyal etki göze çarpmaktadır. Kadınlar bu dönemde, toplumun boşanmış kadına yönelik olumsuz algılarıyla mücadele ederken aynı zamanda kendi kişilikleriyle ilgili bir iç hesaplaşmaya girmektedirler. Boşanmış kadın olmanın, cinsellik temelli değerlendirmelere maruz bırakılmaya neden olduğunu söyleyen kadınlar, erkeklerle daha az sosyal ilişki kurduklarını ve içlerine kapanma eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Boşanma sonrası dönemde kadınlar, toplumun boşanmış kadına yönelik, cinsellik temelindeki önyargıları ile mücadele etmek için, daha “namuslu davranmak” durumunda olduklarını, “toplumda daha az görünür olma”yı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Kadınların bir taraftan, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu sorunlar ile toplumda asosyala bir kişiliği tercih ederlerken diğer taraftan da yine ataerkil söylemleri devam ettirmeleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin her alanda yeniden üretilmesine verilebilecek en güzel örnektir. Kadınların geneli, boşanmadan sonra ataerkil toplum değerleri ile bağlantılı damgalanmalara maruz kalmalarının, yeniden evlilik kararı almalarında oldukça etkili olduğunun altını çizmiştir.

Tüm bu olumsuz etkilerinin yanında, boşanmanın kazançlı taraflarıyla da bağlantılı temalara ulaşılmıştır. Özellikle, boşanmanın ilk etkilerini üzerlerinden atan bireyler için boşanmış olmak, beraberinde yeni deneyimleri ve daha özgür bir yaşamı getirmektedir. Birçok katılımcı için boşanma süreci özgüveni geliştirici, daha sorunsuz bir hayatın başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bir diğer alt amaçlarından olan, yeniden evlenme nedenlerinin toplumsal cinsiyet ile bağlantısı konusunda, kadınlar özelinde, psiko-sosyal nedenler bağlamında değerlendirilen temalarda ortaya çıkan durum; kadınların boşanmalarının ardından, sosyal çevrenin kendi hayatları üzerindeki baskıyı arttırmamasından kaynaklı olarak duydukları kısıtlanma hissidir. Kadınlar bu kısıtlanmayı hem sosyal çevresi hem de aileleri özelinde hissetmektedirler. Kadınların hepsi, boşanmış olmanın kadın için bir kısıtlanma nedeni olduğunu ve bu durumu aşmak için yeniden evlenmeyi düşündüklerini ifade etmiştir. Toplumun kadını aile içinde tanımlama durumu boşanmadan sonra kadınların sosyal deneyimlerinde problem yaşamalarına neden olmaktadır. Boşanmadan sonra, cinsel bir obje gibi görüldüğünü ifade eden kadınlar, bu dönemde erkek

tacizlere maruz kalmakta ve bu nedenden dolayı çalışma ortamı ya da sosyal çevrelerinde problem yaşamaktadırlar.

Kadınların boşanma sonrası deneyimlerinden hareketle oluşturulan ve yeniden evlenme kararında toplumsal cinsiyet etkisini psiko-sosyal bağlamda tanımlayan bir diğer tema da; boşanan kadınların ailelerine geri dönmeleri ile ilgilidir. Boşanmadan sonra ailelerine dönen kadınlar, ailelerin, toplumun boşanmış kadına yönelik önyargılarını paylaştıklarını ve bu etkiyle birlikte boşanan kadınlara karşı aşırı korumacı davrandıklarını ifade etmişlerdir. Böyle bir durumda kadınlar hem toplum hem de aile baskısını hissetmelerinden kaynaklı olarak, yeniden evlenmeyi -ilk evliliklerle benzer bir şekilde- bir kurtuluş yolu, daha özgür yaşamaları için geçerli olan tek alternatif olarak değerlendirmektedirler. Özellikle tek ebeveyn olan kadınlar, çocuklarını yetiştirmede ailelerin etkisini hissetmekte, çocuk hakkında rahat karar alamamaktadırlar. Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar, boşanmadan sonra çocukları ile beraber ailelerine geri döndüklerinde, ailelerin hem belirtilen toplum baskısı hem de ekonomik nedenlerden dolayı çocuklarını kabul etmediklerini dile getirmiş, bu anlamda sorun yaşamalarının, ikinci evlilik sürecini hızlandırdığını ifade etmişlerdir.

Aynı amaçla bağlantılı, erkeklerin deneyim ve algılarından hareketle oluşturulan temalarda da (kadınlarla benzer şekilde) yine toplumsal cinsiyet etkisi göze çarpmaktadır. Boşanmadan sonra sosyal ilişkilerinin sekteye uğradığını belirten erkekler bu dönemde toplumun, kendilerini cinsel bir tehlike gibi gördüğünü ve bu duruma neden olan yapının toplumun boşanmış erkeklere yönelik algısı olduğunu belirtmişlerdir. Boşanmış bir erkeğin, evlilik sürecinde sahip olduğu sosyal ilişkileri koruyamadığını belirten erkekler, bu dönemde kendilerini daha yalnız hissettiklerini, sosyal baskı nedeniyle kadınlar gibi asosyal bir yaşam sürdürme eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda bakıldığında, bireyleri yeniden evlenmeye götüren ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı en önemli durumun, toplumda kadınların boşanmadan sonra cinsel objeye erkeklerin ise cinsel tehlikeye dönüşmeleri olduğu söylenebilir.

Yeniden evlenme nedenleri ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer tema da, boşanmadan sonra çocukları ile birlikte yaşamaya başlayan erkeklerin ifadeleri temelinde oluşturulmuştur. Erkekler boşanmadan sonra, babalık

rollerindeki değişimden dolayı yeniden evlenme sürecini hızlandırdıklarını ifade etmişlerdir. Babalık rollerindeki bu değişim, erkeklerin çocuk bakımı ile ilgilenmeleri, ev işi yapmaları gibi, erkekler tarafından “kadın işi” olarak tanımlanan rollerin yerine getirilmesi anlamına gelmekte ve erkekler için bir problem olarak nitelendirilmektedir. Boşanmadan sonra çocukları ile birlikte yaşamaya başlayan erkekler, ev içinde daha “kadınsı” rolleri yerine getirdiklerini, bu durumu zaman zaman babalık rollerine yönelik bir “tehdit” gibi algıladıklarını belirtmişlerdir. “Erkekliğin toplumsal inşası” kavramında da olduğu gibi, erkeklerin sadece sosyal hayatlarında değil, aile içinde de “sert” bir figür olarak kalmaya eğilimli olmaları, “kadınsı işlerin” erkekler tarafından neden bir tehdit olarak algılandığının altında yatan nedendir. Böyle bir durumda olan erkeklerin, ikinci eşlerini seçerken, kadınların bakım sağlayıcı rolüne vurgu yaptıkları ve bu kritere göre eş seçtikleri belirlenmiştir.

“Yeniden evlenme nedenlerinde ekonomik etkiler” alt amacıyla bağlantılı oluşturulan temalarda ise, özellikle kadınlar için, yeniden evlenmenin ekonomik olarak bir kurtuluş yolu olarak görüldüğü durumlar ortaya çıkmıştır. Kadının işgücü piyasasındaki malum konumu ile bağlantılı olarak, boşanma, düzenli gelire sahip olmayan ya da eğitim seviyesi düşük kadınlar için başlı başına bir gelir kaybıdır. Boşanmadan sonra özellikle tek ebeveyn olan kadınlar, boşanmanın neden olduğu gelir kaybını yoğun bir şekilde hissettiklerini, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada yaşadıkları zorluklara bağlı olarak, düzenli gelire sahip bir erkekle yeniden evlenmeyi bir çözüm yolu olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Özellikle düşük eğitim seviyesine sahip kadınlar, boşanmadan sonra yaşadıkları gelir kaybını ortadan kaldırmak için çalışmak istediklerinde, iş ortamında erkek tacizlerine maruz kalmalarının, düzenli gelir getirici bir işte uzun süreli çalışmalarını engellediğini, böylelikle yaşadıkları ekonomik sorunların, sosyal yapıdan kaynaklı sorunlarla birleşip, kendilerini daha da çaresiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Böyle bir durumda kadınlar, hem ekonomik sorunların üstesinden gelmek hem de sosyal yapının boşanmış kadına yönelik olumsuz algısından kurtulmak adına, düzenli gelire sahip bir erkekle evlenmeyi, hem sosyal hem de ekonomik temelde kazançlı bir şekilde değerlendirmektedirler. Bu bulgu, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kadınların hayatlarının her alanında deneyimledikleri, zincirleme sorunlara neden olduğuna ve kadınların bu bağlamda yaşadıkları “öğrenilmiş çaresizlik”

duygusuna verilebilecek belki de en önemli örnektir. Erkekler için ise yeniden evlenmenin ekonomik boyutu ile ilgili anlamlı bir bulguya rastlanılmamıştır.

Yeniden evlenme nedenleri ile ilgili, her iki cinsiyet özelinde, psiko-sosyal bağlamda oluşturulan temalarda karşımıza çıkan durum, kişilerin ilk evliliklerinden olan çocuklarını bir aile ortamı içinde büyütme istemeleridir. İlk evlilikten çocuğu olan bireylere göre, çocuklarının bir aile ortamı içinde büyümeleri hem çocukların gelişime olumlu etki yapmakta hem de, boşanan bireylerin, çocukları hakkında karşılaşılabilecekleri sorunları ortadan kaldırmaktadır. Tek ebeveyn olan kadın ve erkeklerin hepsi, ikinci evliliklerinin, çocuklarının kişilik gelişimlerine katkı sağlayacağını, toplumsallaşma sürecinde çocuğun, ebeveynlerinin boşanmasıyla bağlantılı yaşadığı sorunların ortadan kaldırılmasına yardım edeceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Yine aynı amaç altında oluşturulan bir diğer tema da, boşanmanın, düzenli cinsel hayatın bitmesine neden olması ve bu nedenle bireylerin yeniden evlenmeyi, bu durumun bir çözümü olarak değerlendirmeleri hakkındadır. Bu bulguda da toplumsal cinsiyet eşitsizliği göze çarpmaktadır. Bazı erkekler, boşanmadan sonra farklı yollarla cinsel ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtirken kadınlar, boşanmadan sonra daha “namuslu” ya da “kontrollü” olmaları gerekliliğinden dolayı, cinsel ihtiyaçları arka plana ittiklerini, hatta hem ekonomik hem de sosyo-kültürel durumlardan kaynaklanan sorunlarda dolayı cinselliği hiç düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Yeniden evlenmenin duygusal nedenleri alt-amacı temelinde oluşturulan temalarda, her iki cinsin boşanmadan sonra yaşadıkları duygusal boşluğun giderilmesi açısından yeniden evlenmenin bir çözüm yolu olarak değerlendirildiği görülmüştür. Kadınlar ve erkekler, hem boşanmanın ardından yaşadıkları sosyal baskının giderilmesi hem de içinde buldukları “asosyal konumun” sonlanması için duygusal bir partnere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmanın bir diğer alt-amaçlarından olan, “yeniden evlilikle oluşan ailelere yönelik değerlendirmeler”, bireylerin yeniden evlenme sürecinde yaşadıkları sorunları da kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Boşanan ve yeniden evlenmek isteyen bireylerin bu dönemde karşılaştıkları ilk sorun, eş seçimi ile

ilgilidir. Bu dönemde hem uygun eşi bulmak hem de bu eşin, yeniden evlenmek isteyen bireyin ailesi tarafından kabul edilmesi, katılımcıların bu dönemde zorlandıkları bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşük eğitim seviyesine sahip kadınlar, daha önceden belirtilen nedenlere bağlı olarak, ikinci eş seçiminde erkeklik rolleri temelinde karar vermektedirler. Kadınlar, evin geçimini sağlayan, kadını koruyan ve iyi baba olabilecek bir erkekle evlenmek isterken, daha üst sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlarda, eşler arası duygusal ilişkinin niteliği devreye girmektedir. Kadınların boşanmadan sonra yaşadıkları erkek tehdidinin bir uzantısı olarak, kadınlar bu dönemde “aseksüel” ve “korumacı” olarak değerlendirdikleri erkeklere daha kolay bağlandıklarını ifade etmişlerdir. Düşük eğitim seviyesine sahip erkekler ise ikinci eş seçiminde, kadının ev içi rolleri bağlamında değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Tek ebeveyn olan erkekler, öncelikle iyi bir “anne adayı” aradıklarını, çocuklarının bakımından sorumlu olacak adayları bu bağlamda değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın bir diğer alt başlığı olan yeniden evlenmeyle oluşan ailelere yönelik değerlendirmelerin neler olduğu ile ilgili oluşturulan temalarda, büyük oranda çocuklarla ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Çocuğu olan her katılımcı, yeniden evlenmenin çocuklarla çok zor olduğunu defalarca altını çizmiştir. Hem boşanma sonrası hem de yeniden evlenme süresince çocukların, evlilikleri devam ettirici, eşler arasındaki yakınlığı sağlayıcı, ya da boşanmadan sonra eşle tekrar barışmak için arabulucu olarak kullanılması gibi bazı “araçsal rolleri” olduğu ortaya çıkmıştır. Eş seçimi gibi zorlu bir süreçten çıkan tek ebeveynler, çocuklarının üvey ebeveyni ile olan ilişkisi hakkında oldukça tedirgin olduklarını ifade etmişlerdir. Üvey ebeveyn ile iyi ilişkiler kuran çocukların, yeniden evlilikle kurulan ailenin devamlılığında oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Üvey ebeveyn-çocuk arasındaki muhtemel gerginliğin, ebeveynlerin ikinci evliliklerini de bitirme kararı almalarında kilit rol oynadığı, ve yeniden evlenme ile oluşan ailelerin, alanyazında da belirtilen “kırılgan yapılarının” ilk nedeninin bu durum olduğu ortaya çıkmıştır.

Yeniden evlenmeyle oluşan ailelere yönelik değerlendirmeler alt-amacıyla bağlantılı oluşturulan bir diğer tema da, boşanmadan sonra, çocuklarından ayrı yaşayan katılımcıların ifadeleri özelinde oluşturulmuştur. Boşanmadan sonra, çocuklarından ayrı yaşayan ebeveyn ile çocukları arasında ilişkinin

zedelendiği ve kişilerin bu ilişkinin eskisi gibi olmalarını sağlamak adına çocukların duygusal ihtiyaçlarından ziyade ekonomik ihtiyaçlarını karşılama eğilimi içinde olduğu görülmüştür. Çocuklarından ayrı yaşayan ebeveynlerin “çocuğun duygusal ihtiyaçlarının öncelikli olarak, birlikte yaşadığı ebeveyn tarafından giderilmesini” bekledikleri ortaya çıkmıştır. Boşanmadan sonra, çocuklarından ayrı yaşayan ebeveynlerin, çocuklarının maddi ihtiyaçlarına odaklanmaları, hem boşanmanın hem de boşanmadan sonra ebeveynin yeniden evlenmesinin, çocuk-ebeveyn arasında iletişime zarar verdiğinin bir göstergesidir.

Yeniden evlenme ile oluşan ailelere yönelik değerlendirmelerle bağlantılı oluşturulan bir diğer tema da karma aileler ile ilgilidir. Her iki eşin de, ilk evliliklerinden olan çocukları ile birlikte yaşadıkları karma ailelerde, farklı ebeveynlerden olan çocuklar arasında “yeni bir kardeşlik” yaratılmaya çalışıldığı, bu durumun zaman zaman çocuklar için, ebeveynlerin neden olduğu bir baskı unsuruna dönüştüğü ortaya çıkmıştır. Ebeveynler kendi çocuklarına, evliliğin devamı için, üvey ebeveynlerine karşı, üvey ebeveynin istediği tarzda davranmaları yönünde baskı kurmaktadır. Bu durumun yaşanmadığı, sorunların kendiliğinden, uzlaşmacı ve hem ebeveynin hem de çocukların ihtiyaçlarının birlikte değerlendirildiği ailelerde, aile içi iletişim ve üvey ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin daha doğru yapılandırıldığı görülmüştür. Ayrıca bazı durumlarda, eşlerin ilk evliliklerinden olan çocuklara karşı, diğer eş tarafından daha korumacı bir gözle bakıldığı ve bu durumun da, ilk evlilik ve ikinci evlilikten olan çocuklar arasında bir hiyerarşinin doğmasına neden olduğu ortaya çıkmıştır.

Yine aynı amaçla bağlantılı oluşturulan bir diğer tema da, karma ailelerin, alanyazında da sıkça belirtilen “farklı sorun kaynakları”yla ilgilidir. Gerek boşanma öncesi gerekse boşanma sonrası süreçlerin etkilerini, yeniden evlilikle kurulan ailede hisseden bireyler için, yeni bir aile kurmak ve bu ailenin “normalleşmesini” beklemek oldukça sıkıntılı bir süreçtir. Yeniden evlenen kişilerin geneli, ilk ve ikinci eşleri arasında hep bir karşılaştırma yaptıklarını, bazı katılımcılar ise ilk eşleriyle kurdukları duygusal bağlılığın ikinci evlilikte de devam ettiğini ifade etmişlerdir. İkinci eşlerinin, beklentilerini karşılamadığı durumlarda kişiler, boşanmış olmaktan dolayı pişmanlık duyabilmektedirler. İlk evlilikten çocuğu olan ve çocuğundan ayrı yaşayan ebeveynler, çocuklarının

annesiz ya da babasız büyümelerinde kendilerinin suçu olduğunu ve bu durumun her zaman bir pişmanlık yarattığını ve bu pişmanlığı ikinci evlilik sürecinde de hissettiklerini anlatmışlardır. Yine aynı temayla bağlantılı olan bir diğer bulgu da, kız çocuğu olan kadınların yeniden evlenmesinin ardından, kızları ve yeni eşleri arasında nasıl bir iletişimin olduğunu gözlemlenmesi ile bağlantılıdır. Kız çocuğu olan kadın katılımcıların hepsi, çocuk ve üvey ebeveyn arasında cinsel içerikli bir davranışın oluşup oluşmadığı, evliliklerinin ilk dönemlerinde takip ettiklerini, bu durum hakkında evlenme öncesi endişe duyduklarını ifade etmişlerdir. Sadece bu bulgu bile, yeniden evliliklerin “farklı sorun kaynaklarına” ve ilk evlilik kavramından farklı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğine verilebilecek en güzel örnektir.

Sonuç olarak, araştırmanın temel bakış açısı olan toplumsal cinsiyet kavramı, neden olduğu olumsuz durumlarla, kişilerin hayatlarındaki etkisini birçok alanda hissettirmektedir. Kadınlar ve erkekler bu deneyimi ilk evliliklerinden itibaren yaşamaya başlamaktadırlar. Yeniden evlenen bireyler için bu etki, hem ilk evlenme hem boşanma hem de yeniden evlenme sürecinde geçerli olan, bireylerin hayatlarına müdahale eden ve özgür karar almayı kısıtlayan bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Toplum, kadın ve erkeği evlilik birliği içinde görmek istemekte, evlilik birliğinin bozulmasının ardından her iki cinsiyet de toplumsal baskıya açık hale gelmektedir. Bu etki şüphesiz ki, geleneksel ataerkil aile değerlerini benimsemiş bireyler için daha “hissedilebilir” olmaktadır. Fakat araştırma bulguları, hangi sosyo-ekonomik düzey, eğitim seviyesi ya da kültürel sermayeye sahip olurlarsa olsunlar, bireylerin bu etkiden uzak bir sosyal yaşantı içinde olmalarının zorluğunu ortaya çıkarmıştır. Bulgular arasında belki de üzerinde en çok düşünülmesi gereken nokta, boşanmanın ardından, toplumsal cinsiyet etkisinin neden olduğu sorunlarla mücadele etmek zorunda kalan bireylerin, bu dönemde toplumsal cinsiyetin kendilerini kısıtlayan etkisini sorguladıkları fakat evlenmenin ardından, farklı bağlamlarda toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını ve ataerkil değerleri bir şekilde yeniden ürettikleridir.

5.2. ÖNERİLER

Araştırma kapsamında, kişilerin boşanma öncesi, boşanma sonrası ve yeniden evlenme süreçleri ilgili değerlendirmeleri alınmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında belirlenen önerilere aşağıda yer verilmiştir.

Evliliklerden önce, aile içi iletişim, eşler arası iletişim, çocuk gelişimi kadın hakları, öfke kontrolü gibi, evlilik içinde sorunların çözümüne yönelik bilgilerin verildiği “evlilik okullarının” kurumsallaşması gerekmektedir. Bu yapıların, hem eşlerin sorun çözme mekanizmalarını geliştireceği hem de çocukların daha sağlıklı aile ortamlarında yetişmelerini sağlayacağı düşünülmektedir.

Evli çiftlere yönelik, evlilik terapisi hizmetlerinin ücretsiz yapılandırılması sağlanmalı tüm ailelerin bu hizmetlerden düzenli yararlanması, periyodik takiplerle sağlanmalıdır.

Toplumdaki tüm ailelerin, psikososyal danışmanlık hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmalı, bu anlamdaki sosyal refah hizmetleri kurumsal modele göre yapılandırılmalıdır.

Araştırma bulguları, eşlerinden şiddet gören kadınların, şiddeti sadece fiziksel şiddet temelinde değerlendirildiğini göstermiştir. Bu bağlamda, şiddet ve kadın hakları temalı çalışmalar, her aileyi kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmalıdır.

Boşanma öncesi süreçte eşlere psikososyal destek veren kurumların yaygınlaşması hem bu sürecin daha sorunsuz geçirilmesine hem de kişilerin bu süreçte hukuksal haklarının farkına varmalarını sağlayacaktır.

Barolar tarafından, boşanmak isteyen kadınlar için sağlanan ücretsiz avukatlık hizmetine, ücretsiz psikososyal danışmanlık hizmeti eklenmeli, sosyal politika hizmetleri eliyle kalıcı ve kurumsal olması sağlanmalıdır.

Boşanan kadınların, soyadı değiştirme evresinde yaşadıkları bürokratik süreç kısaltılmalı, bu süreçte isteyen her kadının, psikososyal danışmanlık hizmetlerinden ücretsiz yararlandırılmasının takibi yapılmalıdır.

Boşanan kişilerin ihtiyaçlarına yönelik farklı yapıdaki kurum modelleri yaygınlaştırılmalıdır. Örneğin -İspanya örneğinde olduğu gibi- boşanmadan sonra çocukların ebeveynlerle görüşmelerinin sağlanabileceği, ebeveynlerin çocuklarını kurumlara bırakabilecekleri yeni modeller üretilebilmelidir.

Boşanmadan sonra, özellikler düzenli gelire sahip olmayan kadınlar için sosyal güvenlik mekanizmaları sağlanmalı, istihdam fırsatları bu kadınlar lehine yapılandırılmalıdır. Bu hizmet, sosyal politika imkânlarıyla güvence altına alınmalıdır.

Boşanmadan sonra eski eşleri ile sorun yaşayan ve bu bağlamda hayati tehlikeleri olan bireyler için kolluk kuvvetleri eliyle koruyucu önlemlerin sağlanması gerekmektedir.

Tek ebeveyn olan ya da yeniden evlenen bireylerin çocuklarının yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik, bu çocuklara ulaşmanın en kolay yolu olan okullarda, okul sosyal hizmeti geliştirilmelidir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı yürütülen çalışmalar sadece ekonomi ya da sosyal politika alanında değil, medyadan eğitime kadar, her alanda yaygınlaştırılmalıdır.

Yeniden evlenmeler ve bu yolla oluşan aileler için, ülkemizde yapılan bilimsel faaliyetlerin sayısı oldukça azdır. Artan boşanma ve yeniden evlenme oranları dikkate alındığında, sosyal bilimler için bu konunun değerlendirilmesi, bu ailelere yönelik farklı hizmet modelleri geliştirilmesi gerekmektedir.

Yeniden evlenmeyle oluşan aileler ve bu ailelerdeki eşler ve çocuklar için ücretsiz hizmetler (grup terapileri, danışmanlık hizmetleri vs.) yapılandırılmalıdır.

Sosyal hizmet eğitiminde, toplumsal cinsiyet hakkında duyarlılık geliştirici uygulamalara ve feminist eleştirel bakışın kazanımına yönelik kuramlara daha sık yer verilmesi gerekmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, boşanma sonucunda, temelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yer aldığı sorunları yaşayan bireylerin, bu dönemdeki toplumsal cinsiyete yönelik eleştirilerini, ilerleyen dönemde koruyamadıkları ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yönelik algıları bir şekilde devam ettirdikleri görülmüştür. Bu durumun önüne geçilmesi, belki de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için temel hareket noktası olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, kişilerin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri hakkındaki eleştirileri neden sürdüremediklerinin, farklı cinsiyetler özelinde araştırılması, belki de bu eşitsizliklerin yapısını daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir ve kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarından uzak bir sosyal yapıda kendilerini gerçekleştirmelerinin önünü açabilir.

5.3. ÇALIŞMANIN AİLELER VE SOSYAL HİZMET KURAM VE UYGULAMASINA KATKISI

Bu çalışma, boşanmadan sonra yeniden evlenen kadın ve erkekleri, yeniden evlenmeye götüren nedenleri, toplumsal cinsiyet perspektifi temelinde değerlendirmeye çalışmıştır. Araştırmanın bir diğer alt amacı ise, yeniden evlenmeyle oluşan ailelerin yapısı, sorun kaynakları ve aile içi iletişim gibi konularda, katılımcıların ifadeleri temelinde mevcut alanyazına katkı sağlamaktır.

Boşanma sürecindeki bireyler, tek ebeveynli aileler ya da yeniden evlenmeyle oluşan aileler ile çalışan profesyonellerin başında gelen sosyal hizmet uzmanları (SHU), doğrudan sosyal hizmet uygulamasında, yeniden evlenmeyle oluşan ailelerle çalışırken, hem boşanmanın hem de yeniden evlenme sürecinin, bu aileler üzerindeki etkisini bilmek ve bu ailelerin farklı yapısı hakkında fikir sahibi olmak durumundadır.

Bu araştırmanın da temel hareket noktası olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, araştırma bulgularında da yer verildiği gibi, bireyleri boşanma sürecinden itibaren yoğun bir şekilde etkileyen, bireylerin yaşadığı aile içi problemlerin etkisini aynı zamanda, kendi aileleri ya da sosyal çevreleri ölçeğinde genişleten ve bu bağlamda bireylerin bu süreci daha da problemlili yaşamalarına neden olan bir gerçekliktir. Dolayısıyla boşanma sürecindeki aileler, boşanan bireyler ya da tek ebeveynli ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının, bireylerin bu dönemde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yaşadığı sorunlara yönelik de müdahale planlarını zenginleştirmeleri gerekmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin, kişisel değerlerden bağımsız ve objektif olarak uygulanması hakkındaki etik tartışmalara bir gönderme olarak, boşanma ve yeniden evlenme sürecindeki kadın ve erkeklerin, toplumsal cinsiyet temelinde yaşadığı sorunlara karşı SHU'nun bu anlamda duyarlılık geliştirmesi ve feminist sosyal hizmetin eleştirel bakışını süreç içerisinde değerlendirmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi feminist sosyal hizmetin temel amacı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasıdır (Buz, 2011, s.87). Bu bağlamda bakıldığında, hem kadın hem de erkek katılımcıların ifadelerinde yer alan, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının neden olduğu problemlere yönelik

geliştirilmesi gereken sosyal hizmet müdahalelerinin, feminist perspektiften uzak olması düşünülemez. Dolayısıyla, hem sosyal hizmet eğitimi hem de kuram ve uygulamalarında feminist perspektife daha çok yer verilmesi, sosyal hizmetin temel hedeflerinden olan sosyal adaletin sağlanmasına ve bir iktidar alanı olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasına hizmet eder niteliktedir.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, boşanma kararı alan kadın ve erkeklerin, boşanmanın neden olabileceği sorunları daha önceden, kendi sosyal çevreleri yoluyla bildikleri ve bu yüzden yaşanması muhtemel sorunların, boşanma kararının alınmasından itibaren bireyleri etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu sorunların büyük bir bölümünü katılımcılar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu durumlardan hareketle tanımlamışlardır. Boşanmadan kaynaklı olarak, kişinin sosyal çevresi içinde yaşadığı damgalanma, başarısızlık hissi ya da bireylerin önceki sosyal ilişkilerinin zedelenmesi gibi durumlar, boşanmayla ilgili çalışan SHU'ların sadece bireylerin aile ilişkilerine değil aynı zamanda sosyal çevreleri ile olan etkileşimlere de eğilmeleri gerekliliğini doğurmaktadır. Bireylerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yaşadıkları sorunlarla çalışmak, her ne kadar makro ölçekte, çözüm için zaman gerektiren bir uygulama olsa da, katılımcıların ifadelerinden hareketle bu dönemde bireyler, özellikle boşanmanın olumsuz etkilerini üzerlerinden attıkları andan itibaren, kendilerini daha "güçlü" ifade etme eğiliminde olmuşlardır. Dolayısıyla bu sosyal etki, sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından olan güçlendirme yaklaşımında, bir tetikleyici olarak kullanılabilir. Boşanma kararı alırken sosyal çevrelerinden destek aldıklarını, bu kararlarının sorgulanmadığını belirten katılımcıların, boşanma sürecini daha sorunsuz atlattıklarını ifade etmeleri, bu duruma verilebilecek güzel bir örnektir. Toplumda boşanmış bireylere karşı varolan önyargıların, bireylerin kendi sosyal hayatlarında yarattığı etki, bireyin ailesinin, boşanma kararını destekleyici ve bireyi bu karardan dolayı yargılamadığı durumlarda daha az hissedilir hale gelmektedir.

Araştırmada oluşturulan bulguların bir kısmı da yeniden evlenmeyle oluşan karma aileler hakkındadır. Aile danışmanlığında, bu aileler ile çalışan SHU'lar için, öncelikli hedef, bu ailelerin farklı tipte sorun kaynakları hakkında bilgi sahibi olmalarıdır. Karma aileler, hem boşanmanın, hem yeniden evlenme

sürecinin hem de yeniden evlilikle oluşan ailelere özgü sorunların etkisini deneyimledikleri için, oldukça kapsamlı bir sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyabilmektedirler. Dolayısıyla sadece aile içindeki mevcut duruma yönelen bir müdahalenin, uzun vadede, başarı şansının olmadığı düşünülmektedir.

Görüşmeler sürecinde, bu aileler hakkında gözlemlenen en büyük ortak nokta, ailelerin “normalleşme” çabaları olmuştur. Bu aileler, önceki evliliklerindeki aile içi iletişim ve ritüellerinin, karma ailelerde de devam edeceği beklentisi içindedirler. Her ne kadar, bireylerin önceki evliliklerinde devam ettirdiği alışkanlıklarının, karma ailelerde de kendiliğinden oluşacağı beklentisi, normal olarak görülse de, bu ailelerin farklı yapılarının, bu durumu bir şekilde engellediği görülmüştür. Çalışmanın kuramsal kısmında da belirtildiği gibi, bu ailelerin “normalleşmelerinin” en önemli aşaması, karma ailenin, geleneksel çekirdek aileden “farklı” olduğunun kabullenilmesi olduğudur. Bu bağlamda, karma ailelerle çalışan SHU’ların öncelikli amacı bu süreçte aile üyeleri ile “normalleşmenin” ne anlama geldiğini belirlemeleri, ailenin karmaşık yapısı hakkında bilgilendirici olmaları ve aile için ilişkilerin “yeni” aileye göre kurgulanmasında, aile üyelerinin bu konuda ortak karar alma sürecinde desteklenmesine yardımcı olmaktır.

Karma ailelerde SHU’nun dikkat etmesi gereken bir diğer durum da, bu ailelerdeki çocuklar ile ilgilidir. Yukarıda bahsedilen, karma ailelerin normalleşme süreçlerine bağlı olarak, katılımcılar tarafından, çocukların aile içindeki konumlarının, evliliğin devam etmesinde hayati önem taşıdığı belirtilmiştir. Böyle bir durum, karma ailelerdeki çocukların, geleneksel çekirdek ailelerde olduğu gibi, ebeveynleri ile doğal bir sevgi ilişkisi kurmaları anlamında, baskı görmelerine neden olabilmektedir. Katılımcılardan bazıları, yeniden evliliklerinin normalleşmesi için, çocuklarına baskı kurduklarını, zorlayıcı bir tavır takındıklarını ve bu durumun, hem kendi çocuğu ile olan ilişkiyi hem de çocuk-üvey ebeveyn arasındaki ilişkinin sorunlu olmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Bu örnekte olduğu gibi, karma ailelerle çalışırken SHU’nun, bu ailelerdeki çocukların aile içindeki rollerinin nasıl kurgulandığına, hangi yaş grubunda olursa olsun, çocuktan beklenen rolün aile için ne anlama geldiğinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olması gerekmektedir.

Çocuklar ile ortaya çıkan bir diğer sorun kaynağı da, çocuk ve ayrı yaşadığı ebeveyni ile arasında olan ilişkinin niteliği ile ilgilidir. Bazı örneklerde, boşanma kararını alan eşe yönelik, diğer eşin yaşadığı öfkeyi çocuklara yansıttığı ve bu yüzden çocuğun yaşadığı aile parçalanmasının etkisinin daha ağır olmasına neden olduğu görülmüştür. Böyle bir durumda, boşanma sürecinde danışmanlık yapan SHU'nun, eşler arasında yaşanan sorunların çözümüne yönelik yapacağı çalışmaların, çocuğun boşanma sürecinde yaşadığı sorunların etkisini hafifleteceği gerçeğini göz önüne alması, çocuk ve ayrı yaşayan ebeveyni arasındaki ilişki kalitesini artırıcı çözümler bulması gerekmektedir. Katılımcıların hepsinin, çocukları ve ayrı yaşayan ebeveyni arasındaki ilişkinin devam etmesi gerektiğini dile getirirken, ayrı yaşayan ebeveynin, karma aileye ya da çocuk ve birlikte yaşadığı ebeveynine yönelik sorun çıkarmaması gerekliliğini bir önkoşul olarak değerlendirmeleri, bu duruma verilebilecek önemli bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2010). Kadınların İnsan Haklarında Ulusalüstü Standartlar ve Denetim: CEDAW Örneği Bağlamında Bazı Gözlemler. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksek (Ed.), *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (s.197-206). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Acuner, S. (2009). 90’lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşamaları. A. Bora ve A. Günel (Der.), *90’larda Türkiye’de Feminizm* (3.bs.) (s125-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adler, A (1999). *Cinsiyetler Arasında İşbirliği* (S. Selvi, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları (1980).
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2010). *Türkiye’de Aile Değerleri*. Ankara
- (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara.
- (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Ankara
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması* 2011. Ankara.
- (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*. Ankara.
- Akal, B. C. (1994). *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Aksoy, N. (2006). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*. Ankara: Beyda Ofset
- Amato, R. P., KANE, B. J., (2011). Parents’ Marital Distress, Divorce and Remarriage: Links With Daughters’ Early Family Formation Transitions. *Journal of Family Issues*, (20), 1-31. doi: 10.1177/0192513X11404363
- Ansal, H. (1989). Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik. *Onbirinci Tez*, 1, 8-22.
- Arat, F.Z. (1998). Kemalizm ve Türk Kadını. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s.51-70). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Arpacı,F., Tokyürek, Ş. (2012). Boşanmış Bireylerin Yeniden Evlenme Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi s.(31)*, 1-15.
- Aslan, Ö. (2009). “Kaçınılmaz Ölüm”ün Girdabında Annelik: Türkiye’de Annelik Politikası ve Barış Anneleri Deneyimi. A. Günaydın, F. Dinçer, Ö. Aslan ve Z. Kutluata (Ed.) *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* (s. 75-98). İstanbul: bgst Yayınları
- Aughinbaugh, A. (2010), The Effects Of Remarriage On Women’s Labor Supply. *Journal Of Popul Econ.* 23, 1151-1176. doi: 10.1007/s00148-009-0256-5
- Aydın, O., Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2),117-126
- Baxter, A. L., Braithwaite,O. D., Kellas, K.J., LeClair-Underberg,C., Normand, L.E., Routsong, T., ve diğerleri (2009). Empty Ritual: Young-adult Stepchildren’s Perceptions of the Remarriage Ceremony. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 468-487. doi: 10.1177/0265407509350872
- Beller, H. A., Chung, S. S., (1992). Family Structure and Educational Attainment of Children: Effects of Remarriage. *Journal Of Population Economics*, (5),1, 39-59. <http://www.jstor.org/stable/20007356>.
- Bem, L., S.(1986). Androgeny and Gender Schema Theory: A Conceptual and Empirical Integration [Elektronik versiyon]. T. B. Sonderegger (Ed.) *Psychology and Gender* (s.179-226). University of Nebraska Press.
- (1983). Gender Schema Theory and Its Implications for Child Development. *Journal of Women In Culture and Society*, 8 (4), 598-616. <http://www.jstor.org/stable/3173685>.
- (1981). Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing *Psychological Review*, 88 (4), 354-364. doi: 10.1037/0033-295X.88.4.354.

- Benli, F. (2008). Kadın ve Hukuk: Kadın Haklarının Yargıtay Kararlarına Yansıması. N. MUTLUER. (Ed.) *Cinsiyet Halleri: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* (s. 122-139). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Berktaş, F. (1998). Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s.1-11). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. (3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- (2010). Felsefenin Kadına Bakışı. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksekler (Ed.). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (s.23-33). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- (2012). *Tektanrılı Binler Karşısında Kadın: Hristiyanlık’ta ve İslamiyet’te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* (4.bs). İstanbul: Metis Yayınları
- Berrardo, H.D. (1982). Divorce And Remarriage At Middle Age And Beyond [Elektronik versiyon]. *Annals Of The American Academy Of Political And Social Science* 464, 132-139.
- Bora, A. (2008). Cinsiyet ve Sınıf: Kimlikten Politik Özne Çıkar Mı?. N. Mutluer. (Ed.) *Cinsiyet Halleri: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* (s. 181-197). İstanbul: Varlık Yayınları.
- (2011). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Breschi, M., Manfredini, M., Fornasini, A. (2007). Remarriage in a Pre-Transitional Italian Community, *Continuity and Change*, (22), 3, 407-428. doi: 10.1017/S0268416007006455.
- Bussey, K., Bandura, A. (1999). Social Cognitive Theory of Gender Development and Differentiation. *Psychological Review*, 106, 676-713. doi: 10.1037/0033-295X.106.4.676.
- Butler, I., Scanlan, L., Robinson, M., Douglas, G., Murch, M., (2003). *Divorcing Children: Children Experience of Their Parent’s Divorce*, JK Publishers, London

- Buz, S. (2011). Feminizmin Sosyal Hizmet Eğitimine Yansımaları. V. Işıkhan, T. Tuncay, E. Erbay (Ed.). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2011: 15-16 Aralık*- (s.86-90). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma ve Geliştirme Derneği.
- Chiappori. Pierre-Andre, Weiss Yoram. (2006), Divorce, Remarriage And Welfare: A General Equilibrium Approach, *Journal Of The European Economic Association*,4 (2-3), 415-426. <http://www.jstor.org/stable/40005107>.
- (2007), Divorce, Remarriage and Child Support [Elektronik versiyon], *Journal of Labor Economics*, 25 (1), 37- 74.
- Connell, R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar –Toplum Kişi ve Cinsel Politika-* (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1987).
- Çağatay, N. ve Soysal, N. Y. (2010). Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine karşılaştırmalı Düşünceler. Ş. Tekeli (Ed.). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakışı Açısından Kadınlar* (s. 291-300). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, S. (2010). Osmanlı Kadın Hareketi: XX. Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksek (Ed.). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (s.23-33). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Clow, K, A., Ricciardelli, R. (2011). Women and Men In Conflicting Social Roles: Implications From Social Psychological Research, *Social Issues And Policy Review*, 5, (1). 191-226. doi: 000208821200008.
- Davis-Yuval, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet* (A, Bektaş. Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları (1997)
- Dedeoğlu, S. (2009). Ataerkillik ve Enformel Emek: Konfeksiyon Atölyelerinde Ücretsiz Aile İşçileri. *Praksis*, 2009/02 (20), 105-118
- (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170
- De Graaf, P. M., Kalmijn, M. (2003). Alternative Routes in the Remarriage Market: Competing-Risk Analyses of Union Formation after Divorce, *Social*

Forces, 81, (4): 1459-1498.
http://muse.jhu.edu/journals/social_forces/v081/81.4degraaf.html.

- Demiröz, F. (2003). Ailede Krizler ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14 (1), s.85-98
- Dewilde, C., ve Uunk, W. (2008). Remarriage As A Way To Overcome The Financial Consequences Of Divorce –A Test Of The Economic Need Hypothesis For European Women. *European Sociological Review* 24(3), 393-407. doi: 000257400600010.
- Diekman, B.A., Schneider, C, M. (2010). A Social Role Theory Perspective On Gender Gaps In Political Attitudes, *Psychology of Women Quarterly*, 34, 486-497. doi: 10.1111/j.1471-6402.2010.01598.x.
- Donovan, J. (2010). *Feminist Teori: Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri* (6. bs). (A. Bora, M. Ağduk-Gevrek, F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları (1985)
- Dowling, E., Barnes, G. G. (2000). *Working with Children and Parents Through Separation and Divorce*, Palgrave MacMillan: New York
- Dökmen,-Yaşın, Z. (2006). *Toplumsal Cinsiyet –Sosyal Psikolojik Açıklamalar-* (2. bs.) İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Dulin, M, A. (2007). A Lesson On Social Role Theory: An Example Of Human Behavior In The Social Environment Theory [Elektronik versiyon], *Advances in Social Work*, 8 (1), 104-112.
- Dupuis, S. (2010). Examining the Blended Family: The Application of Systems Theory Toward an Understanding of the Blended Family System, *Journal of Copuple & Relationship Therapy*, (9), 239-251. doi: 10.1080/15332691.2010.491784.
- Duyan, V. (2003). Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, (14), 1, 41-61
- Ecevit, Y. (1993). Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar [Elektronik Sürüm]. *Kadın Araştırmaları Dergisi* (1), 9-34.

- Eekelaar, J. (2007). Why People Marry: The Many Faces of an Institution, *Family Law Quarterly*, 41 (3). 413-431, <http://www.heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/famlq41&div=29>.
- Elliot, R. (1997). Therapy With Remarried Couples –A Multitheoretical Perspective, [Elektronik versiyon] *A.N.Z.J. Family Ther.*, 18, 181-193
- Engin-Üskül, Ö,Z. (2008). *Hukuk Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Evlenmenin Evrimi*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Erdoğan, T. M. (2010). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okuryazarlığının Rolü, Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları
- Ersever, Ö, H. (1993). Öğrenilmiş Çaresizlik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* (26), 2. sayı 621-632
- Fine, C. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması – Zihnimiz, Toplum ve Nörocinsiyetçilik Nasıl Fark Yaratıyor?-* (K. Tanrıyar, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları (2010)
- Fisher,E.H. (2004). *Cinsel Aşkın Anatomisi* (M. Gaspıralı, Çev). İstanbul: Varlık Yayınları (1992).
- Ganong, H. L., Coleman, M., Rothrauff, T., (2009). Patterns of Assistance Between Adult Children and Their Older Parents: Resources, Responsibilities and Remarriage, *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 161-178. doi: 10.1177/0265407509106706.
- Girgis, S., George, R., Anderson, R. (2010). What Is Marriage?, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, (34),1, 245-287. <http://www.heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/hjlpp34&div=20>.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş* (A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu, Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayınları (2011).

- Gonzales, J. (2009). Prefamily Counseling: Working With Blended Families, *Journal of Divorce and Remarriage*, 50:2, 148-157. doi: 10.1080/10502550802365862
- Göregenli, M. (t.y.). Şiddet ve İşkencenin Meşrulaştırılması Sürecinin Sosyal Psikolojik Arka Planı. Erişim: 09 Ocak 2015, http://www.stramap.org/images/cust_files/080613160150.pdf
- Grigg, S. (1977). Toward A Theory Of Remarriage: A Case Study Of Newburyport At The Beginning Of The Nineteen Century [Elektronik versiyon]. *The Journal Of Interdisciplinary History* 8 (2), 183-220.
- Gross, M. R. (2006). Ataerki-Öncesi Hipotezi: Bir Değerlendirme. (S. Özbudun, B. Şafak, İ. Çayla, Çev.). S. MARCOS (Der.). *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet* (s. 76-96). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gümüşoğlu, F. (1998). Cumhuriyet Dönemi Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s.101-128). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Hall, S. C., Lindzey, G., Loehlin, J., Manosevitz, M., (1985). *Introduction to Theories of Personality*. New York: John Wiley&Sons Press
- Hetherington, M.E. (1993). An Overview Of The Virginia Longitudinal Study Of Divorce And Remarriage With A Focus Of Early Adolescence, *Journal Of Family Psychology* 7(1), 39-56. doi: 10.1037/0893-3200.7.1.39.
- Hoşgör, G. A. (2010). Türkiye’de Kırsal Kadının Toplumsal Konumu: Bölgesel Eşitsizlikler, Yasal Müdahaleler ve Kısmi Kazanımlar. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksek (Ed.). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (s.295-313). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Hutchen, M. R. (1979). Welfare, Remarriage And Marital Search, *The American Economic Review* 69 (3),369-379. Erişim: 26 Haziran 2011, American Economic Association. doi: 4512133.
- Işık, S. N. (2009). 1990’larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler. A. Bora ve A

- Günel (Der.). *90'larda Türkiye'de Feminizm (3.bs.)* (s41-72). İstanbul: İletişim Yayınları
- İlkkarcan, P. (2011). Giriş: Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik. P. İlkkarcan (Der.). *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik.*(s.11-32). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Johson, C, H. (1980), Working with Stepfamilies: Principles of Practice [Elektronik versiyon]. *Social Work, July*, 304-308
- Jones, C. A. (2003). Reconstructing the Stepfamily: Old Myths, New Stories [Elektronik versiyon], *Social Work, 48:2*, 228-236.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013*. Ankara
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Türkiye'de Kadın ve Eğitim. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksekler (Ed.). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (s.9-19). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Kansu, A. (1976). Cinsiyet Rollerinin Sosyalleşmesi ve Aile Dinamiği: Kuşaklararası Bir Araştırma. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 415*, 35-38
- Kalmijn, M. (2007). Gender Differences in the Effect of Divorce, Widowhood and Remarriage on Intergenerational Support: Does Marriage Protect Fathers?, *Social Forces, 85 (3)*, 1079-1104. doi: 10.1353/sof.2007.0043.
- Kandiyoti, D. (2010). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar. Ş. Tekeli (Ed.). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakışı Açısından Kadınlar* (s.327-340). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2011). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar –Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (1996).
- Karkıner, N. (2011) Aile ve Evlilik. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. (131-153). Anadolu Üniversitesi Yayınları

- Kergoat, D. (2009). Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Cinsiyetin Toplumsal İlişkileri. (Kıvılcım Z. Çev.). *Praksis*, 2009/02 (20), 9-16
- Kurosu, S. (2007). Remarriage risks in comparative perspection: Introduction [Elektronik versiyon]. *Contunty and Change*, 22 (3). 367-372
- Kurtoğlu, A. (2009). Erkek Egemenliği, Kültürel Şiddet ve Hukuk. *Toplum ve Bilim*, 114, 74-97
- Lee,G.R., Payne, K.K. (2010). Changing Marriage Patterns Since 1970: What's Going On and Why?, *Journal of Comperative Family Studies* (41),4, 537-555. <http://www.jstor.org/stable/41604567>.
- London, S.A., Elman, C. (2001).The Influences of Remarriage on the Racial Difference in Mother-Only Families [Elektronik versiyon]. *Demography*, (38), 2, 283-297
- Lussier, G., Deckard-Deater, K., Dunn, J., Davies,L., (2002). Support Across Two Generations: Children's Closeness to Grandparents Following Parental Divorce and Remarriage, *Journal of Family Psychology*, (16),3, 363-376. doi: 10.1037/0893-3200.16.3.363.
- MacKinnon, A. C. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru* (T. Yöney, S. Yücesoy, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları (1989).
- Malcolm, Michael. (2010), A Noncooperative Marriage Model With Remarriage. *Rev Econ Household*. doi 10.1007/s11150-010-9110-5.
- Marshall, B. L. (2000). *Configuring Gender: Explorations in Theory and Politics*. Canada: Canadian Copyright Licensing Agency (CANCOPY).
- Martin, L, C., Ruble, N.D., Szkrybalo, J. (2002). Cognitive Theories of Early Gender Development, *Psychological Bulletin*, 128 (6), 903-933. doi: 10.1037/0033-2909.128.6.903.
- Merriam, B,S. (2013). *Nitel Araştırma –Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber-* (S. Turan, Çev. Edit.). Ankara: Nobel Yayınları (2009).
- Millet, K. (2011). *Cinsel Politika* (S. Selvi, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları (1969)

- Monin, K., J., Clark, M., S. (2011). Why Do Men Benefit More from Marriage Than Do Women? Thinking More Broadly About Interpersonal Processes That Occur Within and Outside of Marriage [Elektronik versiyon] *Sex Roles*, 65, 320-326
- Nasw (1995). *The Social Work Dictionary*, NASW Press.
- Nazlı, S. (2001). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayınları
- Osmanağaoğlu, H. (2009). Türkiye’de Sosyalist Feminizme Kaktüs’ten Bakmak. *Praksis*, 2009/02 (20), 17-43
- Platon. (2005). *Devlet* (C.Saraçoğlu, V. Atayman, Çev.). İstanbul Bordo Siyah Yayıncılık.
- Poppel, V.,F. (1998). Nineteenth-Century Remarriage Patterns In The Netherlands, *The Journal Of Interdisciplinary History*, 28 (3), 343-383. <http://www.jstor.org/stable/205419>.
- Purswell, K. E.,Taylor, D.D., (2013). Creative Use of Siblings Play Therapy: An Example of a Blended Family, *Journal of Creativity in Mental Health*,8, 162-174 doi: 10.1080/15401383.2013.792228
- Russell, B. (2005). *Evlilik ve Ahlak* (E. Gürol, Çev). İstanbul: Cem Yayınevi. (1929).
- Sancar, S. (2011). *Erkeklik: İmkânsız İktidar –Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler-* (2. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- (2011b). Erkeklik. Y. Ecevit ve N. Karkıner(Ed.) *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s.169-193). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sautet, M. (1998). *Kadınların Özgürleşmesi Üzerine* (S. Serdaroğlu, Çev.). İstanbul: Telos Yayıncılık.
- Sayer, H. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Schramm, G.D., Marshall, P. J., Harris. W. V., Lee, R. T., (2012). Religiosity, Homogamy and Marital Adjustment: An Examination of Newlyweds in

- First Marriages and Remarriages, *Journal of Family Issues*, 33, 246-268.
doi: 10.1177/0192513X11420370.
- Shalay, N., Brownlee, K. (2007), Narrative Family Therapy with Blended Families, *Journal of Family Psychotherapy*, 18:2, 17-30.
doi:10.1300/J085v18n02_02
- Scoot, W, J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi* (A. T. Kılıç, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı (1998).
- Skinner, B.K., Bahr, J.S., Crane, R.D., Call, A.R.V. (2002). Cohabitation, Marriage and Remarriage [Elektronik versiyon]. *Journal Of Family Issues* 23, 74-90.
- South, S. J., Crowder, K. D., Trent, K. (1998) Children's Residential Mobility and Neighborhood Environment Following Parental Divorce and Remarriage, *Social Forces* 77(2).667-693
<http://www.jstor.org/stable/3005543>.
- Stanton, G.W. (1986). Preventive Intervention with Stepfamilies [Elektronik versiyon]. *Social Work, May-June*, 201-206
- Sullivan-Schoppe, S.J., Schermerhorn, C. A., Cummings, M., E. (2007). Marital Conflict and Children's Adjustment, *Journal of Marriage and Family*, 69, 1118-1134. doi:10.1111/j.1741-3737.2007.00436.x.
- Sweeney, M. Megane. (2002), Remarriage And The Nature Of Divorce: Does It Matter Which Spouse Chose To Leave? *Journal Of Family Issues*, 23, 410-440. doi: 10.1177/0192513X02023003005.
- Topçuoğlu-Atasü, R. (2009). Kadın Emeği Nasıl Değersizleşir? Enformel Alan ve Ataerkilliğin Eklemlenme Mekanizmaları: Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme. *Praksis*, 2009/02 (20), 87-104
- Tüik. *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2010*. Erişim: 16 Mayıs 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do;jsessionid=Lq68JQGC14fW221gymVyMTTRcs3LHvwHGRGcJL54LQZZPfyvzbGk!1547210554?id=8534>

- *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2011*. Erişim: 16 Mayıs 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10844>
- *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2012*. Erişim: 16 Mayıs 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13469>
- *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2013*. Erişim: 16 Mayıs 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051>
- *İstatistiklerle Türkiye 2012* [Elektronik Sürüm]. Ankara: TÜİK Yayınları No:3942
- *Aile Yapısı Araştırması 2006* [Elektronik Sürüm]. Ankara: TÜİK Yayınları No:3046
- Tüsiad ve Kagider. (2008). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*. İstanbul
- Tüzel- Bayrakçeken, G. (2009). Kemalizm, Profesyonelizm ve Ataerkil Tezahürler, *Toplum ve Bilim*, 114, 27-50
- Uluocak, Ş. ve Aslan, C. (2011). *Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Roller*. İstanbul: Çanakkale Kitaplığı Akademi.
- Unat-Abadan. N. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s.323-336). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Vaterlaus, M. J., Allgood, M. S., Higginsbotham, B. J., (2012) Stepfamily Education Booster Sessions, *Social Work With Groups*, 35:2, 150-163 doi:10.1080/01609513.2011.599017
- Vogel, L.D., Wester, S.R., Heesacker, M., Madon, S., (2003). Conforming Gender Stereotypes: A Social Role Perspective [Elektronik versiyon], *Sex Roles*, 48(11/12). 519-528.
- Yavuz, G. ve Serdaroğlu, U. (2010). Kalkınma ve Kadın (Veya Toplumsal Cinsiyet İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar. U. Serdaroğlu (Ed.). *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet* (s. 49-93). Ankara : Efil Yayınevi.

EKLER

Ek 1: Görüşme Örneği (Kadın)

Görüşme tarihi: 8 Mayıs 2014. Saat:14:00 Görüşme Süresi: 80 dakika

ARAŞTIRMACI: İsterseniz kısa bir hayat hikâyeniz ile başlayabiliriz

BURCU: 1981 yılında Ankara'da doğdum. İlkokul mezunuyum. Erken evlenince, okumak biraz güç oldu, olmadı. Ailem de zaten okumaya gerek yok, sen evlen dediler. Öyle olunca ilkokul mezunu olarak kaldım. İlk evliliğimi 17 yaşında yaptım, 18'de anne oldum zaten 20 yaşında da boşandım.

ARAŞTIRMACI: İsteyerek mi yoksa görücü usulü mü oldu?

BURCU: Aile içinde huzursuzdum zaten. Evliliği bir kurtuluş olarak gördüm. Evleneceğim, bu evden kurtulacağım diye düşündüm. Babamdan kurtulmaktı amacım. Babamın, annemin eziyetinden kurtulmak... O zaman bir aile kurma ya da bir heves yoktu. Benim, evleneceğim, çocuklarım olacak diye bir heves yoktu, sadece evleneceğim ve bu aileden kurtulacağım diye düşünüyordum. Ben 13 yaşında kapanmıştım. Arkadaş çevrem vardı benim mahalleden, o kızların hepsinin sevgilileri vardı, onlar bir çocuk var sen de onunla görüş dediler. Tam gençlik, cahillik dönemi, 15 yaşlarında. Tamam, görüşeyim dedim, tanıştırdılar. İşte bir görüşme yaşandı, kendisi kuafördü, bayan saç yapıyordu. Biz bir sene sadece uzaktan uzağa görme, başka bir şey yok... O arada bana, gel saçlarına bakım yapayım dedi. Ben de gittim kuaföre, heves işte, çocukluk.... O arada benim halam görüyor beni ve gelip eve şikâyet ediyor, işte bu kız kuaföre gidiyor, bir çocukla konuşuyor falan diyor, ailem de öğreniyor bunu. Ben çok güzel bir dayak yedim o gün ve bir yıl boyunca baskı uygulandı bana. İşte dışarı çıkmayacaksın, kapının önü bile yasak. Annem çok kötü davranmaya başladı bana. Bu çocuk da haber gönderdi bana. Eğer evlenmek istiyorsa ben onunla evlenirim dedi. Ben de direk tamam, gelsin evleneceğim dedim. Nişanlandık, o askere gitti. Ben asker yolu bekledim. Sonra geldi askerden evlendik. Evlilik hiç de güzel bir şey değilmiş. Şöyle söyleyeyim, berbat bir hayattan çıkıp daha berbat bir hayata girdiğimi fark ettim ve bu fark etme, 1,5-2 ay içerisinde oldu. Normal bir insan değilmiş zaten. İstanbul'a amcasının elini öpmeye gittiğimizde bir dayak oldu, bana tekme tokat girişti orada. Ben bu ara hamileymişim. İşte cahillik bu yönden.

Yani hiç evliliğin yürüyecek mi, çocuk yapma diyen de yok. İstanbul'da ayrılmayı düşündüm ben ama döndükten sonra hamile olduğumu öğrendim. Yani 2 aylık evliyken beni döven bir insanla olmayacak dedim. Hamile olduğumu öğrendikten sonra, düzelecek, düzelir diye bekledim. Ama hamilelik döneminde de şiddet gördüm ben. Hiç olur olmaz şeylerden şiddet görüyordum. Mesela evimize gidelim diyordum, misafirlikten eve gelince kavga, sen neden beni kaldırıyorsun diye. Ailesiyle de aramızda problemler vardı. Babasıyla anlaşamıyordum. Ailesi Antalya'da yazlık ev yapmışlardı. Bizi oraya çağırdılar, gelin gezin diye. Bir yılbaşı akşamıydı. Benim çocuğum 1 yaşına yaklaşmak üzereydi. Biz orada babasıyla da kavga ettik ve o da benim üzerime yürüdü dövmek için. Ben artık Ankara'ya dönünce ayrılmak istediğimi söyledim. Zaten o sıralarda maddi sıkıntılar da vardı. Çalışmıyordu kendisi. Kuaförlüğü bırakmıştı. 1-2 ay bir yere girip çalışıyordu, oradan başka yerlere girip çıkıyordu. Babası yardım ediyordu ama hep laf söylüyorlardı, sizi biz mi doyuracağız diye. Bunlar da yıpratıyor insanı. Ben ayrılmak istediğimi söyleyince beni evden dışarı çıkarmadı. Yiyecek sıkıntımız vardı, çamaşırlar için deterjan bulamıyorduk. Yardım etmek için kız kardeşim geldi bize. Kız kardeşim benim gözlerime bakar bakmaz anladı benim bir sıkıntı yaşadığımı ve gel gidelim abla dedi. O bir bahane uydurup aldı çocuğumu, ben apar topar evden kaçar gibi annelere gittim. Eşim akşam beklemiş beklemiş bakmış hiç gelen giden yok, bizim evin önüne geldi. Bağırıp çağırmaya başladı, evine geleceksin, sen benim karımsın diye. Sonra ailesini alıp geldi. Ben dönmeyeceğim dedim. Bunlar aylarca uğraştılar benim geri dönmem için. Eşim bir daha böyle olmayacak, düzeleceğim dedi. Bir de, elinde çocukla babanın evine dönmek de o kadar zor ki. Ben geri döndüm. Döndüğüm günün akşamı biz yine kavga ettik. Dedim ki kendi kendime ben ne yaptım ben niye döndüm, nasıl inandım? O kadar pişmanlık yaşıyorum ki... Annem dönerken bana, eğer bir daha dönersen senin için açık bir kapı yok dedi. Bu sözü de duyduğum için bir daha dönecek yerin yok. 15 gün kadar dayanabildim. Sonra yine dayağa maruz kalınca ben dayanamadım ve kaçtım gecenin bir yarısı, bir duvarın arkasına saklandım, eşimden kaçmak için. Eşim bu sefer annelerin evine gidiyor, annemin bir şeyden haberi yok. Annem de meraklanıyor bu sefer. Sonra ben eşim gittikten sonra annelere gittim tekrar. Annem de kızın ben seni kabul etmez miyim, o lafı kızgınlıkla söyledim dedi. Ben sonra annelere yerleştim, dava açıldı. Çok uzun sürdü davamız, o ben istiyorum

karımı, bırakmam diye her mahkemede söyledi. Ama en sonunda çocuğun velayetini de istedim ve mahkeme çocuğa nasıl bakacaksın diye sordu. Ben de sigortalı bir işe girdim, çocuğa annem bakacak dedim. Biz boşandık, çocuğun da velayetini aldım. Ama boşanmadan sonra da huzursuzluk, devamlı rahatsız etti beni. Çocuk da büyüyor, babam nerede diye soruyor. Ben hiç engel koymadım zaten mahkeme ayda bir cumartesi görmesi için izin vermişti.

ARAŞTIRMACI: Çocuğunuz ondan sonra babasıyla görüşmeye devam mı etti?

BURCU: Artık ailesiyle yaşamaya başlamıştı. Benim tek korkum, çocuğumu alıp götürürler ve bir daha vermezler, kaçırlar diye olmuştu. Ama evladı sonuçta, ona da bir şey yapmaz diye düşünüyordum hep. Ama sonra çocuğu kullanmaya başladı. Çocuğu alıyordu ama sonra çocuğu 15 dakika sonra geri bırakıyordu. Yarım saat sonra kapıya tekrar gelip, ben çocuğuma harçlık vereceğim diyor. Verdiği harçlık da işte şimdinin 2-3 lirası gibi. Sonra çocuk onda kalırken, senin annen kötü kadın, bizi anneannen ayırdı falan diyormuş. Evinde silah vardı, çocuğa silahı gösterip, biraz büyü anneni git vur diyormuş. Çocuk o dönemlerde, anne ben gitmek istemiyorum diyordu. Ben de istersen gidersin, istemezsen gitmezsin diyordum. Çocuk korku yaşıyordu ben de artık vermeyeceğim dedim. Bir kere çocuğu alıp vermediler. Benim de arkamda erkek olarak sadece babam var. Sonra, kız kardeşimin nişanlısıyla araları iyiydi. O çocuğu bir getirin gösterin, özlemişler dedi öyle geldi çocuğum bir daha da ben göndermedim. Bu arada çocuk çok perişan oldu. Ama öyle bir babayla yaşasaydı da psikolojisi daha kötü olacaktı. Bir dönem böyle bir durum yaşadım sonrası düzene girdi. Ama eski eşimin tehditleri, bağırımları çağırımları uzun bir süre devam etti. Benim yanımdan geçip gittikçe, herkes duysun diye, işte bu kötü kadın falan diyordu. Mahallede de insanlar beni tanıyor, işte bu şundan boşandı bak... Ben iyice huzursuz oldum mahallede. Artık böyle her bakandan şey hissediyorsun, acaba bu bana niye bakıyor, ne amaçla? Bir dönem baktım, kendimi kaybediyorum. Sonra kendi kendime dedim ki, ne oluyor? Sen çocuğunu büyütüyorsun, emek sarf ediyorsun, boş ver milletin lafını sözünü. Sonra biz taşındık zaten. Biraz daha o çevreden uzaklaşmış olduk, tanıyan insanlar yoktu. Bir de gecekondu, daireye taşındık. Daire yaşamı biraz daha kapalı. İşe gidip geliyorsun. Kızım orada

okula başlamış oldu. Yine o dönemde girdiğim çıktığım işyerleri, çalışamayıp, rahat edemediğim insanlar, eşinden ayrılmış olarak gördüklerinde, herkes farklı bakıyor. Bu bayan eşinden ayrılmış, durumu kötü biz bundan faydalanabiliriz, hep bu gözle bakıyorlar. Ben bir yerde temizlik şirketine girdim, çünkü kalabalık bir ortamdı, bire bir çalıştığım bir kişi yok, rahat ederim, kimse asılmaz diye girdim. İlk girdiğim gün, makam odasına çıkarttılar. Kıyafetin, kendin güzelsin sen orada çay tut. Orada çalışan kız o gün izinliymiş, ben çıktım. Sonra adam hep benimle çalışmak istedi. Ben de benim için ne güzel, iyi olur dedim kendi kendime ama bilemiyorsun işte. Bir sekreter odası var, diğer odada o adam oturuyor. Ben misafirlere çay ikramı yapıyorum falan... Baktım beni işe isteyen adamın niyeti değişik. Pazar günleri işe gelmeyen adam işe gelmeye başladı, normalde Pazar günleri orada iş yok. Bana sigara falan getiriyordu, kahvaltı yaptın mı diye sormalar falan. Baktım hareketleri hiç hoşuma gitmemeye başladı. Şefe indim, ben rahat edemiyorum, ya beni o kattan al ya da ben ayrılacağım dedim. O da beni çok severdi, iyi bir adamdı. Ben seni o kattan aldığım an ben de işimden olurum. Biz seni bugün işe gelmemiş gibi gösterelim, sonra da eski eşinin tehditleri yüzünden gelemiyor, onu başka yere vereceğiz diye, Kızılay'daki şubeye göndeririz dedi. Sonra öyle yaptık. Kızılay'daki şubeye gittik. Orada da, bayan memurlar rahat vermedi. Özellikle bayanlar. O kadar acımasızlar ki, işte şurayı sil gibi emir veriyorlar. Biraz güzelsen, dikkat çekiyorsan seni ezmeye çalışıyor bayanlar. Kadınlar kıskanıyorlar. Dul, çevremizdeki erkeklerin hepsi bununla ilgilenecek, ben bunu daha çok algılıyordum, kadınlar dışlamaya çalışıyorlardı. Erkekler de faydalanabilirim diye düşünüyorlar. Orada çay odasındayım, kızım hastalanmıştı, bir adam vardı, ağabey dediğim, işte çocuğun hastalandığında ilaçlarını alırım, yardımcı olurum. Baktım o kadar değişik imalı konuşuyor ki, dedim ki bana buradan da ekmek çıkmayacak, ben burada da rahat edemeyeceğim dedim. Sonra ben o işten de çıktım, simit cafeye girdim. İki ay çalıştım, orada da aynı şeyler oldu. Hep neden buydu. Yani şu şekilde yaparsan rahat edersin. Benim boşanmış kız arkadaşlarım vardı. Bana gelip bir tanesine pas ver, boş ver, hayatın o kadar düzenli olur ki. Sana ek para verirler, rahat edersin, sıkıntı yaşamazsın. Ben de dedim ki, ben öyle bir hayat istemiyorum, ben çalışıp çocuğuma bakmak istiyorum dedim. Ama gerçekten dedikleri gibi, arkası olan bir adama azıcık pas verseydim, çok farklı yerlere gelirdim. Okumak şart değildi. Çok farklı mekânlara beni oturttururlardı. Ama

istememedim. Öyle olunca, devamlı iş değiştir. Ben en sonunda anneme dedim ki, anne ben evde oturayım, sen git çalış. Ben evin temizliğini yapayım, sen daha rahat çalışırsın. Annem tamam dedi, temizliğe gitmeye başladı. Ama o da büyük bir yük, 4 tane kız kardeş. Evin temizliği çamaşırı... Sen de bir bayansın yeri geliyor bunalıyorsun. Annemin işe gitmesi durumu biraz daha düzeltilti. Kız kardeşlerim büyüdü, birisi üniversiteye gitmeye, biri işe başladı. Hayat daha kendine çeki düzen vermeye başladı. Ben yeniden part-time işlere gidiyordum. Sıhhiye'de işe başladım. Oranın da sahibi, o da benim hoşuma gitti hani, gitmedi değil. Biz onunla konuşmaya başladık. Bir samimiyet başladı aramızda. Ağabey gibiydi, ilk başlarda yanaşması. Hani sığınacak birini arasin, tamam bu insan dersin. Onda o şeyi almıştım. Sonra babası geldi. Alevilik Sünnilik şeyi olduğu için, beni istemedi. Bu kızı burada çalıştırmayın dedi. Adam, bu kız benim oğlumun aklını çeler, oğlumuzu kurtaramayız, çok güzel bir kız demiş. Ben onun evli olduğunu bilmiyordum. Sonra evli olduğunu öğrendim. Ben ondan ayrıldım, işe de gitmedim. Ama o insan benim peşimi bırakmadı. Eşimden boşanıp seninle evleneceğim dedi devamlı... Her seferinde yok dedim. Ailesi, karısı aradı beni, benim kocamı ayartmışsın. Ben de yok, eşin senin olsun dedim. Biz'dan taşındık ve bu insan benim izimi kaybetti. Ben de ailemle kalmak istemedim. Artık çocuk büyüdü, eve sığmıyoruz, her taraf yatak. Ben çocuğumla artık yük oluyormuşum gibi hissediyorum. Orada bir müteahhit vardı. Bana çok güzel bir teklif geldi o adamdan. Ben sana ev alayım, dayayıp döşeyeyim, senle imam nikâhı kıyalım, beraber yaşayalım dedi. Ben anneme sordum, anne dedim benim hayatım bu şekilde kurtulmayacak. Devamlı alta gidiyorum, çalıştığım üç beş kuruşla da hiçbir şey kazanmıyorsun. Kendimden daha çok kızımı düşünmeliyim dedim. Ben eğer ev alırsa, teklif ettiği hayatı kabul edeceğim dedim. Tamam dedi annem de. O kişi ev aldı, ben annemlerden ev aldı. Yaklaşık 4 yıl falan birlikte yaşadık. Kızım da çok seviyordu onu. Ama o diğer adam, işyerinde konuştuğumuz, benim sevdiğim, beni tesadüfen buluyor ve arıyor durmadan. Benim başkasıyla bir hayat yaşadığımı da öğreniyor. Birgün karşıma çıktı. Benim ona karşı bir sevgim vardı. Ona hayır gelme, beni görme derken zorlanıyordum. Bana ev alan kişiyle de aramızda huzursuzluk yaşadım. Bir iki saat yanıma gelip gidiyordu, kimseye görünmüyordu. Ben de dedim ki ben böyle bir hayat istemiyorum, zaten çok zor ayakta duruyorum. Ya tamamen gel, yeniden çocuk yapalım, benim yaşım zaten geçiyor, ya da biz

bu ilişkiyi bitirelim. O da ben sana ev aldım, bana söz verdin dedi. Ben de sen bana bu evi hayatım kurtulsun diye verdin dedim. O zaten bana, sen benimle yaşa ya da yaşama bu ev senin olsun demiştin dedim. Eğer öyle değilse ben senin evini de geri vereyim, benim için çok bir şey değil dedim. Kızım da çok severdi, kızım onunla büyüdü gibi bir şey. Kimseyle beraber olmazsan bu evde kızınla birlikte otur dedi. Ben de böyle bir şey olma, eninde sonunda biriyle yaşarım, beraber olurum dedim. Çok iyi bir insandı. Gerçekten ben onun sayesinde ayağa kalktım. Onun gibi birini niye bırakıyorum diye günlerce ağladım. Ama onunla hayatın sonu yoktu. Bir iki saat gelmesiyle, evinde düzenin olmuyor. Çocuğun büyüdükçe bir aile ortamı olsun isteniyor, akşamları korkuyorsun. Benim kızım ona babam diyordu. O da pis niyetli bir adam değildi, kızıma karşı. Kızımı hep o yönden korumaya çalıştım, namusuna bir şey gelmesin, bu korkuyu yaşamamasın. Zaten tüm bu yaptıklarım kızım içindi. O rahat etsin, iyi bir hayat yaşasın diye, rahat büyüsün diye. Ama o da büyümeye başladıkça, büyüyecek evlenip gidecek ben tek başıma kalacağım. Senin sevdiğin, sana da yalvaran biri var. Ben o adamla tüm ipleri koparttım, sevdiğim adama da dedim ki gel, evlenelim ama gerçek bir evlilik olsun bu.

ARAŞTIRMACI: Gerçek bir evlilik ne demek?

BURCU: Sabah kalkıp işine gidecek akşam dönecek. Bir erkeğin olacak, güveneceksin. Yeniden çocuk yapabileceksin. Akşam yemeklerinde sofrada hep beraber oturacaksın. Bu şekilde bir aile istiyordum, benim hevesim hep oydu zaten. Babam kötü bir insandı, içiyordu, kumar oynardı. Ben çocuklukta hiç o ortamı görmedim. İkinci evliliğimde hep çocuğum olsun ailem olsun istedim. Sığınacağım bir erkek olsun artık. Şu anda 33 yaşındayım, zaten 30'dan sonra hayat gidiyor diye düşünüyorsun. Belli bir yaştan sonra çocuk sahibi de olamazsın artık. Kızım 15 yaşına gelmiş, onun da bir kardeşi olsun. O da hayatta tek kalmasın. Ne kadar öz gibi olmasa da, aynı evde büyüdükları için büyük bir destek olacak onun için ileride.

ARAŞTIRMACI: Peki imam nikâhlı yaşadığınız kişi, size böyle bir yaşam teklif ettiğinde ne düşündünüz?

BURCU: Ben o kişiyi görüyordum zaten hep. İyi bir insandı. Aramızda 15 yaş vardı. Ben de 26 falandım. Bana biraz iyiliği oldu diye bırakamama durumu

vardı. Ben zaten o kişiyi erkek olarak değil, ağabey olarak daha çok seviyordum. O hissi yaşıyordum onda. Olmamış bir baba bir ağabey gibi. Halen de öyle. Bir erkek, bir eş olarak sevmiyordum. O yüzden yürümedi. Şimdiki eşim de ailesini yıkıp gelemedi. Çünkü bu eşimin ailesi, kesinlikle o kız olmayacak diyordu. Alevilik yüzünden, bu eşim Sünni. Bir de benim dul olmam. Ailesi sen neden dul kadınla evleniyorsun, niye çocuğu olan bir kadın evleniyorsun diyordun. Bu dönemlerde ne yapacağını bilmeden, senden vazgeçmem diyordu. Geliyordu, birkaç günün içinde ağır geliyordu durumlar, ayrılacak gibi oluyorduk. Gidiyor sonra geri geriliyordu. En sonunda ben de yeter dedim. Ya gel ya da çık hayatımdan. Ya bu iş tam anlamıyla olur ya da git diyordum, yeter artık bana çektirdiğin. Benim anladı kararlı olduğu, öbür tarafı koparttı ailesine de resti çekti, benim annem babam yok derim dedi, evlendik. İlk senemiz çok zor geçti. 3 yıl kadar oluyor. O devamlı çocuk yap dedi. Ben bir şeyler otursun dedim. Onun da yaşı 40, yaşım geçiyor yap, her şey tamam dedi. Bir şey olacak korkusunu çok yaşadım, hep huzursuzdum. Ayrılırız, yeniden çocukla ortada kalırım, tek başıma büyümek zorunda olurum. Bir yıl boyunca o zorladı ben hayır dedim. Sonra bir yıldan sonra baktım o da değişti. Aileden çok farklı şeyler görmüş, bizim aile tamamen farklı. Onun hayatı ile benimki apayrı. O biraz ödün verdi ben biraz ödün verdim. Orta bir yerde buluştuk. Hamile kaldım. Biraz büyük çocuğumla problemler yaşıyorum, biraz kıskançlık yaşıyor. Ama yine de çok mutlu bir çocuk olduğuna inanıyorum. Ben onun hayatını düzene soktuğumu, onun için bir şeyler yaptığıma inanıyorum. Hiç kimseye muhtaç olmasın benim gibi. İleride boşanmış olsa bile elinde bir parası olsun, kimse ezmesin, okusun. O babasız olduğu için biraz daha endişeliyim. Diğer çocuğumun babası var, bir şey olsa arkası var. Huzurlu, mutlu bir çocuk ama ikinci eşimle sıkıntı yaşıyor. O benim babam değil, bana emir veremez diyor. Ben de tamam baban değil ama aynı evde yaşıyorsunuz. Bir yerde dediklerine tamam demek zorundasın, bu evin erkeği. Ben onun dediklerine tamam diyorsam sen de tamam diyeceksin diyorum, o konuda biraz baskı uyguluyorum. Evde bir erkek korkusu gerekiyor. Çünkü kız çocuklarının şimdiki durumu erkeklerden daha berbat. Allah'ın izniyle kızımı evlendirip bir meslek sahibi yapsam tamamdır. Benim hayatımın en önemli kısmı ilk çocuğum.

ARAŞTIRMACI: İlk kızınız babasıyla görüşmeye devam ediyor mu?

BURCU: Ortaokula giderken, babası facebook'ta yazdıklarını görmüş. Sen de nasıl yazılar yazıyorsun diye babasıyla kavga etti. İlk eşim, seni bu yazılardan dolayı döveceğim diye tehdit etmiş. Ben de kim oluyormuş o, seni nasıl döver diye gittim okula. Okuldan kızımı aldım, onunla karşılaşmadım. Ondan beri de ne biçim baba, hiçbir hayrı olmadı zaten diyor. Büyüdükçe anlıyor. Gelip seni döveceğim diyen bir adam benim babam olamaz diyor ama keşke babam iyi biri olsaydı diyor. Sadece babaannesiyile telefonda konuşuyor.

ARAŞTIRMACI: Eski mahallenize yakın mı oturuyorsunuz şimdi?

BURCU: Yakın gibi..... Şu andaki hayatım güzel. Parasal sıkıntım yok. Çocuğumu rahat büyütüyorum. Altımda arabam var. Evimde huzurum var. Para çok önemli ama sağlık ve huzur daha önemli.

ARAŞTIRMACI: Peki boşanmadan sonra, işe girip çalışmayı denediniz ama her seferinde aynı nedenden dolayı yapamadınız. Neler hissettiniz?

BURCU: Ben kötü bir kadın olmayacağım dedim. Bunlar ne kadar uğraşırsa uğraşsın benim hayatıma bilinmedik erkekler girip girip çıkmayacak. Erkeklere karşı nefret hissini yaşatıyorlardı. İkinci eşime karşı daha bir sıcaklık hissetmem bu yüzden oldu o bana cinsellikle yaklaşmadı. O daha çok sahip çıkma hissiyle yaklaştı, illa ben bu kızla bir şeyler yaşarım diye değil. O bana, bu kadın dul, ben bundan faydalanırım diye düşünmeyince o yüzden sevgiye döndü iş.

ARAŞTIRMACI: Aileniz nasıl yaklaştı yeniden evlenmenize.

BURCU: Annem çok destekledi. Bana, sen ne yaparsan yap arkandayım, sana güveniyorum dedi. Ama babam hep bana şu duyguyu veriyordu, mesela bir yerlere gidecekler, sen gelme, evde otur. Ben babama baktığımda hep babam benden utanıyor diye hissediyordum. Ben daha bu yaşıma geldim, saygıda kusur etmedim. Kız kardeşlerin için öyle değil. Öylesine bir adam diyorlar. Bak evlendim yine, baba gel diyorum, yemek yiyelim falan... Ben mesela ilk evliliğimin suçunu onlara buluyorum. Hayatım güzel değildi, sizin yüzünüzden evlendim diyorum. Onlarda sen evlenmek istedin, suçu bizim üzerimize at diyorlar. Ama öyle değil. Ben evlenmek istemedim, sadece o evden kurtulmak istedim. Her akşam babam içip geliyor, sana sürekli eziyet

ediyor. Sabahlara kadar içip, başında konuşan bir adam var. 14-15 yaşında kız çocuğusun. İçiyor, kusuyor, temizliği kalk sen yap. Annem el işi yapıp satıyordu, evin çamaşırı bulaşığı hepsi bendeydi. Ben büyük olduğum için en büyük sıkıntıyı ben çektim. Annem hastaneden gelirdi ben bakardım. Hayat yüküyle evlenmek istedim ama o da bir kurtuluş değilmiş. Şimdi üzüldüğüm tek şey, kız kardeşlerim evlenirken çok üzüldüm. Ben de gelinliğimi seçseydim. Keşke 23-24 yaşlarında evlenseydim diyorum.

ARAŞTIRMACI: Başka ne gibi nedenler vardı yeniden evlenme kararında? Mesela psikolojik olarak...

BURCU: Ben şu anda evlilik yaptığım kişiye karşı, bu beni korur, arkamda durur diye düşündüm. Erkeklik duygusunu farklı alıyordum. Bu erkek bana sahip çıkar, nereye gidersem gideyim benim arkamda durur diye düşünüyordum. Diğer adam, beni gerçekten seviyordu. Ama ben onu öyle sevedim, biz karı-koca gibi yaşıyorduk. Belki bu eşimle yaşadığım şeyler olmasa o adamla devam ederdim yaşıntıya.

ARAŞTIRMACI: Düğün oldu mu?

BURCU: Olmadı. Ben de istemedim. Zaten bir çocuk var. Ama bir gelinlik giyip fotoğraf çektirip, ilerdeki çocuklarıma göstermek istiyordum.

ARAŞTIRMACI: Eşinizin de ikinci evliliği değil mi?

BURCU: Evet. Onun amcasının kızıydı. Çocukları olmuyordu. Ona başka bir kız arıyorlarmış. Kuma gibi. Hem karısı dursun hem de üzerine bir kız daha getirsin, çocuğu olsun. Yani çocuk için alıyorlardı ikinci kadını. Benim yapmayacağını biliyordu. Ben imkânsız dedim. O benim bunu yapmayacağımı biliyordu ama kendi kendine bir yola koyarım diye düşünmüş herhalde. Baktı olmuyor, o da kabul etti. Ailesi ona kuma olmayı kabul eden kızlar oldu ama olacaksan sen ol dedi. Zaten amcasıyla küsler şu anda.

ARAŞTIRMACI: Eşinizin ailesiyle nasıl ilişkiniz?

BURCU: Konuşmuyorduk ama çocuk olunca hastaneye ziyaretime geldiler, o zaman başladık konuşmaya. Benim halen içimde eski yaptıklarına karşı bir şey var. Ama ben de eşim üzülmesin diye gidip gelmeye başladım.

ARAŞTIRMACI: Peki ilk kızınızla şimdiki eşinizin arasındaki ilişki nasıldı?

BURCU: En çok o konuda zorlandım. O dengeyi kurmakta zorlandım. Bir yıl bir alışma süresi oldu. Daha çok kapışıyorlardı. Araya girince, eşim, sen hep kızını kayırıyorsun diyordu. Bu sefer eşimle ben kavgaya tutuşuyorduk. Şimdi şimdi oturturdum. Kızım yokken eşimle konuştum, bak o çocuk, onun alışma süresi var. Erkekler de çocuk gibi... Eşim yokken de kızım ile konuştum, sen evleneceksin, ben bu adamla kalacağım diye. Böyle arabuluculuk yapa yapa, eskiye oranla birbirlerine daha anlayışlı bakıyorlar. Eşim biraz iş buyurmayı azalttı. Su getir, çayımı doldur.... Kızım da, o benim babam değil, ben ona hizmet etmek zorunda değilim diyordu. Daha çok ben kendimi ön plana atıyorum, çay kahve getirilecekse hemen ben kalkıyorum. Halen uğraş içindeyim. Bir keresinde, 2-3 aylık falan evliyiz eşim benimle kavgalıydı, benimle kavgayı büyütmek istediği için gitti kızıma, sen neden hep bilgisayar başındasın dedi. Çok tepkili bağırdı, ben de önüne geçip, sen benim kızıma bağırıamazsın dedim. Ne demek bağırıamaz diye beni itekledi, kızım araya girdi. Onu da itekleyince, annelik çok ilginç bir duygu.... Ben bu evi de seni de anında bırakırım dedim, ben bağırıp çağırmaya başlayınca, artık bina falan inledi. Baktı herkes başımıza toplanacak, tamam ne istiyorsanız yapın, gidin başımdan dedi. Ve gittim evden, koluma çantayı taktım, annemin evine gittim. Annem ne oldu dedi? Anneme ben kızımı ezdiremem dedim, ben her şeyi kızım için yaptım. Sevgi de olsa ezdiremem dedim. Birkaç gün Antalya'da halamın kızı vardı. Ona gittim. Telefonumu da kapattım 3 gün. Bana ulaşamamış, annemlerin kapısına gitmiş gelmiş günlerce. Sonra işte ben hata yaptım, bir anda sinirlendim, bir daha hiç böyle bir şey olmayacak dedi. Ben de artık kararımı verdim, bitecek, her şeyi kızım için yaptım dedim. Bu saatten sonra kararımı verdim, kızımı ezdiremem dedim. Bir şans daha dedi, yani anladı benim gerçekten çekip gideceğimi.

ARAŞTIRMACI: İlk kızınızı daha fazla koruyor gibisiniz.

BURCU: Benden başka kimsesi yok. Babası adam gibi adam olsaydı, büyüdükten sonra baban da sahip çıksın sana derdim. Ve çok duygusal bir çocuk. Bir kızım ile çok farklı bir hayat yaşadık. Benimle birlikte yattı uzun bir süre. Biz yatakları ayırmaya kalktığımızda o kadar çok ağladı ki... Bu evlilikte oldu bu. Şimdi, kardeşim büyüsün onunla yatarım diyor. Arada bir gelip, anne sen her şeyi benim için yapmışsın dediğinde dünyalar benim oluyor.

Şükrediyorum. Benim bile aklım almıyor. Çok rezil, fakir bir hayattan çıkıp bu günlere gelmek. Ama büyüdüğüm çevredeki insanlar, nasıl bu hale geldi diye düşünüyorlar. Bu kızın böyle bir hayata kavuşmasının imkânı var mıydı diyorlar, kesinlikle yaptı bir şeyler diye, bana o gözle bakıyorlar. Ama hiçbir şekilde paralı bir insanla olup, parasını yerim diye bir hayat yaşamadım. Yani dul kadınsan öyle bir şey var. Dul kadın kesinlikle nerelerde kimlerle beraber oldu diye bir inanış var. Ama bu inanış yanlış, şimdiki bekâr kızlarımız daha terbiyesiz. Üniversite okuyan kızlar, hepsi erkek arkadaşıyla ev tutuyor, yaşıyor, yapacağını yapıyor. Tabi okudukları için ellerinde meslekleri olduğu için, zaten kendi tarzında da birini buluyor ve yeniden evlendiği için hayatları kapalı bir kutu gibi, devam ediyor. Ama sen kocandan boşandıysan damgalanıp, kötü oluyorsun sırf kocadan boşandın diye. Diğer insanlar tertemiz, sen kötüsün. Bence dul kadınlar, boşandığı için daha çok koruyorlar kendilerini ama kızlarımızda bu yok. Ama insanlara bunu anlatamazsın. Komşumuzun çocuğu bile, bir kitap vermişim ona. Kitabın arasına numarasını yazmış vermiş. Ben ne kadar efendi bir çocuk derdim, o bile gelip, çıkalım mı, konuşalım mı dedi bana. Ben de artık bu dünyanın çivisi çıkmış dedim. Kafasını kaldırmayan çocuk bile bana bunu yaptıysa... Hatta bir ara kendimde aradım suçu. Ben acaba çok cıvık bir kadını da herkesten bu tepkiyi alıyorum dedim. Ben çok gülererek konuşurum, benim karakterimde var. Acaba ben güldüğüm için karşımdaki beni farklı mı algıladı derdim. Bir dönem artık kimseyle konuşmayacağım, sert olacağım dedim. Ama insanın yapısında olmayınca olmuyor.

ARAŞTIRMACI: İlk evlilikle ikinci evlilik arasında bir karşılaştırma oluyor mu?

BURCU: Yok. Alakasız insanlar. Hatta ben ilk eşimi eş olarak bile hatırlamıyorum.

ARAŞTIRMACI: Bir evlilik bağı olmadan fiili bir birliktelik yaşamak ister miydiniz?

BURCU: İsterdim ama kızım var. Ondan hiçbir şekilde vazgeçmem.

ARAŞTIRMACI: Peki boşanmadan sonra, soyadınızı değiştirirken neler hissettiniz?

BURCU: Zaten çocuksun. Çok anlamıyorsun.

ARAŞTIRMACI: Son olarak, genel bir değerlendirme yapacak olursak?

BURCU: İlk evliliğim çok büyük bir hataydı. Keşke yapmasaydım. Kötü bir hayattan kurtulayım diye yaptığım şey... En büyük hatamdı. Aile ortamında huzursuz olup da kocada huzuru bulayım demek çok yanlış. İlk önce kendi ayakların üzerinde durmalısın. Kadının bir mesleği ya da babadan kalma bir malı mülkü olması lazım. Ondan sonraki hayatımı hep düşünerek yaşadığım için, hata yapmayayım bir daha diye... Yani mutluyum şimdi.

ARAŞTIRMACI: Peki kızınız bir gün karşınıza anne ben evlenmek istiyorum diye geldiğinde tepkiniz ne olur?

BURCU: Çok mutlu olurum. O zaten çok seviyor çocukları. Hatta daha şimdiden diyor bana. Ama eğitim alsın. Okumamış, cahil demesinler. Ben çok yaşadım bunu. Bir de erkek çocukla kız çocuk çok farklı oluyor. Erkek bir yerde kafasına göre hayatını çizebiliyor kendi fikirleriyle. Ama kız çocukları çizemiyor. Ne kadar eşit durumdayız desek de ben buna inanmıyorum. Erkek hep bir tık önde. Böyle olması gerek. Erkek bir tık önde olacak ki, kızlarımız şimdi çıkıp eşitiz diyorlar da ne işe yarıyorlar? Evlilikler de, herkes daha dik kafalı olduğu için yürümüyor gibi geliyor. Kadının biraz, sen bilirsin hayatım, sen haklısın, sen bir tık üstesin demesi gerekiyor ki o evde huzur, mutluluk olsun. Gerçekten öyle. Yani gece 12'de bir erkek gezer, kimse ne yapıyorsun demez. Ama bir kadın yapsa bunu komşun bile bakar gecenin bu saatinde nereden geliyor bu kız diye.....

Ek 2: Görüşme Örneği (Erkek)

Görüşme tarihi: 15 Temmuz 2014 Saat: 19:00 Görüşme Süresi: 90 dakika

ARAŞTIRMACI: İstersen kısa bir hayat hikâyesi ile başlayalım.

VEDAT: 1974 Ankara'da doğdum. Babamı 13 yaşında kaybettim. Oradan ben hayatın yükünü aldım. Hayatın yükünü alınca biz beş kardeş kaldık. Babam ölürken annene iyi bak, çocuklar sana emanet dedi. O vasiyeti bana verdi. Ben o yeminle amcamların yanında hayata atıldım. En küçük kardeşim kundaktaydı. Onu büyütme bana sanki bir babalık gibiydi. Aslında ayrılıkların temeli aileden başlar. Çünkü inşaatın temeli bozursa bunun üstüne villa da koysan yıkılır. İlk evlilik yaptığım zaman benim o yeminim, andım hala duruyordu. Kardeşlerim evlenmemişti. Kardeşlerimi bırakıp gidemedim. Ben bırakıp gidemeyince bu sefer haliyle benim hanımla bazı şeylerimiz örtüşmedi. Ben kardeşlerimi sahiplendim. O, evden ayrılalım sen kendi yuvana bak dedi, ben bırakmadım. Bir de annemin o zaman maaşı da yoktu. Daha sonra oldu. Kardeşim büyüdü ben onu meslek sahibi yaptım ama ben çok darbeler aldım. İşin, okulun önemli değil. Ama ayrıldığı zaman, çocuklarıyla kaldığı zaman hayat sana 3. Dünya savaşı gibi geliyor. Senin kardeşin, ablan, dayın bile, adam olsaydın da karına sahip çıksaydın diyor. Ben bu soruyu hep kendime sordum. Bendeki bu şey neydi diye. Ben bunu hak etmedim. Ben bu konuda psikolojik doktora gittim bana hap verdi. Bir gün dedim ki doktor, ben buraya geliyorum ama benim sorunum bu kadar çok değil ki, benim bu delilerin arasında ne işim var dedim. O da, git bir de onlara sor, onlar da senin gibi söylüyor dedi. Yani insan kendinden şüpheleniyor abi. Ve kendi çizgini korumak zor bir şey. Başkaları hep kendi hayatları üzerindeki çizgiyi anlatıyor bilmiyorlar ki senin hayatını.

ARAŞTIRMACI: Bu kadar küçük yaşta böyle ağır bir sorumluluğu aldın. Kardeşlerinin, annenin sorumluluğu... Bir de evlendin.

VEDAT: Ben aynı çizgideydim. İçkim yok, sigaram yok. Çok evcimen bir insandım. Ben evliliği hep bir mutluluk olarak görürdüm. Yani bir kadının beni sahiplenmesi... Ben o yüzden biraz erken evlenmek istedim. Askerden geldim, ablamı evlendirdim, kardeşlerimi meslek sahibi yaptım. Yani kendimi biraz o yamaçtan araya çıkardım gibi oldu. Evlenmek istedim. Evlendim ve sevdim. Görücü usulü. Benim ondan iki tane çocuğum var. Biri 15 biri de 17 yaşında.

Halen de aramıyor o da ayrı bir şey de, o da bana koyuyor. Halen de evlenmiyor. Halen diyor ki iki tane çocuğum var. Ben internetteki yazılarını okuyorum... Ben onu sevdiğim. Ben evdeki teraziyle hanımımdaki teraziye koruyamadım. Tam ikisini eşitledim derken araya giren insanlar, bana akıl verenler falan. Bundan sana kadın olmaz, ayrıl dediler. Araya küslükler girince sana merhaba demeyen insanlar söz sahibi oluyor ve sen de kafa olarak şey değilsin, bütün her şey kafana yatıyor. Sen de ben gidip bir kere daha evleneyim mutlu olayım diyorsun. Ama köpek bile ürüyor önemli olan mutluluk. Önemli olan sevdiğin kadını tutmak. Ben bu teraziye tutamadığım için, bir sinirle gittim mahkemeye. Hâkime dedim ki, bırakıp bırakıp gidiyor iki tane çocuk var. Benim çocuğum 5 yaşındayken balkondan düştü bıraktı gitti. Ben buna da içerledim. Bu devamlı oluyordu. Ben gidip getiriyordum. Ama en son bu çocuk olayı olunca bir sinirle gittim hâkime. Birikmişti. Annem de bazı kişiler de dedi. Birisi bana karını kötü yolda da görersen, başkasıyla da görersen, seni onu tutup kanatlarının altına alman, temiz yola getirmen senin vazifen dedi. Bu laf bana çok koydu. Ama ben böyle bir şey görmedim, olsaydı zaten evlenirdi. Hâkim bana şahit getir dedi. Konu komşu getirdim. O yokken hâkim bizi boşadı. O yokken biz ayrıldık. Çocukları istemedi. Sadece elbiselerini istedi. Ben onun elbiselerine sarılır yatardım, resmine bakar ağlardım. Ben hala seviyorum. İçimde besliyorum. Evlendiğim zamana kadar benim kız arkadaşım olmadı. Ne bileyim, bir bayana merhaba diyemedim. Benim her şeyim oydu o zamanlar. İlk başlarda mutluydum. Bana kardeşim konusunda çok yardımcı oldu. Kardeşim, hakkını ödeyemem diyor. O da haklıydı. Ben şimdi evlendim. Ona yapmadığım şeyi buna yapıyorum, o zoruma gidiyor. Eşime hak veriyordum ama o zaman erkeklik vardı. Mesela ben eskiden çok bağırır çok kızardım. Ama şimdi miy miy. Niye? Çünkü tekrar ayrılma olayı olmasın. Çünkü ben artık ayrılmaktan değil, çevremdeki insanların bakış açısı, konuşma tarzından bıktım. Eşinden ayrıldığı zaman bir misafirliğe gidemiyorsun, misafir sana gelemiyor. Ev tutamıyorsun. Ben'de ev tuttum. Kapının arkasındayım, iki kişi konuşuyor ben duyuyorum. İşte niye bu dula vermişler, bizim kızımız var diye. Normalde sana gelen insanlar, sana gelmiyor, karısını kıskanmaya başlıyor. Ya da sen gittiğin zaman, normal bir şekilde televizyona bakarken, oradan kadın geçtiği zaman, acaba ona mı baktım zannedecek kocası diye pıs pıs oturuyorsun.

ARAŞTIRMACI: Bunların hepsini birebir hissettin yani...

VEDAT: Tabi.... Dulluk, hapse girip damga yemek gibi bir şey. O cezayı içeride çekmiyorsun da dışarıdaki hayatta çekiyorsun. Daha beter bu. Ancak evlendiğin zaman kurtuluyorsun. Sanki önünde siyah bir perde var, millet sana evlendikten sonra beyaz perdeden bakıyor gibi oluyor. Biz ayrıldık. İş öyle gitmedi. Çocuklar kaldı, karyı seviyorum. Gönül bağına bitiremedim. Doktor ne seviyorsan onu al diyor. Gittim araba aldım. Yeni bir dünya kurmak için, ehliyetim bile yok. Elbise alıyorum, parfüm sürüyorum, gözlük takıyorum falan. Aslında sen aynısın. Duygular daha çok yoğunlaşıyor, ayrıldıktan sonra artık kiminle olursa olsun diyorlar. Keşke şu yürekten de atabilisen. Benim ilk eşimin ismiyle ikincisinin ismi çok yakın. İkincisine ilkinin adıyla seslendim. Bazen anlayışlı oldu bazen olmadı. Aklımda sürekli ilkinin ismi. Yani sürekli derken arada oluyor. Bir de ağzın alışmış. Demeden önce ikinci eşimin ismini ezberlediğim oluyordu. Ayrıldıktan sonra anneme dedim evleneceğim diye. Yok dedi. Çocuklar küçük. Tarlada kalmışsın, etrafta kimse yok, kadın gelip senin elinden tutup kaldıracak gibi hissediyorsun. Kadını, sen bir iyilik meleği gibi hissediyorsun. Ya hiç evlenmeyeceksin ya da evlendikten sonra dul kalmayacaksın. O zaman yanında kimse olmuyor. Mesele ben en son dul kaldığımda bir bayan arkadaşım vardı, beni yalnız bırakmadı. Moral anlamında başka anlamda. Ben halama gittim evlenmek istiyorum diye. Bana bir tane çocuklu kadın bulmuş. Ben artık güzelliğe çirkinliğe, boya posa bakmıyorum. Halamın bulduğu kadın benden rahat bir 30 santim uzun. El ele tuttuğumuz zaman çok komik bir şey oluyor (gülüyor). Kadın bana dedi ki, benim çocuğuma bak, ben de senin çocuğuna bakarım, ben seni yalar yutarım dedi. Doğru, aynı benim gibi dedim, beni anlıyor. Kadının mahkemesi devam ediyordu, o heyecanla ev tuttum. İmam nikâhı yaptık. O gelince ben sanki her şeyi unutacağım, ilk eşimi unutacağım her şey gülük gülüstanlık olacak gibi... İşin içi öyle değil. Kendi çocuğuna bakıyor, benim çocuğuma bakmıyor. Evde bir gruplaşma oldu. Yatağı bırak.... Bir yere gidiyor, o kendi çocuğunun elinden tutuyor, çocuğa fazla yüz vermiş. Çocuk, anne biz karşı kaldırımdan gidelim onlar başka kaldırımdan gitsinler diyor. Biz karşı kaldırımdan gidiyoruz, yanına yaklaşmıyoruz. Bu nasıl olacak. Evin içinde kızıyla yatıyor. Ben de gel beraber yatalım evlendik diyorum. Yok, kız istemiyor, seninle yatınca üzülüyor, ağlıyor diyor. Yani bazen oluyor ama devamlı yatamıyorsun. Ben bu çocuğu psikoloji doktoruna götürdüm. Hap alıyordu içiyordu ama biz yine evin içindeki

huzuru bulamadık. Bir gün geldim eve, evde kadın da yok benim çocuklar da yok. Benim çocuklar anneme gelmiş, o da kendi abisine gitmiş. Olmuyor dedi. Annem de bu olmayacak dedi. Çocuklar da biz o eve gelmeyeceğiz dediler. Ben zaten çocuklar için evlendim ama çocuklar da istemiyor. Eşyalarını aldı, ben bilezik falan almıştım onları geri verdi. Bu sefer millet diyor ki, hadi öbürü kötüydü de bu da mı kötü? 2 ay sürdü. Kime ne anlatayım? Annem sen o evi bırak yanıma gel, ben senin çocuklarına bakarım dedi. Ben de, çocuklar sende dursun, ben her akşam karanlık olunca gelirim çocukları görmeye dedim. Gerçekten mahalleye karanlık olunca gelirdim. Çocuklar ilgiye şefkate muhtaç. İş yerinden bir abim, annen de yaşlı kadın, böyle olmaz, sen bir daha evlen dedi. Tamam, biri kötü oldu, diğeri kötü oldu ama hayat devam ediyor dedi. Bir de böyle, insanlar güzel güzel konuşunca sen de kendine gaz veriyorsun. Benim de umudum vardı. Bir insan, benim gözümde bir erkeğin kötü olması için ya içki içer, evine bakmaz. Ben de öyle bir şey de olmayınca kendimde o ışığı görüyorum. Millete kendimi ispat etmeye çalışıyorum. Yani ben evlenince, ya bu adam aslında doğru bir adammış da kadın yanılsamış dedirtmek istiyorum. Ama aksilik işte hep çamura düşüyoruz (gülüyor). Aslında ben halen kendi karakterimi gösteremedim ama millete dışarıdan yapmacık göstermek durumundayız. Bu eşim beni seviyor ama aksilik işte... Bu 25 yaşında kız oğlan kız aldım, ben 41 yaşındayım. Peşimde geziyor. 2 sene flörtümüz oldu, 1 sene nişanlı kaldık, 5. Senemiz bu. Ben neyse sonra bir kere daha evlenmeyi denedim.

ARAŞTIRMACI: Sadece çocuklar için mi istiyordun evliliği?

VEDAT: Evet. Geçen hanımın babası rahatsızlandı. Ben onu Diyarbakır'a yolladım. Bebeği de aldı. Annem de yoktu. Annem gidince küçük oğlumla ben kaldım. Annem büyüğü götürdü. Kimse ilgilenmedi benimle. Kardeşlerim ya da yengelerim. Kimse kimsenin çocuğuna bakmıyor, kendi annen de olsa of diyor. Yani bir kadın olsun da çocuklara bir annelik bir ablalık yapsın diyorsun.

ARAŞTIRMACI: Peki çocuklar tarafından öyle ama sen ne hissediyordun?

VEDAT: Benim gönlüm hala onda. Ama bir yanda da yüreğim çocuklarda. İki arasında cebelleşiyorum, halen de öyle. Mesela benim şimdiki eşim, büyük oğlanla konuşmuyor, küsmüş. Nasıl yapayım bilmiyorum. Çok zor. Neyse ben yine yanlış bir birliktelik yaptım. Çocukları aldım. Yeni birisi geldi diye..... Şimdi

çocuklar da çekiyor. Bir çivinin üstünden bir mızrağın üstüne gidiyorlar. Ben işe gidiyorum, aklım onlarda kalıyor. Hiçbir kadın, annen de dâhil olmak üzere, kendi annesi olmayınca güvenemezsin. Ben öyle hissediyorum. Annem de yeni kadına güvenemiyor. Okulun önünde bekliyor, çocuklar yemek yedi mi diye. Bu kadın benim oğluma bir günde 14 tane tokat atmış. Bu daha önceden de oluyormuş ama işte söylersen daha çok döverim falan diye... Çocuk evi terk etti, kaçtı annemin yanına. O kadın da çocukluydu ben onun çocuğuna da bakıyordum. Doktora götürüyordum. Ama resmen evlilik değildi o da. İmam nikâhlydik. Öyle olunca onu da sepetledim. Bu sürede hem de maddi olarak yıpranıyorsun. İzin alıyorum, işe gidemiyorum falan... Mutluluk öyle, bulamayınca bulamıyorsun. Ben içki içmezdim, içkiye, sigaraya başladım. Millete de kendimi ifade etmeye çalışıyorum. Ablam geldi, seni doktora götüreceğim diye. Ben de götür ama bende bir şey yok ki benim sadece kaderim gelmedi diyorum. Benim, kafadan problemim olduğunu düşünüyorlar. Hâlbuki kaderin. En son tamam dedim. Beni bir tane hocaya götürdüler. Benim yıldız falıma baktı, ben de büyü çıktı. 50 milyon ver büyüü bozayım dedi. Benim ellerimi ayaklarımı tuttular. Bana okunmuş suyu kafamdan aşağıya döktüler, ıslandık falan. Ablam da oğlanda büyü var diye tutturdu.....

ARAŞTIRMACI: Bu dönemin maddi olarak etkisi nasıldı?

VEDAT: Beni 15 sene geriye götürdü. Hem maddi hem manevi. Saçım döküldü. Bir yandan da halen onun sevgisi de var. Bir günde iki kere İstanbul'a gidip geldiğimi bilirim. Hastanelerde sabahladığımı, evini bilmeden onu arıyordum. Atılmıyor içinden. Evlense belki kendini durduracaksın. Benim iki tane çocuğum var, ben bir daha evlenmem diyormuş. Şimdi tabikî olmaz ama gel dese ben belki de giderim. O acı çok zor. Neyse aradan 4 sene geçti, çocuklar büyüdü falan. Ben internet alemine girdim, arkadaşlık siteleri falan. İnternette benim iki tane güzel bayan arkadaşım oldu. Benim özel günlerimi hatırlayan, benim başımı okşayan, beni anlayan... Halen, 9 sene oldu, bir tanesiyle çok gizli anlamda da olsa, halen merhabalaşmamız var. Hele karşı cins olduğunda, bir de o senin saçını okşuyorsa sen kedi gibi kıvrılıp gidiyorsun abi. 4-5 seneyi ben o bayanların sayesinde geçirdim. Kendime geldim. Millet de beni bıraktı. Can çıkmayınca umut çıkmıyor. Benim çocuklarım büyüdü, ben toparlandım, maddi olarak rahatladım, manevi olarak o kadınlar sayesinde rahatladım. Onlar bana çok güzel tavsiyeler verdi. Hatta

biri buraya benim evime geldi eşiyle birlikte. Bizde kaldılar. Ben mesele yalnız yemek yemeyeyim diye, bilgisayarda beraber kahvaltı yapıyorduk. Maddi manevi bana yardım ettiler. Ben kafayı düzeltiltim. Benim bir tanıdık vesilesiyle Diyarbakır'a gittik. Orada ben bu eşimi gördüm, konuştuk falan. Bir de insanlar bana dul alma, dulun sorunu bitmez dediler. Çocuğu olur, kendi çocuğuna bakar seninkine bakmaz dediler. Ama kız alırsan, gözü sende açılır, senin çocuklarına bakar, bir de senden çocuğu olunca seni sahiplenir. Kafama da yattı, artık dul almak istemedim. Yanına yattığın zaman ister istemez eski eşi, eski evliliği aklına geliyor, bir yerlerden konu açılıyor, o da senin mideni bulandırıyor. Ya da çocuğu için eski babası şöyle yapardı diyor, bir şekilde içine sinmiyor yanına bile gitmiyorsun. Ama kız aldığın zaman her şeyi seninle yaşamış oluyor. Senin içine sınıyor. Bu kız olduğu için gittim konuştum. Evlendim, iki çocuğum var. Ben hiç bir şeyi saklamadan anlattım ki kız beni bitirsin ya da istesin. Ben ihtimal vermedim. İsteyeceğini de zannetmedim aslında da..... Ben sadece yüreklilikle çıktım karşına. Sen beni böyle biliyorsun ama benim ardımda neler var. Ben sana bunları anlatırsam sen beni bitirirsin dedim. O da anlat, bana dürüst ol dedi. Bu şekil benim ağızımdan lafı aldı. Ben boşandım dedim, olabilir dedi, çocuklarım var dedim, tamam bakarım dedi. Ben ne dersem sahipleniyor. Ben bu kız işini ailemden gizliyorum. Onlar benim evlenmemi istemiyorlar. Benim tekrardan aynı şeyleri yaşayacağımı zann ediyorlar. Bana güvensizlikleri devam ediyor. Tekrardan yanlış adım atacağımdan korktular. Biz kıza umut bağladım o da bana umut bağladı. Ben de ailesinin karşısına çıktım anlattım durumumu. Bir de heyecan başladı. 24 yaşında kız, düğün yapacaksın. Ben geldim annelere söyledim, biz istemeyiz Kürdün kızını, bizi mi bıçaklatacağın, bizi öldürtecek misin? Ki benim eşim namazını kılar, kayınpederim hacı, kayınbiraderim hacı. Onlar öyle insanlar değil. Orada mesela, seni başköşeye oturtup en kral yemeği yedirtiyorlar sana, kadın kısmışı, karşına oturup da senin karşında yemek yemiyor. İnsanlıkları ben onlarda gördüm. Bir de kızımız senin çocuklarına bakacak, sana bakacak, bir şey olduğunda bu kız bizden çıktıysa, ölüsü gelir buraya dediler. Yani gerekirse ailemi bile silecektim, çocuklarımı alıp, beni kim istedi kim istemedi... Kendime yeni bir hayat kuracaktım. Onlarda namus çok önemli. Mesela ben ilk eşimin abisine, bu kadının benden iki tane çocuğu var. Bu kadın başkasıyla nasıl evlenecek dedim. Abisi de sana ne, senden boşandı, kiminle evlenirse evlenir dedi. Böyle bir şey olabilir mi yaa? Zoruma

gitti? Bir de başlık parası verdik 3 milyar. Normalde 7-8 milyar. Kız istiyor diye 3 milyar oldu. Sözü taktık geldik. Kız ilk başta düğüne gerek yok, beni nikâhtan getir, ben ona da razıyım dedi. Bu sefer de onun kız arkadaşları, sen niye nikâhtan gidiyorsun, sen kız değil misin demiş, kızın aklına girmişler. Sonra düğün istedi. Orada kına gecesi yaptık düğün gibi, düğün yaptık sonra, kalabalık oldu. Kalabalık olunca içeceği, yemeği falan çok tuttu. Annem de burada da düğün yapalım dedi. Aldık geldik. Bir de çocuğumuz oldu. Her evlilik güllük gülistanlık değil. Yani beni seviyor. Ama içimde halen yaşanmamış bazı şeylerin var.

ARAŞTIRMACI: Çocuk kararı nasıl alındı?

VEDAT: Kız olduğu için, bir çocuk özlemi yaşıyor. Bir de doğulularda çocuk çok önemli. Özellikle erkek. Bir tane erkek çocuğum var. Halen de istiyor. Ben istemiyorum. Bir kız olsa olur ama yok. Bu devirde iki tane zaten öncekinden var, bir de bu var. Büyüdükçe masrafları artıyor.

ARAŞTIRMACI: İlk eşinle kaç sene evli kalmıştın?

VEDAT: 7-8 sene oldu ama yarısı ayrılık falan.

ARAŞTIRMACI: İlk evlilik ile ilgili, ikinci eşinden gizlediğin ya da söylemekten çekindiğin bir şey oluyor mu?

VEDAT: Mesela isim konusu. Mesela yıldönümümüzü sorduğumuzda, ben ilk evliliğinkini söyledim. O da biliyor benim ilk evlendiğim tarihi, aksilik. Bir de başında daha önce bir erkek olmadığı için senin doğum gününü de biliyor, evlilik tarihini de biliyor. Sinirleniyor, kızıyor, küsüyor. Kadın kısmı ince şeylere çok önem veriyor. Akşam geliyorum, bugün ne diyor? Haydi bakalım (gülüyor). Aslında tamam, kız almanın iyi tarafları var ama dezavantajları da var. Onun ruh halini yakalaman için, onun ruh halinde onun yaşında olman lazım. O pembe rüyalar içinde, sen fatura derdindesin.

ARAŞTIRMACI: Peki çocuklarla ikinci eşin arasındaki ilişki nasıl?

VEDAT: İkinci eşim de artık biraz dışını göstermeye başladı. Büyük oğlanla küsler şimdi. Eşim genç olduğu için onun da hey hey zamanı. Biraz oturaklı olsaydım, düşünürdüm.

ARAŞTIRMACI: Son olarak genel bir değerlendirme alacak olursak?

VEDAT: Keşke olmasaydı, hiç yaşamasaydım, saçlarım dökülmeseydi, keşke ben ondan ayrılmısaydım. Keşkeler o kadar çok ki. Keşke o çocuklar anasız kalmısaydı, ben bir de bunun hesabını kendime soruyorum. Çocuklar olayın iç yüzünü bilmiyor, belki yarın karşıma geçip, sen benim annemi benden aldın diyecek. Bir de bu olay var. Anneler günü oluyor, ben acaba çocuklar üzülecek mi diye düşünüyorum. Geçen anneler gününde para verdim, gidin hediyeye alın da annenize verin diye. Çocuk arkadaşlarından görüyor, yani ben de yaşadım desin diye. Onun eksiklikleri oluyor bende.

ARAŞTIRMACI: Kardeşleri ile araları nasıl?

VEDAT: Çocuklar birbirini seviyor, anlaşılıyorlar. İkinci evliliği tutturmak çok zor. Ama çocuklar olmazsa daha kolay.....

Ek 3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

- Yaş
- Eğitim
- Kısa yaşam öyküsü (Kırsal/kentsel öykü)
- Çalışma Durumu /Sosyo-ekonomik durum

İLK EVLENME

- Neden evlenmek istedi?
- İlk Evlenme Yaşı/ Görücü Usulü- Severek Evlenme
- Evlilik Kararı (Hangi faktörler etkili?)
- Eşi hakkında kısa bilgi
- Aile içi iş bölümü nasıldı?
- Kaç yıl evli kaldı?
- Kaç çocuk?
- İlk evlilik kısa değerlendirme

BOŞANMA

- Boşanma Nedenleri (cinsel, duygusal, ekonomik, ailevi, psikolojik)
- Boşanma kararını nasıl ve ne zaman aldı?
- Çevrenin değerlendirmesi nasıldı?
- Ailesinin değerlendirmesi nasıldı?
- Boşanmadan sonra hissettikleri
- Evliliği sürdürmeyi denedi mi/ Neden?
- Çocuklarının durumu ve onlarla olan ilişkisi
- Toplumsal cinsiyet anlamında boşanmayı nasıl değerlendiriyor?

YENİDEN EVLENME

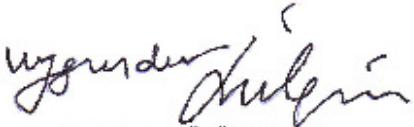
- Kaç yıl boşanmış olarak yaşadı?
- Yeniden evlenme kararını ne zaman ve nasıl aldı? Bu süreçte yaşadıkları/hissettikleri
- Yeniden evlenme nedenleri
- İkinci eşine nasıl karar verdi? Nelere dikkat etti? Neden O? İlk eşten farkı ne?
- Çocukları ve ikinci evlilik arasındaki ilişki
- Düğün

- Kayınpeder/kayınvalide ilişkisi?

İKİNCİ EVLİLİĞE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

- İlk evlilikle olan farkları neler?
- Aile içinde yaşadığı sorunlar neler?
- Annelik/babalık rolleri ile ilgili değerlendirmeleri?
- Kendi çocukları ile olan ilişkileri nasıl?
- İkinci eşinin çocuğu ile olan iletişimi
- İlk eşi ile çocukları arasındaki olan ilişki nasıl?
- Fiili birliktelik ister mi?
- Eşinin ailesi olan ilişkileri nasıl?
- İkinci evlilik genel değerlendirme...

Ek 4: Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 10.02.2015</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niceliksel Bir İnceleme</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, tırnak vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmamasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yürürlükteki Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">10.02.2015 Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Mehmet Serkan DEMİRCİ Öğrenci No: N10229477 Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet Programı: Sosyal Hizmet Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</p> <p style="text-align: center;"> Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA </p> <p style="text-align: center;"> Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0 3122992117 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr </p>

Ek 5: Orjinallik Raporu

Turnitin Orjinallik Raporu
 Nilgün Hoca Serkan Demirci tarafından
 Quick Submit (Quick Submit) den

- 09-Şub-2015 14:20 EET' de işleme konu
- NUMARA: 503243212
- Kelime Sayısı: 53592

Benzerlik Endeksi

%3

Kaynağa göre Benzerlik

Internet Sources:

%3

Yayınlar:

%0

Öğrenci Ödevleri:

%1

kaynaklar:

1

< 1% match (14-Eki-2010 tarihli internet)

<http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/butceleme.pdf>

2

< 1% match (20-Eyl-2014 tarihli internet)

http://ekonomikvaklasim.org/pdfs2/EYD_Y19_N99_A06.pdf

3

< 1% match (02-Kas-2014 tarihli internet)

<http://www.akademikbakis.org/eskisine/31/16.pdf>

4

< 1% match (08-Nis-2012 tarihli internet)

<http://akder.org/grafik/manager/Dokumanlar/Kad%C4%B1n%20Haklar%C4%B1n%C4%B1n%20Yar%C4%B1tay%20Kararlar%C4%B1na%20Yans%C4%B1mas%C4%B1%202007-1%C3%BCrk%C3%A7e.pdf>

5

< 1% match (13-Kas-2014 tarihli internet)

<http://www.barisicinkadınlar.com/baris/popup/haber-vazdir.asp?haber=229>

6

< 1% match (02-Ara-2013 tarihli internet)

<http://library.cu.edu.tr/tezler/7989.pdf>

7

< 1% match (20-Tem-2012 tarihli internet)

<http://www.egitim.sakarya.edu.tr/panel/article/kyurtsever.pdf>

8

< 1% match (17-Mar-2010 tarihli internet)

<http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SavfaDosya/TCEUlusaleylemlani.pdf>

9